

ЛИМБА

Роман

Nr. 5-6 (17-18) 1994 ANUL IV CHIȘINĂU

*...problema limbii române
nu este o problemă oarecare și...
ea nu are nimic de-a face
cu jocurile și speculațiile,
deseori dubioase,
ale politicii.
Politica este una,
știința este alta.
Politica stă sub vreme,
știința stă în adevărul ei.
Politica se schimbă
și, dimpotrivă cu ea,
se schimbă și cei care o servesc,
știința rămîne mereu
și trebuie să rămîină,
cum cerea
cu un secol în urmă Maiorescu,
în marginile adevărului.
Numai în marginile adevărului
prestigiul ei este inatacabil.*

Acad. Eugen SIMION

REPUBLICA MOLDOVA

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură filologică

Nr. 5-6 (17-18)

1994

REDACTOR ȘEF

Alexandru BANTOȘ

COLEGIUL DE REDACȚIE

Leo BORDEIANU

(secretar de redacție)

Anatol CIOBANU

Ion CIOCANU

Ion HADÂRCĂ

Nicolae MĂTCAȘ

CONSILIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU

Pavel BALMUȘ

Silviu BEREJAN

Vladimir BEȘLEAGĂ

Augustin BUZURA (București)

Gheorghe CHIVU (București)

Mihai CIMPOI

Eugen COȘERIU (Tubingen)

Ion COTEANU (București)

Nicolae DABLIJA

Traian DIACONESCU (Iași)

Boris DRUȚĂ

Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)

Ion IACHIM

Dumitru IRIMIA (Iași)

Dan MĂNUCĂ (Iași)

Vasile MELNIC

Ion MELNICIUC

Ion NUȚĂ (Iași)

Vasile TĂRÎȚEANU (Cernăuți)

Grigore VIERU

SUMAR

Vasile ROMANCIUC. Ștefan-Vodă
rugîndu-se pentru neam

3

STAREA DE VEGHE

Limba română și varietățile ei locale
(Sesiune științifică, 31.X.94,
București)

4

Eugen SIMION. Numai în marginile
adevărului

7

Eugen COȘERIU. Unitatea limbii
române — planuri și criterii

9

Marius SALA. Unitatea limbii
române din perspectivă romanică

16

Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU.
Variatatea limbii române

22

Grigore BRÂNCUȘ. Vitalitatea limbii
române

28

Adrian TURCULEȚ. Limba română
din Basarabia

34

Silviu BEREJAN. Varietatea
moldovenească a vorbirii orale
românești și limba literară scrisă

49

Valeria GUȚU-ROMALO. Raporturile
dintre limba literară și graiurile limbii
române

56

Emanuel VASILIU KANT. Graiurile
dacoromâne: unitate tipologică

63

Nicolae SARAMANDU. Graiurile
moldovenești în cadrul limbii române

64

Vasile PAVEL. Graiul românilor
basarabeni — expresie a
continuității și unității limbii române
în varietatea ei spațială

68

Eugen BELTECHI. Limba literară și literatura dialectală

76

Gabriel ȚEPELEA. Rațiunile politice ale unei "teorii lingvistice"

80

Gheorghe MIHĂILĂ. Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei "român—moldovenesc"

86

Nicolae MĂTCAȘ. Unitate de limbă — unitate de neam

106

Dan SLUȘANSCHI. Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul

117

ANTOLOGIA "L.R."

Cezar IVĂNESCU. Doina (Tatăl meu Rusia)

119

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Marleen Van PETEGHEM. Alt (ul) vs. un alt (ul): un calc servil sau o nouă distincție semantică?

121

Luminița FASSEL. Teorie și metodă în gramatica contrastivă

129

VOCABULAR

Ion DUMBRĂVEANU. Considerente asupra unor tendințe derivaționale panromanice (II)

136

CUM VORBIM, CUM SCRIM

Victor GHERMAN. Rostiri parlamentare

141

INFERN TERMINOLOGIC

Alexandru GROMOV. Bilingvism lingvodic

144

TEORIA ȘI PRACTICA TRADUCERII

Mihail BRUHS. Cauze și efecte în interacțiunea limbilor din fosta U.R.S.S.

149

PRO DIDACTICA

Valentina TOFAN-BOTNARU.

Interferența eticului cu esteticul în drama **Frumos și sfânt** de Ion Druță

162

INTERIORUL UNUI POEM

Ana GHILAȘ. Dumitru Matcovschi: **Părinții**

167

LABORATOR

La ancheta "L.R." răspunde Iulian FILIP

171

Ion CIOCANU. Roadele căutărilor neîncetate

172

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

Tatiana BOTNARU. Simbolul gorunului la Lucian Blaga și Pavel Boțu

175

ANIVERSĂRI

Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române: 45 de ani de activitate

179

CONGRESE. CONFERINȚE.

SEMINARE

Grigore CINCILEI, Ion DUMBRĂVEANU. Un prestigios for al științei și spiritualității românești

181

CORESPONDENȚĂ

Gabriel GHERASIM. Soluția bunului-simț

183

NOUTĂȚI EDITORIALE

Dumitru Donescu: **Vulnerabila amiază**, Iași, 1994

185

Ion Iachim: **Cu jăratul pe buze sau "Nastratin al lașilor"**, Chișinău, 1994

186

Alexandru-Cristian Miloș: **Flințe de lumină**, Cluj, 1994

187

Biblioteca națională propune

188

**Stefan - Vodă
rugându-se
pentru
neam**

*Fzaților, zămîneți fzați
Întz-o țază, întz-un nume,
Că sîntem puțini pe lume...
Asta v-o doresc anume –
Fzaților, zămîneți fzați.*

*Fzaților, nu vă-nvză jbiți,
Că se bucură străinii,
Își azată colții cîinii,
Se visează-n tzon asinii –
Fzaților, nu vă-nvză jbiți.*

*Fzaților, nu vă trădați,
Că trădarea naște uză,
Pune lacăte la guză
Și ne stîmbă la făptuză –
Fzaților, nu vă trădați.*

*Fzaților, nu vă trădați,
Ridicați iubirea-n steme,
Că și-așa de la o vreme
Fzatele de fzați se teme –
Fzaților, nu vă trădați.*

*Fzaților, nu vă-nvză jbiți:
Ne vor pune biz pungașii,
Ne vor lăuda vază jmașii,
Ne vor blestema uzmașii –
Fzaților, nu vă-nvză jbiți.*

*Fzaților, zămîneți fzați,
Întz-o țază, întz-o lume,
Întz-o limbă, întz-un nume,
Asta v-o doresc anume –
Fzaților, zămîneți fzați.*

Vasile ROMANCIUC

LIMBA ROMÂNĂ ȘI VARIETĂȚILE EI LOCALE

Sub acest generic la 31 octombrie 1994 în Aula Mare a Academiei Române de pe Calea Victoriei, 125 (București), și-a desfășurat lucrările, în prezența unei reprezentative asistențe, o sesiune științifică de comunicări. Sesiunea, concepută inițial într-un cadru mai restrâns și național, organizată de Secția de Literatură și Filologie a Academiei Române, sub conducerea nemijlocită a dlui acad. Eugen Simion, vice-președinte al Academiei, pînă la urmă s-a transformat totuși în "internațională", dacă ținem cont de apartenența statală a participanților. Pe lîngă reputați savanți din Țară, la sesiune au participat dl prof. E. Coșeriu din Tübingen (Germania), dnii S. Berejan, V. Pavel, N. Mătcaș, Gr. Vieru, I. Ungureanu, L. Turea, L. Cemîrtan din Republica Moldova.

Deși problema a fost abordată din cele mai diverse unghiuri de vedere și în temeiul unor principii

eterogene — începînd cu cele ale lingvisticii generale (Eugen Coșeriu, **Unitatea limbii române — planuri și criterii**), trecîndu-se la cele ale lingvisticii romanice (Marius Sala, **Unitatea limbii române din perspectivă romanică**), iar apoi — la cele ale românisticii cu referire specială la repartiția teritorială, concluzia despre miraculoasa unitate a limbii române printre celelalte limbi romanice a fost surprinzător de unanimă. Surpriza vine mai cu seamă din partea specialiștilor dialectologi (1/2 din comunicări s-au bazat în exclusivitate pe studiul materialului dialectal, iar referiri la faptele de limbă din graiuri s-au făcut literalmente în fiecare comunicare, moment demn de menționat în mod expres), deoarece ei, în virtutea obiectului de studii și a relevării specificului regional, parcă ar fi chemați să ateste mai cu seamă divergențe și deosebiri, în timp ce în cazul dat, în special cînd a fost vorba de dacoromână, s-a constatat o uimitoare unitate și la nivelul graiurilor, necum la cel al limbii literare standard. Șapte comunicări (S. Berejan, **Varietatea moldo-venească a vorbirii românești și limba română literară**, Gheorghe Mihăilă, **Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei "român-**

moldovenesc", Gabriel Țepelea, **Relațiunile politice ale unei "teorii" lingvistice**", Vasile Pavel, **Graiul românilor basarabeni — expresie a continuității teritoriului de limbă română**, Nicolae Saramandu, **Graiurile moldovenești în cadrul limbii române**, Nicolae Mătcaș, **Unitate de limbă — unitate de neam**, s-au bazat pe studiul faptelor de limbă și a situației sociolingvistice din Republica Moldova, deși referiri la materialul "moldovenesc" și la situația din actuala Moldova se conțin practic în toate comunicările. Astfel, acad. prof. E. Coșeriu, continuându-și demonstrațiile și formulările fără echivoc din raportul la Congresul al V-lea al Filologilor Români, ajunge la concluzia că din punct de vedere genealogic așa-zisa limbă moldovenească nu constituie o unitate de sine stătătoare, cele două graiuri ale ei — de nord și de centru, pe de o parte, și de sud, pe de altă parte — din dialectul dacoromân neoprinde-se la Prut, ele ajungând, primul, pînă în Ardeal și pînă în Maramureș, iar cel de al doilea — pînă în Muntenia și, spre surpriza adeptilor "limbii moldovenești" — pînă peste Nistru, în Transnistria de sud. Nici din punct de vedere tipologic cele două graiuri de pe teritoriul

Moldovei nu se deosebesc de graiurile de pe teritoriul României. Prin urmare, și limba literară normată sau limba exemplară, cum o numește marele lingvist, limbă, la a cărei constituire au contribuit și toți scriitorii basarabeni, este una și aceeași pentru toți românii, indiferent de ambițiile și de declarațiile politice ale unor actuali legislatori și guvernanți din Republica Moldova, care nu vor să țină cont de argumentele științei. Pînă la urmă adevărul, pe care acum specialiștii îl demonstrează cu lux de amănunte pentru a nu știu cîta oară va fi înțeles și acceptat. Precum menționa în cuvîntul său de deschidere dl acad. E. Simion, "problema limbii române nu este o problemă oarecare și ea nu are nimic de a face cu jocurile și speculațiile, deseori dubioase, ale politicii. Politica este una, știința este alta. Politica stă sub vreme, știința stă în adevărul ei. Politica se schimbă și, dimpreună cu ea, se schimbă și cei care o servesc, știința rămîne mereu și trebuie să rămînă (...) în marginile adevărului. Numai în marginile adevărului prestigiul ei este inatacabil".

Ideea aberantă a unei limbi moldovenești de sine stătătoare (ca, de altfel, și cea a unei națiuni moldovenești de sine stătătoare), dedesubturile ei politice și

ideologice, tertipurile la care se dedau "moldoveniștii" și dirijorii lor din sferele mult mai înalte au fost demascate și combătute în stil academic, dar cu vehemență în comunicările dlor G. Țepelea, Gh. Mihăilă, S. Berejan, E. Beltechi (**Limba literară și literatura dialectală**), Gr. Vieru, N. Mățaș. În temei problema enunțată în titlu s-a discutat "calm, cu argumente, cu înțelepciune, departe de zgomotul și furia politicii", precum i-a îndemnat pe participanți acad. E. Simion și precum îi șade bine unei instituții academice (a se vedea comunicările dnelor M. Caragin-Marioțeanu, **Varietatea limbii române**, V. Guțu-Romalo, **Raporturile dintre limba literară și graiuri** și a dlor Gr. Brâncuș **Vitalitatea limbii române**, Em. Vasiliu, **Graiurile daco-române: unitate tipologică**, N. Saramandu, **Graiurile din Basarabia în cadrul dacoromânei** (pe baza **Atlasului Lingvistic Român**) ș.a.

Prin rigoarea argumentării și prin luarea de atitudine într-o problemă pe care numai știința e în drept să o soluționeze materialele sesiunii se înscriu organic în poziția socială activă din ultimii ani a lingviștilor de pe ambele maluri ale Prutului și din alte țări în apărarea ființei naționale a românilor de pretutindeni, indiferent din ce parte

bat vînturile politice și încotro e îndreptat degetul arătător al califilor efemeri.

Propunem cititorilor o parte din materialele sesiunii menționate în speranța că ei înșiși, sine ira et studio, își vor da seama care e diferența dintre rigoarea demonstrațiilor științifice ale savanților și absurditatea divagațiilor și elucubrațiilor la care se dedau politicaștrii vremurilor noastre.

"Limba Română"

Acad. Eugen SIMION,
vicepreședinte al
Academiei Române,
București

NUMAI ÎN MARGINILE ADEVĂRULUI

Cum știți, Secția de Literatură și Filologie a Academiei Române a dat publicității cu câteva luni de zile în urmă un document prin care, după 50 de ani de tăcere, își exprima în mod clar punctul de vedere științific în problema așa-zisei “limbi moldovenești”. A făcut-o sub presiunea evenimentelor de atunci, și anume: încercarea unor forțe politice din Republica Moldova de a înlocui în documentele oficiale expresia *limba română* cu “limba moldovenească”. Se încerca, astfel, să se revină la ideea stalinistă de tristă amintire a unei limbi romanice de sine stătătoare, alta decât limba română, idee respinsă, chiar la vremea aceea, de mai toți romaniștii reputați, inclusiv de romaniștii onești și obiectivi din fosta Uniune Sovietică. Dorința noastră a fost aceea de a atrage atenția oamenilor politici de azi din Republica Moldova și a tuturor celor care au putere de decizie acolo că problema limbii române nu este o problemă oarecare și că ea nu are nimic de-a face cu jocurile și speculațiile, deseori dubioase, ale politicii. Politica este una, știința este alta. Politica stă sub vremi, știința stă în adevărul ei. Politica se schimbă și, dimpreună cu ea, se schimbă și cei care o servesc, știința rămâne mereu

și trebuie să rămână, cum cerea cu un secol în urmă Maiorescu, în marginile adevărului. Numai în marginile adevărului prestigiul ei este inatacabil. Politica este azi așa cum este și limba națională este o entitate sacră pentru un popor pentru că este cel dintâi semn al identității sale. Un poet basarabean a scris un vers memorabil (îl citez din memorie): “nu este sărac un popor care are o limbă” sau, parafrazându-l: nu este pieritor un popor care nu-și pierde limba. Că este așa ne-o dovedește însuși faptul că, după atîția ani de înstrăinare, frații basarabeni nu și-au pierdut limba. Și că limba pe care o vorbesc azi, limba română — evident — are farmecul, are grația și are înțelepciunea ei. Dacă este adevărat ce spune Nietzsche și dacă este adevărat ce-au dovedit că este adevărat Mircea Vulcănescu și Constantin Noica și anume: că se poate deduce o filozofie a ființei (o gramatică deci a spiritului) dintr-o gramatică a limbii, atunci, graiul basarabean — cu moliciunile și sfătoșeniile lui, cu ritmurile lui tăragănite și cu rîsu-plînsul din vocabulele lui late ca o stepă și colorate ca dimineața unei coline de vară — atunci, zic, s-ar putea scoate din graiul românesc ce se vorbește dincolo de Prut o filozofie specifică a ființei românești din această parte de lume. Cu tragediile, cu dîrzenia, cu povara răbdării ei și cu voința ei, într-adevăr miraculoasă, de a întâmpina răutățile lumii cu filozofia lui *Ce-o fi să fie, care va să zică, Domnul le vede de sus pe toate și le judecă după faptă și răsplată etc...*

Venind vorba de filozofia ființei românești, mi-aș îngădui să fac o paranteză care nu se leagă

propriu-zis de tema colocviului nostru. Dar se leagă, veți vedea de îndată, de ființa limbii românești și de caracterul nostru, al românilor, de la Nord ca și de la Sud, Est sau Vest. Am citit cu oarecare întârziere confesiunea unei țărănci din Bucovina, originară din preajma Cernăuților, Anița Nandriș. Ea a fost 20 de ani deportată dincolo de Cercul Polar dimpreună cu cei trei copii ai săi. Singura ei vină era aceea de a fi româncă originară dintr-un sat în care au trăit, cine mai știe de când, moșii și strămoșii ei. Își creștea, liniștită, copiii și își lucra, alături de omul său, pământul pe care îl avea. Până ce, într-o noapte, este ridicată și dusă la capătul lumii într-un loc mai dur decât un lagăr de exterminare. Dacă există, cu adevărat, rai și iad, probabil că iadul este înainte de orice o împărăție a frigului. În acest loc ajung, duși de soartă, Anița și cei trei feciori ai săi... Datorită profesiei pe care o am, citesc multe cărți de acest fel. Ei bine, n-am găsit multe care să se poată compara cu mărturisirea Aniței Nandriș, femeie simplă, amărită și creștină. M-a surprins faptul că, trecând prin infern (realmente infern), ea rămîne bună și, moralmente, frumoasă. Creștină, omenoasă, luînd totul ca o încercare grea a soartei din care trebuie, cu orice preț, să iasă. Și iese, reușește, cu o voință extraordinară și o bunătate care ne rușinează pe noi, spiritele sceptice. Și, apoi, limba ei simplă și grația ei naturală. Brutala injustiție n-a înrăit sufletul acestei țărănci și nici nu i-a zdruncinat cumpătul.

Închei divagația și revin la tema colocviului nostru.

Comunicatul de care vorbeam la început a fost trimis parlamentarilor basarabeni și, din nefericire, el n-a avut efectul pe care îl așteptam. Cei mai mulți dintre ei au votat — zic — ca în Constituția Republicii Moldova să fie trecut negru pe alb că pe spațiul stăpînit de Ștefan cel Mare nu se vorbește limba română, ci “limba moldovenească” — o aberație, o rușine, o pată de sînge moral pe care, pentru a folosi o propoziție cunoscută, n-o vor putea spăla toate apele, reunite, ale oceanelor. Din fericire și spre demnitatea acestui neam lovit mereu de istorie, trebuie să spunem că academicienii moldoveni, în frunte cu membrii Prezidiului, au dat dovadă de curaj și de onestitate științifică respingînd, public, ideea aberantă a “limbii moldovenești”. De la tribuna acestei înalte instituții, Academia Română, de unde s-au auzit glasurile lui Maiorescu, Iorga, Rebreanu, Blaga și ale altor mari personalități, felicităm pe colegii noștri de la Chișinău și admirăm demnitatea și curajul lor de a apăra adevărul.

Doamnelor și Domnilor, colocviul nostru vrea să dezbată, în liniște și cu obiectivitate, o temă pe care, așa cum s-a văzut, oamenii politici vor s-o tranșeze prin ridicole ucazuri. Am invitat oameni pricepuți în dialectologie, filologi reputați din toate părțile lumii, pentru ca, împreună, să discutăm despre unitatea limbii române și despre varietățile ei locale. Să discutăm calm, cu argumente, cu înțelepciune, departe de zgomotul și furia politicii, o chestiune pe care Academia Română o socotește esențială: limba română ieri și astăzi în spațiul romanității orientale.

Acad. Eugen COȘERIU
Tübingen, Germania

UNITATEA LIMBII ROMÂNE— PLANURI ȘI CRITERII

Aș vrea mai întâi să mulțumesc Academiei Române și, mai ales, domnului vicepreședinte al Academiei, domnul Eugen Simion, pentru faptul că a binevoit să mă aleagă pe mine pentru inaugurarea acestei conferințe, anume fiindcă eu reprezint, într-un fel, problema care ne preocupă aici în timpul conferinței, anume că sînt român moldovean și tocmai din actuala Republică Moldova. Eu am crescut ca român și, pe vremea copilăriei și adolescenței mele petrecute în Basarabia — în Țara de Sus —, nu se punea această problemă a unei limbi moldovenești și nici nu ne închipuiam că s-ar putea pune cîndva și cumva — fiind neștiutori de ceea ce se întîmpla dincolo de Nistru, unde se pregătea despărțirea limbii române din Basarabia de limba română ca atare în totalitatea ei.

Comunicarea mea are un titlu ceva mai lung decît apare în program, anume Unitatea limbii române — planuri și criterii. De ce planuri și criterii? Fiindcă eu — știți dumneavoastră cu toții — nu sînt românist, ci sînt teoretician al limbajului și romanist, deci voi vorbi din punctul de vedere al lingvisticii generale și din punctul de vedere al romanisticii, al lingvisticii romanice.

Ce este o limbă și cum trebuie să punem și să rezolvăm problema unității unei limbi? Limbile sînt

tehnici istorice ale vorbirii, sînt sisteme de tradiții istorice ale vorbirii, ale limbajului în general. Limbajul e guvernat de două principii universale: de principiul comun al tuturor activităților culturale, adică al activităților libere ale omului, *creativitatea*, și de principiul comunității tehnice istorice, principiul universal al *alterității*. Pe de o parte, limbajul este, într-o măsură oarecare și în esența sa, creativitate, activitate de creație, pe de altă parte, este totdeauna și al altora și pentru alții, pentru o comunitate care se dezvoltă în istorie. Datorită alterității, limbajul se prezintă sub formă de limbi, de tradiții care sînt tradiții comune. Însă, dat fiind că limbajul este totdeauna și creativitate, nu există limbi, nu există tradiții istorice ale comunităților vorbitoare, monolitic unitare. În orice limbă — dacă această limbă nu s-a redus la o limbă moartă sau la un cod — deosebim o varietate în spațiu (varietate pe care o numim în lingvistică *diatopică*), o varietate între păturile socio-culturale ale comunității (varietate pe care o numim *diastratică*) și o varietate de expresie, în acord cu circumstanțele vorbirii — o varietate stilistică sau, cum o numesc eu, *diafazică*. Datorită alterității, însă, în același timp și în contra acestei varietăți, se nasc omogenități, și anume omogenități în sens diatopic (pe care le numim *dialecte*), omogenități în sens socio-cultural (pe care le numim *nivele de limbă*) și omogenități în sens diafazic (pe care le numim *stiluri de limbă*). O limbă este, atunci, o colecție complexă de dialecte, nivele de limbă și stiluri de limbă care în parte coincid și în parte se prezintă ca

divergente. Aceasta este o limbă pe care o putem numi *limbă istorică*.

O limbă istorică nu este niciodată monolitic unitară — o limbă care s-a dezvoltat istoricește și care are un nume, ca de exemplu limba română, și care e recunoscută ca limbă istorică de propriii ei vorbitori și, ca limbă, și de vorbitorii altor limbi. O limbă unitară este numai o limbă pe care o putem delimita noi, ca lingviști în cadrul unei limbi istorice, anume o limbă pe care eu o numesc *limbă funcțională*: o limbă fără diferențe în spațiu, fără diferențe socio-culturale și fără diferențe stilistice — sau un singur dialect, la un singur nivel de limbă și într-un singur stil de limbă. Datorită alterității și de acord cu coeziunea comunității, pe deasupra acestei varietăți, mai ales pe deasupra varietății dialectale, se formează, prin procese istorice naturale și prin voința vorbitorilor, limbi comune, adică limbi care sînt, în sens ideal cel puțin, limbi pentru toată comunitatea unei limbi istorice și pentru toate acele treburi care sînt treburi ale comunității întregi. Se formează o *Koine*. Însă și aceste limbi comune prezintă diferențe (chiar și diferențe regionale); se creează în această limbă comună, de obicei, forme regionale — dialecte secundare — și atunci este nevoie, tocmai pentru aceste treburi ale comunității în general, de o normă superioară acestei limbi comune, un fel de limbă comună a limbii comune, o *limbă standard* — o limbă pentru toată comunitatea și pentru educația și identitatea ei etnică față de alte identități etnice, o limbă pe care eu o numesc *exemplară*.

Deci, cînd considerăm

unitatea unei limbi și problema unității unei limbi, trebuie să știm la ce nivel ne aflăm: pe planul limbii istorice, pe planul limbii comune sau pe planul idealului de limbă, pe planul limbii exemplare (care niciodată nu este cu totul terminată, care este întotdeauna, în același timp, în parte realizare și în parte proiect). Pe de altă parte, și într-o limbă funcțională, adică într-un singur sistem, fără diferențiere internă, trebuie să deosebim, ca în orice tehnică, cel puțin trei planuri: un plan al realizării tradiționale a acestei limbi, independent de faptul dacă aceste realizări sînt sau nu sînt funcționale; un plan superior, planul sistemului de funcțiuni ale limbii, al sistemului de opoziții funcționale ale limbii; iar mai sus decît planul acestui sistem, un plan al tipului lingvistic, adică al principiilor opozițiilor și funcțiunilor din sistem.

Deci, cînd vorbim de unitatea unei limbi, trebuie să înțelegem dacă vorbim de unitate pe planul normei tradiționale, al realizărilor tradiționale, ale formelor ca atare, dacă vorbim în planul sistemului de posibilități funcționale ale limbii — sistemul nu e niciodată în întregime realizat, însă se poate realiza, are existență virtuală: știm cum se va spune în românește, de exemplu, ceea ce nu s-a spus încă (știm cum derivăm în limba română anumite fapte, pe care nu le-am creat încă) și recunoaștem fapte noi ca românești, ca formate bine în limba română, sau dacă ne găsim pe planul tipului lingvistic, pe planul principiilor de organizare al unei limbi.

Aceasta înseamnă, mai întîi, că varietatea internă și unitatea limbilor trebuie considerate din cele

două puncte de vedere, pe planuri diferite, și că se pot prezenta în măsură diferită. Pe de altă parte, aceasta înseamnă, dat fiind că nu există limbi istorice monolitice unitare, că nici baza unei limbi istorice nu ar putea fi, ca limbă istorică, monolitic unitară — deci, în cazul nostru, nici latina vulgară, pe care o admitem ca bază istorică a tuturor limbilor romanice, nici latina vulgară dunăreană, pe care o admitem ca bază a limbii române, nu puteau fi monolitice unitare, fiindcă prezentau, fără îndoială, diferențe în spațiu, diferențe socio-culturale și diferențe stilistice.

Aceasta înseamnă, tot așa, că nu există, în realitate, o măsură absolută a unității, că ce putem spune este numai, când vorbim în istorie și când comparăm limbile între ele, dacă o limbă este mai mult sau mai puțin unitară decât altă limbă, adică unitatea este totdeauna, *in concreto*, un fapt relativ.

Se înțelege că această unitate este din ce în ce mai solidă, cu cât ne ridicăm de la limba istorică la limba comună și de la limba comună la limba exemplară — dat fiind că limba comună și limba exemplară reprezintă această tendință, această aspirație către unitatea limbii pentru toată comunitatea.

În cazul limbii române, care este unitatea ei ca limbă istorică? Cred că putem fi de acord aproape în întregime cu Sextil Pușcariu, care a formulat, mai mult sau mai puțin, această soluție (mai mult decât problemă) în sensul următor: ceea ce este caracteristic pentru limba română și desparte limba română, pe de o parte, de limba

latină, pe de altă parte, și de celelalte limbi romanice, este comun celor patru dialecte ale limbii române. Cu anumite restricții, fără îndoială, dat fiind că această unitate — *unitatea genealogică* — este întotdeauna o unitate din trecut, care se prezintă apoi ca varietate, ca unitate și diversitate. Totuși sînt destule fapte, în afară de cele care duc pînă la o diferențiere în latina vulgară dunăreană — și nu trebuie să ne temem de această varietate, fiindcă această varietate (aflată deja în baza limbii române) este cu mult mai mare în cazul celorlalte limbi romanice, de exemplu, în cazul limbilor ibero-romanice sau în cazul limbilor din Galoromania. Pe lângă aceste fapte, avem o serie de fapte care sînt comune tuturor dialectelor, nu numai în sistem, ci pînă în norma limbii. S. Pușcariu nici nu a semnalat toate aceste fapte, a semnalat unele și a uitat — sau nu a formulat precis — alte fapte care sînt tot atît de importante. De exemplu, între cele semnalate, faptul că *l* intervocalic devine peste tot *r* în aceste dialecte, faptul că acest *qu* devine, în aceleași cuvinte, *p* (de exemplu *apă*), faptul că *gn* devine *mn* (de ex. *lemn*) și *ct* devine *pt* (de ex. *lapte*) în toate aceste dialecte. Sau faptul că avem pînă și coincidențe cu totul specifice (la un verb ca *a avea*, *am* și *are*), faptul că avem peste tot (deși sînt anumite diferențe de pronunțare) *mine*, *tine*, *cine*, faptul că avem peste tot conjunctivul cu *să*, sau toate alternanțele vocalice și cele consonantice; sau faptul pe care l-a semnalat doamna Matilda Caragiu-Marioțeanu și a insistat tocmai asupra românității lui, vocalele șoptite, atît de

caracteristice pentru limba română, și nu numai pentru dacoromână, ci și pentru aromână (acest (i) șoptit) și, în cazul aromânei, acest (u) șoptit, care a existat și în parte mai există și în dacoromână. Adică o unitate care înseamnă nu numai *unitate genealogică*, ci, fără îndoială, și o anumită *unitate reală*, în ciuda diferențelor, care, incontestabil, există și care separă aceste dialecte.

Mai importantă încă este *unitatea tipologică*, unitate la nivelul tipului, în afară de această unitate la nivelul sistemului lingvistic. Unitatea tipologică a limbii române este unitatea tuturor limbilor romanice, în afară de franceza modernă, care s-a depărtat de tipul general romanic. Principiul general al acestui tip lingvistic este: determinări materiale interne, paradigmatic, pentru funcțiuni interne, nerelaționale; și determinări sintagmatice (determinări în afara unității, determinări perifrastice) pentru funcțiunile relaționale. În unele cazuri dialectul dacoromân este mai avansat în realizarea acestui tip, în alte cazuri, dialectul aromân este mai înaintat, de exemplu în faptul că a redus cazurile și la pronumele personal care, pe lângă *io*, are și *pe mini*, și că pentru persoana a doua are numai *tini* (ca și italiana populară, care are *me* și *te*, și așa cum franceza, încă din perioada veche, înainte de a trece la noul tip romanic, a creat *moi* și *toi*). Din aceste puncte de vedere limba română este, fără îndoială, mai unitară la acest nivel al limbii istorice decât franceza, mult mai unitară decât italiana, care ține, din punctul de vedere al limbii istorice, de două arii diferite în Romania,

aria orientală și aria occidentală; dialectele septentrionale merg cu Romania occidentală. Deci, unitatea limbii italiene este o unitate secundară, o unitate care la origine era diversitate și numai prin gravitatea diferitelor dialecte către limba comună stabilită pe baze toscane și florentine a ajuns să fie aceeași limbă istorică, o singură limbă istorică. Eu aș spune că e unitară cam cum este limba spaniolă, dacă e să considerăm această limbă spaniolă ca limbă istorică, cu dialectele ei, adică cu castiliana, cu navaro-aragoneza și cu asturiano-leoneza (unde diferențele sînt, și în fonetică, și în morfologie, tot atît de profunde ca și diferențele între dialectele românești, afară numai dacă e să considerăm istroromâna, care, într-adevăr, s-a îndepărtat prin anumite influențe externe mult mai mult de trunchiul pluridialectal al restului limbii române).

Ca limbă comună — ca să trecem la celălalt plan — aceasta există numai pentru dialectul dacoromân. Nu avem o limbă comună, dat fiind că nu am putut, în atîtea secole, constitui o singură unitate, națională și statală, pentru toate dialectele. Încercările care s-au făcut (și tocmai aromânii au încercat să stabilească o *Măiestrie a ghiuvăsirii rumânești* generală) nu au dat rezultate istorice trainice. Influența dialectului aromân asupra acestei limbi comune nu s-a putut afirma. În Școala Ardeleană s-a încercat, din cînd în cînd, să se adopte, mai ales pentru a înlocui anumite slavisme, forme din aromână: de exemplu, Petru Maior scrie *vrută* pentru "iubită", fără îndoială din aromână.

Această limbă comună, care există numai pentru dacoromână și care se înțelege în sens ideal, ca fiecare limbă comună, că este pentru toți românii de peste tot, este, mai întâi, extrem de unitară, așa că, în cazul limbii române, aproape că nu există diferențe între nivelul limbii comune și nivelul limbii exemplare. Diferențele sînt de fonetică și, din cînd în cînd, de vocabular; gramaticale sînt foarte puține. Aproape că nu există diferențe între limba comună, care prezintă o varietate regională, și limba exemplară, adică limba standard. Această limbă comună este mai unitară decît limba italiană, este mult mai unitară decît limba spaniolă (trebuie să știm că în limba spaniolă ceea ce se numește dialectul andaluz sau ceea ce se numește limba spaniolă din America cu toată varietatea ei sînt forme secundare ale limbii comune, nu sînt dialecte primare; deci diferențele sînt, în cazul spaniolei, cu mult mai mari și tot așa în cazul limbii portugheze, unde ele sînt încă mai mari între Portugalia și Brazilia) și chiar mult mai unitară decît limba franceză, dacă ne gîndim că nu e vorba numai de franceza vorbită în Franța, ci că există o limbă comună franceză, de exemplu, și în Canada. Atunci, la acest nivel, limba română se prezintă mai unitară decît toate celelalte limbi romanice, în afară de anumite limbi care sînt, în parte, încă în formare, aș spune eu, din punctul de vedere al limbii exemplare.

Ce se întîmplă cu nivelul limbii exemplare, cu nivelul limbii standard? Și aici limba română este mult mai unitară decît orice altă limbă exemplară romanică.

Diferențele sînt extrem de mici, adică dacă spunem, de exemplu, *mîine*, *cîine*, *pîine* sau dacă spunem, cum spun eu, *mîne*, *cîne*, *pîne* (și scriem tot așa), dacă spunem mai mult cu infinitivul (*pot scrie*) sau mai mult cu conjunctivul (*pot să scriu*), dacă întrebuițăm, adică, mai mult sau mai puțin această posibilitate mai veche a infinitivului, dacă facem sau nu diferența strictă între *a spune* și *a zice*, pe care noi, moldovenii, care vorbim și noi o formă a limbii exemplare, o facem strict. Dacă facem comparația cu limba italiană constatăm că pentru limba italiană există cel puțin două norme diferite, mai ales în sistemul de distribuție al fonemelor: o normă florentină și o normă romană, diferență care ajunge pînă la inventarul fonemelor. În norma romană nu există diferențe între /s/ și /z/, pe cînd în norma florentină există această diferență, în afară de cazurile foarte numeroase unde alegerea fonemelor este diferită în norma florentină și în norma romană. Și împotriva acestor norme tradiționale se afirmă tocmai, în limba italiană, o nouă normă, susținută de anumiți lingviști, o normă septentrională, normă care nu mai are anumite fapte caracteristice ale limbii italiene, ca diferențele funcționale între vocale închise și deschise, sau ceea ce se numește *rafforzamento iniziale*, adică un fel de dedublare sintactică la începutul cuvintelor. Această limbă este mai unitară decît spaniola. Spaniola din America, și la nivel de exemplaritate, are un inventar fonologic în parte diferit, fiindcă are numai /s/ și nu face diferența între /s/ și /θ/ și aproape peste tot există numai /y/ și nu /y/

și /ll/ la acest nivel de exemplaritate. Româna este mult mai unitară decât portugheza exemplară. În portugheza exemplară există diferențe fonologice și gramaticale (în morfologie și în sintaxă). Ba chiar, cel puțin în cazul fonologiei, această limbă română este mai unitară și decât limba cea mai fixată la acest nivel, care este limba franceză. Fiindcă în franceză, tocmai în sistemul fonologic, și la acest nivel de exemplaritate, unii vorbitori sau în unele ocazii ale vorbirii fac diferențe între /ε/ lung și /ε/ scurt, între /mε:tr/ și /mεtr/, alți vorbitori nu fac această diferență, deci au numai un singur fonem, alți vorbitori sau în unele ocazii au patru vocale nazale, /ã/, /ẽ/, /õ/ și /œ/, alți vorbitori au numai trei vocale nazale și aceiași vorbitori, în ocazii diferite, pot întrebuința un sistem sau alt sistem. Nu avem așa ceva în limba română exemplară; în măsura în care această limbă s-a fixat din punct de vedere fonetic, regiunile au renunțat la faptele regionale și s-a stabilit această normă pentru toată limba română exemplară.

Deci unitatea este întotdeauna relativă, dat fiind că unitatea este o noțiune relativă, însă tocmai din acest punct de vedere unitatea limbii române este superioară, la fiecare nivel, unității altor limbi romanice și, uneori, superioară tuturor celorlalte limbi romanice.

Cum rămîne cu chestiunea care ne doare pe toți, și mai ales pe noi, cei din Țara de Sus, din Moldova dintre Prut și Nistru, cu așa-zisa limbă moldovenească? Din punct de vedere genealogic, această limbă moldovenească nu există ca unitate, adică la nivelul

graiurilor populare. La nivelul graiurilor populare, limba moldovenească, adică limba populară vorbită între Prut și Nistru și dincolo de Nistru, ține de dialectul dacoromân și ține nu de un singur grai, ci de două graiuri din dialectul dacoromân, anume partea de nord și centru ține de așa-zisul grai moldovenesc, care, după cum știm, ajunge pînă în Ardeal și pînă în Maramureș, și partea de sud (la sud de Cahul, adică în Ismail și în Cetatea Albă), care ține de graiul muntean, cu fonetica graiului muntean și, din punct de vedere lexical, cu tot ce este caracteristic pentru graiul muntean și pentru graiul — tot muntenesc — din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați. Singura diferență este că frontiera dintre aceste două graiuri între Prut și Nistru e ceva mai la sud decât în regiunea dintre Prut și Carpați. Toate isoglosele sînt isoglose orizontale, taie Prutul de-a curmezișul, aproape nu există — în afară de foarte puține elemente izolate în vocabular — fenomene care să ajungă numai pînă la Prut și să fie caracteristice numai pentru graiurile de dincolo de Prut. Și, ceea ce nu știu moldoveniștii, care susțin existența unei limbi moldovenești pe baza acestor graiuri, foarte multe dintre isoglosele muntenesti trec și dincolo de Nistru, anume în Transnistria de sud (și acolo frontiera e mai la nord decât în sudul Basarabiei). În Transnistria de sud faptele țin mai curînd de faptele muntenesti, și în fonetică și în vocabular, ceea ce probabil corespunde unei colonizări din sud și corespunde, probabil, și teritoriului Episcopiei Proilavei,

care ajungea pînă la Dubăsari și dincolo de Dubăsari.

Din punct de vedere tipologic, aceste graiuri sînt, pur și simplu, graiuri de același tip, cu aceleași principii, pe care le avem în limba română și, în plus, țin și de același subtip, care este subtipul dacoromân caracterizat prin hipertrofia determinării. Această hipertrofie a determinării este tot așa în toate graiurile populare din Moldova. Iar dacă în acest sens nu există diferențe (nu există o unitate și deci nu pot exista diferențe cu privire la limba română), dat fiind că graiurile populare sînt continuate dincoace de Prut — la nivelul limbii comune și la nivelul limbii exemplare nu există, pur și simplu, nici o diferență.

Idealul de limbă al tuturor scriitorilor din Basarabia a fost totdeauna același ideal al tuturor românilor. Și la această limbă exemplară românească au contribuit și toți scriitorii dintre Prut și Nistru, de la Stamati, Russo și Hasdeu pînă la Grigore Vieru și la toată splendida generație de poeți români dintre Prut și Nistru. De aceea spuneam *așa-zisa* limbă moldovenească, fiindcă nu există ca unitate la nivelul graiurilor populare. E vorba numai de forme ale dialectului dacoromân, de graiuri care se întind și dincoace de Prut și nu există nici o diferență serioasă, esențială, la nivelul limbii comune, nu există nici o diferență la nivelul limbii exemplare. Dacă anumiți scriitori moldoveni dintre Prut și Nistru spun, de exemplu, *mîne, cîne, pîne*, ei urmează aici o anumită normă de exemplaritate care există și în România, dincoace de Prut.

Ca să arătăm, și cu aceasta vom încheia, care este esența, individualitatea “limbii moldovenești”, citesc un paragraf dintr-o declarație a moldoveniștilor, care afirmă că ei vorbesc și scriu în limba moldovenească și că limba moldovenească e altă limbă decît limba română:

“Considerăm de datoria noastră să-i facem atenți pe cei ce caută să ne convertească cu tot dinadinsul la credința românească că orice presiune naște inevitabil contraacțiune; că în sînul poporului moldovenesc germinează stări de spirit diametral opuse celor susținute de politicaștrii în mantii academice, ce, tensionate fiind cu atîta desconsiderare față de moldoveni, pot duce la emoții social-politice cu urmări imprevizibile”. Dacă n-am ști cine semnează și dacă nu am citi acest paragraf și, de altfel, tot acest raport, ar putea bănuși cineva că e vorba de altă limbă, de “limba moldovenească”? Tot ceea ce se află aici — și ceea ce este mai mult sau mai puțin nou, și ceea ce este creație de acord cu tradițiile anterioare ale limbii culte din Moldova dintre Prut și Nistru — este pur și simplu ca și în limba exemplară de aici: de la *diametral opuse* pînă la *politicaștri* și pînă la *desconsiderare* și pînă la *emoții social-politice cu urmări imprevizibile*, totul este pur și simplu limba română exemplară, fără nici o diferență.

Vă mulțumesc.

Dr. Marius SALA,
membru corespondent al
Academiei Române,
director al Institutului de
Lingvistică al Academiei
Române

UNITATEA LIMBII ROMÂNE DIN PERSPECTIVĂ ROMANICĂ

Una dintre trăsăturile fundamentale ale limbii române este remarcabila ei unitate, fapt observat de multă vreme atît la noi în țară (la marii cărturari ai secolului al XVII-lea apare conștiința unității lingvistice și etnice) cît și în străinătate (cei ce s-au ocupat de limba noastră — dintre care menționăm pe J. Boutière și pe romanistul elvețian K. Jaberg — au observat referitor la structura dialectală a românei că prezintă o “surprinzătoare omogenitate” — K. Jaberg). Unitatea teritorială a limbii române a surprins cu atît mai mult cu cît se știe că vorbitorii ei au aparținut timp îndelungat la organizații statale diferite.

Aspectul unitar al românei poate fi subliniat în mai multe feluri. Cel mai ușor de remarcat, fiindcă

este la îndemînă oricui, este faptul că vorbitorii de limbă română din diverse provincii istorice românești se înțeleg între ei fără nici o dificultate. Pe lîngă acest argument, sesizabil chiar de un nespecialist, pot fi aduse o serie de probe privind unitatea structurală a românei: nu există nici un element structural **important** care să separe, de exemplu, graiul muntean de cel moldovean sau pe acesta din urmă de graiul bănățean. Mai important ni se pare faptul că această identitate dintre graiurile dacoromânești este evidentă și atunci cînd se urmărește dinamica, modul cum ele evoluează. Și de această dată ne referim la elementele de structură, la sensul general al evoluției, și nu la diversele cuvinte care pot fi împrumutate din limbile cu care una sau alta dintre variantele dialectale au intrat în contact (aceste cuvinte pot da o anumită coloratură graiurilor respective, dar nu le schimbă structura, esența. În cea mai mare parte a lor aceste cuvinte dispar pe măsură ce limba care le-a dat nu mai are importanța din trecut). La aceste argumente, invocate și în alte lucrări, aducem unul care nu a fost suficient pus în lumină. Este vorba de stabilirea unei relații între caracterul unitar al românei și locul pe care ea îl ocupă între celelalte limbi romanice surori. Comunicarea prof. E. Coșeriu din

această sesiune este o excepție. Vom constata că toate trăsăturile limbii române prin care ea se distinge de celelalte limbi romanice există în toate variantele ei dialectale și că deci în extremitatea orientală a României s-a dezvoltat o singură limbă neolatină, româna.

Cine compară româna cu restul limbilor romanice constată că există trei categorii de fapte (evident, ne referim la fapte de structură): unele, cele mai numeroase, sunt cele pe care româna le are în comun cu celelalte limbi surori și altele, mai puțin numeroase, care există numai în română sau, din contra, există în celelalte limbi romanice și nu apar ca atare în română. Ni se pare semnificativ că toate faptele aparținând celor trei categorii stabilite mai sus (elemente comune cu vestul României, elemente existente exclusiv în română și elemente absente din română) caracterizează toate variantele dialectale românești. Exemplificăm fiecare categorie cu câteva fapte.

Începînd cu elementele pe care româna le are în comun cu vestul României remarcăm în domeniul morfologiei faptul că româna păstrează trei tipuri de declinare (-ă, în consoană și -e), la fel ca celelalte limbi romanice care au redus numărul declinărilor de la 5 din latină la 3. La noi, ca și în Apus, există același mod de

formare a comparativului cu ajutorul unor adverbe de cantitate (în română, la fel ca în spaniolă și portugheză, se folosește urmașul lat. **magis** devenit **mai**: **mai înalt**; cf. sp. **más alto**, ptg. **mais alto**). Flexiunea pronominală, foarte neregulată, se păstrează la fel ca în alte limbi romanice. În sfîrșit, în ceea ce privește flexiunea verbală, româna prezintă de asemenea o situație identică cu vestul României în sensul că are cele patru clase de conjugări și aceleași tendințe de a face să crească mai ales conjugarea I și a IV-a în dauna celorlalte două. Cît privește sintaxa înregistrăm aceleași simplificări față de latină: nu mai există acuzativul cu infinitiv, dispar construcțiile cu ablativul etc.

În toate cazurile prezentate, ca și în altele ce există în română și se regăsesc în toate sau în cele mai multe limbi romanice, avem de a face cu elemente cu o răspîndire generală în aria lingvistică românească. Este interesant de subliniat faptul că unitatea dintre toate variantele regionale românești merge pînă la detalii, la excepții, așa cum este cazul flexiunii pronominale (dativele **nobis** și **vobis** s-au păstrat în română și sardă; formele românești **nouă**, **vouă** sunt generale și unice).

Trecînd la celelalte două categorii constatăm că ele pot fi folosite în ceea ce s-ar putea numi o caracterizare pozitivă, respectiv

negativă, a limbii române în comparație cu celelalte limbi romanice.

Luăm în discuție pentru început elementele de structură existente numai în română, deci pe cele care pot servi la caracterizarea pozitivă a limbii noastre din perspectivă romanică. În domeniul fonologiei se detașează faptul că româna este singurul idiom romanic care are două foneme vocalice, *ă* și *î*, în seria centrală (există și în alte limbi romanice astfel de foneme vocalice centrale dar numai româna le are pe amîndouă). Cît privește morfologia, spre deosebire de celelalte limbi romanice, care au o formă unică cazuală, româna are la substantivele feminine și o formă specială pentru genitiv-dativ (**ape**, **vulpi** față de **apă**, **vulpe**) care continuă declinarea latinească. Româna este singura limbă romanică ce păstrează categoria neutrlui la substantive. Ea nu s-a mulțumit numai să păstreze substantivele care erau neutre în latinește, ci a transformat în neutre o serie de substantive masculine și feminine care desemnau obiecte inanimate. Astfel, lat. **rivus**, pl. **rivi** a ajuns în toate variantele dialectale românești la **rișu**, **rișuri**, după cum un substantiv feminin de felul lat. **palea** a ajuns peste tot în română la **pai**, **paie**. La fel de caracteristic pentru română în comparație cu

celelalte limbi romanice este prezența articolului definit postpus. În toate graiurile românești se spune **omul** cu **l** care continuă, la fel ca în celelalte limbi romanice, lat. **ille**, pronume demonstrativ folosit cu valoare de articol (în vestul Romaniei articolul precedă substantivul: it. **l'uomo**, fr. **l'homme**, sp. **el hombre**). Postpunerea articolului are implicații importante pentru declinare. Tot din domeniul flexiunii nominale este o altă trăsătură existentă numai în română. În urma unui tratament fonetic special (**l** dublu latinesc, urmat de **a** neaccentuat, s-a transformat în **u**: lat. **stella** > **steaua**, dar urmat de **e** s-a păstrat: lat. **stellae** > **stele**) s-a format un mic grup de cuvinte cu flexiune neregulată care, subliniem din nou, există în graiul tuturor vorbitorilor limbii române. Fără să fie un element de importanța celor date mai sus, amintim aici faptul că există 107 cuvinte latinești păstrate exclusiv în română. Cuvinte de felul lui **ajutor**, **așterne**, **cîntec**, **cuțit**, **împărat**, **lingură**, **oaie**, **plăcintă**, **putred** și altele sunt folosite, astăzi ca și în trecut, ca termeni unici pe tot teritoriul limbii române. Multe dintre acestea aparțin vocabularului fundamental al românei.

Am precizat de mai multe ori că faptele existente numai în

română sunt răspândite în toată aria lingvistică românească, ceea ce este o probă a unității extraordinare a limbii române. O observație similară se poate face și cu privire la fenomenele care pot fi folosite pentru caracterizarea negativă a limbii române (fenomene care există în vestul României și sunt absente la noi). Trebuie să precizăm de la început că numărul lor este foarte redus și nu afectează prea mult structura limbii. Din domeniul morfologiei este de remarcat păstrarea în Occident a unor forme de comparativ și de superlativ neregulate de felul lui **maior** (it. **maggiore**, sp. **mayor**, fr. **maire** "primar"), **melior** (it. **migliore**, fr. **meilleur**, sp. **mejor**). În locul lor româna folosește formele analitice cu **mai**, dovedindu-se mai consecventă în dezvoltarea tendinței spre analitism care a dus la înlocuirea comparativelor și superlativelor sintetice latinești prin forme analitice în cazul adjectivelor regulate. Cu un exemplu din același domeniu al comparației adjectivului și anume al superlativului absolut ajungem la o altă particularitate a limbilor romanice occidentale absentă în română. Este vorba de influența latină savantă care s-a manifestat de-a lungul secolelor asupra limbilor romanice occidentale și care și-a făcut simțită prezența în română abia în ultimele două

secole. Datorită acestei influențe latinești savante limbile romanice occidentale au un superlativ absolut care îl continuă pe cel latinesc în **-is(s)ime** și au un foarte mare număr de cuvinte împrumutate în tot timpul Evului Mediu.

Am prezentat pînă acum cîteva fapte din română pentru a sublinia ideea că toate elementele de structură importante există în diversele variante regionale românești. Toate aceste fapte sunt elemente pe care româna le-a moștenit din latină sau le-a dezvoltat pornind de la moștenirea latinească. Unitatea limbii române este la fel de evidentă și dacă se iau în considerație elementele cu care ea s-a îmbogățit în urma contactului latinei cu limba dacă și, mai târziu, cu vechea slavă. Există o serie de elemente de structură care probabil că nu sunt latinești de felul numeralelor între 11 și 19 și care, indiferent ce origine au (foarte probabil din substrat), sunt forme generale și unice pe întreaga arie românească. Cunoscută pe tot teritoriul limbii române este înlocuirea infinitivului cu subjonctivul, fenomen atribuit mediului balcanic. Nu este lipsit de interes de observat că elementele de vocabular păstrate din dacă sunt, la fel ca termenii latinești, de cele mai multe ori, cuvinte răspândite în toată aria lingvistică românească: **brad**, **bucurie**, **copil**,

moș, modă, vatră au fost și sunt atît de caracteristice pentru întreg ansamblul lingvistic românesc încît au ajuns să fie și împrumutate de limbile învecinate cu care româna a intrat în contact.

Unitatea limbii române rezultată din analiza elementului moștenit și a faptelor de limbă cu care ea s-a îmbogățit în urma contactelor cu alte limbi este evidentă. Ea rămîne la fel de evidentă și dacă observăm că în diferite regiuni, care corespund de obicei vechilor provincii istorice, există unele fapte mai mult sau mai puțin recente, împrumutate din limbile învecinate sau din limbile care, datorită unor împrejurări istorice, au avut o influență mai puternică. În Banat există o serie de cuvinte împrumutate din sîrbocroată, în Crișana și în Transilvania există o serie de cuvinte maghiare, în Moldova există cuvinte ucrainene sau în Basarabia cuvinte din rusă, în Muntenia ele sunt din graiurile bulgărești. Situații similare au existat și în trecut: să ne gîndim la numărul mare de turcisme și grecisme din țările românești din secolele trecute, la cuvintele de origine germană din Bucovina sau la termenii administrativi din maghiară care au fost unicele cuvinte folosite în Transilvania pînă la marea Unire. Atît cuvintele din prima categorie (cele care au

curs și azi în diverse graiuri dacoromânești) cît și cele din a doua categorie (termenii administrativi și social-politici care au circulat în timpurile trecute) au o caracteristică comună: sunt cuvinte periferice, puțin numeroase, care nu afectează structura lexicală a graiurilor respective și, ceea ce este foarte important, nu sunt unicele cuvinte pentru denumirea diverselor noțiuni. În al doilea rînd, cele mai multe dintre aceste cuvinte (mai ales cele din a doua categorie), datorită caracterului lor periferic și faptului că sunt legate de anumite epoci din istorie, au dispărut sau sunt pe punctul de a dispărea din limbă. Nu există nici un element de structură important pe care să-l fi luat vreun grai dacoromânesc din limbile moderne învecinate pe baza căruia să putem afirma că unitatea limbii române realizată într-un lung proces istoric ar fi fost afectată.

S-a putut observa că ne-am referit în expunerea noastră mai ales la situația din dacoromână, fără îndoială, varianta care a ajuns la stadiul de limbă literară cu opere de mare valoare artistică. Unitatea limbii române este însă la fel de vizibilă și dacă luăm în considerare idiomurile românești de la sudul Dunării (aromâna, meglenoromâna și istroromâna), așa cum a rezultat și din comunicarea prof.

Matilda Caragiu-Marioțeanu. În timpul din urmă, odată cu introducerea în analiza faptelor de limbă a unor criterii de ierarhizare și de observare mai amănunțită a fenomenelor, s-a arătat că "se reduc simțitor dimensiunile listelor de trăsături proprii numai unora dintre cele patru dialecte sau, mai ales, unui singur dialect și că, în același timp, multe dintre aceste trăsături corespund unor fenomene neesențiale" (Andrei Avram, "Studii și cercetări lingvistice", XXIX, 1978, p. 251). Cu alte cuvinte, deosebiriile dintre cele patru dialecte continuatoare ale latinei dunărene (dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna) sunt mai puțin numeroase și mai puțin importante decât ar rezulta din unele lucrări anterioare din dorința autorilor de a identifica ceea ce este distinctiv din punctul de vedere al raporturilor interdialectale. Acest fapt a dus la neglijarea trăsăturilor prezente —

într-o măsură mai mare sau mai mică — în toate dialectele, susceptibile de a fi invocate în demonstrarea unității limbii române. De aceea continuă să fie actuală observația lui Sextil Pușcariu care în cunoscuta sa carte **Limba română**, vol. I scria: "Toate trăsăturile caracteristice ale limbii române, tot ceea ce deosebește limba română de limba latină, pe de o parte, și de celelalte limbi romanice, pe de altă parte, se găsește în cîteși patru dialectele" (p. 232). "Coincidența între dialectele românești nu se restrînge numai asupra fenomenului, ci și asupra cauzelor lui și a condițiilor în care apare, încît — spune mai departe același Pușcariu — găsim în cîteși patru dialectele aceleași "excepții". Avem dar a face cu aceleași tendințe de dezvoltare caracteristice pentru limba noastră și care, în totalitatea lor, se pot considera ca formînd caracterul național al limbii noastre."

**Dr. Matilda
CARAGIU-MARIOȚEANU,**
membru corespondent al
Academiei Române,
București

VARIETATEA LIMBII ROMÂNE

1. Ca orice unitate, limba română este o unitate în diversitate, pentru că ea prezintă și deosebiri, generate de poziția geografică, de varietatea socială și de momentul vorbirii: același om vorbește cu particularități specifice zonei sale geografice, gradului său de instrucție, felului de muncă prestată, vârstei sale, relațiilor cu centrul inovator (oraș, capitală etc.), cu populații de altă limbă, și în fine, în funcție de starea sa într-un anumit moment al vorbirii (calm / grabă / nervozitate etc.). Se înțelege, primele două tipuri de varietăți pot fi privite din punct de vedere descriptiv și istoric.

Tema Sesiunii Științifice de astăzi este **variația** determinată geografic (termen pe care îl prefer celui de "local", care restrânge întrucâtva aria de răspândire a variațiilor lingvistice regionale).

2. Înainte de a aduce în discuție **varietatea** limbii române, este necesar să circumscriem clar conceptul de "limbă română", care poate fi definit în două feluri: ca limbă română actuală, vorbită în România și în ținuturile limitrofe, și ca limbă română istorică, acea primă fază de comunitate a limbii neolatine, continuatoare a latinei aduse de romani în sudul și în nordul Dunării, numită străromână, română comună (primitivă), protoromână etc.

Cel dintîi este conceptul / termenul folosit în mod curent (în continuare

"limba română din Dacia" / "dacoromână"), al doilea este conceptul / termenul științific, lingvistic (în continuare "străromână"; termenul, care mi se pare cel mai potrivit, a fost creat de Sextil Pușcariu, după modelul germ. *Urrumänisch*).

3. În istoria recentă a lingvisticii românești, această etapă de comunitate a fost anulată de unii lingviști, din fericire puțini, susținători ai ideii false a transformării limbii latine orientale, de la început, în cinci limbi distincte: dacoromâna, istroromâna, aromâna, meglenoromâna și așa-zisa "limbă moldovenească". Prin această deturnare a evoluției firești a latinei dunărene, ca și prin punerea pe același plan a variantelor sud-dunărene cu cele nord-dunărene, din interiorul dacoromânei, se urmărea găsirea unui suport teoretic — fie și fals — pentru legalizarea științifică — în realitate politică — a nou createi "limbi moldovenești".

Iarăși din fericire pentru demnitatea lingvisticii românești redresarea, în privința străromânei, s-a produs foarte repede, perioada fără "trunchi comun" fiind trecută sub tăcere, româna comună / străromâna / protoromâna fiind chiar reconstruită în deceniul al 7-lea (rezultatul — volumul al II-lea din **Istoria limbii române**, Ed. Acad., 1969).

Ideea de "trunchi comun" este unanim admisă în romanistică și în romanistică.

4. Trecînd la **varietatea** limbii române, voi debuta printr-o metaforă, care mi s-a părut potrivită situației din limba noastră(1): privită de departe, ROMANIA (= teritoriul european pe care se vorbeau limbi romanice [lăsăm, deci, de o parte, NEO-ROMANIA / NEU-ROMANIA, cum o numesc lingviștii germani]) pare galaxia noastră, o "galaxie romanică" desigur organizată

— ca orice microcosmos — de data această însă din punct de vedere lingvistic.

Și, privită tot de departe, din perspectivă romanică, limba română nu este altceva decât planeta Saturn a galaxiei, deoarece, ca și în cazul lui Saturn, se distinge un corp central, înconjurat de câteva inele. Este singura limbă-planetă din galaxie care oferă această imagine; nucleul îl constituie dacoromâna (= româna din Dacia, din nordul Dunării), iar cele trei inele sunt ipostazele actuale ale străromânei: aromâna sau macedoromâna (vorbită în țările balcanice Grecia, Albania, Bulgaria și în unele republici din fosta Iugoslavie), meglenoromâna (româna din Cîmpia Meglen, pe malul Vardarului, la nord de Salonic) și istroromâna (vorbită în Peninsula Istria, în nordul Mării Adriatice). Am precizat însă că imaginea aceasta este numai aparentă, căci aparentă este și *d i s c o n t i n u i t a t e a* teritoriului lingvistic românesc: structura esențială a celor patru ipostaze ale trunchiului istoric străromân manifestă o *c o n t i n u i t a t e* și o *u n i t a t e* remarcabile, care asigură funcționarea diasisemului străromân. Căci toate evoluțiile importante de la latină spre română — schimbările fonetice, tipurile morfologice și realizările concrete ale morfemelor, vocabularul fundamental identic, semantisme surprinzător de asemănătoare etc. caracterizează *t o a t e* ipostazele străromânei.

Totuși, separate, după așezarea slavilor la sud de Dunăre (sec. al VI-lea?), *v a r i e t a t e a*, care există după Sextil Pișcariu încă din perioada de comunitate, s-a accentuat, astfel că, după peste o mie de ani de evoluție relativ independentă, constatăm existența “inelelor” lui Saturn, variante de gradul I ale limbii române.

Aceste ipostaze ale străromânei

sunt denumite, prin tradiție, în lingvistica românească și romanică, “dialecte”. Întrebarea care s-a pus și se pune este: “ale cui «dialecte»? Răspunsul nu poate fi decât unul: “ale străromânei”, căci, oricum am aborda situația, limba vorbită de românii sud-dunăreni nu este o varietate a dacoromânei, iar vorbitorii sunt și au rămas sud-dunăreni. Este clar că problema se situează, cum a formulat, într-un cadru teoretic, Eugenio Coseriu, “au-delà du structuralisme”, dincolo de analiza lingvistică strictă: opoziția “limbă istorică ~ limbă funcțională” scoate în evidență faptul că o limbă istorică (străromâna, în cazul nostru) nu este un sistem omogen, cum este o limbă funcțională (care, tocmai de aceea, poate fi analizată lingvistic). Or, fiecare din aceste ipostaze ale străromânei funcționează ca sisteme omogene și această calitate le conferă vorbitorilor lor, în contextele lingvistice specifice în care trăiesc, înconjurați de populații de alte limbi, sentimentul “alterității” (ideea aparține, teoretic, aceluiași autor, Eugenio Coseriu), sentimentul de a fi “un altul”, prin limba pe care o vorbesc, diferită de a vecinilor(2). Diversitatea nu exclude însă unitatea, care este evidentă și necontestată la nivelul limbii române vorbite în nordul și în sudul Dunării.

În același sens, al unității, vorbește și *numele etnic*: toți românii din nordul și din sudul Dunării s-au simțit “romani”, și nu “albanezi” sau “greci” (de “bulgari / sirbi / ruși / maghiari” etc. nu putea fi vorba la data constituirii limbii și a poporului român): *rumân / român* în nord, *rumeri* în vest (istroromâni), *ar(u)mănu / rămănu*, în sud (aromâni). În schimb, “outsiderii”, populațiile vecine, i-au denumit pe toți *vlahi* (cu toate variantele lui: *vlahos / kušovlahos, vla(h)* cu pl. *vlasî, olah, voloh* etc.).

Un argument mai convingător pentru unitatea *e t n i c ă* a românilor din

nordul și din sudul Dunării, în afară de limbă și de nume, nu se poate invoca.

Trebuie să notăm, deci, că un aromân spune "hiu armănu" nu ca să se deosebească de românii din nord (acestui îi spune "și-eu hiu armănu!"); cum a spus Coletti sau cum exclamă astăzi, înțelegându-se cu turiștii români nord-dunăreni oriunde în Peninsula Balcanică, aromânii care trăiesc acolo), ci pentru ca să se deosebească de vecinul lui, care îi spune, ca "outsider", *vlah* sau *cioban* (identificându-l cu meseria de păstor).

A spune deci că ipostazele actuale ale străromânei sunt variantele a c e l e i faze, istorice, din evoluția limbii române nu comportă, după părerea mea, nici o contradicție, nici în termeni și nici în conținut, dimpotrivă, mi se pare singura interpretare posibilă.

5. În ceea ce privește varietatea din interiorul limbii române din Dacia: ca în orice alt peisaj, nu neapărat lingvistic, se observă și aici o varietate internă, care funcționează și ea tocmai pe baza unității sistemului. Aceste variante de gradul 2 ale dacoromânei au fost denumite "graiuri / sub-dialecte / dialecte" (aici le vom numi "graiuri"). Ele formează arii care se delimitează prin isoglose numeroase și adeseori neconcordante, grupate în fascicule uneori largi, cu prelungiri spre interiorul altor griuri învecinate, conturând însă o zonă centrală care individualizează griul.

Acest tablou dialectal cu zone largi de întrepătrundere a făcut ca, în istoria dialectologiei române, să se dea diferite interpretări repartției griurilor din dacoromână și anume: numărul de griuri identificate de lingviști variază de la 2 (griuri de tip moldovenesc și de tip muntenesc: Al. Philippide, Iordan și Emanuel Vasiliu, ultimele cuprinzând toată Muntenia și Dobrogea, pe restul

teritoriului, cu excepția Olteniei, care este o zonă de tranziție, vorbindu-se griuri de tip moldovenesc) la 3 (bănățean, moldovenesc și muntenesc: G. Weigand), la 4 (+ cel crișean: Emil Petrovici), la 5 (+ cel maramureșean: Sever Pop și, mult mai târziu, R. Todoran).

Această împărțire în cinci griuri este acceptată, cred, astăzi, de majoritatea oamenilor de știință. Iată care sunt zonele în care se vorbesc subdiviziunile dacoromânei, după Sever Pop, acest mare dialectolog român, unul din cei mai buni cunoscători ai varietății dialectale românești, autor al ALR I (alături de Emil Petrovici, pentru ALR II), lucrare fundamentală în domeniu, concepută de Sextil Pușcariu (citez, în traducere, din *La dialectologie*, I, Louvain, Belgia, 1950):

"a. Griul *muntenesc*, folosit în Muntenia, în Dobrogea, în Oltenia de est, în sudul Moldovei și în partea de sud-est a Transilvaniei.

b. Griul *moldovenesc*, folosit în Moldova și în Basarabia, pînă dincolo de Nistru, în Bucovina și în partea de nord a Transilvaniei.

c. Griul *bănățean*, folosit în provincia Banat, în vestul Olteniei și în Transilvania, în județele Hunedoara și Arad.

d. Griul vorbit în regiunea celor trei riuri numite *Criș* (*Crișul Alb*, *Crișul Negru*, *Crișul Repede*), toate trei afluenți ai Tisei.

e. În fine, griul din *Maramureș*, situat în partea cea mai nordică a vestului Transilvaniei. Acest gri se leagă strîns de cele vorbite în zonele *Oaș ... și Năsăud ...*

Frontierile politice ale vechilor provincii românești (Muntenia, Oltenia, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul) nu coincid cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân

indicate mai sus” (op. cit., p. 667—668).

Din păcate, această lucrare monumentală, în două volume, nu a figurat niciodată în bibliotecile din România, iar în mâinile celor tineri atunci a ajuns foarte târziu: între 1971—1973, scriind **Compendiul de dialectologie**(3), am inserat acest text al lui Sever Pop, la p. 150 (cu multe omisiuni însă: “de dincolo de Nistru”, ca și toată partea finală, referitoare la provinciile istorice, lipsește...).

Indiferent de numărul de unități identificate, este important să relevăm că nu s-a vorbit niciodată de:

— un grai “transilvănean” (H. Tiktin, care a făcut o împărțire administrativă, nu intră în discuție); graiul crișean, situat în zona de nord-vest a Transilvaniei (denumit chiar astfel de E. Petrovici: “sub-dialectul de nord-vest”), păstrează multe arhaisme și, împreună cu cel maramureșean, constituie, prin însași existența lor și prin trăsăturile lor specifice, o dovadă a continuității românilor în acest spațiu;

— un grai dobrogean (zona respectivă ține, lingvistic, de graiul muntenesc, cu prelungiri ale unor particularități din graiul moldovenesc înspre nord-est);

— nu s-a relevat niciodată un grai “basarabean” (graiul vorbit în această zonă identificându-se cu cel moldovenesc; despre acest aspect se va vorbi mai pe larg astăzi, pe baza hărților lingvistice). Chiar dacă au trecut câteva decenii de evoluție independentă a graiului vorbit în Basarabia, nu trebuie să se uite că schimbările lingvistice nu se produc atât de repede, spre a se putea vorbi de o “limbă moldovenească”, pe de o parte; pe de altă parte, limba “comună” vorbită acolo în toate ocaziile vieții social-politice este limba română literară, și nu o altă limbă; în fine, termenii *Moldova*, *moldovenesc* au fost,

într-un fel, suprapuși pe entitățile cărora le aparțin, care sunt provincia istorică Moldova și graiul vorbit între Carpații orientali, Prut și Nistru, și din Bucovina până la Milcov. Nimic nu justifică științific (atât ca terminologie cât și din punctul de vedere al conținutului și al unui drept ancestral) confuzia creată prin denumirile “Republica Moldova” și “limba moldovenească”, două aberații ale istoriei recente a românilor. De altfel, tratând problema clasificării limbilor romanice, marele lingvist italian Carlo Tagliavini, autorul monumentalei lucrări *Originile limbilor neolatine* (în traducere românească, Ed. Șt. și Enciel., Buc., 1977), a analizat într-o notă foarte amplă, la capitolul consacrat limbii române, situația “limbii moldovenești” și a “R.S.S. Moldovenești”, arătând câtă osteneală și-au dat lingviștii sovietici pentru a motiva aceste două noi creații (M. V. Serghievskij, R. A. Budagov, V. F. Șișmarev, ca și unii lingviști basarabeni, v. p. 287). Însași Marea Enciclopedie Sovietică (Boľšaja Sovetskaja Enciklopedija), 1955, citează Tagliavini, scrie despre “**moldavskij jazyk**” că “este o limbă romanică [a 11-a. n.n.] care face parte, împreună cu româna, din grupul limbilor romanice orientale” și adaugă: “Limba moldovenească este extraordinar de apropiată de dialectul moldovenesc al limbii române care se vorbește în Moldova (R.P.R.) dintre Prut și Carpați” (*ibidem*). Replica lui Tagliavini este tranșantă, fără echivoc: “pretinsa «limbă moldovenească» nu este de fapt decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat (adică în chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă...), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldovenești cunoscute de altfel și în interiorul granițelor României...” (idem, p. 289).

Mergînd mai departe cu varietatea regională românească, este de menționat și faptul că graiurile românești se prelungesc, firesc, potrivit cu istoria noastră și cu principiile geografiei lingvistice (referitoare la migrarea / păstrarea pe teritorii care nu mai sunt românești a unor graiuri limitrofe), și dincolo de granițele actuale ale țării noastre.

Aș dori să ilustrez această idee cu graiul vorbit în "Banatul Sîrbesc", parte din Voivodina, care, după cum se va vedea, este identic și astăzi cu graiul bănățean, chiar dacă vorbitoarele în discuție muncesc temporar la Paris: este vorba de două femei, Florica și Ileana, care o ajută, alternativ, la curățenia casei pe Doamna K. D. și care, în absența sa, îi lasă bilețele-mesaje: graiul bănățean prezent aici, redat de vorbitoare așa cum s-au priceput, ca și neologismele, mai vechi sau mai noi, au o savoare specială, dar, mai ales, constituie dovezi ale perenității unui grai care se vorbește în afara limitei noastre administrative. Iată cum sună cîteva din aceste adevărate documente:

Doamna Danelop / asta-i adresa lu Florica / ia șege la fată: șege, cu palatalizarea și africatizarea dentalei *d*, specifică exclusiv graiului bănățean, *șede* în transcriere fonetică, lit. *șade* (gr. mold. *șădi*); sau aceeași trăsătură pentru corespondenta surdă *t*: *Doamnă / să șiți că nu aveți curent / adică struie / / am băgat mașu în priză și atunci o pocnit o ieșit flacăra*" (să se observe *șiți* pentru *știți*, lit. *știți*, ca și particularitatea morfologică *o pocnit, o ieșit*, cunoscută tuturor graiurilor, cu excepția celui muntenesc); sau alte cuvinte cu *t* palatalizat: *am acins* pentru lit. *am atins*, sau *ășcia* *îs bani lu Mama Florica*; în alte texte observăm cît de bine s-a păstrat palatalizarea dentalelor *l*, *n*, și *r*, notate de subiecte cu *ie* după consoană:

*Doamnă o telefonat o muierie / Marina / și o spus că vă telefonează la vo 5 ciasuri (mugierie; de reținut și semantismul nedepreciat, ca și în alte graiuri și în toate variantele sud-dunărene); în alte texte: vinie, binie, icoanie, (să luați) acilie pentru vine, bine, icoane, altele); labialele nepalatalizate, altă trăsătură specifică graiului bănățean: Doamnă / oameni ăia cie vin să fărbiuască or zis că minie vin. Și într-un alt text: Doamnă / ieu cred că joia de vinie să vin / dar / dacă ieu nu vin / vă dau un telefon / Florica (vinie, să vin, nu vin, cu labiodentala *v* intactă, sau *binie*, în exemplul de mai sus); și în fine, de vreme ce a apărut un neologism universal, telefon, să încheiem această ilustrare cu următorul text, care să ne arate că vorbitoarea trăiește în Franța: Misiu Sandu / Mersi pentru Radio cie mi loț lăsat / spuneți lu doamna bonjur dela minie!*

6. Pînă aici am vorbit despre varietatea geografică din punct de vedere lingvistic. Știm însă că, pentru vorbitorii din afara granițelor țării, implicațiile etnice, politico-administrative, culturale sunt numeroase, mereu discutabile și foarte importante.

Nu-mi propun să abordez aceste aspecte, care ne-ar duce foarte departe, în afara lingvisticii. Scopul analizei noastre este, cred, acela de a ne aduce contribuția la supraviețuirea, sub raport lingvistic și etnic, a românilor din afara granițelor țării noastre, în primul rînd, prin lămurirea unor concepțe teoretice.

Este clar că această supraviețuire nu se poate realiza decît prin cultivarea lor în spiritul românității, ca etnie distinctă de altele, prin carte și prin slujbă religioasă în biserică.

Toți românii, din nordul și din sudul Dunării, care trăiesc în afara granițelor țării, sunt amenințați de

pericolul a culturației. Ne place sau nu acest termen (de o ambiguitate congenitală, cum spune Em. Condurachi, într-unul din articolele sale publicate postum în volumul **Daco-Romania Antiqua**, Ed. Șt. și Encicl., Buc., 1988, p. 44), dacă înțelegem, totuși, prin aceasta aspirația și chiar atașarea la o cultură oficială, de altă limbă, înțelegem și faptul că această stare de aculturație (*ad culturam*) este primul pas spre deznaționalizare.

Desigur, acest atașament la o altă cultură este o opțiune adeseori individuală, care poate deveni colectivă, în principiu, când este cerută și realizată de comunitatea respectivă. Oricum, vorbitorii înșiși trebuie să hotărască ce vor să devină. Aflu din cartea lui Claudio Magris, **Danubius** (Ed. Univers, 1994, p. 216) că, spre deosebire de alte minorități europene — bascii, corsicanii, albanezii din Kosovo — croații din *Burgenland* (Austria, n.n.) solicită ei să fie asimilați” cu austriei. De altfel, istoria românilor a demonstrat de nenumărate ori preferința unor personalități pentru apartenența la o cultură superioară. Desigur, problema se pune diferit când este vorba de comunități mari. Consider că voința popoarelor trebuie respectată și că nimeni nu se poate impune din afară.

În cazul opțiunii pentru românită, pe care o dorim sub orice formă, spre supraviețuirea variantelor de gradul 1 sau 2 vorbite în afara granițelor României, se pune problema instrumentului de comunicare și anume: care aspect al limbii române trebuie

cultivat? Limba literară sau varianta maternă folosită, sau amândouă? Părerile personale nu pot avea greutate în soluționarea acestei probleme, consider însă că, în orice caz, rezultatele științei trebuie folosite cu mult discernămint, iar amatorismul, generator de confuzii, să nu înăbușe adevărul.

În ceea ce privește graiurile dacoromânei, departe de a fi părăsite prin înlocuirea lor cu varianta literară (cea mai îngrijită formă a limbii comune / standard, a normei supradialectale), aceste variante ale variantelor de gradul 1 reprezintă o sursă inepuizabilă de îmbogățire a limbii, care trebuie păstrată și cultivată cu toate mijloacele.

BIBLIOGRAFIE:

1. Caragiu-Marioțeanu Matilda, **Unité du roumain (nord- et sud-danubien)**, în RRL, XXX, 1985, Nr. 6, p. 525.

2. Idem, **À propos de la latinité de l'aroumain (à la lumière des dernières recherches)**, în RRL, XXXIII, 1988, p. 237—249.

3. Idem, **Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)**, Ed. Șt. și Encicl., Buc., 1975, p. 150.

4. Idem, **UN DODECALOG AL AROMÂNILOR sau 12 adevăruri incontestabile istorice și actuale, asupra aromânilor și asupra limbii lor**, în “România literară”, XXV, 1993, 1—7 sept., p. 12—13.

Prof. univ.
dr. Grigore BRÂNCUȘ,
șef al Catedrei de Limba
Română de la Universitatea
București

VITALITATEA LIMBII ROMÂNE

S-au făcut diferite cercetări asupra graiurilor vorbite de populațiile românești din afara granițelor țării, precum și asupra limbii literare utilizate de unele dintre acestea în presa scrisă și în diverse publicații literare și științifice. Aceste populații s-au stabilit la epoci diferite și din cauze diferite în zonele în care trăiesc astăzi, iar graiurile lor se identifică aproape în totalitate cu graiurile locale dacoromâne din imediata vecinătate. Românii din Bulgaria stabiliți în aria Vidinului vorbesc un grai de tip oltenesc (folosesc, de exemplu, perfectul simplu mai frecvent decât perfectul compus)¹. Cei din fosta Iugoslavie prezintă particularități bănățene și, incidental, ardelenesti și oltenesti² (de exemplu, optativul cu (v)reaș). Vorbirea românilor din Ungaria nu se depărtează de graiurile dacoromâne învechite: bănățean, crișean, maramureșean³.

Se înțelege de la sine că româna vorbită de populațiile românești minoritare din țările vecine a fost influențată de limbile naționale oficiale, bulgara, respectiv sîrbocroata și maghiara. Cum e și firesc, vocabularul a fost, în primul rînd, cel mai afectat. Pe lângă un număr mare de cuvinte noi (unele exprimînd noțiuni și obiecte noi, altele substituind cuvinte vechi românești), s-au produs și numeroase calcuri, s-au creat construcții frazeologice și chiar unele turnuri sintactice noi. Mai rar a fost atinsă fonetica, aceasta menținîndu-se, în general, în limitele variantelor tolerate de sistemele fonologice ale graiurilor dacoromâne învechite. Compartimentul care asigură individualitatea limbii, morfologia, a rămas neatins. Din cîte ne putem da seama, la românii din țările vecine nu se află nici o normă morfologică neromânească. Dacă totuși se observă că, în unele cazuri, trăsăturile sintetice ale morfologiei se reduc în favoarea celor analitice (e vorba, evident, de flexiunea nominală), trebuie spus că aceasta e o tendință generală a românei populare.

Există, după cum se știe, cîteva comunități românești și în Statele Unite al Americii, mai ales în Detroit, Cleveland, Philadelphia, precum și în preriile și marile orașe canadiene. Acestea s-au constituit din migrația în valuri succesive de

țărani din Transilvania, Banat, Maramureș și chiar din Bucovina, începînd cu ultimele decenii ale secolului trecut pînă către 1930. Stabiliți de regulă în centre urbane, românii americani au trecut, mai toți, de la agricultură și oierit, la industrie și comerț. Și-au făcut biserici, cluburi, școli duminicale (la care generațiile mai noi învață limba părinților), scot ziare, reviste, unde se străduiesc să folosească româna literară din țară⁴. În graiul acestor comunități, fie în cel vorbit, fie în aspectul scris, se recunosc particularități ale graiurilor dacoromâne din aria transcarpatică, ușor arhaizante. Influența englezei americane e puternică, mai ales la generațiile mai noi. Pe lîngă vocabularul general românesc sau regional (cunoscut în Transilvania și Banat), au pătruns numeroase cuvinte englezești care denumesc obiecte și noțiuni noi pentru vorbitori (din domeniul tehnic și de civilizație urbană, de viață socială, economică, culturală etc.). Cuvintele englezești sunt, în general, adaptate la specificul morfologic al graiului românesc. E posibil ca numărul lor foarte mare să impună cu vremea foneme în felul spirantelor interdentală *th* și *dh*. Gramatica nu este însă în nici un fel atinsă de influența limbii oficiale. Nu se poate vorbi, prin urmare, de o transformare a românei din America într-o limbă mixtă, într-un amestec lingvistic⁵.

Fizionomia unei limbi e dată, în primul rînd, de structura ei gramaticală, care, în cazul românei, pare greu penetrabilă de o influență externă.

Am distins, deci, două tipuri de comunități lingvistice românești: primul, format din populațiile existente în Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria (teritorii învecinate cu România), al doilea, din populațiile stabilite în ultimul secol, prin emigrare, pe un teritoriu foarte depărtat de România. Aceste populații au menținut, direct sau indirect, contactul cu țara de origine.

În ambele grupuri, evoluția limbii s-a petrecut, nestingherit, aproape la fel: s-au conservat particularitățile graiului dacoromân original (sau din vecinătatea imediată), iar aspectul literar a urmat, în linii generale, sensul românei literare naționale (e cazul limbii ziarelor și publicațiilor din Iugoslavia, Ungaria, Statele Unite, Canada).

Sortită să fie folosită cu statut alogen, româna acestor comunități e supusă unor continue influențe din partea idiomurilor oficiale: împrumută cuvinte, operează numeroase calcuri, preia unele clișee lingvistice, se lasă ademenită de unele particularități de articulație, dar conservă intactă flexiunea, trăsăturile gramaticale, precum și partea cea mai rezistentă a vocabularului, cea moștenită din

latină. Toate aceste comunități au conștiința că vorbesc românește și că reprezintă etnii românești, așadar se recunosc ca părți integrante în unitatea spirituală românească. Al treilea grup de graiuri românești utilizate în mediu străin îl reprezintă cele din Republica Moldova. Zicem "mediu străin", termen impropriu în acest context, pentru că româna multă vreme nu a funcționat acolo ca limbă oficială în stat.

Aspectul ei literar, caracterizat, între altele, prin promovarea unor particularități ale graiurilor locale, e supus, ca și graiurile vorbite, unei presiuni din partea limbii oficiale, rusa.

După cum se știe, unii lingviști s-au prefăcut că acceptă punctul de vedere oficial privind statutul de limbă romanică diferită de română a idiomului local din Basarabia. Acceptarea aceasta era fals motivată de perspectiva pe care ar avea-o graiul din această provincie de a se dezvolta ca limbă distinctă. Lingviști de toată stima s-au chinuit să demonstreze, fără nici o dovadă serioasă, că "moldoveneasca" este a 11-a limbă romanică, de fapt a 14-a, pentru că se susținea totodată — și *trebuia* să se susțină — că limbi romanice diferite de română sunt și cele trei dialecte din sudul Dunării: aromâna, meglenoromâna și istroromâna.

Este meritul lui Carlo

Tagliavini de a fi arătat cel dintâi în acord cu gândurile inexprimabile ale celor mai mulți lingviști români, într-o comunicare ținută la cel deal VIII-lea Congres de Filologie Romanică de la Florența, din 1956, că pretinsa "limbă moldovenească" nu este decât româna literară scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat (adică în chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă folosite timp de mai multe secole de toți românii), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldovenești, cunoscute, de altfel, și în interiorul granițelor României⁶.

Dintre dialectologii români, autori de manuale în care sunt descrise variantele teritoriale ale limbii române, unul singur, după cunoștințele noastre, Paul Lăzărescu, include graiurile din Basarabia în cadrul general al subdialectului moldovean, căruia îi consacră un studiu unitar în volumul colectiv coordonat de Valeriu Rusu, **Tratat de dialectologie românească. Scrisul românesc**, Craiova, 1984, p.208.

Există indicii că nici lingviștii de la Chișinău n-au crezut vreodată, cel puțin unii dintre ei, că în Basarabia am avea de-a face cu altă limbă decât româna. De exemplu, în **Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești**, publicat în 1978, pentru cuvintele moștenite sau formate pe teren românesc nu se face nici o referire

la română, ci numai la idiomurile din sudul Dunării și, evident, la limbile romanice occidentale; se subînțelege clar de aici că pentru autorii dicționarului limba din Moldova nu e altceva decât limba română.

Termenul *limbă moldovenească*, folosit astăzi constant chiar în mediile culturale din Chișinău, nu trebuie să ne surprindă, deși i se dă o conotație politică evidentă. El e cunoscut încă din vremea cronicarilor din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Grigore Ureche vorbește de "limba noastră moldovenească" (*Letopisețul Țării Moldovei* Ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1955, p.61), Miron Costin de "limba moldovenească sau românească" (*Opere*, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1958, p.212), iar D. Cantemir "despre graiul moldovenesc", toți înțelegând însă că "moldovenesc" se identifică cu "românesc". Cantemir scrie răspicat că "valahii și ardelenii au același grai cu moldovenii" (*Descrierea Moldovei*, trad. de P. Pandrea, Ed. Minerva, 1973, p.279). După Cantemir, nici aromânii nu vorbesc o limbă aparte, ci tot un grai românesc: "Un grai mult mai stricat au cuțovlahii, care locuiesc în Rumelia, la hotarul cu Macedonia" (*ibid.*, p. 280). Aceleași idei cultivă și Stolnicul Constantin Cantacuzino, care pe aromâni îi unește cu dacoromânii

în mai multe privințe: "Sunt dară acești cuțovlahi... oameni nu mai osebiți, nici în chip, nici în obicine, nici în țăria și făptura trupului, decât rumânii ceștia, și limba lor românească ca acestora, numai mai stricată și mai amestecată" (*Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari Munteni*, I, ed. îngrijită de Mihail Gregorian, E.P.L., 1961, p. 45).

Care e locul pe care îl ocupă graiurile din Basarabia în peisajul dialectal românesc? După părerea noastră, întemeiată pe datele oferite de *Atlasul Lingvistic Român*, Basarabia nu reprezintă o arie dialectală unitară, nu poate fi considerată al șaselea subdialect al limbii române. Foarte rar se poate contura câte o particularitate de grai basarabean, cu isoglose care să se suprapună peste granițele administrative ale Republicii. În astfel de situații e vorba de fapte total nesemnificative pentru caracterizarea graiului (de ex. *baistruc* "copil din flori", în ALRM, I, h.292, răspândit în toată Basarabia). Nici în *Atlasul Lingvistic al Moldovei*, întocmit de dialectologii de la Chișinău, nu apar trăsături care ar izola lingvistic Basarabia de celelalte regiuni nordice ale dacoromânei. Chiar în punctele cu grai moldovenesc mult îndepărtate spre est de Republica Moldova se recunosc caractere generale ale vorbirii rumânești din aria de est și de nord a dacoromânei. În unele cazuri, se întâlnesc chiar trăsături

din zona Transilvaniei și a Crișanei, ca, de exemplu, conjunctivul cu *și*, dentalele palatale *t'*, *d'* provenite din *k*, *g* (*înt'înă* < *închină*) etc., explicabile, în bună măsură, prin transhumanță pastorală și prin migrații, din cauze felurite, de populație din Transilvania pînă departe, dincolo de Prut și Nistru.

Reproducem aici un text ilustrativ din com. Recea, jud. Bălți, din vol. *Texte dialectale*, 1943, p. 182, al lui Emil Petrovici: "Cînd m-au dus la ruș, acolô la Kiu, apu-acolô uoili iară gramadî și niel, și uaii, și bjerbiec. Da ieu li-ă spus cum îi la noi. Și m-am apucat și li-am mulș și iji si nără cum îi la noi. Iji o spus că numa brîndzi vangercî fac, di şeji galbinî. Î altî parti, în Kirsôsک gubiérni, acolô fag brîndzi vangercî. Acolô-s tăț moldovienî, grăjesc ca și la noi" (a. 1936).

Zona Basarabiei (inclusiv Bucovina) s-ar putea segmenta în trei mari arii: de nord, de mijloc și de sud, fiecare dintre ele grupîndu-se cu ariile respective din dreapta Prutului. În aria de nord se întîlnesc și unele particularități maramureșene, iar în cea de sud, trăsături specifice Munteniei. Toate aceste arii, a căror existență e justificată și de istoria socială a Moldovei, pot reprezenta graiuri locale ale subdialectului moldovean. Deci, Basarabia nu este al 6-lea grai dacoromân.

În Basarabia, vocabularul pare înțesat de cuvinte rusești din

sfera modernă a civilizației, de calcuri, construcții frazeologice și multe cuvinte (mai exact clișee lingvistice) neadaptate (sau adaptate parțial) la morfologia graiului. După părerea noastră, acestea din urmă vor dispărea de îndată ce limba română va funcționa temeinic ca limbă oficială în stat și se va primeni continuu cu inovațiile din limba națională. În general, Basarabia, ca toată Moldova, merge cu aria nordică a dacoromânei.

În încheiere, arătăm că gramatica graiurilor românești din afara granițelor țării e rezistentă, nealterată, unitară, se identifică cu gramatica limbii comune. Influențele nu au intervenit deloc în morfologia limbii noastre. Faptul acesta s-ar explica, după părerea noastră, prin aceea că opozițiile gramaticale ale românei se exprimă printr-un număr mare de mărci pozitive, ceea ce conferă rezistență gramaticii în condițiile bilingvismului. Sunetele noi care au apărut devreme în aromână, africaterle și fricaterle, vocala *ă*, sunt utilizate la finală în distincții morfologice și asigură posibilități interne românei pentru adaptarea fără dificultăți a numărului imens de cuvinte din limbile cu care a venit în contact în cursul istoriei, în primul rînd cu limbile slave de sud.

Dacă prin contactul românei cu limbile balcanice sau cu cele din

apropierea Balcanilor (slava, turca, maghiara, greaca) a putut fi verificată rezistența structurilor ei latinești, deși s-a dezvoltat izolat de celelalte idiomuri romanice, acest lucru trebuie înțeles ca o dovadă a vitalității tendințelor originare latinești, a capacității de asimilare a elementelor nelatine. La aceeași concluzie se ajunge și prin examinarea trăsăturilor graiurilor românești tirzii vorbite în medii alogene. Unitatea latinei dunărene, favorizată de unitatea politică a Daciei, unitatea românei comune (faza de dinaintea separării dialectale), unitatea graiurilor dacoromâne reflectă, de fapt, unitatea spirituală a românilor. Indiferent de locul unde i-a sortit istoria să viețuiască, românii, vorbindu-și limba părintească, au conștiința etnicității lor. Factorul conștiință — în sensul foarte larg al cuvântului — este determinant în menținerea limbii. Atât timp cât românii (ne referim la cei din afara granițelor țării) au conștiința apartenenței lor etnice reale nu se poate vorbi de dispariția limbii, oricât ar fi de puternică presiunea idiomului oficial.

NOTE:

1. Cf. T. Teaha, **Aspecte ale graiului românesc din sudul Dunării**, în "Omagiu Rosetti", E.A., 1965, p. 895-898; V. Nestorescu și M. Petrișor, **Graiul românilor din Bregovo (reg. Vidin, Bulgaria)**, Craiova, 1969 (litografiat); A. Hartular, **Graiuri românești în medii alogene**, în **Tratat de dialectologie românească** (coord. V. Rusu), Scrisul românesc, Craiova, 1984 (mai departe: **Tratat**).

2. Cf. Radu Flora, **Graiurile românești din Banatul iugoslav**, în FD, 1, 1958, p. 123-141 (cu 5 hărți); Id., **Rumunski banatski govori u zvetlu lingvističke geografije (Les parlers roumains du Banat à la lumière de la géographie linguistique)**, Beograd, 1969.

3. Cf. Rodica Bogza Irimie, **Sistemul supranumelor la românii din Ungaria**, Ed. Did., Budapesta, 1979; Ana Borbély, **Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria**, Budapesta, 1990; Victor Iancu, **Cum vorbesc românii din Ungaria**, Compress, 1994.

4. Cf. Gr. Brâncuș, **Despre limba unei gazete românești editate peste hotare**, în "Omagiu Iordan", 1958, p. 113-118; Edith Iarovici, **Unele aspecte ale influenței limbii engleze asupra limbii românilor din S.U.A.**, AUB, XVI, 1967, p. 223-239; Anca Belchiță Hartular, **American langue mixte or langue mélangée**, RRL, 1975, p. 459-460; Id., cap. **Graiuri românești în medii alogene**, în **Tratat**, p. 407 ș.u.

5. Cf. Al. Rosetti, **Langue mixte et mélange de langues**, în "Acta linguistica", V, 1945-1946, Copenhagen, p. 79 ș.u.

6. Carlo Tagliavini, **Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică**, versiune românească îngrijită și coordonată de Al. Niculescu, București, 1977, p. 289.

**Conf. univ. dr.
Adrian TURCULEȚ**

Iași

LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA

1. Discuțiile din moldavistica sovietică avînd ca obiect postularea unei așa-zise “limbi moldovenești” și încercarea de a argumenta statutul independent (față de limba română) al acesteia suferă de deficiențe metodologice care dovedesc, de fapt, inconsistența acestui obiect. Timp de peste șase decenii au fost și sunt încă aduse în discuție o serie de trăsături “specifice” (mai ales din domeniul foneticii și al lexicului), inegale ca vechime, frecvență și valoare funcțională, aparținînd unor tipuri diferite ale variației lingvistice. De cele mai multe ori se are în vedere opoziția cu limba română standard, neglijîndu-se faptul că fenomenele discutate se regăsesc în alte graiuri sau chiar la nivelul limbii dacoromâne comune. Confruntarea sistematică a datelor în ansamblul varietăților limbii române este înlocuită prin raportarea lor unilaterală la fapte

(adesea numai aparent) similare din limbile slave, mai ales de est, considerîndu-se că tocmai influența acestora ar fi determinat evoluția graiurilor din Basarabia sau chiar a graiurilor moldovenești în totalitatea lor la o nouă limbă romanică.

În cele ce urmează, vom încerca să arătăm că, la orice nivel al variabilității limbii ne-am raporta, variantele moldovenești nu pot fi considerate decît ca variante ale limbii române, mai precis ale dialectului dacoromân, care, în conștiința vorbitorului comun, se confundă cu limba română. Întrucît determinarea statutului de limbă sau dialect al unui idiom nu este numai o problemă pur lingvistică, ci și una sociolingvistică și de politică (lingvistică și culturală), vom apela și la unele concepte și fapte aduse în discuție mai ales de sociolingvistica germanică.

2. Apartenența graiurilor (varietăților diatopice ale limbii române) din Basarabia și Bucovina la dialectul dacoromân, și anume la subdialectul moldovenesc (în sensul mai larg, propus de Al. Philippide, sau în sensul restrîns al acestuia) nu a fost pusă de fapt niciodată de către lingviștii avizați sub semnul întrebării. Identitatea structurii fonologice, gramaticale și a vocabularului fundamental dintre graiurile situate de o parte și

de alta a Prutului sau, cu alte cuvinte, lipsa unei “distanțe lingvistice” chiar minime(1) era prea evidentă și pentru cei ce o căutau cu orice preț. Chiar inițiatorul lingvisticii “moldovenești”, romanistul rus M. V. Serghievskij, cercetînd graiurile de pe teritoriul fostei Regiuni autonome moldovenești, constata că particularitățile acestor graiuri se regăsesc în Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania de nord și, uneori, chiar în Transilvania centrală și în Banat(2).

Primul lingvist care a realizat o clasificare științifică a graiurilor dacoromâne, utilizînd metoda geografiei lingvistice, G. Weigand, considera graiurile din Basarabia ca aparținînd “dialectului moldovean”, observînd, totodată, prezența în sudul Basarabiei a unor influențe (colonii) munteneste(3).

În magistrala sa recenzie la ALR, romanistul elvețian K. Jaberg observă că “dependența lingvistică a Basarabiei de Moldova, respectiv România transcarpatică este evidentă” și că graiurile de aici au o “uniformitate” mai pronunțată față de alte zone ale României(4).

Cea mai bine documentată și sistematică clasificare (chiar cu un anume exces de sistematizare, care duce la o sporire oarecum artificială a “particularităților”) a graiurilor românești de pe

teritoriul fostei U.R.S.S. a fost realizată, pe baza materialelor ALM și a unor date suplimentare, de R. I. Udler(5). El stabilește patru grupuri principale de graiuri: centrale, de sud-vest, de nord-est și de nord-vest, la care se adaugă grupul graiurilor bucovinene și al graiurilor din regiunea transcarpatică a Ucrainei, precum și o serie de insule lingvistice din Federația Rusă, din estul Ucrainei și din alte foste republici sovietice. Cu toată importanța ei pentru cunoașterea graiurilor românești din fosta U.R.S.S., această clasificare rămîne în esență o descriere minuțioasă a acestor graiuri și nu o clasificare “obiectivă” și “reală”(6), prin faptul că aceste graiuri, numite de autor și “masivul romanic de est comun”, sunt rupte de adevăratul “masiv” de graiuri strîns înrudite genealogic și tipologic care este dialectul dacoromân în întregime. Referirile autorului la restul teritoriului dacoromân rămîn în ansamblu sporadice, nesistematice(7).

După cum reiese din materialul prezentat și din unele observații ale lui R. I. Udler, graiurile centrale formează o arie relativ unitară, care cuprinde cea mai mare parte a teritoriului cercetat, pe cînd celelalte grupuri ocupă porțiuni laterale mai mult sau mai puțin înguste. Opoziția dialectală cea mai clar conturată

este cea dintre graiurile centrale și cele de sud-vest, exprimată prin trăsături corelative bimembre care reflectă o dezvoltare istorică deosebită a celor două grupuri de graiuri (de exemplu: *șarpe, jale: șărpi, jăli; auzea, tăiat: auzé, tăiet; seară, semn, țes: sară, sămn, țăs; zic: đic; joc, jur: žoc, žur; cer, ger: šer, žer* ș.a.). Opoziția dintre graiurile centrale (cărora li se alătură, în unele cazuri, și celelalte grupuri de graiuri) și cele de sud-vest corespunde opoziției dintre graiurile de tip nordic (moldovenesc) și cele de tip sudic (muntenesc) relevate de Al. Philippide. Deosebiri însemnate există și între graiurile centrale, pe de o parte, și graiurile bucovinene, transcarpatice, nord-estice și nord-vestice, pe de altă parte, ultimele formînd, prin unele trăsături (deschiderea lui *e* și *o* în *fête, ploă; confuzia dentalelor muiate t', d'* cu palatalele *k', g': t' ei = tei, chei, pei; șî (= să)* la conjunctiv ș.a.), “o arie laterală unică” opusă ariei centrale. Graiurile bucovinene (subîmpărțite în trei subgrupe) nu formează o arie lingvistică unitară, ci prezintă, ca și graiurile din Bucovina de sud, aspectul unui “mozaic dialectal”(8), în care coexistă graiuri moldovenești de tip arhaic cu infiltrații ardelenesti mai vechi sau mai noi(9). Trăsăturile specifice (în raport cu graiurile moldovenești propriu-zise) ale

graiurilor transcarpatice se identifică cu cele ale graiurilor transilvănene de nord (maramureșene și crișene).

Considerarea graiurilor sud-vestice, a celor bucovinene și transcarpatice ca aparținînd la “masivul moldovenesc comun” (eufemism pentru “limba moldovenească”?) este evident rezultatul unei situații politice: aflarea lor pe teritoriul fostei confederații sovietice (eventual actualei C.S.I.). Reunirea graiurilor de pe acest teritoriu nu se poate realiza decît în cadrul mai larg al dialectului dacoromân, ele fiind un “model redus” al (aproape) tuturor graiurilor dacoromâne sau, în exprimarea exactă și concisă a profesorului E. Coșeriu, “secțiunea din stînga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului”(10).

Comparînd materialele celor trei atlase lingvistice românești (WLAD, ALR și ALM), R. I. Udler ajunge la concluzia că evoluția fonetică a graiurilor din Basarabia și Bucovina timp de peste o jumătate de secol este neînsemnată, nemodificînd sistemul și structura fonologică dialectală (I, 20, 124; II, 31, 33, 67, 70, 87, 114, 126). Morfologia acestor graiuri a rămas, de asemenea, nemodificată, cum se

poate observa din descrierile prezente în manualele (tratatele) de dialectologie și din unele lucrări speciale(11). Lexicul, sistemul parțial cel mai ușor penetrabil de către elemente străine, a primit desigur un număr de elemente noi (împrumuturi și calcuri) în aceste decenii de presiune puternică a mediului aloglot și a limbii ruse oficiale, fără ca aceste elemente să afecteze într-o măsură mai mare structurile lexico-semantică ale fondului lexical românesc al acestor graiuri. O poziție echilibrată în considerarea împrumuturilor de origine rusă și ucraineană prezintă mai ales noua ediție a cursului de dialectologie citat: numai unele din acestea "au o arie mai întinsă, circulând în majoritatea graiurilor", celelalte "au arii mai restrânse — în acele raioane, unde contactul dintre limbi este mai intens" (104).

Pentru a prezenta starea actuală a unui grai din Basarabia am ales punctul 110: Cișmea (raionul Orhei), din care au fost publicate mai multe texte, având relativ numeroase și variate particularități dialectale(12).

Acest grai prezintă fonetisme caracteristice graiurilor moldovenești, în general, și de nord, în special: fricativele $\check{s}$, $\check{z}$: *adușim*, *merži*, *žos*; velarizări de tipul: *așă*, *șăpti*; *mărs*; *răpidi*, *sarî*, *șidé*, *țăs*; închiderea vocalelor

neaccentuate *e* și *ă* (vezi exemplele precedente și următoare); palatalizarea labialelor: *copk'ii*, *g'ini*, *n'ercuri*; labiodentalele *f*, *v* se palatalizează la $\check{s}$, $\check{z}$: *siri*, *žin*, dar apare și o formă mai veche: *h'er*; menținerea africateri $\check{d}$: *đili*; *ă* (*e*) protonic > *a* mai ales înainte de *ă*: *sarac*, *liagat*, dar, uneori, și înaintea altei vocale accentuate: *am sî va spun*, *cameș*; *ă* în *întăi*, *dintăi*; velarizarea ușoară și inconsecventă a lui *l* în poziție finală și preconsonantică: *albî*, *val*; *v* > *h*: *buhnit*, *hulk'*; fonetisme izolate (faze mai vechi sau modificări poziționale mai recente): *arinjăm*, *burghidău*, *cîșligat*, *contonog*, *fușei* (= fuștei), *grelimea*, (cu *l* epentetic), (am) *împlut*, (am) *întrat*, *mărunchi*, *mîntănesc* (= mulțumesc), *nant*, (sî) *scurî*, *șetești*, *șibotî*, *Sî-Medru* (= Sf. Dumitru), *sprăvăl(esc)*, *stuh*, *păr* (= pînă), *piști* (= peste), *pomînt*.

Din domeniul morfologiei notăm: pl. *mînuli*; forme (analogice): *măržini*, *șobeni*, *dădésî*, *sî dei* (= să dea); pronumele (*a*)*ist*, *dun'atá* (*dun'itali*), *n'ia* (= mie); adverbe și locuțiuni adverbiale: *amuiá*, *iamúș*, *cu mare ce* 'cu greu', *matínci* (= mă tem că), *psîni* (= pe semne), *vrazđîcî*; neuzuale în graiurile din dreapta Prutului sînt pronumele și adjectivele pronominale nehotărîte cu

particula *-vai*: *šivái* (~ *ševa*), *cîtiavái*, *cîtivái*; formele arhaice de pers. I pl. la prez., indic. (noi) *dam*, *lăsam*; forma reflexivă *m-am stăruit*.

Marea majoritate a cuvintelor dialectale sunt cunoscute în toate graiurile moldovenești (și chiar în alte graiuri), câteva sunt mai puțin răspândite și / sau uzuale: *boaghe* (= boabă, refăcut din pl. *bog*'), *a boroní* 'a grăpa', *calamandrós* 'harababură', *castrúli* 'cratiță', *a cetlui* 'a lega strîns', *cibótă*, *cicîríc* 'instrument de făcut țevii, la țesut', *ciocléji*, *cociorvă*, *grebănós* 'ghebos', *a ghili* (pînza), *jîghiúță* (= jirebie), *scrînghiț* 'scrumbii', *státive*, *terfós* 'rupt, cîrpit'. Derivate mai puțin obișnuite sunt *a bălui* 'a petrece' (< bal) și *a vîntuí* 'a rupe cașul, ca să se aerisească, a jintui'. Numai câteva cuvinte, unele sigur de origine rusă / ucraineană, nu ne sunt cunoscute din alte graiuri dacoromâne: *balabúșcă* 'turtă', *fatírea* 'gazda' (< rus. kvartira), *linéică* 'riglă' (< rus. linejka), *poltínă* 'monedă de 50 de copeici' (< rus. poltinnik), *prisídátili colhozului*, *o sútcă* '24 de ore' (< rus. sutki; -tok), *trivógă* 'alarmă' (< rus. trevoga), *trúbă* 'trompetă' (< rus. trubá), (brînză) *vinghêrschi* 'ungurească' (< rus. veng'erskij), *verétcă* 'țesătură de cînepă', *zoufîrmă* (= zoofermă, fermă zootehnică).

La aceste particularități se

adaugă o construcție calchiată după rusă / ucraineană: *Rău la mine* (= Nu fac bine, e rău de mine) și lipsa copulei în: *Atunci sălămura numa bine de tare*(13).

Puținele dificultăți de înțelegere pe care aceste texte le-ar pune unui vorbitor român (mai ales nemoldovean) nu depășesc pe cele ale textelor dialectale dacoromâne provenite din alte zone decît cele cunoscute lingvistic vorbitorului. Corespondențele fonetice se stabilesc ușor, iar ponderea redusă, atît ca număr, cît și ca ocurențe în text, a cuvintelor de origine slavă estică cu răspîndire limitată este comparabilă cu cea a cuvintelor cu arie redusă, maghiare din texte ardelenesti, sîrbe din texte bănățene, bulgărești din texte muntenești, germane din texte ardelenesti, bănățene sau bucovinene.

Deși trei din cei patru subiecți sunt practic analfabeți, ei au conștiința existenței unei forme "exemplare" de limbă, la nivelul popular și / sau literar; unele fonetisme și cuvinte dialectale alternează cu cele comune / literare, informatorii corectîndu-se uneori sau explicînd un cuvînt pe care-l consideră mai puțin cunoscut sau acceptabil: *bini*; *binișor*; *cotonog*, *șchiop*; *copii*; (*brînză*) *vinghêrschi* sau *telemé*; *dughiană* (k) la *magazin*, cum se spune astăzi; *liúngurî* ~

lingurî; *lineică* ~ *linie*; *mirós*; *nimic*; *s-arganizat* ~ *am organizat*. Tînăra absolventă a școlii elementare “moldovenești” prezintă și cele mai multe influențe literare: *acólo* (forma obișnuită: *acoló*, *aculó*); *acum*; *ajunžim*, *ăžuns*; *čaři*; *dečémbrii*; *joi*; *nimic*; *păn* (față de *păr(ă)* la ceilalți subiecți); *pisti* ~ *piști*; *tot*, *toată* ~ *tătă*; *zîua*.

3. Substratul politico-ideologic al problemei “limbii moldovenești” apare evident în încercarea de a crea o *limbă literară moldovenească*, opusă limbii române literare, mai întâi pe o bază dialectală îngustă, a graiului din zona Orheiului, apoi pe o bază dialectală mai largă, a graiurilor din regiunea Chișinău. Aplicînd conceptele sociolingviștilor germani: *Ausbaudialekt* (H. Kloss) sau *Kulturdialekt* (H. Haarmann), ar trebui să vorbim în acest caz de încercarea, absurdă din capul locului, de a crea un grai cult prin ridicarea la rangul de limbă literară a unui grai (grup de graiuri) local, ca și cum ar fi vorba de graiuri care nu ar fi avut deja o tradiție literară în propria limbă, tradiție a cărei conștiință, deși slăbită, vorbitorii o aveau totuși.

Prima tentativă(14) s-a produs în Republica Autonomă Moldovenească, creată în 1924 în cadrul U.R.S.S., și este reprezentată îndeosebi prin

Gramatica moldovenească, I. **Fonetica și morfologia** (Tîrîșpolia, 1930) a lui L. A. Madan, care realizează o mixtură hibridă de trăsături dialectale (de exemplu, închiderea și sincoparea vocalelor neaccentuate și chiar palatalizarea labialelor) și formații neaoșiste de tipul *alăturalnic* (= adjectiv) și *dreaptoscriere* (= ortografie), care amintesc de inovațiile unor puriști din secolul trecut(15).

După anexarea Basarabiei în 1940, de data aceasta de către U.R.S.S., se reia, într-un mod mai susținut teoretic și practic, încercarea de separare a limbii literare din Basarabia de cea din România prin menținerea fonetismelor moldovenești generale (mai ales cele care se regăseau la scriitori moldoveni din secolul trecut) și a unui lexic în mare parte rustical și arhaizant. Întrucît o limbă literară modernă avea nevoie de termeni (și concepte) noi, neologismele latino-romanice intrate în limba română literară (unele chiar în limba populară și în graiuri) în ultimele două secole erau înlocuite prin corespondentele rusești (preluate, adesea, tot din latină sau din limbile occidentale, dar în forme adaptate acestei limbi).

În lipsa unor argumente lingvistice întemeiate, argumentarea (inițiată și susținută de unii

romaniști sovietici) se axează pe necesitatea dezvoltării limbii literare a “nației socialiste moldovenești” cu rădăcini în statul feudal Moldova și pe “importanța factorilor sociali extralingvistici care influențează direct lexicul și frazeologia” — justificare a împrumuturilor și calcurilor excesive din rusă, îndeosebi în domeniul lexicului social-politic și în terminologiile științifice și tehnice. În ceea ce privește aspectul intern al limbii se pune accentul pe menținerea unor caracteristici regionale ale scriitorilor moldoveni și pe “păstrarea în scris a trăsăturilor caracteristice ale vorbirii populare moldovenești”(16).

Este semnificativ faptul că puținii lingviști din România care au acceptat, temporar, dogma oficială a “limbii moldovenești” au apelat, în special, la criteriul “subordonării”. Problema complexă a subordonării lingvistice (faptul că dialectele și, în general, varietățile unei limbi aparțin aceluiași (dia)sistem lingvistic și sociolingvistice (distribuția funcțională a diverselor varietăți ale limbii) era însă redusă, în ultimă instanță, la criteriul apartenenței sau nu la același stat(17). Apartenența la state diferite nu împiedică “convergența” dialectelor însă, adică “acoperirea” lor de către limba comună / literară.

Se invocă, uneori numai implicit, și criteriul “conștiinței vorbitorilor” de a aparține la o anumită comunitate etnolingvistică, sentimentul lor de loialitate față de o limbă standard.

Pentru critica ipotezei formării unei presupuse “nații moldovenești”, bazate pe confundarea conceptelor ‘națiune’ și ‘stat’, trimitem în special la lucrarea istoricilor Constantin și Dinu Giurescu, publicată sub pseudonimul Petre Moldovan: **A. M. Lazarev: un faux-monayer de l’histoire**, la Milano în 1976. Ar fi instructivă o comparație cu încercarea, de aceeași nuanță politico-ideologică, de a decreta o nouă “națiune” și o nouă “limbă” germană (pentru care nu s-a găsit un nume special) pe teritoriul fostei R. D. Germane. În privința conștiinței lingvistice a vorbitorilor, observăm că aceasta este, de obicei, la cei mai mulți vorbitori latentă, devenind într-adevăr *operativă* în momente de redeșteptare și efervescență națională, așa cum s-a întâmplat, de exemplu, în marile demonstrații de masă din Basarabia din anii 1988 și 1989.

Cei mai mulți romaniști străini care s-au referit la problema “limbii moldovenești” au respins “dogma” moldavisticii sovietice, arătând lipsa de temei și substratul ei politic(18). Un sprijin parțial a

primit totuși această teorie din partea unor sociolingviști. Dezvoltînd unele idei ale lingvisticii sociologice franceze cu privire la funcțiile socio-culturale ale unui idiom, sociolingvistica a teoretizat importanța standardizării unei limbi (moderne). În timp ce majoritatea “limbilor istorice” se caracterizează atît prin “distanțarea lingvistică” immanentă (*Abstand-sprachen* în terminologia lui H. Kloss), cît și prin dezvoltarea funcțională deplină (*Ausbausprachen*), unele limbi sunt recunoscute ca atare numai pentru că și-au dezvoltat un standard propriu (de exemplu, *Niederländisch* (olandeza) față de *Niederdeutsch* sau macedoneana față de bulgară). Bazîndu-se mai ales pe utilizarea alfabetului rusesc în limba scrisă din Basarabia și pe listele de cuvinte preluate în mod necritic de la “moldaviști”, W. A. Stewart (1968), H. Kloss (1969) și H. Haarmann (1978) au fost tentați să vadă în “limba literară moldovenească” un exemplu de dezvoltare policentrică a unei limbi literare: limba română standard ar prezenta două variante “policentrice”: “dacoromână” (în România) și “moldovenească” (în Basarabia), ca, de exemplu, croata și sîrba, engleza în Marea Britanie, S.U.A. și Australia, spaniola în Peninsula Iberică și în America centrală și de sud etc.(19)

Dezvoltarea limbii române standard în Basarabia în ultimele decenii, favorizată de restructurările social-politice și ideologice mai recente, au infirmat prognozele, uneori (ușor) pesimiste, mai ales pe termen lung, ale sociolingviștilor. Dacă oamenii simpli, în special țărani, sunt cei care au păstrat limba română de pe teritoriul fostei U.R.S.S. la nivelele dialectal și popular, scriitorilor, filologilor, intelectualilor (cunoscuți sau anonimi) le revine meritul de a se fi orientat tacit, opunîndu-se tendințelor crescînde de rusificare, chiar dacă erau obligați să utilizeze denumirea oficială a “limbii moldovenești”, tot mai decis după limba literară din România, revenind astfel la tradițiile culturale și lingvistice proprii. Mai ales după 1960 a început o campanie susținută de cultivare a limbii în mass-media tipărite și electronice, combătîndu-se utilizarea în limba literară (scrisă) a elementelor dialectale, a rusismelor (împrumuturi și calcuri) nemotivate sau greșelile în folosirea neologismelor latino-occidentale. Ei au pregătit “revoluția limbii”, prin care s-a impus adoptarea în august 1989 a legilor cu privire la statutul limbii de stat, funcționarea limbilor și la revenirea la grafia latină.

Prin lucrările normative publicate la Chișinău după

1990(20) s-a realizat unificarea normelor limbii române standard utilizate în cele două state independente: România și Republica Moldova. În domeniul ortoepiei și ortografiei, de exemplu, s-a renunțat la cele câteva rostiri regionale menținute după reforma ortografică din 1957 / 1967: *aceeaș* (fem. sg.), *totuș*; *cîne*, *mîne*, *mîni* (pl.), *pîne*; *complect*; (a) *îmbla*, *întra*, *întroduce*; *neologizm*; *mulțami*; (a) *perde*; *samă*, *sară* sau la simple fapte de grafie, ca, de exemplu, *epure*, *nevoe* sau confuzia dintre diftongii *ea* și *ia* datorită notării lor prin aceeași literă rusească Я. Aplicarea în practică a **normelor limbii standard** unice se realizează în special în **limba standard scrisă**, prezentînd, cum este și firesc, oscilații și reminiscențe (mult) mai numeroase în **limba standard vorbită**.

4. Într-o comunicare de acum doi ani(21), am susținut că limba literară vorbită de mulți basarabeni cultivați este o **variantă regională a limbii române standard**, alături de variantele muntenească, moldovenească și ardelenescă. **Varianta basarabeană** se caracterizează, în primul rînd, prin aceleași trăsături regionale ca și varianta moldovenească din dreapta Prutului (dintre care unele apar și în varianta ardelenescă),

dar mai accentuate și mai frecvente; la acestea se adaugă o anumită coloratură populară și / sau învechită, precum și unele fonetisme, împrumuturi lexicale și calcuri frazeologice care sunt urmări ale bilingvismului. În ceea ce privește diftongarea (de regulă) ușoară a vocalelor în poziție inițială de cuvînt și de silabă și chiar în poziție postconsonantică, aceasta poate fi considerată o caracteristică a rostirii populare și apare la vorbitori ai limbii standard din toate provinciile românești. Ea este numai mai frecventă la vorbitorii basarabeni, ca urmare a practicării limbii ruse.

Variantele regionale ale limbii standard ("române regionale") nu au sisteme lingvistice proprii, ele sunt limba standard realizată cu o "coloratură" (numită în limbajul comun "accent") care depinde de originea regională (locală în sens mai larg) a vorbitorilor. Ocurența unor asemenea trăsături regionale este facultativă și caracterizează, în proporții variabile, idiolectele unor vorbitori. Variantele regionale ale limbii standard vorbite nu trebuie confundate cu "variantele" unei limbi standard policentrice (vezi *supra*), care prezintă seturi diferite de norme utilizate atît în forma scrisă, cît și în cea vorbită a unei limbi stan-

dard practicate în state sau chiar regiuni administrative diferite. În prezent, limba română standard vorbită în Republica Moldova prezintă diferențieri reduse, facultative și cu frecvență variabilă la diferiți vorbitori, deci la nivelul celorlalte variante regionale ale românei standard.

În urmă cu peste un deceniu, J. Krammer, deși admitea existența unei "limbi literare moldovenești", observa că "nu poți stabili dintr-odată dacă ai prins la radio un post moldovenesc sau unul românesc"(22). Urmărind, timp de o săptămână, în luna octombrie a anului curent, primul program al Radioului Chișinău, am constatat în ceea ce numeam "stilul citit" al emisiunilor radio (intervențiile citite ale crainicilor, reporterilor și moderatorilor)(23) puține și cu mari variații individuale devieri de la normele standard.

În domeniul foneticii, apariția ocazională a unor rostiri care "scapă" controlului vorbitorilor, ca, de exemplu: închiderea (ușoară) a vocalelor (semi)deschise neaccentuate; slăbirea / pierderea elementului oclusiv al africatelor $\check{c}$, $\check{g}$; velarizarea ușoară a lui *l* mai-ales în poziție finală; alternanța grupurilor *sm* ~ *zm* (*mecanism* ~ *mecanizm*) sunt comparabile cu ocurența primelor două trăsături în rostirea crainicilor de la Iași, cu

palatalizarea ușoară a șuierătoarelor sau rostiri ca *șcēnă* la munteni sau cu deschiderea lui *é* sau labializarea mai puternică a lui *a* din diftongii *oa*, *ua* la vorbitorii ardeleni ai limbii standard. Disocierea frecventă a diftongului neaccentuat *iu* mai ales în formele articulate: *consiliului*, (ocrotirea) *mēdiului*, *salāriul* se datorează, probabil, influenței formelor de plural articulate, în care se produce diereza diftongului (consiliile) și lipsei de precizie, în acest caz, a formulării regulii ortoepice.

Semnificative pentru direcția de dezvoltare a rostirii standard sunt unele forme hipercorecte și tendințe semnalate și în emisiunile posturilor de radio și televiziune din România: *este*, *ernat*; modificări de timbru ale vocalei *e*: *defect*, *contribue*, economia *dă* piață; *miiére* (vs. *obecte*); promovarea hiatului: *noembrie*, *proecte*, *aleat* (= aliat); disocierea cuvintelor: *acestor té-mé*; hipercorectă este și rostirea *iunésco* a abrevierii UNESCO.

Din domeniul morfologiei, notăm apariția ocazională a unor forme de conjunctiv de tipul *să deie* și unele oscilații de număr și gen: *francezi*, *poloneji*, *incendii*, *incendiuri*; *sistem(ă)*, *program(ă)*. Frecvența sporită a infinitivului, care are la bază menținerea mai largă a acestuia în graiurile basarabene, are analogii în

utilizarea frecventă a aceleiași forme, mai ales sub influența limbii franceze, într-o perioadă ceva mai veche a limbii române literare.

În domeniul lexicului apar unele elemente specifice, legate mai ales de anumite "realii" (inclusiv social-politice și ideologice) cu împrumuturi lexicale și calcuri frazeologice după model rusesc (unele existente într-o fază recentă și în limba standard din România): *adunare obștească / de obște, assemblea C.S.C.E., chiriliță* 'variante rusă a alfabetului chirilic', *comitetul executiv raional, colhoz, culinarie* 'artă culinară', *în temei* 'în esență, în fond' (cf. rus. *v osnovnom*), *jurnalist(ică), lucru de lămurire* 'activitate de convingere', *savant* 'cercetător științific', *sesia dumei de stat* (de la Moscova), *sovhoz*.

Apar cazuri de supralicitare a neologismului, ca, de exemplu, înlocuirea lui *a fi* sau *fel* prin *a constitui*, respectiv *tip*: "Presiunea atmosferică *constituie* 746 milimetri"; "... se aplică intensiv tot *tipul* de aparate electrice de încălzire...". Cuvinte străine, neadaptate sunt folosite cu intenții stilistice, ca într-un comentariu sportiv: "Totul este *okei*"; "A penetrat *solo* în careul de 16 m", dar, alteori, sunt preluate ca atare din original, de exemplu, într-un text tradus din spaniolă: "... diferite straturi sociale, *laborale* și

culturale".

5. Dacă în "stilul citit" (bazat pe texte redactate în scris) al "limbii" mediilor de masă electronice se utilizează limba standard (eventual, cu o ușoară coloratură regională), în "stilul conversațional" (texte dialogate, cu "ton original", produse mai mult sau mai puțin spontan)(24) apar deosebiri mai mari în realizarea lingvistică a emisiunilor din Republica Moldova și din România. Aceste deosebiri privesc mai puțin inventarul unităților lingvistice și sintagmatica acestora decât distribuția lor funcțională.

Vorbirea crainicilor și ziariștilor (reporteri, moderatori, corespondenți de presă) din România utilizează în toate tipurile de texte limba standard (cu sau fără coloratură regională), iar cea a interlocutorilor lor (în interviuri, anchete, mese rotunde ș.a.) prezintă, mai ales în funcție de statutul socio-profesional și de tema discursului, o gamă largă a nivelurilor limbii, de la standard, prin stilul colocvial-popular, până la un grai regional / local. În "stilul conversațional" al emisiunilor de radio și televiziune de la Chișinău predomină, în vorbirea interlocutorilor, un tip de "regiolect": de la varianta regională a limbii standard, prin limba populară cu aspecte regionale, până la graiul regional /

local. Cu intenția de a se apropia de interlocutorii lor, corespondenții și colaboratorii aflați în afara studioului și, uneori, chiar cei din studio recurg la nivelul “popular”. Acest fapt se observă, dar mult mai rar, și la posturile de radio și televiziune regionale din Iași, Cluj, București. În studiourile regionale pentru tineret, deplasarea registrului merge mai ales spre vorbirea familiară neîngrijită și chiar spre forme de jargon sau argou (*slang*).

Această situație reflectă, chiar aproximativ, raporturile din vorbirea normală: limba standard vorbită caracterizează (cu variații individuale) aproape numai păturile socio-profesionale pentru care vorbirea oficială este mediul obișnuit de comunicare: reprezentanții mediilor de masă, inclusiv filmul, teatrul, scriitori, filologi, cadre didactice (*pedagogi*). Pentru foarte mulți vorbitori instruiți: intelectuali și specialiști nefilologi, directori de întreprinderi, ingineri, medici, primari și, surprinzător, oameni politici, limba vorbită, inclusiv în situații oficiale, formale, este limba populară. Notăm câteva lexeme la nivelul popular / regional utilizate de vorbitori cultivați la radio: *a căpăta* ‘a primi’, *a obține*, *au dat* (= au arătat, manifestat) *bunăvoință*, *a găti* ‘a pregăti’, *a face* (= a trage)

unele concluzii, (a tăia ceapa) *mășcat* ‘în bucăți mai mari’, *a mîntui* ‘a termina (ceva)’, *la părerea noastră*, *nu se primește* ‘nu iese bine, nu se potrivește’, *pîne* ‘cereale’, *prăsade* ‘verdețuri’, *producte* (învechit în română, dar cf. rus. *produkt*), *a purcede* (la) ‘a începe o acțiune’, *undeva* ‘cam la, aproximativ’. Într-o scurtă intervenție a unui parlamentar apar câteva “mostre” de stil colocvial neîngrijit: “Chiar săptămîna aceasta, guvernul *o să iasă* la parlament (cf. rus. *vybrat’sja* ‘a-și găsi timp să meargă undeva’), *să mai facem unele modificări în privatizare*”; “*Se gătesc* de către ministerul economiei un set de legi...”; “Această lege, în cel mai scurt timp, *o să fie primită* (cf. rus. *prinimat* ‘a vota, a adopta’); “Nu există la noi *un așa* mecanism al prețurilor”.

Astfel cum se prezintă în mediile de masă orale, limba română din Basarabia nu se deosebește de cea din România la nivelul normelor standard, ci mai ales printr-o deplasare a registrului vorbirii în favoarea stilului colocvial popular / familiar(25). Îmbinarea lexemelor de ultimă oră din domeniul *economiei de piață*, al *marketingului* și al micului *biznis*, cu locuri comune ale ziaristicii, de tipul: *în momentul actual*; *o problemă-cheie*; *ținînd cont de situația*;

dat fiind faptul și luînd în considerație și cu termeni și construcții aparținînd nivelului popular dă o notă aparte, nu lipsită de un anume pitoresc, “limbii” actuale a radioului din Chișinău.

Constatările noastre nu justifică afirmațiile unora că limba colocvială din Basarabia ar fi devenit “un jargon moldavorus”(26) sau generalizările alarmante că limba română s-ar afla aici într-o situație “jalnică” sau chiar “catastrofală”(27). Ni s-ar putea obiecta, desigur, că limba vorbită în situații neoficiale, neformale (deci nu în fața microfonului), s-ar afla într-o situație (mult) mai grea. Credem că nici o asemenea afirmație, atenuată (dovedind competența lingvistică situațională, de fapt), nu este adevărată pentru marea majoritate a vorbitorilor, care utilizează nivelul popular (cu aspecte dialectale mai mult sau mai puțin pronunțate, dar și cu influențe, în grade diferite, ale limbii standard) în toate situațiile de vorbire(28). Afirmațiile privind reducerea competenței / performanței vorbitorilor în limba maternă pot fi valabile pentru unii români semirusificați, mai ales din cadrul populației urbane(29). Ca urmare a politicii demografice și lingvistice sovietice s-a ajuns la situația ca, în multe orașe (în special în cele mai mari) din

Basarabia, să predomine populația neromânească, iar limba română să aibă statutul socio-cultural de limbă a unei minorități naționale. Înstrăinarea administrației și a unor sectoare ale economiei și culturii prin preponderența cadrelor de conducere și a specialiștilor ruși (de limbă rusă), obligația de a vorbi rusa în relațiile de serviciu, utilizarea preponderentă a rusei ca limbă a învățămîntului de specialitate și superior și a publicațiilor de specialitate au dus la pomovarea bilingvismului activ în care, la nivelul anumitor pături sociale privilegiate, “a doua limbă maternă” a naționalităților neruse din U.R.S.S. tindea tot mai mult să substituie adevărata limbă maternă. Această situație explică poziția slabă a limbii standard vorbite, care se dezvoltă, în primul rînd, la păturile urbane ale societății, ca și ponderea exagerată a rusismelor în unele sectoare ale lexicului, mai ales administrativ, științific și tehnic.

6. Varietățile lingvistice ale limbii materne a majorității populației din Basarabia se prezintă la toate nivelurile: graiuri locale / regionale, limba comună populară, limba standard ca variante ale limbii române, cu deosebiri care nu depășesc variabilitatea lingvistică normală sau chiar mai reduse în raport cu

alte limbi.

În afara influenței rusești puternice, mai ales la unii vorbitori, dar care nu trebuie exagerată și extrapolată la nivelul întregii comunității, denumirea “limbă moldovenească” se referă mai ales la această răspîndire redusă, chiar la vorbitorii cultivați, a limbii standard vorbite. Susținerea în continuare a acestei denumiri dezvăluie intenția unora de a împiedica dezvoltarea polifuncțională deplină a limbii române din Basarabia și, implicit, de menținere a stărilor care au stîmjenit această dezvoltare.

NOTE:

1. Principalul criteriu utilizat de lingviști în stabilirea statutului de “limbă” sau “dialect” al unei varietăți lingvistice este criteriul structural, deci asemănarea, în cazul dialectelor, a structurii gramaticale și a lexicului fundamental și corespondențele fonetice / fonologice regulate. Această afinitate lingvistică se reflectă în criteriul pragmatic-funcțional al “înțelegerii reciproce”. Cu toate încercările întreprinse, nu s-a putut realiza însă un instrumentar metodologic capabil să precizeze “distanța tipologică” necesară pentru stabilirea statutului unui idiom.

2. M. V. Serghievskij, *Moldavskie etjudy*, Moscova, Leningrad, 1936; cf. tabelul de la pagina 20.

3. Gustav Weigand, *Despre dialectele românești*, în “Convorbiri literare”, XLII, 1908, 4, p. 441—448.

4. Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*, în “Vox Romanica”, 5, 1940, p. 49-86: “Die sprachliche Abhängigkeit Bessarabiens von der Moldau resp. dem transkarpathischen Rumänien ist offensichtlich” (p. 77).

5. R. I. Udler, *Dialektnoe členenie moldavskogo jazyka*, I—II, Kișinev, 1976; cf. și recenzia noastră, scrisă în colaborare cu I. Lobiuc, în AUI, XXV, 1979, p. 131—137.

6. Cu privire la caracterul “obiectiv” și “real” al unei clasificări lingvistice, vezi Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, Chișinău, 1994, p. 93—94.

7. R. I. Udler constată, în mod obiectiv, că graiurile de sud-vest sunt o “prelungire” a graiurilor din Muntenia de est — Dobrogea și din sudul Moldovei (II, 152). Potrivit cu titlul lucrării, impus probabil oficial, autorul trebuia să vorbească, în cazul graiurilor de sud-vest, bucovinene și transcarpatice, de *graiuri românești* “acoperite” de “limba moldovenească”, intrate în sfera de influență a acesteia.

8. Gustav Weigand, *op. cit.*, p. 446.

9. Cf. Adrian Turculeț, *Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina*, în An. L. (Iași), XXVI, 1978—1979, p. 96—124.

10. Eugen Coșeriu, *Latinitatea orientală*, în “Limba română” (Chișinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 10—25 (18).

11. Mihail Purice, Vladimir Zagaevski, Ion Ciornîi, *Curs de dialectologie română*, Chișinău, 1994, p. 126—163; *Tratat de dialectologie românească* (coord. Valeriu Rusu), Craiova, 1984, p. 217—231; V. F. Melnic, *Elemente de morfologie dialectală*, Chișinău, 1977; V. C. Zagaevski, *Studii de gramatică comparată*, Chișinău, 1990.

12. *Texte dialectale*, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, vol. I, partea I, Chișinău, 1969, p. 206—223; textele au fost culese de la patru informatori: doi bărbați, primul în vîrstă de 61 de ani, avînd două clase în limba rusă, al doilea de 57 de ani, fără școală, o femeie de 58 de ani, fără școală și o tînră de 15 ani, absolventă a 7 clase “moldovenești”.

13. Lipsa copulei ar putea fi un exemplu de exprimare eliptică, caracteristică limbii vorbite.

14. Pentru istoria sinuoasă a încercărilor de creare a “limbii literare moldovenești”, vezi studiile bine documentate ale lui Klaus Heitmann, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien (Die sogenannte moldauische Sprache und*

Literatur), în ZrP, 81, 1965, p. 102—156 și **Moldauisch**, în **Lexikon der Rumänischen Linguistik** (editat de G. Holtus, M. Metzeltin, Ch. Schmitt), Tübingen, 1989, p. 508—521; cf. Ioana Vintilă-Rădulescu, **Lingviștii și “limba” moldovenească**, în LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 261—277.

15. Pentru asemănarea acestor încercări purist-neoașiste, dar și a altor aspecte ale influenței rusești din Basarabia cu fapte similare din alte perioade ale istoriei limbii române literare, vezi Mioara Avram, **Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova**, în LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 249—260.

16. Am citat formulările mai concise ale lui N. G. Corlăteanu din **Fonetica limbii moldovenești literare contemporane**, Chișinău, 1978, p. 22—37; 213—228.

17. Vezi, deosebi, Al. Graur, **Studii de lingvistică generală**, București, 1955, p. 112—127; 1960 (**Variantă nouă**), p. 293—311.

18. Mai ales Carlo Tagliavini, **Una nuova lingua letteraria romanza? Il moldavo**, în “Atti dell’VIII Congresso Internazionale di Studi Romanzi (Firenze, 3—8 Aprile 1956)”, Florența, vol. II, partea I, p. 445—452 și Klaus Heitmann (vezi nota 14). Pentru alte intervenții ale lingviștilor străini și români în problema “limbii moldovenești”, vezi și articolul Ioanei Vintilă-Rădulescu citat în aceeași notă.

19. Pentru întreaga problematică, vezi Harald Haarmann, **Balkanlinguistik (2), Studien zur interlingualen Soziolinguistik des Moldaueschen**, Tübingen, 1978, p. 273—288. Autorul, care a realizat, în ciuda dificultăților de informare, o analiză pertinentă a statutului sociolingvistic al “limbii literare moldovenești”, recunoaște că rezolvarea deplină a problemei necesită studierea contrastivă a tuturor sistemelor parțiale ale celor două variante policentrice ale limbii standard românești.

20. Dintre acestea cităm: **Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române** (1990), **Dicționarul ortografic cu elemente de ortoepie și morfologie** (DOEOM, 1990), **Curs de gramatică istorică a limbii române** (1991), **Ortoepia limbii române** (1991), **Punctuația limbii române** (1993); vezi și Marina Rădulescu, **Lucrări de ortografie publicate în Republica Moldova**,

în LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 287—291; Silviu Berejan, **Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova**, în “Limba română” (Chișinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 29—38.

21. **Variantele regionale ale românei standard**, în “Fonetica și dialectologie”, vol. XII, 1993, p. 179—198.

22. Johannes Krammer, **Das Moldauesche**, în “Balkan-Archiv” N. F., 5, 1980, p. 125—155: “Man kann auf Anhieb kaum feststellen, ob man im Rundfunk einen moldaueschen oder einen rumänischen Sender eingestellt hat”. J. Krammer recunoaște, de altfel, că: “Der einzige wesentliche Unterschied zwischen dem Rumänischen und dem Moldaueschen liegt heute also in der Orthographie...” (147).

23. În terminologia lui Ludwig Söll din **Gesprochenes und geschriebenes Französisch**, prelucrată de F. J. Hausmann, Berlin, 1974, s-ar putea vorbi de “limba scrisă” (**code écrit**) în realizare orală (**code phonique**).

24. Utilizând conceptele lui L. Söll, am putea vorbi de un amestec de “limbă scrisă” (**code écrit**) și “limbă vorbită” (**code parlé**) realizat oral (**code phonique**).

25. Aceasta este “nota” populară și “învechită” a limbii române din Basarabia, observată de numeroși filologi români și străini. Este nejustificată însă teama lui J. Krammer că româna, spre deosebire de “moldovenească”, s-ar strădui să uite cuvinte slave vechi adaptate. Referindu-ne la exemplul citat (de altfel, după Al. Niculescu): *nădejde* — *speranță*, observăm că este de neconceput înlocuirea primului termen în construcții de tipul *prieten / amic de nădejde*; cele două sinonime aparțin însă unor stiluri diferite ale limbii.

26. Cităm această afirmație a lui Michael Bruchis după Klaus Heitmann, în **Lexikon der Romanistischen Linguistik**, p. 513.

27. Pentru asemenea afirmații recente ale unor filologi basarabeni, vezi și Mioara Avram, **op. cit.**, p. 253.

28. Exceptând desigur situațiile de vorbire în care vorbitorii bilingvi trebuie să utilizeze limba secundară, rusa.

29. Eugen Coșeriu vorbește în comunicarea citată în nota 10 de “o rusificare a multor vorbitori (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culti), nu propriu-zis rusificare a limbii”.

Acad. Silviu BEREJAN
Chişinău

VARIETATEA MOLDOVENEASCĂ A VORBIRII ORALE ROMÂNEŞTI ŞI LIMBA LITERARĂ SCRISĂ

Adjectivul *român/românesc*, moştenit din latină (< *romanus*), a fost utilizat de timpuriu pentru denumirea vorbirii populaţiei romanizate de pe tot teritoriul balcano-carpatic, inclusiv de pe teritoriul de răspîndire a celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării — cel muntenesc şi cel moldovenesc (după Al. Philippide, Iorgu Iordan şi Em. Vasiliu), păstrîndu-se aici şi după formarea principatelor dunărene: Muntenia (Valahia sau Ţara Românească), Moldova şi Transilvania.

Anume acest calificativ a stat la baza ideii că toţi cei ce populau spaţiul carpato-dunărean îşi trag obîrşia de la Roma, iar unitatea idiomului vorbit de ei genera în adîncul conştiinţei lor ideea unităţii poporului romanic ce vorbea în acest idiom (după cum afirma şi academicianul rus V. F. Şişmarev [1, p.53], bun cunoscător al lucrurilor şi totodată om onest).

Calificativul *moldovenesc*, format deja pe teren romanic (ca şi *muntenesc*, de altfel), cu referire la limbă a început a fi utilizat relativ tîrziu (în comparaţie cu *român* ce servea la denominarea atît a

populaţiei de origine romanică de pe teritoriul amintit, cît şi a vorbirii ei) — abia de prin a doua jumătate a sec. XIV, adică după constituirea celor două “ţări româneşti” în state separate. El a căpătat circulaţie anume ca semn distinctiv al acestora în calitate de denumire locală a uneia din cele două ramuri (varietăţi) ale masivului glotic romanic nord-dunărean, denumire ce reflecta teritoriul de răspîndire a ramurii corespunzătoare (deşi în Valahia a fost folosit în continuare termenul *român/românesc*, determinativul *muntenesc* fiind mult mai puţin frecvent). Glotonimele adjectivale *moldovenesc/moldovean* şi *muntenesc/muntean* au la bază, desigur, substantivele respective *moldovean/moldovan* şi *muntean*, folosite, cum era şi firesc, ca etnonime în noile formaţii statale.

După anexarea în 1812 a părţii dintre Prut şi Nistru a Moldovei istorice (a aşa-numitei Basarabii) de către Imperiul rus, aici, din motive lesne de înţeles, a fost utilizată pentru vorbirea localnicilor denumirea tradiţională, dar neterminologică, *limba moldovenească*. În 1818 prin “Regulamentul organizării administrative a Basarabiei” limba “moldovenească” este declarată chiar limbă oficială, alături de limba rusă. Această situaţie însă a fost păstrată numai pînă în 1828, cînd drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz oficial.

Abia spre sfîrşitul sec. XIX şi începutul sec. XX adjectivul *moldovenesc* în sintagma *limba moldovenească* reapare (iarăşi în

scopuri politice) în unele lucrări (mai ales dicționare bilingve) cu aplicare la vorbirea populației basarabene.*

În perioada sovietică (întîi în R.A.S.S.M., în stînga Nistrului, căci Basarabia se reunise deja cu Țara, iar apoi, din 1940, și în R.S.S.M. cu Basarabia reînglobată de data aceasta în U.R.S.S.) populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea “limbă moldovenească”, care se contrapunea de acum net limbii române (mai ales că între anii 1932-1938 în R.A.S.S.M. fuseseră introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o gravă greșeală politică). Motivele sînt deci de natură pur politică: pentru demonstrarea existenței unei alte națiuni în componența Uniunii Sovietice ce trebuia să se deosebească sub toate aspectele de națiunea română din țara vecină, dar neprietenă (îndîrjirea de atunci în promovarea cu orice preț a tendinței date se resimte, după cum se poate constata, și în prezent).

În felul acesta calificativul *moldovenesc*, prin atribuirea acestui al doilea sens, ar fi trebuit să aibă următoarea structură semantică, adică să însemne:

— “care ține de tipul de vorbire romanică nord-dunăreană, adică de grupul dialectal daco-român caracteristic pentru Moldova istorică” și

— “care ține de mijlocul național de comunicare al statului moldovenesc (R.S.S.M., iar în prezent: R.M.)”.

Dar chiar și cu această nouă structură semantică adjectivul-

glotonim *moldovenesc* corelează cu adjectivul-glotonim *român*, ca unități de același rang doar pe linia unui singur sens: cel de “mijloc național de comunicare”.

Întrucît însă mijloacele naționale de comunicare sînt în fond limbile standard, adică ceea ce numim în mod curent limbi literare, iar limba literară a fost și este aceeași, sensurile în discuție coincid. Deci contrapunerea glotonimelor *român* și *moldovenesc* pe linia acestui sens se baza și se bazează iarăși doar pe considerente de ordin politic. Ea nu are nici un suport de natură lingvistică (adică științifică).

Cît privește celelalte sensuri ale glotonimelor discutate, ele se află în raport de gen-specie; cu alte cuvinte, ele corelează ca unități denominative de la diferite trepte ierarhice ale taxonomiei românești: deoarece adjectivul *moldovenesc*, folosit în calitate de glotonim, se include în toate cele trei sensuri ale lui *român/românesc* (acesta fiind pentru el noțiunea generică pe toate liniile).**

Așa dar denumirea *moldovenesc* poate fi aplicată numai și numai acelei realități glotice căreia îi sînt caracteristice toate particularitățile suplimentare ale acestei varietăți de vorbire românească. Altfel denumirea nu poate fi considerată ca fiind adecvată obiectului denumit.

Pentru a demonstra veridicitatea afirmației că cele două adjective-glotonime se află în

raport de gen-specie mai poate fi adăugat încă un argument teoretic de altă natură, dar care vine să sublinieze apartenența necondiționată a noțiunii de specie la noțiunea de gen, a specialului la general, a fenomenului la esență, a variantei la invariantă (oricât de multe trăsături specifice ar avea prima).

În cazul nostru (cu noțiunea de specie "moldovenesc") această legitate s-ar putea formula în felul următor: oricâte particularități specifice (în sensul incorporării de rusisme și de sovietisme) ar fi căpătat și ar mai căpăta, eventual, vorbirea moldovenească din R.S.S.M. și din R.M., ea n-ar fi încetat și nu va înceta să fie o varietate a vorbirii românești, căci elementele specifice, oricât de numeroase ar fi ele, nu pot schimba esența primordială a noțiunii generice, care constituie un component invariabil al conținutului tuturor noțiunilor de specie.

Chiar dacă am admite prin absurd o situație ipotetică când majoritatea unităților lexicale semnificative (adică a cuvintelor cu sens material) ar fi substituite prin unități străine, împrumutate (în cazul nostru rusești, ca în versurile satirice *M-am prostudit și cășleiesc/C-o fost morozu mari...*), și în acest caz o asemenea "limbă amestecată" va fi recepționată de cei ce știu românește ca românească în esența sa, iar nu ca "altă" limbă, ca o limbă "nouă". Asta pentru că apartenența unui mesaj verbal la o anumită limbă este determinată, de fapt, nu de lexic, ci de gramatică.

De aceea un enunț ca *Bring die банка mit варенье von der полка*

în *чужаи* citat de L. V. Șcerba [4, p.72], în pofida faptului că absolut toate cuvintele semnificative din componența lui (în afară de verb) sînt rusești, este simțit, după spusele lingvistului rus, ca limbă germană, deoarece predicatul lui și toate instrumentele gramaticale sînt germane.

De altfel, elementele lexicale semnificative de bază ale unui potențial enunț pot fi chiar fără sens (adică născocite), cum afirmă mulți semanticieni. Principalul e ca acestor elemente să le fie aplicată corect gramatica unei limbi naturale. De exemplu, enunțul lui Carnap *Pirots karulize elatically*, fără a avea vreo semnificație concretă, reală, ține — după gramatică — de limba engleză. Dacă însă acestui enunț, vid de sens, i se aplică o altă gramatică, el apare ca "tradus" în limba respectivă. Astfel Em. Vasiliu îl "traduce" în română prin *Piroții carulează elatic* [în 5, p. 19]. Enunțul dat se pretează însă și la "traducerea" în alte limbi (cf. fr. *Les pirots carulisent élatiquement* sau rus. *Пироты карулизят элатично*), la origine fiind el însuși o "traducere" din germ. *Die Pieroten karuliezen elatisch* [ibidem, p. 20].

Din cele spuse se poate trage concluzia că atîta timp cît își păstrează gramatica, o limbă rămîne vie și, dacă i se creează condiții favorabile pentru debarasarea de lexicul impropriu, ea revine la normal. Deci dacă s-ar instaura asemenea condiții și pentru limba română din Republica Moldova, denaturată de mulțimea rusismelor de tot felul, ea ar renaște în foarte scurt timp.

Aceasta este situația din punct de vedere lingvistic (adică științific), dacă luăm în considerație substanța, structura și sistemul realităților glotice desemnate prin termenii discutați. Din punct de vedere politic însă, după cum am văzut de acum și după cum demonstrează din nou faptele de ultimă oră, ignorându-se cu ostentație argumentele și datele științifice, se poate declara și chiar legisla orice.

Ar fi nimerit să se menționeze tot aici încă o particularitate a elementelor lexicale (inclusiv a termenilor) ce se află în raport de gen-specie: în anumite condiții contextuale când nu importă detaliile, adică trăsăturile specifice (individuale) suplimentare, ci doar cele esențiale ale obiectului denumit, în locul denumirii de specie se folosește, de regulă, denumirea de gen. Legitatea dată însă nu poate fi inversată: denumirea de specie (cea a varietății noțiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă (*copac-nuc*).

De aceea glotonimul *român/românesc* se utilizează cu referire la orice varietate de vorbire romanică nord-dunăreană (muntească, moldovenească, bănațeană, oltenească sau oricare alta) și, în primul său sens (sensul de romanică balcanică), la orice varietate romanică sud-dunăreană (aromână, istroromână și meglenoromână). Dar nu orice varietate de vorbire românească în esență (cum ar fi cea balcano-

romanică sau chiar numai cea nord-dunăreană, adică dacoromână) poate fi denumită, spre exemplu, muntească, bănațeană sau moldovenească. Denumirile date pot fi aplicate în exclusivitate acelor varietăți, cărora le sînt proprii suplimentar trăsăturile dialectale respective.

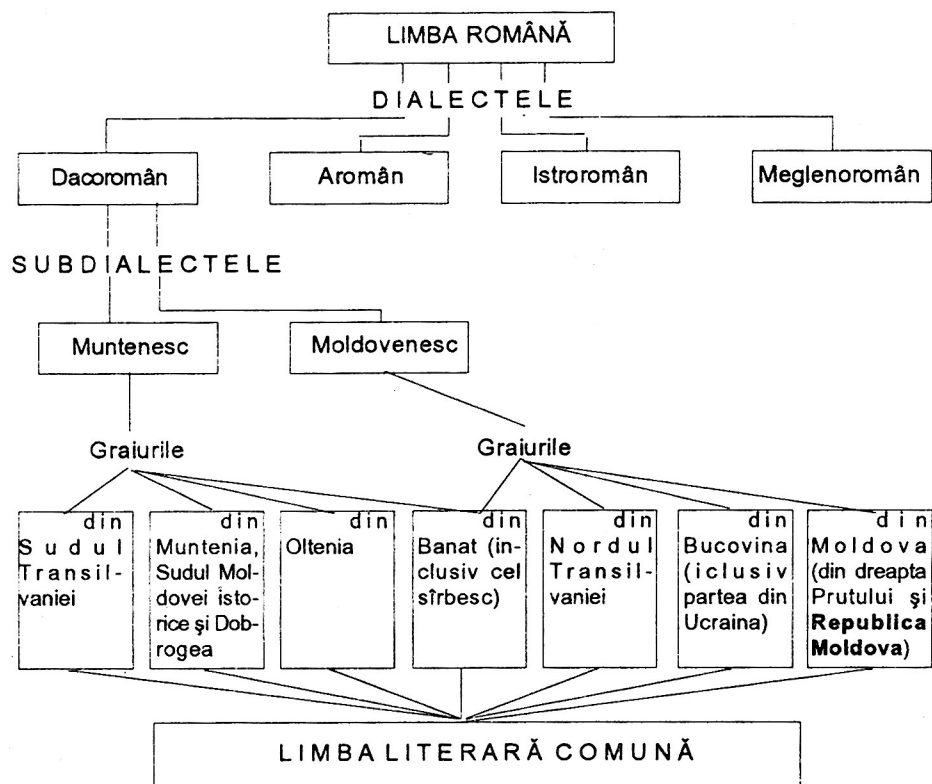
Astfel, glotonimul *moldovenesc* poate fi aplicat numai acelei varietăți a dialectului dacoromân al limbii române care se întrebuințează (în mare) în Moldova dintre Prut și Carpați, precum și în actuala Republică Moldova și numai atunci, cînd se acordă o importanță deosebită anume particularităților ei suplimentare specifice, cînd anume acest specific (adică palatalizarea labialelor, lipsa africatelor *č* și *ğ*, prezența africatei *dz*, trecerea lui *e* și *ă* neaccentuați, respectiv la *i* și *î*, redarea diftongului *ea* prin *e* sau *a* simplu ș.a.m.d.) se vrea relevat.

Deci denumirea dată o poartă *g r a i u l* vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea *p o p u l a r ă o r a l ă* (nu scrisă!) folosită în această zonă, vorbire care are trăsăturile sale specifice (cîteva dintre ele au fost indicate mai sus) în comparație cu vorbirea din alte zone ale spațiului românesc dunăreano-carpato-nistrean, rămînînd totuși doar una din varietățile întregului romanic oriental din nordul Dunării. În virtutea acestui fapt denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, este doar o parte a lui). Cu atît mai mult că pe baza diferitelor varietăți ale întregului

s-a constituit o limbă de cultură — limba literară sau limba standard, care e una singură. În această calitate ea a fost consfințită prin tradiții îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv a varietății moldovenești, care nu are și nici n-a avut vreodată o altă

formă de manifestare literară, bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc) și devenind limba lor exemplară (în terminologia lui E. Coșeriu).

Locul varietății moldovenești și în parte a celei din R.M. printre celelalte varietăți teritoriale ale limbii române și contribuția ei la formarea limbii literare se vede bine din schema alăturată

Limba în care astăzi se vorbește și se scrie în Republica Moldova în toate sferele culturii nu reflectă specificul varietății locale moldovenești a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, spre exemplu,

aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: formele de tipul *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldovenești *fășe, chiatrî, ghini*, specifice cu anumite variații întregului teritoriu al republicii, ci

pe cele din alte regiuni românești, dar care au devenit normă literară).

Prin urmare, limbii exemplare nu i se poate atribui o denumire neadecvată esenței, o denumire improprie (fie și sub acest singur aspect).

Pentru ca limba din Republica Moldova să poată fi numită, cel puțin convențional, moldovenească, ar fi trebuit ca ea să reflecte particularitățile varietății locale, moldovenești limbii române (cu condiția, totuși, că niște reprezentanți de frunte ai purtătorilor acestor particularități ar fi ridicat-o, a n u m e s u b f o r m a d a t ă, la rangul de limbă a unei “noi culturi”, deosebite de cultură românească comună, acumulată de-a lungul timpului. Or, așa ceva n-a avut loc. O cultură “nouă”, curat moldovenească, care s-ar fi impus a n u m e î n v a r i e t a t e a m o l d o v e n e a s c ă a l i m b i i c o m u n e, nu s-a constituit pe teritoriul actualei Republici Moldova. O știe toată lumea. Limba de cultură de aici a fost preluată încă în anii imediat postbelici (1947-1955), odată cu recunoașterea și valorificarea clasicilor noștri comuni (Creangă, Negruzzi, Donici, Alecsandri, Russo, Hașdeu, Eminescu), deși și ei au fost selectați pe principii politice și ideologice, inconsistente sub raport științific.

Realitatea limbii demonstrează, prin urmare, cu toată evidența că orice scriere apărută în ultima jumătate de secol în Republica Moldova corespunde normelor standardului comun,

adică limbii exemplare.

În forma într-adevăr moldovenească (adică dialectală!) n-a scris și nu scrie nimeni în Republica Moldova. Toți au scris și scriu și în prezent respectînd, după cum s-a spus deja, normele limbii exemplare, adică ale românei literare (alte norme literare pur și simplu nu există).

Din cele spuse rezultă că termenii glotonimici *moldovenesc* și *român/românesc* n-au fost niciodată și nu pot fi nici acum de același rang, nu sînt adică termeni ce stau pe aceeași treaptă a ierarhiei glotonimice, deoarece primul continuă să rămînă — indiferent de faptul dacă acest lucru e pe placul cuiva sau nu — denumire a unui grai teritorial (utilizat nu numai pe teritoriul Republicii Moldova, ci și pe cel al României). Situația dată nu-i permite ca el să fie folosit cînd e vorba de denumirea mijlocului de comunicare cultă, adică de limba literară (și în primul rînd de cea scrisă). Utilizarea acestor termeni (ca și a tuturor termenilor științifici) se poate efectua de aceea numai ținîndu-se cont de corelația ce există obiectiv în metalimba lingvisticii, care dispune de o anume microstructură terminologică ce nu poate fi nici ignorată, nici manipulată arbitrar.

A susține de aceea teza nefondată științific (folosită în scopuri politice), că ar exista o limbă literară (exemplară) moldovenească, deosebită de limba literară română comună, este sau o utopie, sau o perseverare în eroare (diabolică!), sau o fraudă,

cum subliniază de acum cu mai multe ocazii conaționalul nostru de la Tübingen, prof. Eugen Coșeriu.

* *

*

În temeiul celor expuse mai sus, conchidem că vorbirea din Republica Moldova, neîncetînd a fi o varietate locală a limbii române comune, este istoricește vorbire moldovenească, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân — moldovenească și muntenească — și își păstrează și în prezent specificul său tradițional (majoritatea populației republicii în viața de toate zilele, în procesul vorbirii nenormate, neconforme cu normele literare, vorbește într-adevăr moldovenește și vorbirea aceasta, cînd e curată, are chiar o savoare deosebită). E un lucru absolut normal ca, fiind locuitor al Moldovei, să te consideri moldovean, și să vorbești în graiul local (după cum e tot atît de normal ca locuitorul Olteniei să se considere oltean sau locuitorul Banatului să se considere bănățean, vorbind respectiv fiecare în graiul său) cu condiția însă că îți dai seama că el e local, neconform normei literare și nu poate pretinde deci de a fi limbă oficială de stat.

Cît privește limba literară (în special cea scrisă), adică limba exemplară, și implicit cea națională, ea nu este în nordul Dunării decît una singură și are o singură denumire: **limba română**.

NOTE:

* Aici se cere a fi menționat un moment esențial: glotonimul *молдавский/молдовенеск* este folosit adecvat în aceste lucrări, deoarece ele erau orientate nu spre limba literară (adică cea română), ca cele din perioada precedentă (de pînă la 1865), ci anume spre tipul de vorbire local, spre graiul moldovenesc rusticizat și primitivizat la maximum în care vorbeau țăranii moldoveni deznaționalizați și rusificați (căci elita făcea carte și devenea cultă doar în limba rusă). Iată de ce prof. A. I. Iațimirskij, vorbind despre limba națională în care se tipăreau atunci unele cărți în Basarabia, ia cuvîntul *молдавский* în ghilimele și subliniază că aceste cărți apar “într-o limbă românească stilcîtă (iar nu în moldovenească)” [2, p.IX].

** Despre aceste lucruri, foarte clare sub raport teoretic lingvistic, s-a mai scris în repetate rînduri [cf., de ex., 3].

REFERINȚE

BIBLIOGRAFICE:

1. Șișmarev V.F., **Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R. S. S. Moldovenești**, Chișinău, 1960.
2. Iațimirskij A. I., **Iz istorii slaveanskoj pis'mennosti v Moldavii i Valahii XV-VII v.v.**, SPb, 1906.
3. Berejan S., **De ce glotonimul moldovenesc nu poate rivaliza cu glotonimul român cu aplicare la limba literară?** În “Revistă de lingvistică și știință literară”, 1990, nr. 6.
4. Șcerba L. V., **Jazjkovaja sistema i recevaja dejatel'nost'**, Leningrad, 1974.
5. Vasiliu Em., **Elemente de teorie semantică a limbilor naturale**, București, 1970.

Prof. univ. dr. Valeria

GUȚU-ROMALO

Constanța

RAPORTURILE DINTRE LIMBA LITERARĂ ȘI GRAIURILE LIMBII ROMÂNE

1. Ca ipostaze ale unei limbi, *graiurile*, care se ordonează teritorial, în spațiu, și *limba literară*, care se încadrează între variantele sociale, reprezintă realități distincte, dar coexistente și interferente. Raporturile dintre ele sînt susceptibile de variații în timp atît la nivelul instituției sociale *limbă*, cît și din perspectiva modului de situare a individului față de ele.

Comunicarea pe care o supun atenției dumnevoastră își propune examinarea comparativă a acestui aspect la nivelul limbii române actuale pe teritoriul României și al Republicii Moldova.

2. Dacă, în privința conceptului *grai* (*dialect*), prezența diferențelor lingvistice teritoriale este acceptată unanim ca definitorie, supusă litigiului fiind numai problema delimitărilor dintre aceste v a r i a n t e regionale, termenul *limbă literară* evocă

semnificații mai mult sau mai puțin diferite (limba scrisă, limba literară artistică etc.), acoperind adeseori realități lingvistice avînd un statut diferit în sistemul de variante ale limbii. Caracteristica comună a multiplelor utilizări ale termenului, raportat la epoci și realități sociale diverse, o constituie prezența unei determinări sociale: *limba literară* se înscrie între variantele care satisfac o necesitate a societății, care, la rîndul său, este rezultatul unor condiții specifice de organizare socială și de utilizare a limbii în interiorul unei comunități constituite.

Dependența socială specifică a limbii literare față de funcția pe care i-o impune societatea într-o etapă dată a dezvoltării sale, funcție în vederea căreia se configurează această variantă, explică dificultatea de precizare a termenului.

3. Din perspectiva *limbii literare moderne* — care, în evoluția limbii române, corespunde perioadei al cărei început îl marchează Școala Ardeleană — poate fi definită:

a) prin utilizarea sa larg culturală;

b) prin caracterul sintopîc — unitar și unic sub aspect dialectal, geografic;

c) prin preocuparea de codificare a normelor care îi asigură unitatea.

În cazul limbii române

actuale, de pildă, putem vorbi de o asemenea variantă literară, unitară și unică, ale cărei norme sînt consemnate în lucrări speciale și a cărei utilizare — în domeniul culturii și al relațiilor oficiale — este generală.

4. Caracteristica unicității situează limba literară — în sistemul de variante care configurează limba actuală — ca suprapusă variantelor regionale.

Coexistente, funcționînd concomitent, limba literară și graiurile interferează în forme variate, acționînd în mod reciproc și diferențiat în diverse momente ale evoluției unei limbi. Iar condiționarea prin configurația socială a comunității lingvistice determină, inevitabil, o situație *nomogena* a grupurilor sociale în interiorul acestui raport de coexistență și interferență.

În momentul actual, ponderea principală în această interacțiune specifică revine *variantei literare*: astăzi, conștiința unei modalități de exprimare corelate cu un anumit grad de cultură, de “școală”, dar și cu circumstanțele de comunicare oficială e prezentă în orice colț de țară. Chiar vorbitorul neinstruit sau foarte puțin instruit e conștient de realitatea limbii literare și mai mult sau mai puțin familiarizat cu ea: elemente ale limbii literare pătrund în graiurile locale cu atît mai ușor cu cît sînt corelate cu realități mai puțin tradiționale. Totodată însă

elemente ale limbii literare se constituie într-un *fond pasiv*, mult mai bogat decît cel activ, transformînd pe vorbitorul dialectal în *destinatar și receptor real*, chiar dacă imperfect, al comunicării întemeiate pe varianta literară a limbii.

În aceste condiții, avem de a face, în ansamblul lingvistic al statului român actual, cu o largă categorie de vorbitori care comunică, în mod curent, utilizînd mijloace lingvistice dialectale, dar care stăpînesc, cel puțin pasiv și limitat, și varianta literară (cu care vin în contact prin școală, prin mass-media etc.).

Organizarea lingvistică a societății românești actuale cunoaște însă și o altă categorie de vorbitori, a căror competență comunicatională se limitează la varianta literară: aceștia utilizează, în cele mai diverse condiții, mijloace lingvistice *literare*, normate, adaptarea la situația de comunicare și la interlocutor fiind, în acest caz, predominant diastratică și nu diatopică¹, datorită caracterului unic sub aspect regional al limbii literare.

Între aceste categorii, care, din perspectiva fenomenului de diglosie, reprezintă cei doi poli ai comunicării sociale românești actuale, se interpun, evident, multiple categorii de vorbitori a căror competență comunicativă implică deosebiri variate din punct de

vedere cantitativ și calitativ între *literar și dialectal*.

5. Tabloul lingvistic al societății actuale românești schițat mai înainte este însă rezultatul unui proces de durată, ale cărui începuturi se plasează într-o epocă în care precumpănea comunicarea diatopică, diferențiată pe regiuni și pe organizații statale distincte.

Merită să fie relevat însă că realitatea diversității dialectale, geografice și administrative a fost, în toate timpurile, asociată cu conștiința apartenenței lingvistice *c o m u n e*: reflecția asupra propriilor mijloace de exprimare a condus pe cronicarii moldoveni, de pildă, la afirmarea apartenenței la o limbă unică, subsumînd diversele variante lingvistice ale *românilor*. Recunoașterea unității de limbă, peste delimitările administrative statale și în pofida diversității geografice, și-a găsit, fără îndoială, sprijin în conștiința originii comune — cristalizată în cunoscuta formulare a lui Gr. Ureche “de la Rîm ne tragem” — a populațiilor din Țara Românească, din Moldova și din “țările ungurești”.

Conștiința unității de limbă își găsește expresia în lucrările cărturarilor din toate țările de limbă română: “Însă rumîinii, înțeleg nu numai ceștea de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldovenii și toți cîți într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași

osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum l-am zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe aceștea, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștea dintr-o fîntînă au izvorît și cură”, spune Constantin Cantacuzino, stolnicul, în *Istoria Țării Românești*².

Aceeași idee e formulată — în termeni mai actuali — de Petru Maior în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*³: “Însă, măcar că limba românilor e împărțită în mai multe dialecte, a căror osebite mai vîrtos stă în pronunția sau răspunderea unor slove, totuși romîinii cei din coace de Dunăre toți se înțeleg la olaltă”.

În acest temei, cărturarii din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea care s-au angajat în procesul de creare a unui instrument lingvistic adecvat culturii și vieții sociale moderne au avut în vedere o limbă literară *u n i t a r ă*, ceea ce presupunea norme unice. Procesul a fost gîndit ca alegere a ce e mai bun, mai potrivit, din posibilitățile multiple oferite de graiuri. O spune Șincai: “m-am sîrguit cît am putut ca de la cuvintele și vorbele cele tocma românești nicicum se nu me abat și depărtez, ci se le aleg după cum pre unele locuri mai bine vorbesc românește decît prin altele, precum am și făcut, nu pentru altceva, fără numai ca prin Normă ... să se sporească și

limba noastră, precum și a altor neamuri” în *Catehismul cel mare* (1783)⁴. Dar o spun și alții, între care I. Heliade Rădulescu⁵, al cărui rol în această construcție a fost, cum s-a demonstrat, decisiv⁶.

Criteriile de evaluare și de opțiune au variat adesea, și procesul de unificare a fost destul de anevoios, dar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, limba culturii moderne românești poate fi considerată ca reprezentând un sistem constituit în liniile sale generale. Normele stabilite se propagă în cercuri tot mai largi de vorbitori, pătrund tot mai adânc în conștiința vorbitorilor instruiți. Ele au caracter supradialectal atât ca formare, ca origine, cât și din perspectiva rezultatului final.

Procesul de unificare se realizează treptat și oarecum asimetric: mai devreme în realizarea scrisă, mai greu în cea orală; în vorbire continuă să persiste încă multă vreme deosebirile dialectale.

Elocvente sînt, în acest sens, de pildă, afirmațiile, comentariile și precizările care însoțesc descrierile în numeroasele gramatici școlare din perioada de trecere de la secolul al XIX-lea la secolul al XX-lea: “sarcina de căpetenie a gramaticii școlare este de a învăța uzul corect al limbii materne”, afirmă explicit H. Tiktin în prefața gramaticii publicate în 1891⁽⁷⁾. Astfel, de exemplu, în *Gramatica limbii*

române pentru clasele liceale, publicată de I. Nădejde în 1894, se spune: “în școală trebuie să ne învățăm a vorbi și a scrie limba literară și a ne feri de deprinderi căpătate din copilărie. Așa: moldovanul nu va dzice ghini, chept, pacat ..., nici munteanul picere, singe ..., ci și unul și altul va vorbi cum a apucat cînd va voi să vorbească ca poporul și literar cînd trebuința va cere.”⁸. Diglosia părea a fi încă generală, căci, în aceeași lucrare, se precizează: “și oamenii mai culți acasă la dîșii tot nu vorbesc limba literară, ci un dialect învățat în copilărie și împestrîțat mai mult sau mai puțin cu forme literare”⁹.

Fenomenul de diglosie se atenuează în deceniile următoare în favoarea limbii literare. Decalajul dintre varianta scrisă și cea vorbită, deși diminuează în mod firesc, rămîne totuși încă destul de mare pentru ca, prefațînd *Indreptarul ortografic* din 1932, S. Pușcariu să scrie: “Greutatea la noi nu e cum scriem, ci cum rostim un cuvînt; grăa nu e ortografia, ci ortoepia. Principiul: “scrie cum grăiești, și grăiește cum se cuvine” (cf. C. Frollo, *O nouă încercare de soluțiune a problemului ortografic*, București, 1875, p. 183), e foarte greu de aplicat la noi¹⁰.

6. Procesul de extindere a normei supradialectale în

comunicarea orală s-a desăvârșit în deceniile următoare.

Unitară în ambele sale ipostaze — scrisă și orală — limba literară devine compatibilă și cu utilizarea cotidiană, în comunicare neoficială, restrîns familială și amicală.

Rezultatul social la nivelul comunicării naționale îl reprezintă prezența, alături de graiuri, a unei variante supradialectale, a cărei dependență față de regional este neutralizată și ale cărei norme sînt fixate, propagate și apărute prin școală și lucrări normative speciale, gîndite în acest sens.

În aceste condiții, raportul dialectal/literar capătă o orientare unică, dinspre varianta literară spre graiurile locale, iar evaluarea faptelor comunicării își modifică temeiul: opoziția evaluativă **literar/dialectal** este înlocuită prin opoziția **corect** — adică “conform cu normele literare” — și **incorect** sau **neliterar**. În aceste condiții, faptul dialectal, regional este inclus ca un caz special în **incorect, neliterar**. Ceea ce caracterizează azi, în română, raportul dintre varianta literară și graiuri este desprinderea limbii literare din dependența față de variantele locale. Relația se restabilește prin extinderea cunoașterii, în grade variabile, a variantei literare la cele mai diferite categorii de vorbitori.

7. Pe teritoriul Republicii Moldova situația se prezintă oarecum diferit.

Limba română utilizată în Basarabia a fost implicată în mod firesc în acest complicat proces evolutiv de reorganizare a comunicării sociale atît timp cît ținuturile respective au aparținut Țării Moldovei și României. Dar separarea statală a regiunii basarabene în perioadele 1812-1918 și 1940-1941, și mai ales după 1944, nu putea rămîne fără urmări pentru modul de evoluție a limbii. Din perspectiva raporturilor **dialectal-literar**, etapa 1812-1918 a avut un efect mai puțin discriminator, pentru Basarabia, în primul rînd, pentru că, la nivelul de ansamblu al comunicării colectivităților de limbă română, predomina încă diferențierea regională, dialectală, iar varianta supradialectală se găsea în plin proces de constituire; în al doilea rînd, pentru că intelectualitatea română din Basarabia — Al. Donici, Alexandru și Bogdan Petriceicu Hasdeu, de exemplu — a participat, în pofida separării prin frontiere, la clădirea edificiului comun al limbii române literare. În aceste condiții, în momentul lingvistic 1918, Basarabia nu se deosebea esențial de Transilvania, Bucovina, chiar Muntenia sau Moldova de dincoace de Prut, deși coexistența cu limba rusă, limbă oficială, și alte ingerințe și presiuni nu puteau rămîne fără urmări. Dar unirea de la 1918 cu Țara, integrarea într-un unic stat românesc, a modificat condițiile de

comunicare în aceste ținuturi. Ca urmare, limba română a fost utilizată atât în ipostaza sa regională, cât și în varianta literară, ca limbă de stat și de cultură, propagată prin școală, prin instrucția superioară locală sau din centre ca Iași, București, Cernăuți, prin manuale, publicații, presă etc.

Participarea la acest proces unic de dezvoltare și consolidare a limbii române literare a fost dacă nu curmată, cel puțin stînjinită prin desprinderea ținuturilor basarabene din statul român și includerea lor, după 1940, în diviziunile administrative ale Uniunii Sovietice.

În noile condiții politice, varianta locală, graiul moldovenesc, a continuat să-și realizeze funcția comunicativă, limitată la nivelul cotidian, mai ales la sate. Condițiile de utilizare s-au modificat însă profund în cazul variantei literare. În loc să progreseze prin consolidare și extindere, ca în celelalte regiuni românești, româna literară din Basarabia a continuat să funcționeze, amenințată din toate părțile, în condiții deosebit de precare¹¹.

Numărul cunoscătorilor ei a scăzut prin deportarea, exterminarea, refugierea sau emigrarea unui mare număr de intelectuali. Cei rămași s-au străduit s-o păstreze, dar n-au reușit totdeauna s-o propage, cu atât mai mult cu cât, în bătaia ideologică, varianta literară era violent atacată de a fi creația și instrumentul

burgheziei și al capitalismului. Totodată i se contrapunea, cel puțin la un moment dat, o creație transnistriană, care păstra și exacerba particularitățile regionale și combătea neologismul latino-roman, atât de specific variantei literare a limbii române, înlocuindu-l prin împrumuturi rusești sau prin calcuri greoaie și scălimbe, "madanisme" ca *singuro-zburător* pentru *avion*, sau *loghitură* pentru *accent*.

Un factor de agresiune externă l-a constituit limba rusă, utilizată — exclusiv sau paralel — în știință, ca limbă a culturii, ca limbă oficială, dar chiar și, din ce în ce mai mult, mai ales în mediul orășenesc, în comunicarea colocvială a relațiilor cotidiene și familiare.

Bătută de toate vînturile, subminată ca funcționalitate, denigrată ca instrument nociv al exploatării poporului, varianta literară a limbii române utilizate în Basarabia nu și-a putut păstra prestigiul normal, ceea ce a condus, inevitabil, la diminuarea, dacă nu chiar la anularea influenței sale asupra graiului sătesc, supus însă constant influenței limbii ruse.

Prin agresarea variantei literare, s-a urmărit îndepărtarea populației de limba literară și, pe această cale, șubrezierea bazei lingvistice a sentimentului etnic și a conștiinței apartenenței naționale și crearea premiselor deznaționalizării.

Din punctul de vedere al

comunicării lingvistice de ansamblu, diglosia a fost înlocuită prin **bilingvism**, limba română, în realizarea sa teritorială, a fost redusă la nivelul comunicării cotidiene, familiare, funcțiile superioare, cele ale variantei literare, fiind preluate de rusă. Ca unică variantă literară, limba rusă a urmat mersul firesc, tinzând să devină, pentru unele categorii de oameni instruiți, și mijloc de realizare a comunicării cotidiene, deci unic mijloc de comunicare, evident în detrimentul limbii române, limbă de stat a Moldovei.

În aceste condiții restabilirea în Republica Moldova a unei situații lingvistice firești din perspectiva unei societăți moderne presupune delimitarea mai clară față de limba rusă, în primul rând prin întărirea variantei literare românești, prin refacerea statutului normal al acesteia de **limbă a culturii** și de limbă de stat, și, implicit, a raportului ei cu graiurile teritoriale.

Redarea demnității variantei literare este singura cheazăsie a unei organizări și a unei funcționalități a limbii de stat a Republicii Moldova, adecvate condițiilor statutului modern.

NOTE:

1. Cf. E. Coșeriu, **Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii**. Cu prefață de S. Berejan și punct de vedere editorial de St. Dumitrăcel, Chișinău, 1994, p. 142.

2. **Cronicari munteni**. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, 1, București, 1961, p. 52.

3. P. Maior, **Istoria pentru începutul Românilor în Dacia**. Ediție critică și studiu de Florea Fugariu. Prefață și note de Manole Neagoe, vol. II, București, 1970, p. 49.

4. Cf. I. Bianu, N. Hodiș, D. Simionescu, **Bibliografia românească veche**, 1508-1830, vol. II, 1910, p. 282.

5. În vestita corespondență cu C. Negruzzi, de exemplu: "Întrebarea literaților noștri este că materialul limbii rumâne se află în toate noroadele rumâne din orice provincie sau loc, și ca să se facă o limbă generală rumânească de aici trebuie să alegem ce este bun și să lepădăm ce e rău" (cf. I. Heliade Rădulescu, **Scrieri lingvistice**. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de I. Popescu Sireteanu, București, 1973, p. 104.

6. Cf. I. Gheție, **Baza dialectală a românei literare**, București, 1975.

7. H. Tiktin, **Gramatica română. Etimologia și sintaxa**, Ediția a III-a, revăzută de S. A. Candrea, București, 1945, p. X.

8. I. Nădejde, **Gramatica limbii române. Fonetica. Etimologia. Sintaxa și istoria limbii pentru clasele liceale**, Iași, 1894, p. 1.

9. *Idem*, p. 98.

10. S. Pușcariu, T. Naum, **Îndreptar și vocabular după noua ortografie oficială, pentru uzul învățămîntului de toate gradele**, București, 1932, p. 3.

11. Pentru procesul istoric și rezultatele lui, vezi, de pildă, Klaus Heitmann, **Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria**, în "Revista de lingvistică și știință literară", Academia de Științe a Moldovei, nr. 4, 5, 6, 1991; I. Ețcu, **Norma codificată — norma necodificată în context glotic basarabean**, în aceeași publicație, nr. 2, 1993.

Acad. Emanuel VASILIU
KANT,
director al Institutului de
Fonetica și Dialectologie "Al.
Rosetti" al Academiei Române,
București

GRAIURILE DACOROMÂNE: UNITATE TIPOLOGICĂ

1. Caracterul unitar al graiurilor dacoromâne este o trăsătură de necontestat, care a fost recunoscută deja de cercetători.

Într-adevăr, toate particularitățile care deosebesc aceste graiuri de româna comună se regăsesc în toate graiurile (dacoromâne). Putem cita dintre acestea:

- a) depalatalizarea consoanelor rom.com. $\hat{s}, \hat{z}$;
- b) fricativizarea consoanelor rom.com $\hat{c}, \hat{g}$;
- c) apariția vocalei centrale $[\hat{i}]$.

Aceste fenomene se pot găsi, cu arii de răspândire mai mică sau mai mare, în toate graiurile dacoromâne.

2. Aceste particularități — ca și altele — nu se pot explica printr-un stadiu mai vechi de comunitate a acestor graiuri, situat între perioada româna comună și perioada actuală. Aceasta deoarece nu se poate găsi o schimbare fonetică (fonologică) care să marcheze "trecerea" de la româna comună la actualele graiuri.

3. O schimbare de sunete care caracterizează toate graiurile dacoromâne în opoziție cu dialectele sud-dunărene pare a fi

(1) $[e, \hat{e}a] > [\hat{a}, a]$

după labiale, atunci când silaba următoare nu conține o vocală palatală.

Cu toate acestea, schimbarea (1) nu este foarte veche în graiurile dacoromâne: ea se produce *înaintea* schimbării

(2) $[\hat{s}, \hat{z}] > [\hat{s}, \hat{z}]$ (depalatalizarea consoanelor rom.com. $[\hat{s}, \hat{z}]$) în unele graiuri și, după această schimbare, în altele. Dovada acestei situații o fac forme ca $[b\hat{e}\hat{s}ik\hat{a}]$ sau $[k\hat{a}ma\hat{s}\hat{a}]$ din unele graiuri față de $[be\hat{s}ik\hat{a}]$ sau $[k\hat{a}me\hat{s}\hat{a}]$ din alte graiuri.

În graiurile care cunosc forme ca $[b\hat{e}\hat{s}ik\hat{a}]$ sau $[k\hat{a}ma\hat{s}\hat{e}]$ (Muntenia) fonetismul se explică prin depalatalizarea timpurie a fonemelor $[\hat{s}, \hat{z}]$ și — după cum arată Tiktin și Philippide — repalatalizarea lor ulterioară.

În graiurile care cunosc forme ca $[be\hat{s}ik\hat{a}]$ sau $[k\hat{a}me\hat{s}\hat{a}]$ (Moldova), depalatalizarea s-a produs mai târziu.

Trebuie să admitem, prin urmare, că din româna comună derivă direct graiurile moldovenești și cele munteneste.

4. Caracterul unitar al graiurilor dacoromâne se poate explica prin faptul că ele au rămas tot timpul *în contact*. Această situație a făcut posibilă influența reciprocă a acestor graiuri: schimbările fonetice (fonologice) apărute *s-au propagat* de la un grai la altul astfel încât graiurile dacoromâne au ajuns să formeze un *tip lingvistic* (Sprachbünde).

Dr. Nicolae
SARAMANDU,
director adjunct al
Institutului de Fonetică și
Dialectologie "Al. Rosetti" al
Academiei Române

București

GRAIURILE MOLDOVENEȘTI ÎN CADRUL LIMBII ROMÂNE

Graiurile moldovenești formează o parte însemnată a graiurilor dacoromâne, acoperind aproape o treime din teritoriul unde se vorbește românește. Această realitate dialectală este rezultatul unui proces îndelungat de constituire a celor două ramificații teritoriale ale dacoromânei: nordică (nord-vestică), din care fac parte și graiurile moldovenești, și sudică (sud-estică), din care fac parte, în principal, graiurile munteneste.

Poziția în cadrul limbii române (al dacoromânei) a graiurilor moldovenești se poate stabili urmărind pe hărțile atlaselor lingvistice ariile de răspîndire ale unor particularități de limbă, de exemplu ale unor cuvinte moștenite din latină, păstrate din substratul autohton sau împrumutate din alte

limbi.

În ceea ce privește elementul latin moștenit, Sextil Pușcariu menționa perechea de termeni *rinichi-rărunchi*, cel dintîi întîlnindu-se în aria sudică, cel de al doilea în aria nordică. "Amîndouă cuvintele sunt niște diminutive latine vulgare de la *ren: reniculus* și *renu(n)culus*", spune S. Pușcariu, după care continuă: "Care dintre cele două forme e mai veche nu știm, dar forma cu sufixul *-u(n)culus*, care se găsește și la retoromani, și în unele dialecte italiene, pare a fi fost cea obișnuită în Dacia Traiană, pe cînd cea cu sufixul *-iculus* (în loc de *-iculus*) — cea răspîndită în Peninsula Balcanică, căci numai ea e cunoscută la transdanubieni (arom. *arnicl'u*)" (Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 341).

În același sens S. Pușcariu amintea și perechea de termeni de origine latină *varză* (< lat. *vir(i)dia*, formă de neutru plural de la *viridis* "verde"), care se întîlnește în aria sudică a dacoromânei, și *curechi* (< lat. vulg. *colichu*, în locul clas. *caulis*), care cuprinde aria nordică. "Înțelesul lui originar [al cuvîntului latinesc *vir(i)dia*] era cel de «verdețuri» (înțeles pe care îl găsim în textele vechi dacoromâne", spune S. Pușcariu și continuă: "Încă în latina tîrzie [...] numele generic de «legume verzi» [...] s-a

restrîns asupra unui anumit gen, varza. [...] această modificare de sens s-a produs în latinește relativ târziu și a plecat din Italia de nord” (S. Pușcariu, *op. cit.*, *loc. cit.*).

Reținem din afirmațiile lui S. Pușcariu constatarea unei vechi bipartiții dialectale nord-sud, graiurile moldovenești încadrându-se în aria nordică.

În paralel cu S. Pușcariu și independent de acesta, la aceleași rezultate ajungea E. Gamillscheg — întemeindu-se, ca și învățatul clujean, pe datele *Atlasului lingvistic român* și aducînd în discuție cam aceleași exemple — în studiul *Über die Herkunft der Rumänen*, apărut la Berlin în 1940, chiar în anul în care S. Pușcariu publica la București primul volum din *Limba română*. E. Gamillscheg vorbea de o “bipartiție lexicală a teritoriului lingvistic dacoromân” (“lexikologische Zweiteilung des dakorumänischen Sprachgebietes”, *Über die Herkunft...*, p. 7): “În repartizarea vocabularului se delimitează uneori cu totul clar o arie dialectală nord-vestică și una sud-estică” (*op. cit.*, p. 5); această delimitare urcă pînă în perioada romană. E. Gamillscheg menționa și alte exemple: *spinare*, *ochiul ăl orb*, *cătîlin*, în aria nord-vestică, față de *spate*, *tâmplă*, *încet*, în aria sud-estică.

Pe linia celor relevate pînă aici privind elementul latin, aducem în discuție situația în care graiurile moldovenești se delimitează, în cadrul ariei nordice, de graiurile transcarpatice. Din hărțile *Atlasului lingvistic român* rezultă că deosebirea care se face în graiurile sudice între noțiunile de “femeie” (numită *femeie*) și “soție” (numită *sofie*, *muiere* sau *nevestă*) nu există în graiurile nordice, unde se folosește, în general, un singur termen pentru ambele noțiuni. Această unitate a graiurilor nordice privind nediferențierea celor două unități de conținut nu există în planul expresiei: cuvîntul care denumește cele două noțiuni este *muiere* (<lat. *mulierem*) în vest (Banat, Crișana, vestul Transilvaniei) și *femeie* (<lat. *familia*) în est (Bucovina, Moldova de pe ambele maluri ale Prutului, estul Transilvaniei).

Un aspect important în studierea lexicului dacoromân îl constituie raportul între termenii autohtoni și cei de origine latină. Unii termeni autohtoni s-au păstrat mai bine în graiurile sudice, în graiurile nordice (inclusiv cele moldovenești) înțîlnindu-se termeni latinești. Dăm aici exemplul deja cunoscut: *gresie* (cf. alb. *gërëse*) în sud, *cute* (<lat. *cos*, *cotis*). Dacă acceptăm că *burtă* (cf. alb. *burdhë* “sac”) e termen autohton, cunoscut în aria sudică, el ar intra în această

serie, în aria nordică fiind cunoscuți termenii de origine latină *foale* (<lat. *follis*) în sud-vest, *pîntece* (<lat. *pantex*, *-ticis*), cu varianta *pîncete*, în nord și în est (inclusiv în graiurile din Republica Moldova).

Exemplele date de noi pînă aici confirmă constatarea făcută de Al. Philippide că "Moldova, Bucovina și Basarabia aparțin genetic (ramură) și istoric de teritoriul banato-transcarpatin" (Al. Philippide, **Originea românilor**, Iași, II, 1928, p. 389). Ele sunt și o ilustrare a observației făcute de S. Pușcariu că "elementele latine se păstrează mai ales în regiunile vestice ale teritoriului dacoromân, unde romanitatea fusese mai intensă" (S. Pușcariu, **op. cit.**, p. 339). S. Pușcariu făcea această constatare în sprijinul tezei continuității populației romanizate în Dacia Traiană.

Împrumuturile ulterioare din alte limbi nu contrazic imaginea pe care am schițat-o mai sus privind repartizarea graiurilor dacoromâne în două mari grupuri: nordic (nord-vestic), respectiv sudic (sud-estic). Această veche distribuție, pusă în evidență pentru prima dată de Al. Philippide, a fost confirmată ulterior atît în lucrări de istoria limbii (de exemplu, de fonologie istorică), cît și în studii consacrate situației actuale a graiurilor.

Hărțile Atlasului lingvistic

român pun clar în evidență raporturile dintre împrumuturi (inclusiv unele formații pe teren românesc avînd la bază cuvinte împrumutate din alte limbi) și termenii moșteniți din latină sau păstrați din substratul autohton. În ceea ce-i privește pe aceștia din urmă, situația nu se schimbă prea mult față de cea ilustrată anterior: ei se păstrează mai bine în aria sudică — de exemplu, *barză*, *ghionoaie*, *ciupi* —, lor corespunzîndu-le în aria nordică termeni împrumutați sau formații românești de la termeni împrumutați: *cocostîrc*, *ciocănitoare*, *pișca* (*pișcura*, *pițiga*). Este greu de știut, în asemenea cazuri, dacă termenii autohtoni au avut inițial o răspîndire generală. Către o asemenea presupunere putem fi îndemnați de prezența lor în dialectele românești sud-dunărene (de exemplu, în aromână: *bardzu*, *ghion*, *chipni*).

Într-o situație asemănătoare cu cea a termenilor autohtoni se găsesc cuvintele moștenite din latină în raport cu cele împrumutate din alte limbi (slavă, maghiară, turcă). Și ele ilustrează repartitia, în general, în două arii a graiurilor dacoromâne, cuvintele moștenite păstrîndu-se, de obicei, mai bine, așa cum am mai constatat, în ariile nordică și vestică. Este cunoscut exemplul *sudoare*, de origine latină (în aria nordică)

— *nădușeală*, de origine slavă (în aria sudică), la care adăugăm un alt exemplu ilustrând situația inversă: *ceartă* (de origine latină) în partea sudică — *sfadă* (de origine slavă) în partea nordică. Tot un termen latinesc, *ficat* (< lat. *ficatum*), s-a păstrat în jumătatea sudică a țării, fiind înlocuit în nord de *mai* (*maieră*), de origine maghiară (< magh. *máj*). Retragerea în părțile nord-vestice ale teritoriului lingvistic dacoromân a termenilor de origine latină a fost determinată și de împrumuturile din turcă. Amintim exemplele *păcurar*, *orb de-un ochi*, în aria nordică, față de *cioban*, *chior* în aria sudică.

În cea mai recentă lucrare de dialectologie istorică (Ion Gheție, **Introducere în dialectologia istorică românească**, Editura Academiei Române, București, 1994) se afirmă în încheiere: "Nu ni se pare exagerat să susținem, pe baza materialului de limbă examinat, că segmentarea Dacoromaniei în două mari arii (nordică și sudică) continuă să se păstreze și astăzi. Până se va întreprinde o cercetare temeinică,

bazată pe criterii metodologice riguroase, asupra repartiției graiurilor dacoromâne în secolul al XX-lea, ne socotim îndreptățiți să dăm credit opiniei lui Al. Philippide, împărtășită și de Iorgu Iordan, conform căreia dialectul dacoromân cunoaște, în momentul de față, două mari subdiviziuni dialectale. După cum am văzut în capitolele precedente, nu numai informațiile furnizate nouă de cercetările actuale, ci și evoluția graiurilor dacoromâne din ultimele sute de ani vine să pledeze în favoarea acestei opinii" (p. 167).

Atlasele lingvistice regionale actuale confirmă constatările făcute pe baza **Atlasului lingvistic român**, anume că graiurile din Republica Moldova — centrale, de nord-est, de nord-vest, de sud-vest, cele bucovinene și transcarpatice — nu constituie decât arii dialectale aflate în continuitatea geografică a graiurilor din România: moldovenești (la care se atașează cele mai multe dintre ele), maramureșene (cele din Maramureșul de nord), muntenesci (cele din extremitatea sud-vestică).

Dr. Vasile
PAVEL

Chișinău

GRAIUL ROMÂNILOR BASARABENI — EXPRESIE A CONTINUITĂȚII ȘI UNITĂȚII LIMBII ROMÂNE ÎN VARIETATEA EI SPAȚIALĂ

Astăzi, cînd în Republica Moldova din nou ne sînt impuse oficial conceptele antiștiințifice de “popor moldovenesc” și de “limbă moldovenească”, avem sacra datorie să reafirmăm adevărul științific și istoric de necontestat despre apartenența trăitorilor majoritari și băștinași de la est de Prut la națiunea română și că limba lor este română.

Lingviștii din Republica Moldova și România, renumiți savanți (în primul rînd, romaniști) din alte țări au respins cu hotărîre falsă teorie despre existența unei așa-zise “limbi moldovenești”. În problema dată s-a vorbit mult la diverse întruniri științifice naționale și internaționale ale lingviștilor, la care au fost adoptate moțiuni și

apeluri speciale, adresate direct Parlamentului Republicii Moldova.

În amplul și substanțialul său raport ținut la Congresul al V-lea al Filologilor Români, desfășurat între 6 și 9 iunie 1994 la Iași și Chișinău, profesorul Eugen Coșeriu, demonstrînd cu argumente științifice că limba română este unica reprezentantă a latinității orientale, încheia astfel conferința Domniei sale: “A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural” ⁽¹⁾. La același for științific probe edificatoare în susținerea glotonimului *limba română*, singurul care trebuia să fixeze denumirea limbii oficiale în Republica Moldova, au adus în rapoartele lor acad. Silviu Berejan, membru cor. Anatolie Ciobanu, prof. Nicolae Mătcaș și alți vorbitori.

Acest Congres a fost convocat tocmai în ajunul adoptării Constituției Republicii Moldova. Prin Apelul adresat Parlamentului, el a revendicat ca în Constituție denumirea limbii de stat în Republica Moldova să fie fixată

prin glotonimul *limba română*. Congresul al V-lea al Filologilor Români a marcat, de fapt, apogeul strădaniei basarabenilor de a aduna dovezi întru re-stabilirea adevărului privind "controversata" problemă a denumirii limbii noastre ⁽²⁾.

Savanții însă n-au fost auziți. Neglijînd numeroase rezoluții și apeluri ale instituțiilor și întrunirilor lingvistice, Parlamentul Republicii Moldova a legiferat, prin art. 13, la 28 iulie 1994, falsul științific și istoric privind limba noastră cea română. Or, se știe că definiția științifică a unei limbi ține de competența instituțiilor științifice.

Autoritățile de la Chișinău continuă să neglijeze decizia Academiei de Științe — mărturie a demnității și curajului civic — privitoare la modificarea art. 13 din Constituție în conformitate cu adevărul științific. Deocamdată mai credem că rațiunea va învinge și art. 13 va fi formulat, conform deciziei A.Ș.M., în felul următor: "Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română" ⁽³⁾.

În spațiul geografic și politic din stînga Prutului lupta de rezistență pentru limba română, pentru adevăr continuă. Ea se manifestă și în sensul convingerii concetățenilor încă nelămuriți și derutați. E nevoie a ne depăși conformismul, indiferența și mentalitatea de sclavi.

Este bine cunoscut faptul că,

prin anexarea în 1812 a Basarabiei, Rusia și-a însușit, în baza unei conjuncturi favorabile și a dorinței sale de expansiune spre Balcani, întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, care nu le-a aparținut niciodată rușilor. Istoriografia țaristă și sovietică privind Basarabia a denaturat însă fără scrupule, cu unele excepții, imaginea obiectivă a acestei provincii românești.

Anume în acest context în Basarabia și Transnistria a fost propagată denumirea "limba moldovenească". S-au făcut speculații chiar pe seama particularităților locale de vorbire, pe seama acelor flori de câmp pe care le îmbracă limba română din zonele pomenite mai sus. Se vehicula ideea că, chipurile, dacă te exprimi într-o formă cîtuși de puțin corectă, așa mai "pe domnie", atunci vorbești românește, iar dacă te exprimi în graiul local, atunci vorbești moldovenește, lăsîndu-se să se înțeleagă că vorbești într-o altă limbă, în "limba moldovenească". Se afirmă că la nivel de mase sintagma "limba moldovenească" a fost utilizată neterminologic, denumirea graiului local confundîndu-se cu denumirea limbii. Dar să nu scăpăm din vedere și faptul că după 1812 țarismul, iar mai apoi și sovieticii au propagat și au impus metodic și sistematic folosirea denumirii "limba moldovenească" în scopul

deznaționalizării populației din ținut, a mutilării unității naționale.

Asemenea erori și presiuni ideologice se făceau cu bună știință, cu scopul de a opune limbii române idiomul băștinașilor și de a susține că moldovenii din stînga Prutului și a Nistrului nu sînt români. În R.A.S.S.M. și în R.S.S.M. unională (cu mici excepții), mai ales în perioada 1924-1950, s-au făcut încercări de a se zămisli o limbă scrisă pe baza varietății vorbirii transnistrene, iar după 1940 și a celei basarabene, precum și pe baza împrumuturilor masive din limba rusă și a unor calcuri lingvistice bizare.

Iată cîteva mostre de "limbă moldovenească" la care ar dori să ne readucă "moldoveniștii": [denumiri de cărți] K.Dubneak, **Pătradcî pentru lucru practic di gheografii. Alăturari la cartea di lucru pi gheografii pintru anu a șinșilea di'nvățămînt.** Tradusî din ucrainești di S.Rîbak Editura statnicî a Moldovei. Tîrîșpolea, 1931. Sau: **Învățălnic pi obșteștiintî. Slobozișu a II-lea. Anu a șasa.** Tîrîșpolea, 1931. În **Hotărîrea K.Ț. a P.K. (b)T. dispri școala înșepătoari și n'ijloșii,** Tîrîșpolea, 1931 se spune că "Mărgînd pi calea înșiiintării programii partii comunistîși... cu țința di diștēptat neamu, vrednic cu totu sî așăzî comunizmu..." (p.3).

După o perioadă de șase ani

(1932-1938), cînd în R.A.S.S.M. a fost utilizat alfabetul latin și erau editate operele unor scriitori clasici ca M. Eminescu și V. Alecsandri, limba scrisă revenea, deși mai mult aparent, la aspectul normat, dar "avtorii di cuvîntelnice și gramatici a linghii moldovnești" urmăreau încă aceleași scopuri și motivații politice, despre care am vorbit mai sus.

În prefața la **Cuvîntelnicul orfografic moldovenesc**, Tîrîșpoli, 1940 I. D. Cioban scria: "Colectivu de avtorii s-a pus ca țeli la munca sa să curățe limba moldovenească de cuvintele românești franțuzite, neîntălese de norodu moldovenesc, întroduse cîndva de dușmanii norodului, și în rînd cu aiasta s-a stăruit să apuși cît mai multi cuvinte întrate în traiu norodului moldovenesc în legătură cu zidirea soțialistă, ca neologizme, din lind'ili noroadelor frățești rusascî și ucraineascî. Cu fereală s-au purtat avtorii cître cuvintele șelea, care nu-s tare răspîndite, sfădoase ori t'iar nășcoșite de oameni osăd'iți prin cabinete" (p.5).

Încercările proletcultiștilor moscalioți de a ridica graiul local din Transnistria și Basarabia la rangul de limbă scrisă (literară) s-a soldat cu un eșec total. De fapt, "limba ciobănească" nici măcar grai autentic moldovenesc nu era, ci mai degrabă un surogat de

vorbire locală, împăienjenit și încrețos de vocabule, calcuri și construcții sintactice rusești, inapt de a exprima chiar și cele mai elementare noțiuni. De aceea o "limbă moldovenească" deosebită de limba română niciodată n-a existat.

Moldovenii din Republica Moldova și moldovenii din provincia Moldova (România) vorbesc aceleași graiuri sau grupuri de graiuri care se subordonează aceluiasi subdialect moldovean, al aceluiasi dialect dacoromân, al aceleiași limbi române, unice pentru românii de pretutindenii ⁽⁴⁾. Această afirmație este justă, oportună și, prin urmare, perfect justificată în situația mediului basarabean, când generațiile de azi revin în albia unității limbii române, a unității ei în fireasca varietate de graiuri.

Graiurile românilor de la est de Prut aparțin deci la dialectul dacoromân. Ele țin de o entitate glotică comună, de limba română. Aceste graiuri nu constituie nici măcar grupuri de graiuri aparte cu trăsături relevante esențiale numai lor în cadrul dacoromânei.

Unitatea graiurilor din Republica Moldova și Ucraina cu celelalte graiuri dacoromâne poate fi demonstrată cel mai bine cu ajutorul-atlaselor lingvistice românești.

Vom aminti că la Chișinău a fost editat **Atlasul lingvistic**

moldovenesc (ALM), în două volume, patru părți ⁽⁵⁾. Colectivul de dialectologi de la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. a reluat publicarea materialului rămas nevalorificat în hărți de atlas, sub un titlu revăzut, în sensul respectării sistemului de denotație a celorlalte atlase lingvistice regionale românești - **Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria (ALRR Bas. Bucov. Transn.)** ⁽⁶⁾. În una din recenzii recente se afirmă, întemeiat, că odată cu apariția primului volum din **ALRR Bas. Bucov. Transn.** și a celor ce vor urma, "cel puțin sub aspect lingvistic, reîntregirea teritoriului de limbă română reprezintă nu numai un fapt cîștigat, ci și o premisă pentru apariția altor structuri unitare în spiritul vechilor tradiții românești" ⁽⁷⁾. Pe de altă parte, "cu acest nou **Atlas lingvistic român pe regiuni**, geografia lingvistică românească dovedește încă o dată că reprezintă o știință fără prejudecăți" ^(7a).

Caracterul unitar al graiurilor românești de la est de Prut și din Ucraina cu celelalte graiuri dacoromâne se manifestă atît în structura gramaticală, cît și în vocabular.

În interiorul graiurilor din Republica Moldova și din regiunile învecinate cu Ucraina dialectologii de la Chișinău disting patru grupuri

mai însemnate de graiuri: 1) grupul de graiuri centrale care, ocupă cea mai mare parte a teritoriului cercetat al Basarabiei și parțial al Transnistriei; 2) grupul de graiuri de sud-vest, vorbite, în temei, în extremitatea sud-vestică a Basarabiei (aproximativ de la Cahul și pînă la Ismail, Chilia sau Vîlcov); 3) grupul de graiuri de nord-vest, răspîndite în nord-vestul republicii și în regiunea Cernăuți (nordul Bucovinei, ținutul Herța, fostul județ Hotin din nordul Basarabiei) și 4) grupul de graiuri de nord-est, care sînt vorbite în partea stîngă a Nistrului într-un număr limitat de localități din nord-estul Republicii Moldova și din reg. Odesa ⁽⁸⁾.

Firește, foarte multe fenomene sînt cunoscute tuturor grupurilor de graiuri numite: închiderea vocalei finale *-ă* la *-î* și a lui *e* în poziție finală sau medială la *i* (*țarî*, *dinti*, *vidém*); dispariția lui *-i* asilabic după consoanele dure (*frat*, *coj*); prezența formei de genitiv-dativ sg. în *-lu* a substantivelor masculine (*pomulu*, *vărulu*); utilizarea formei invariabile *a*, în loc de formele *al*, *ai*, *a*, *ale* (*un frate a neu*), și a perfectului compus cu forma *o* a auxiliarului la pers. 3 sg. și pl. (*o cîntat* 'a cîntat', au cîntat') ș.a. De reținut că fenomenele notate sînt specifice pentru subdialectul moldovean în întregime (deci și pentru graiurile moldovenești din

dreapta Prutului) sau sînt cunoscute într-o arie mult mai întinsă.

O parte din trăsăturile graiurilor descrise se grupează în arii discontinue delimitate prin proiectarea de isoglose ale unor particularități corelative bimembre (de ex., *u* inițial în *umplu*, *umblu*, *umflu* în graiurile de sud-vest și *i* în celelalte graiuri) sau plurimembre (*vișînî*, 'vișină' în aria de sud-vest, *zișînî* în aria de nord-est, *žișîni* în aria centrală și de nord-vest).

Opoziția areală cea mai bine conturată prin trăsături corelative "bimembre" este cea dintre aria de sud-vest (ca o zonă de tranziție de la graiurile muntenești la cele moldovenești) și celelalte trei grupuri de graiuri (de ex., tratamentul *-îi-* în *mîini* 'mîine', *pîini* 'pîine', *cîini* 'cîine' sau *varză* din graiurile de sud-vest și *-î-* în *mîni*, *pîni*, *cîni* sau *curek'* din graiurile centrale, de nord-vest și de nord-est).

Spațiul restrîns nu ne permite să caracterizăm, fie și în linii generale, fiecare grup de graiuri în parte. Aici însă este important să menționăm că grupurile de graiuri din Republica Moldova și Ucraina nicidecum nu sînt separate de celelalte graiuri românești nord-dunărene, după cum s-ar fi putut trage concluzia, în mod greșit, la consultarea unor lucrări scrise an-

terior pe această temă.

Ariile centrală, de sud-vest și de nord-est se grupează organic și nemijlocit cu alte zone dialectale ale dacoromânei ⁽⁹⁾.

Graiurile centrale au trăsături identice cu cele răspândite în *graiurile din provincia Moldova* (România) și cu o serie de particularități întâlnite în *graiurile din grupul nordic* în genere. De ex.: realizarea africatelor prepalatale $\check{c}$, $\check{g}$ în stadiul de fricativizare $\check{s}$, $\check{z}$; realizarea palatalizării labiodentalelor f , v în stadiul $\check{s}$, $\check{z}$; palatalizarea labialelor p , b , m în stadiul k' , g' , h' etc.

Graiurile de sud-vest constituie o zonă de tranziție de la subdialectul moldovean la subdialectul muntean. Ele formează o arie comună cu graiurile din nordul Dobrogei și sud-estul Moldovei din dreapta Prutului. Unele particularități fac arii comune cu graiurile moldovenești, altele cu cele munteneste, cum ar fi: stadiul k' , g' , h' al palatalizării bilabialelor p , b , m ; stadiul h' , y al palatalizării labiodentalelor f , v ; forme verbale cu radicalul terminat în d , t , n iotacizat de tipul *văz* (eu) '*văd*', *scoț* (eu) '*scot*', *spuu* '(eu) spun' etc. (unele particularități munteneste, cum ar fi iotacizarea verbelor, sînt cunoscute și în Transnistria).

Graiurile de nord-vest fac arie comună cu sudul Bucovinei și cu

partea de nord a Moldovei (România). Ele îmbină particularități din graiurile centrale, nord-moldovenești, bucovinene și, într-o măsură mai mică, maramureșene, căpătînd astfel aspectul unui "mozaic" dialectal.

Graiurile de nord-est prezintă multe particularități comune cu graiurile din Basarabia. Trăsătura specifică cea mai importantă o constituie palatalizarea labiodentalelor f , v în formele s , z (*ser*, 'fier', *zin* 'vin'), identice cu cele din Maramureș și care fac să se deosebească de graiurile basarabene. Africatele $\check{c}$, $\check{g}$, $> s$, z (*ser*, 'cer', *zer* 'ger'). Consoanele p , b cunosc stadiul de palatalizare în t' , d' (*t'ept* 'piept', *d'ini* 'bine').

Prin urmare, graiurile limbii române de la est de Prut și Nistru n-au evoluat în sens diferit în raport cu celelalte graiuri românești. Ele nu au un statut autonom și, privite în ansamblu, n-au fost atrase într-o altă arie lingvistică (1, p.17).

După cum a arătat E. Petrovici, ioglosele cele mai importante merg de obicei de la est la vest, împărțind teritoriul de limbă română într-o jumătate nordică și una sudică ⁽¹⁰⁾ și relevînd deci două mari grupuri dialectale — de nord și de sud — despre care au scris Al. Philippide, Iorgu Iordan, E. Vasiliu. După datele ALM, unitățile lexicale pentru aria de sud (*varză*, *gresie*, *burtă*, *zăpadă*, *nădușeală*,

rinichi, chel etc.) le găsim în graiurile din sud-vestul Basarabiei.

Propriu-zis, de-a lungul Prutului nu avem izofone și izomorfe, iar în majoritatea covârșitoare a cazurilor, nici izolexe. Cu alte cuvinte, Prutul nu reprezintă o frontieră lingvistică. Rusismele de vocabular, în parte și ucrainismele, numeroase totuși în limba vorbită a moldovenilor din stînga Prutului (unele din ele au pătruns și în dreapta Prutului), nu au izbutit să rusifice limba maternă a băștinașilor, deși vorbitori aparte rusificați avem destui. Constatăm cu multă amărăciune o degradare sub aspectul de cunoaștere a limbii și chiar a viului și autenticului grai popular, mai ales la populația din orașele republicii. Vom reține în această ordine de idei că românii din est mai sînt amenințați de pericolul panslavismului. Cercetările intense de teren ale dialectologilor au arătat că destinul graiurilor românești din zonele limitrofe româno-ucrainene (nordul Bucovinei, fostul județ Hotin, ținutul Herța, sudul Basarabiei și Transnistria) a fost sau continuă să fie determinat de schimbările demografice, de imigrările și colonizările abuzive, de istoria zbuciumată a conaționalilor noștri de la "margine de țară". În cea mai mare parte din teritoriile în cauză, pe parcursul ultimelor două secole, a avut loc un proces intens de

deznaționalizare (de slavizare) a românilor, care a avut drept consecință restrîngerea evidentă a ariei cu localități românești. Reminiscențele de românism persistă în nume de familie (*Croitor, Gologan, Purice, Chitar, Crețuleac, Robuleac, Vacariuc*) și prin toponime (*Chiseliv* de la *Chisălău, Valevo* de la *Văleni, Toporivți* de la *Toporăuți*)⁽¹¹⁾. Conform recensămîntului austriac, la 1775 în Bucovina, străvechi pămînt românesc, românii constituiau 85%, iar astăzi în actuala reg. Cernăuți trăiesc numai circa 20 % de români (recensămîntul din 1989).

Astăzi sîntem martori pasivi la dispariția satelor cu populație românească din Transnistria⁽¹²⁾. Ce să mai zicem de conaționalii noștri de prin satele împrăștiate prin sud-estul Ucrainei⁽¹³⁾, Crimeea, Caucaz, Asia Mijlocie, Extremul Orient, pe unde dialectologii de la Chișinău de asemenea au realizat anchete dialectale și unde șansele de redresare a graiului românesc sînt minime.

Într-adevăr, situația din Republica Moldova, scrie Mioara Avram (și din enclave, ar mai fi de adăugat), ilustrează în cel mai înalt grad și pe multiple planuri rolul limbii în istoria unei comunități, în existența și în rezistența unui neam, în păstrarea conștiinței de sine a ființei naționale⁽¹⁴⁾.

Ca neam, supraviețuim prin graiul străbun. Limba română constituie atributul esențial al națiunii române, din care fac parte și basarabenii. Limba noastră cea română este suportul fundamental al existenței, spiritualității și identității neamului nostru. Ea este "ființa vie care ne vine din timpurile cele mai depărtate" (N. Iorga).

A lovi în limba noastră maternă, marginalizându-i multiplele ei funcții și scoțînd-o astfel din albia sa, înseamnă a ne duce la pierzare pe noi înșine ca națiune.

În încheiere, vom aminti cu recunoștință de rezistența colectivă opusă pe parcursul secolelor, în condițiile unei istorii vitrege, de către țărani din Basarabia, de mamele țărance întru păstrarea graiului strămoșesc, a datinilor și tradițiilor.

Continuitatea și discontinuitatea s-au aflat într-o firească și continuă conlucrare în vederea realizării unității actuale a limbii române în varietatea ei geografică. Dar, în ciuda existenței varietăților locale, graiurile românești, ca și cultura noastră populară, continuă să aibă mai presus de toate un rol unificator pe care ele le exercită peste frontierele administrative, impuse cu brutalitate și artificial.

NOTE:

1. Coșeriu Eugen, **Latinitatea orientală** // "Limba Română", Chișinău, 1994, nr. 3 (15), p. 25.
2. Bantoș Alexandru, **Argument** // "Limba Română", Chișinău, 1994, nr. 3 (15), p. 3.
3. Vezi: **Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului "limba moldovenească"** // "Literatura și Arta", nr. 38 din 15 septembrie 1994, p. 1.
4. Corlăteanu Nicolae, Zagaevski Vladimir, **Fonetica**, Chișinău, 1993, p. 14.
5. **Atlasul lingvistic moldovenesc**, Chișinău, 1968, vol. I, partea I: **Fonetica** de R. Udler, partea a II-a: **Fonetica** de R. Udler, **Morfologia** de V. Melnic; Chișinău, 1972; vol. II, partea I: **Lexicul** de V. Comarnițchi; Chișinău, 1973, Partea a II-a: **Lexicul** de V. Melnic și V. Pavel.
6. Vezi: Vol. I: **Fierăria meșteșugărească. Tîmplăria** de V. Pavel, Chișinău, 1993.
7. Vezi recenzia la volumul nostru de atlas, semnată de Ion-Horia Birleanu și publicată în "Revistă de lingvistică și știință literară", 1994, nr. 5, p. 103-104.
- 7a. Idem, **Geografia lingvistică românească fără prejudecăți** // "Academica", anul IV, nr. 12 (48) din octombrie 1994, p. 20.
8. **Dialectologia moldovenească**, Chișinău, 1976, p. 143-160, 207-214; Melnic V. F., **Elemente de morfologie dialectală**, Chișinău, 1977.
9. **Tratat de dialectologie românească**, Craiova, 1984, p. 208-240.
10. Petrovici Emil, **Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român** // E. Petrovici, **Studii de dialectologie și toponimie**, București, 1970, p. 39.
11. Pavel Vasile, **Elemente de suport sociolingvistic în anchetele dialectale** // "Revistă de lingvistică și știință literară", 1992, nr. 6, p. 65; Toșa Dumitru, **Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină**, București, 1928.
12. Conțescu Ion, **Localități moldovenești din Transnistria** // "Cugetul", 1992, nr. 5-6, p. 3-14.
13. Vezi: Rațiu Anton, **Românii de la est de Bug**, București, 1994.
14. Avram Mioara, **Considerații asupra limbii române în Republica Moldova** // "Limba română", 1992, nr. 5, p. 249.

Dr. Eugen BELTECHI,
directorul Institutului de Lingvistică
și Istorie Literară "Sextil Pușcariu"

Cluj

LIMBA LITERARĂ ȘI LITERATURA DIALECTALĂ

0.1. În polemica de la mijlocul anilor '50, între criteriile invocate pentru delimitarea limbii de dialect se enumerau și cel al funcțiilor — culturale cu preponderență — ale unui idiom, ca și cel al conștiinței și al voinței comunității de vorbitori de a folosi o anumită limbă. Urmînd principiilor subordonării, genetico-structural, înțelegerii etc., acestora li se acordă — e adevărat — o importanță relativă, ținîndu-se seama, între altele, că nu toate limbile au ajuns să dezvolte o funcție culturală, după cum, în schimb, alte idiomuri, menținîndu-și statutul de dialect (subdialect), au favorizat crearea unei literaturi beletristice, unele chiar cu opere și autori de anume notorietate și avînd deja în spate o tradiție.

Sigur că asemenea criterii fuseseră formulate și înainte, și în alte părți, căci distincția limbă / dialect a preocupat îndelung. Și chiar dacă, de la o situație la alta, rezolvările nu au fost unitare, o consecvență firească, a bunului simț și a evidenței, s-a impus de la sine, am zice. Așa încît, deși nu se verifică în totalitate, afirmația, din 1946, a lui Auguste Brun (*Parlers régionaux. France dialectale et unité française*, Paris-Toulouse, 1946, p. 8) pare a-și avea adevărul său: "Între limbă și dialect nu există diferență de

natură, ci mai degrabă o diferență de destin. O limbă nu este, adesea, decît un dialect care a reușit". Apoi, ca o condiție a existenței ei, în timpurile moderne și în lumea civilizată, dobîndirea de către acesta — "dialectul care a reușit" — a funcției culturale, manifestată în primul rînd prin scris, devine obligatorie. Rezultată în urma unui proces complex și de durată, prin caracterul ei supradialectal și normat, limba literară e singura în măsură să-și asume rosturi culturale, științifice și, bineînțeles, într-un sens larg, politice. Ea devine, alături de alții, un factor unificator și de stabilitate culturală.

0.2. În ce o privește, limba română literară are ca bază dialectală, potrivit celei mai vechi și mai răspîndite opinii, subdialectul muntean, căruia i s-au adăugat și contribuții, mai mult sau mai puțin importante, ale celorlalte subdialecte dacoromâne. În timp, limba literară a fost precedată de așa-numitele dialecte literare (după Gh. Ivănescu) sau (după I. Gheție) de variante literare regionale, unificarea lingvistică producîndu-se, ne încredințază cel din urmă, la nivelul acestora. Existența limbii literare nu presupune, cel puțin în vremurile noastre, dispariția totală a variantelor lingvistice teritoriale, deși prezicerea și teama că e iminentă, întîmplîndu-se mai ales sub influența tot mai insistentă a primei, datează de mai bine de un secol. Dimpotrivă, am spune că tocmai persistența lor, concomitentă și paralelă, ca termen de opoziție față de limba literară, mobilitatea, naturalețea și libertatea lor față de constrîngerea normei scrise, confirmă individualitatea și pregnanța limbii literare, fie că e vorba de aspectul ei scris sau de cel oral. Semnificativ pentru aceste raporturi și pentru întregul context al discuției este comparația, devenită clasică, a lui Joseph Vendryes;

reținem din ea doar ultima parte: "Limba scrisă [= limba literară] este stratul de gheață de deasupra râului. Apa care continuă să curgă pe sub gheața care o ține închisă este limba populară și naturală [= graiurile]. Frigul care produce gheața și care ar vrea să oprească râul e efortul gramaticienilor și al pedagogilor; iar raza de soare care redă limbii libertatea este forța de nebiruit a vieții, victorioasă asupra regulilor, zdrobind piedicile tradiției" (*Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris, 1921, p. 325).

1.1. Dincolo de variantele literare regionale, proprii perioadelor de început ale evoluției limbii literare românești, și dincolo de caracterul firesc dialectal pe care îl are limba creațiilor populare ivite într-o regiune sau alta, dintre funcțiile limbii literare, cea pe care și-o poate aroga programatic o unitate lingvistică teritorială este aceea numită îndeobște literatură dialectală, o literatură cultă scrisă în graiul / dialectul respectiv. De regulă, însă, doar prin aceasta subdialectul / dialectul în cauză nu devine limbă literară. Istoriile unor literaturi europene — italiană, germană, engleză — o înregistrează ca pe un fenomen adiacent sau derivat și deviant, pitoresc și plin de culoare ca notă generală. Aceste caracteristici provin, în ultimă instanță, din aceeași situație a variantei teritoriale față de limba literară: de orice natură ar fi particularitățile unui grai, ele pot stârni oricând vorbitorului de limbă literară măcar o superioară îngăduință surizătoare. În egală măsură, pentru limba română, dialectale sunt, astfel, atât literatura scrisă în dialectul aromân, cât și cea în grai bănățean; chiar dacă, prin conținut, ele au intenții și manifestări diferite. Ambele au deja o tradiție bine precizată. Cea bănățeană tocmai își aniversează centenarul. Cum ne vom limita la dialectul dacoromân,

ne vom opri doar la aceasta. Indiferent de valoarea literară a producțiilor — în general modestă și foarte modestă — pe care le numără la noi scrisul în grai, fenomenul există, e interesant și atrăgător ca subiect și are multiple implicații.

1.2. În esență, poezia dialectală bănățeană se încadrează organic unei anume realități specifice, este produsul ei, dar o și exprimă; se explică prin ea. Sunt de adăugat, desigur, și împrejurări de istorie, ca și atmosfera intelectuală și culturală a orașelor bănățene, a Lugojului îndeosebi, la sfârșit de secol 19. Între intelectuali, meseriași și țărani existau legături strânse, lipsite de rigidități sau complexe de clasă. Graiul era modalitatea obișnuită de comunicare a tuturor claselor în viața cotidiană. Cu atât mai mult cu cât, între graiurile dacoromâne, cele bănățene, așa cum constata Gustav Weigand — apoi și Lucian Blaga și alții — au individualitatea cea mai pronunțată. Bogăția lor — fonetică în primul rînd — confirmă, încă o dată parcă, barocul culturii etnografice bănățene, așa cum îl definise marele poet (**Barocul etnografiei românești**, în "Banatul", Timișoara, I, 1926, nr. 1, p. 3—4). Cum "nici una din provinciile românești nu are o cultură etnografică, anonimă, populară atât de diferențiată ca Banatul", spunea Blaga, doar o asemenea realitate putea da naștere celui dintîi poet român care îndrăznește să scrie în grai — Victor Vlad Delamarina. Puțin mai târziu, George Călinescu (**Opinii fugare despre Banat**, în "Banatul", Timișoara, III, 1928, nov.-dec., p. 1—4) proceda oarecum invers și identifica repere psihologice și etnografice pornind tocmai de la poezia în grai: Delamarina și Gheorghe Gârda.

Văzut în ansamblu, am zice că fenomenul scrisului (cult) în grai, împreună cu cel al scriitorilor țărani ("plugarii condeieri" — sunt numiți în

titlul antologiei, din 1943, a lui Gabriel Tepelea), care scriu poezie, proză și teatru în limba literară, nu face decât să adauge o coordonată în plus acestei culturi, în general însă fără a reuși — parcă ajungându-și siesi — să-i depășească granițele prin impunerea unor individualități. Istoria literară a reținut foarte puțin din ce au creat cei care au practicat scrisul în grai bănățean și cu atât mai puțin va reține din creația contemporanilor noștri. Îngăduința judecății critice e inoperantă.

Scrisă de intelectuali ieșiți din lumea satului sau a orașului dialectalizant încă, poezia în grai a rămas în aceleași cadre tematice și formale — în care umorul și particularitățile fonetice sunt notele specifice —, fără pretenții și ambiții, cu prea puține înnoiri sau voci distincte. Lucrarea de referință a acestei literaturi rămîne poezia **Al mai tare om dîn lumie**, a lui Victor Vlad Delamarina. O aprecia subțirel Caragiale, care se amuza recitînd: "Nu ce jioși cu minie, dragă! / Asta, viedz, în cap ȝ-o bagă! / N-ascult vorbe io ȝi glumie, / Cînd mi-s io mai tare-n lumie!" Graiul aduce "partea de farmec propriu... care se pierde în forma literară", constata esteticianul M. Dragomirescu, aduce un firesc îngăduitor care presupune complicitatea indulgență a cititorului. La urmașii lui V. V. Delamarina dominanta continuă să rămînă umorul, care trece însă de la cel bonom, complice spre comic și satiră (la Gh. Gârda, Ion Cureau și alții), degenerînd destul de repede în anecdotice și banal (Gârda, Grigore Bugarin etc.), apropiat textului de cronică rimată sau moment vesel (Constantin Miu-Lerca, Virgil Șchiopescu, Nechifor Mișuța și alții). Obișnuit, izvorul comicalului e naivitatea țărănească în față cu realitățile din afara satului, atitudine și unitate de măsură acestora. Se cuvine subliniată prezența unor constante ale temperamentului și

psihologiei bănățene. Folosirii graiului i se datorează o de așteptat oralitate, ca și o savoare aparte.

Demnă de atenție ca fenomen, care se prelungește, din păcate involutiv, pînă astăzi, poezia în grai bănățean constituie în literatura noastră o pată de culoare, originală și pitorească, pe care dialectologul o consemnează cu simpatie și cu bucuria că ea există totuși.

1.3. Nici un moment, însă, această literatură nu a avut intenții de negare sau de autonomie față de limba și literatura română, căreia îi aparține și i s-a socotit mereu o prea modestă parte. Sunt convinși că nu va fi trecut vreodată prin mîntea vreunui bănățean să-și considere subdialectul limbă numai pentru că e mai bine individualizat între variantele teritoriale ale dacoromânei sau numai pentru că în el s-a încercat scrierea de literatură beletristică. Cum oare ar fi și posibil un astfel de gînd din partea acelor care — Ripenses Daci sive Valachi — după cum mărturisește la 1453 Flavio Biondo, "își proclamau ca o onoare și își afișau originea romană, pe care într-adins o făceau să se vadă din vorbirea lor? Din partea acelor care, în **Palia de la Orăștie** (1582), foloseau, cu aceleași intenții, ce nu lasă loc îndoielii, forma *român* în loc de *rumân*? Dintre aceștia s-au ridicat cercetători de seamă ai limbii române, de la Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici Loga, Damschin Bojîncă, Eftimie Murgu (cu o prefigurare, la 1830, a teoriei circulației cuvintelor) pînă la Iosif Popovici, Emil Petrovici, Ioan Pătruș și alții. Pe de altă parte, fără a fi piscuri, valorile literare ale Banatului — Ioan Popovici Bănățeanu, Mihail Gașpar, Virgil Birou, Anișoara Odeanu și ceilalți — au scris într-o aleasă limbă literară românească.

2.1. Am evocat, foarte sumar, literatura în grai bănățean și statutul ei față de limba literară pentru că le-am

socotit un exemplu de cuminenie (în sensul prim al cuvîntului), de înțelepciune, dar și de libertate și simț al măsurii. Ceea ce nu se poate spune despre o reacție inversă, contrară evidenței adevărului științific și istoric, cu atât mai tristă și surprinzătoare cu cît se încearcă a fi impusă, de astă dată, chiar de unii români, în spațiul de dincolo de Prut al unității latine orientale. A proclama ca entitate aparte o *limbă* moldovenească e nu numai anacronic — mai înainte o făceau alții, străini, care, sfidător, nici măcar nu se osteneau să-și ascundă interesele și procedeele împlinirii lor —, ci și periculos. Cum a putut oare reveni o asemenea idee, fie și la o minoritate, acolo unde libertatea a început tocmai prin “limba noastră cea română” și prin proclamarea zilei nașterii lui Eminescu ca zi națională? Să fi fost zadarnice strădanile oamenilor de știință, de litere, ale intelectualilor de acolo de a diminua urmările unei mistificări impuse și de a menține, subtil și înțelept, conștiința apartenenței firești la limba și cultura românească? E cel puțin o imprudență să ignori și să irosești, acum, argumente capitale ale unui statut istoric firesc, ale unui adevăr limpede, ce trebuie reafirmat cu tărie.

2.2. Căci, la urma urmelor, care va fi fiind *limba* care trebuie să se numească *moldovenească*? Oare cea *literară*, de care se servesc, în cel mai firesc chip, scriitori, oameni de știință, de artă și de cultură, intelectuali și oameni simpli, aceea în care au scris Hasdeu, Negruzzi, Eminescu, Creangă și în care scriu Leonida Lari, Grigore Vieru și Ion Druță?

Nimeni nu a văzut deosebiri semnificative între varianta supradialectală și normată de la Chișinău și cea din România. Dacă ele vor fi existînd, totuși, vor fi fiind atunci clasicii amintiți “ambivalenți”, așa cum, tot retoric, se întreba cu mai mulți ani în urmă și Carlo Tagliavini? Și cine își va lua imposibila și absurdă răspundere să-i ... traducă, așa cum, iresponsabil, încercase odată cineva cu Sadoveanu, stîrnindu-i mînia?

Sau vor fi fiind apreciate ca *limbă moldovenească* *graiurile* din *Basarabia*? Dar acestora specialiștii nu le acordă nici măcar statutul de subdialect al dacoromânei, aceleași fiindu-le particularitățile generale — fonetice, morfologice și lexicale — cu cele ale graiurilor de dincoace de Prut. Ba mai mult, se leagă firesc aceste graiuri și cu alte unități dialectale dacoromânești, între ele și cu graiurile bănățenești, de la extremitatea vestică a românei, explicația — foarte la îndemînă — fiind originea și structura lor comună, apartenența la aceeași limbă. Pe de altă parte (fără ca, bineînțeles, aceasta să fie un reproș), basarabenii nici nu au încercat măcar — inocent, pitoresc și colorat, asemeni bănățenilor — să creeze o literatură dialectală.

Oricum am lua-o, așadar, tot în limba română ne aflăm ... Dar dacă, fie literare, fie dialectale, realitățile lingvistice de la est de Prut sunt aceleași cu cele de la vestul lui, care va fi fiind atunci îndreptățirea să facem distincții artificiale? Cui folosesc ele? Iar a stărui în greșeală nu e deloc înțelept...

**Prof. univ. Gabriel
TEPELEA, membru de
onoare al Academiei Române,
București**

RAȚIUNILE POLITICE ALE UNEI "TEORII LINGVISTICE"

Exemple din istoria mai veche sau contemporană demonstrează că orice rapt teritorial e precedat sau urmat de motivații teoretice. Odată cu smulgerea Basarabiei din hotarele Moldovei și încorporarea ei în 1812 în imperiul țarist, au apărut și primele încercări de argumentare politico-lingvistică în favoarea anexării: poporul moldovean din stînga și din dreapta Prutului ar fi două popoare diferite ce vorbesc graiuri diferite, deși cele două părți ale principatului făcuseră corp comun încă de la începuturile Țării Moldovei. Pe lîngă afirmațiile axiomatice — ce țin de dreptul celui mai tare — au apărut și palide exemplificări din domeniile foneticii și lexicului, particularități inerente, de altfel, oricărui grai.

În perioada 1918-1940, cînd Basărabia revenise la sînul patriei, România, și, mai ales, după organizarea în 1924 a Republicii

Moldova, problema limbii naționale a noii republici se încarcă de noi conotații. Exegeții acestei perioade disting trei curente printre românii din Răsărit: unul românofil, altul românofob și al treilea de esență arhaică. Primul curent, în frunte cu I. D. Malai, G. I. Buciușcanu ș. a., pleda pentru adoptarea limbii române și a alfabetului latin. Împotriva lui s-au ridicat o serie de lingviști sovietici care negau existența subdialectelor limbii române, pentru a decreta că poporul moldovenesc și limba pe care o vorbește ar fi entități aparte de matca românească. Consecințele? Măsuri administrative împotriva propagării limbii române în școli, în presă, în viața culturală. Tot atunci a apărut și un al treilea curent, diversionist, așa-numitul curent arhaic, în frunte cu L. A. Madan, român de origine. Etichetînd limba română literară drept "limbă a boierilor români" ce trebuia înlocuită cu "limba poporului moldovan", o limbă decantată de neologisme de origine franceză, L. A. Madan, sprijinit de K. N. Derjavin și M. V. Serghievskij, preconiza un vocabular științific care amintește de încercările unor autori de gramatici și manuale de popularizare din secolul al XVIII-lea. Atunci, în strădania de a găsi un corespondent ușor de asimilat de către discipolii săi, Radu

Tempea adoptase în **Gramatica** sa din 1797 denumirile de “singuratec” și “multoratec” pentru *singular* și *plural*, “aplecarea numelor” pentru *declinare*, iar G. Șincai, în **Învățătura firească pentru surparea superstițiilor norodului**, utiliza, alături de neologisme ca *barometru*, *termometru*, perifraze de tipul “frîngerea razelor” (refracție) și “limpadă de vrăjit” (lanterna magică). În plin secol al XX-lea curentul arhaic din Transnistria situa așa-zisa limbă moldovenească cu două secole în urmă, propunînd termeni ca *multuratec* (plural), *aero-născător* (oxigen), *singuro-sburător* (avion), *gîtleghău* (cravată) etc. Firește, experiența arhaizantă n-a dat rezultate, iar principalul protagonist, L. A. Madan, a fost în cele din urmă acuzat atît de naționalism primejdios, cît și de intenția de a împiedica dezvoltarea culturii moldovenești. A sfîrșit prin a fi exilat împreună cu unii din discipolii săi.

Interesată de comunicarea cu românii din Basarabia, dar și de penetrația propagandei bolșevice în țara noastră, secția română a Internaționalei Comuniste, la propunerea Ecaterinei Arbore, permite între anii 1933 și 1938 utilizarea limbii moldovenești cu caractere latine. Deși intervalul în care a avut cîștig de cauză această

măsură a fost limitat, ea a permis redactarea unor manuale și articole cu caractere latine și mai apropiate de limba română literară. După 1938 panslaviștii trec la contraofensivă și, sprijiniți de autorul de origine română, I. D. Cioban, reintroduc alfabetul chirilic odată cu o serie de fonetisme populare moldovenești și de rusisme. Nu trebuie uitat că alături de asemenea deformări lingvistice generate de imperialismul sovietic au existat și opinii ale unor cercetări ca P. Batiuşkov — N. Petrov și S. Berg, care au afirmat, în mod deschis, comunitatea dintre moldoveni și români, mai precis că moldovenii sunt români.

Consecințele teoriei că poporul moldovenesc ar fi un popor aparte de cel român, că ar vorbi o altă limbă, limba moldovenească, conjugată cu deportări ale moldovenilor și imigrări ale rusofonilor, se reflectă, concludent, în statistica populației românești din Transnistria. Conform statisticilor oficiale, “românii erau, în 1924, 800.000, iar în prezent au ajuns la mai puțin de jumătate” (Cf. Emil Diaconescu, Iași, **Problema originii și limbii românilor din Răsărit**, “Revista de Lingvistică și Știință Literară”, Chișinău, nr. 2/1993, p. 95-98, care reproduce un studiu publicat la Iași în 1942 sub titlul **Românii din Răsărit. Transnistria**, Institutul de

Arte Grafice "Ath. Gheorghiu"). Ce se întâmplă în momentul de față? În școlile din Transnistria manualele editate la Chișinău, cu grafie latină, sunt scoase din uz, sunt eliminați scriitorii români din programele de literatură, iar în planurile de învățământ nu mai figurează **Istoria românilor**. "Românofobia a atins cotele cele mai periculoase, asemănătoare cu cele din anii 1938-40 în fosta R.A.S.S.M." (Anatol Ciobanu, membru corespondent al Academiei de Științe din Moldova, în articolul "Limba noastră cea de toate zilele", publicat în "Moldova Suverană" nr. 20, 1994).

Practic, glotonimul "limba moldovenească", vehiculat după 1812 de țarismul rus, în scopul justificării anexiunii Basarabiei, reactualizat de Stalin în republica din stînga Nistrului în 1924 și, în 1940, în dreapta Nistrului, în Basarabia, a dus la confuzii grave, presiuni, deznaționalizare și asimilare a populației românești. De aici pînă la propunerea grupului parlamentar "Viața satului", făcută în 1994, de a însera în Constituție sintagmele "limbă moldovenească", "popor moldovenesc" și "republică multi-națională", drumul trece prin escamotarea istoriei lingvisticii și construcției democratice. Consecința ultimă este îndepărtarea de matca românească,

fărîmițarea Republicii și justificarea implantărilor de populații alogene, destinate desromânizării.

În această ofensivă politică, din care n-au lipsit nici încercările de teoretizare lingvistică, s-au implicat direct și lideri politici. Un nou impuls i-a dat concepției despre o limbă romanică independentă intervenția lui I. V. Stalin din 1950. Un rol deosebit l-a avut și volumul colectiv **Problemele lingvisticii moldovenești**, apărut la Moscova în 1953. Minimalizînd importanța factorului genetic, neglijînd subordonarea dialectelor și subdialectelor și, mai ales, accentuînd importanța factorilor externi, lingvistica de inspirație stalinistă a supralicitat factorii externi, adică influența slavă asupra limbii moldovenești, ca factori de individualizare și de separare de "valaho-română". Ignorîndu-se legile fonetice, s-a ajuns la stabilirea unor etimologii forțate din limba rusă. Desigur, colegii noștri din Basarabia și Transnistria pot prezenta date mai amănunțite din istoria limbii române la acest capitol.

Mai grav și mai dureros este faptul că lingviști români de renume au făcut concesii concepției marxiste, ajungînd, prin adevărate exerciții de dialectică, la deformarea adevărului lingvistic și istoric. Reactualizînd dezbaterile despre limbă și dialect, inspirat din

învățăturile lui I. V. Stalin și ale discipolilor săi R. I. Avanesov, V. V. Vinogradov, Al. Graur conchide în *Lingvistica generală*, 1955, că deosebirea între limbi și dialecte “nu se stabilește pe baza comunității mai strânse sau mai laxe a structurii limbii, ci pe baza situației și a cauzelor sociale, economice și politice”. Și Al. Graur continuă:

... “Despre limba moldovenească, limba Republicii Moldovenești, academicianul V. F. Șișmarev arată în mod convingător că, ducînd de multă vreme o viață deosebită de română și fiind orientată în chip deosebit, formează o limbă aparte: o limbă romanică foarte apropiată de limba română, din care la origine a constituit o ramură, dar totuși o *limbă deosebită de limba română, din cauza orientării ei*. Aromâna, meglenoromâna și istroromâna sînt însă oare dialecte ale limbii române? Este evident că încă cu atît mai puțin, ele fiind de mai multă vreme despărțite de dacoromână și neavînd nici o perspectivă de a se contopi vreodată cu aceasta. Între fondul principal și structura gramaticală a fiecăreia dintre aceste limbi și ale dacoromânei, diferențele sînt importante. Cu greu cred că s-ar putea stabili de nespecialiști procedee de trecere de la una la alta. *Prin urmare, trebuie să considerăm că latina orientală*

s-a scindat în cinci limbi diferite (nemaiesocotind dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut): istroromâna și meglenoromâna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromâna, care duce o existență precară, și dacoromâna, din care s-a desprins apoi limba moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele, în condițiile de astăzi, care se dezvoltă liber și înfloresc nestîinjenite” (op. cit., p. 125).

Regăsim aici afirmațiile lui R. I. Avanesov după care “deosebirea între limbi și dialecte nu se stabilește pe baza comunității mai strînse sau mai laxe a structurii limbii, ci pe baza situației și a cauzelor sociale, economice și politice” (op. cit., p. 126). Iată punctul de plecare al titlului din intervenția de față: rațiunile politice sunt prevalente într-o dezbatere lingvistică, mai precis, în delimitarea dintre limbi și dialecte. De altfel, la sfîrșitul alineatului din care am citat apare în paranteză: “vezi de exemplu, istoria limbii moldovenești în raporturile ei cu româna”.

În anul următor, 1956, într-o polemică cu D. Macrea, ce susținea prioritatea factorului genetico-structural în delimitarea dintre limbă și dialect, Al. Graur întreabă: “Și de ce să nu fimem seama de factorul politic? Oare nu este o problemă politică dacă provansala va fi socotită un dialect francez sau

o limbă de sine stătătoare (.....)? Iar lingviștilor marxiști nu le este îngăduit să nu cunoască doctrina. Dar oare concepția, greșită după mine, care a dominat pînă acuma problema dialectelor române, este o concepție nepolitică? Noi trebuie să socotim, dimpotrivă, că este inspirată de politică, dar de politica promovată în trecut de clasele exploatare” (Dialectele limbii române, în “Limba română”, 1956, nr. 4).

În esență Al. Graur declară deschis că discutarea raporturilor dintre limbă și dialect este o problemă politică, iar vechea poziție a lingviștilor români care susțineau că limba română are 4 dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân are la bază politica promovată în trecut de clasele exploatare, este deci o poziție de clasă, burgheză. Pornind de la această premisă, înțelegem strădania sa de a renunța la criteriul genetico-structural și de a crea 3 limbi din 3 dialecte sud-dunărene, pentru a face loc celei de-a patra: *limba moldovenească*. Alți cercetători vor aprofunda din punct de vedere lingvistic dezbaterile care au urmat.

Punctele de vedere ale lui Al. Graur au fost susținute și de către dl Ion Coteanu, care consideră criteriul subordonării față de limba națională mai important decît cel al structurii. În dezbaterile raporturilor

limbă-dialect, I. Coteanu precizează: “Chestiunea subordonării este esențială, înțelegerea și structura dialectelor sunt secundare”... Dar, considerînd meglenoromâna un dialect al dacoromânei, I. Coteanu se rezumă la a stabili 4 limbi ieșite din latina orientală.

Autorul citat contestă în termeni polemici apartenența aromânilor la poporul român: “Dacă, în secolul al XIX-lea, cunoașterea superficială a istoriei, îmbinată cu o mîndrie națională rău înțeleasă, explică ușurința considerării populației aromâne ca parte a poporului român, căci de aceea li se spune români, același fapt ia o semnificație mult mai gravă în secolul al XX-lea la cei care propagă în continuare această idee.

Toată literatura științifică privitoare la aromâni, meglenoromâni și istroromâni conține într-o formă mai mult ori mai puțin explicită această părere. De vreme ce aromânii, meglenoromânii și istroromânii vorbesc dialecte românești, ei sînt români. Există deci români din nordul și români din sudul Dunării. În felul acesta teza apariției limbii române în sudul Dunării prin care adversarii școlii ardeline voiau să arate că dacoromânii au venit de curînd în Dacia este răsturnată, după părerea oficială, căci românii ocupau în

trecut teritorii mult mai întinse decât astăzi, cum spune de fapt Th. Capidan” (I. Coteanu: *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române*, p. 9).

Și, mai departe, autorul afirmă, împotriva evidenței care arată că noi am avut în trecut 4 licee românești în părțile locuite de aromâni, adică în Bitolia, Grebena, Ianina și Salonic și împotriva prezenței atîtor intelectuali și oameni simpli aromâni emigrați în țară, că *“Aromânii nu au avut niciodată conștiința că fac parte din același popor cu dacoromânii, nici măcar în perioada cînd scriitori de ai lor ca Gh. Const. Roja și Mihail C. Boiangi, influențați de Școala Ardeleană, s-au străduit să le arate că ei sunt tot una cu dacoromânii”* (op. cit., p.10).

O asemenea concepție nu duce decât la întreruperea legăturilor culturale cu cei din sudul Dunării, ceea ce, din păcate, s-a întîmplat în perioada comunistă. Premisele și consecințele teoriei sunt tot politice: de vreme ce aromânii, istroromânii nu sunt români, vorbesc o altă limbă, statul român nu este chemat să se ocupe de viața lor culturală.

În opera sa de căpetenie Al. Graur afirma: “O teorie clară și coerentă a dialectelor lingvistica burgheză nu a fost în stare să dea” (op. cit., p. 113). În schimb, lingviștii marxiști, spunem noi, au

fost în stare să confecționeze una la comandă, deformată, predominant politică. Spre cînstea lor, majoritatea lingviștilor români ai epocii (Al. Rosetti, D. Macrea, Boris Cazacu, Romulus Todoran), precum și o serie de autori de cursuri universitare au propagat împărțirea tradițională a limbii române în dialecte și subdialecte. Dar o teorie lingvistică de import, menită să legitimizeze existența unei limbi moldovenești, a existat din păcate și în România. Roadele ei, conjugate cu măsurile rusești și sovietice, se văd în Constituția de la Chișinău, în care noțiunile de “popor moldovenesc”, “limbă moldovenească”, izvorîte dintr-o teorie inspirată de scopuri politice, își continuă opera de scindare a românității.

Gheorghe MIHĂILĂ,
membru corespondent al
Academiei Române,
București

**IMPLICAȚIILE
CULTURAL-
ISTORICE ALE
DIHOTOMIEI
"ROMÂN-
MOLDOVENESC"**

La începutul acestui an ne-a fost adus la cunoștință textul integral al cuvântării domnului Mircea Snegur, rostite la consfătuirea intitulată „Casa noastră — Republica Moldova”. Făcînd apel la „deprinderea moldovenilor de a ține sfat ori de cîte ori îi pune soarta la încercare”, la „demnitate, răbdare și înțelepciune”, președintele Republicii recurgea la autoritatea unor străluciți cronicari, istorici și scriitori ai poporului român, pe care-i cita însă atît de trunchiat, în sprijinul ideilor sale, încît stai și te întrebi: oare dînsul singur le-a scos din contextul lor firesc sau altcineva i le-a servit ca atare?

Încă de la început, D-sa se arăta iritat de faptul că, în vremea din urmă, „tot mai insistent se fac auzite anumite voci care pun la

îndoială legitimitatea și temeiul istoric al dreptului nostru de a fi un stat, de a ne numi popor moldovenesc” și se referea, pentru a combate asemenea opinii, în primul rînd, la “celebra baladă **Miorița**: supără urechea cuiva dulcele ei vers, ce spune că *unu-i moldovean...*, înveșnicind și prin asta numele nostru de neam și de popor”.

Așa să fie oare? Deschidem clasică culegere a lui Alecsandri, **Poezii populare ale românilor** (București, 1866) sau orice ediție ulterioară, inclusiv fundamentală monografie a lui Adrian Fochi, **Miorița — Tipologie, circulație, geneză, texte** (București, Ed. Academiei, 1964), cuprinzînd sute de variante din toate provinciile locuite de români, și citim din textul cules de Alecu Russo în “munții Sovejii” (județul Vrancea), la răscrucea drumurilor dintre Muntenia, Moldova și Transilvania, și “întocmit” de marele poet: “*Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai, / Iată vin în cale, / Se cobor la vale, / Trei turme de miei / Cu trei ciobănei: Unu-i moldovean, Unu-i ungurean Și unu-i vrîncean*”.

Unde este aici vorba de “poporul moldovean”? Cei trei ciobani sunt localizați după regiunea din care provin: Moldova (exterioră Vrancei), Ardealul (căci românii de acolo erau numiți uneori

“ungureni”) și, în sfârșit, Vrancea. Într-o variantă culeasă de Ion Diaconu în același ținut, *miorița* nu mai este *laie bucălaie*, ci *bîrsană*, din Țara Bîrsei (p. 897). Așadar, a transforma denumirile locuitorilor după regiunea sau zona din care provin — muntean, oltean, dobrogean, ardelean, bănațean, crișean, maramureșean, bucovinean, moldovean (de la numele râului Moldova, ce se varsă în Siret și pe ale cărui maluri se află orașelul Baia, prima capitală a voievodatului) — în denumiri “naționale” este o aberație, impusă în epoca stalinistă, pe care o credeam apusă pentru totdeauna.

Ce e drept, domnul Mircea Snegur concede: “Bineînțeles, noi nu contestăm adevărul istoric că poporul moldovean are aceleași rădăcini romanice ca și *neamurile din România* (subl. n.), pentru că, se știe, de la Roma venim”. Iată-ne transformați, prin grația domnului președinte, în “neamuri” (la plural!), dacă nu cumva oratorul are aici în vedere sensul de “rude”, ceea ce ar fi bine, căci ar recunoaște implicit că aparținem aceluiași popor. Ajuns aici, D-sa recurge la un citat din marele istoric și om politic unionist Mihail Kogălniceanu, reproducînd doar afît, că suntem “...frați și de cruce, și de sînge, și de limbă și de legi” (*Opere*, t. I. *Scrieri istorice*, ediție critică de Andrei Oțetea, București,

1946, p. 648). Dar în notă se menționează “pag. 647-648”, ceea ce ne arată că citatul trunchiat este extras dintr-un alineat, ce începe într-adevăr la p. 647 și se încheie la p. 648, din celebrul **Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană**, rostit în 24 noiembrie 1843: “Depart de a fi pîrtinitorul unui sentiment de ură către celelalte pîrți ale neamului meu (cuvinte menite a preveni eventualele răstălmăciri în condițiile politice ale vremii - **n.n.**), eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi înainte de sfîșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu; întinzîndu-mă, cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întîmplărilor Moldaviei, nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte pîrți a Daciei, și mai ales a românilor din Valahia, cu care suntem frați și de cruce, și de sînge, și de limbă și de legi”.

Așadar, după ce în 1840 întemeiasse revista unionistă “Dacia literară”, marele patriot sublinia din nou unitatea poporului român, peste granițele moștenite din epoca feudală sau impuse de imperiile vecine, ceea ce era mai mult decît simpla idee că “suntem frați” și

pregătea terenul nu numai pentru Unirea celor două Principate în 1859, dar și Unirea cea mare din 1918. Cum însă, chiar și așa segmentat, citatul spunea destul de mult, domnul Snegur se grăbește să adauge: “Dar să nu uităm nici pe Nicolae Iorga care, la 1899, scria că «... neamurile cele mai deosebite deveniră vecine pe acest vechi pământ moldovenesc»” (*Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 265). Iată însă contextul mai larg din care este extrasă această propoziție. Referindu-se la ocuparea de către Rusia a teritoriului dintre Prut și Nistru în 1812, Iorga precizează: “Cea dintîi grijă a rușilor în «Basarabia» autentică și propriu-zisă a fost să înlocuiască pe tătarii dispăruți printr-o populațiune creștină, care să nu fie românească. Neamurile cele mai deosebite deveniră vecine pe acest vechi pământ moldovenesc. «Contora străinilor», biouroul de colonizare, aduse întîi nemți și chiar italieni-germani care formau pe timpul lui Demidov cinci comunități agricole —, apoi armeni, cazaci, lipoveni, bulgari. Un ucaz din 29 decembrie 1819 reglementa situațiunea acestora, cei mai numeroși dintre coloniști, față cu statul”.

Dar sistemul de trunchiere a citatelor merge mai departe, pînă la nerecunoaștere, numai ca să

corespundă tezelor ticluite în epoca stalinistă, menținute cu îndărătnicie de unii oameni politici și cercetători pînă astăzi. Adresîndu-se istoricilor, Mircea Snegur afirmă: “E de datoria lor, în primul rînd ca fii ai acestui popor, să urmeze sfatul lui Miron Costin, care consideră că trebuie «...să scoți lumii la vedere felul neamului, din ce izvor sînt locuitorii țării noastre, a Moldovei... și de cînd s-au osăbit și au luat numele cest de acum, moldovan...””. Am reprodus exact citatul, așa cum apare în cuvîntarea domnului președinte, trunchiat din ediția de *Opere*, îngrijită de P. P. Panaitescu (București, 1958, p. 241). Să vedem însă într-adevăr ce consideră Miron Costin la pagina respectivă: “Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sînt locuitorii țării noastre, Moldovei, și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și o dată discălecați sînt, de unde sînt veniți strămoșii lor pre aceste locuri, supt ce nume au fost întîi la descălecatul lor și de cînd s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovan și muntean (...)”. Și mai departe, la p. 268, precizează: “Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărilor acestora, *numele vechiu și mai drept ieste rumân* (subl. n) adecă rîmlean, de la Roma. Acest nume

de la discălecatul lor de Traian, și cât au trăit pînă la pustiirea lor di pre aceste locuri și cât au trăit în munți, în Maramoroș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin pînă astăzi, și încă mai bine muntenii decît moldovenii, că ei și acum zic și scriu ȧara sa «rumânească», ca și românii cei din Ardeal”. Am putea continua ideile aȧt de clare pentru vremea aceea, ca și pentru cea de astăzi, ale lui Miron Costin, dar ne oprim aici, ca să ne referim la un document de la ȧnceputul secolului al XV-lea, la care face aluzie oratorul, în consideraȧiile sale istorice: “Tratatul semnat la Cameniȧa în anul 1404 cu craiul Poloniei de către domnitorul Alexandru cel Bun enumeră mai mulȧi «pămȧnteni moldoveni... și toȧi boierii moldoveni»”. Să vedem ȧnsă cum sună ȧntregul pasaj, pe care domnul președinte ȧl reproduce din **Documentele moldovenești ȧnainte de Ștefan cel Mare**, publicate de Mihai Costăchescu (vol. II, Iași, 1932, p. 625-626). Și ca să nu fim bănuȧi de reproducere tendenȧioasă, vom da ȧntȧi textul slavon (ȧn transcriere cu litere latine pentru ușurinȧa tipografilor și a cititorilor) și apoi traducerea cunoscutului istoric: “My pan Alexandr voevoda moldavsky i nași slugy, panove voloskyja, zemljany moldavskyja [urmează numele boierilor] i usi bojare moldavskij...” — ‘Noi pan

Alexandru voievod al Moldovei și slujitorii noștri, pani valahi, pămȧnteni moldoveni [...] și toȧi boierii moldoveni...” Prin urmare, domnul Snegur a omis pe *valahi*, care era ȧn slavonă și ȧn alte limbi străine *numele generic al tuturor romȧnilor*: tocmai această omisiune putea servi tezei sale (și a altora), potrivit căreia moldovenii constituie o naȧiune aparte.

Trecȧnd peste alte citate, scoase din contextul lor ȧn același scop, să-l vedem pe domnul președinte abordȧnd problemele limbii. D-sa recunoaște: “Bine-ȧȧeles, avem aceeași limbă cu fraȧii noștri din Romȧnia”— afirmaȧie de domeniul evidenȧei, pentru care ȧi suntem recunoscȧtori. ȧndată ȧnsă D-sa, ȧntrucȧt i se pare din nou că a fȧcut o concesie prea mare, adaugă: “Dar nu poate fi negat nici faptul că există anumite nuanȧe, cărora Nicolae Iorga le spunea «trebuinciosul dialect moldovenesc»”. Marele istoric, luptător pentru unitatea tuturor romȧnilor, originar din Botoșani, să fi scris vreodată astfel? Deschidem la p. 266 cartea menȧionată și găsim urmȧtoarele informaȧii, ȧn continuarea celor reproduce mai sus: “Rezultatul fu că ȧn 1857, cȧnd Bugeacul reveni Moldovei, erau 83 de sate bulgȧrești ȧntr-ȧnsul, locuite de privilegiaȧi ai administraȧiunii rusești, cari ȧȧlegeau să păstreze tot sub noul guvern, pe care-l

disprețuiau: limba bulgară în școalele inferioare și în școala superioară ce trebuia întemeiată la Bolgrad, administrațiune particulară electivă cu limba bulgară în relațiunile cu colonia, toate acestea pînă se vor deprinde cu «trebuinciosul dialect moldovenesc», pe care declarau cu mîndrie că «nu-l cunosc nicicum». Așadar, cuvintele la care se referă domnul Snegur nu sunt ale lui N. Iorga, ci au fost extrase dintr-o cerere a coloniștilor bulgari, aduși de regimul țarist din patria lor, în urma pustiitoarelor războaie ruso-turce, și primiți cu ospitalitate de populația românească locală.

Cît privește citatul din Mihail Sadoveanu, potrivit căruia “nimeni nu poate tăgădui moldovenismul Basarabiei cîtă vreme pe ogoarele ei lucrează brațele moldovenilor și în satele ei răsună aproape pretutindeni graiul moldovenesc...”, mărturisim că, deși am parcurs cu destulă atenție cele 148 de pagini ale cărții **Drumuri basarabene** (București, Editura Librăriei H. Steinberg & fiu [1922]), nu l-am putut identifica, întrucît în notă nu este indicată pagina. Dar oricum ar sta lucrurile, nu ne îndoim că în pasajul respectiv marele scriitor, născut la Pașcani, redactor în timpul primului război mondial al ziarului de front “România”, nu opune “moldovenismul” românismului, ci

tendențelor de rusificare a “guberniei Basarabiei” în cei o sută șase ani de ocupație țaristă. Și, în orice caz, graiul este *grai* — o subdiviziune a *dialectului* — *nu limbă*, deosebită de altă limbă, astfel că domnul președinte nu poate declara sentențios: “La fel de univoc și pe înțelesul tuturor a pus lucrurile la locul lor și Mihail Sadoveanu...”. Dimpotrivă, descriind o călătorie a sa, întreprinsă în iulie 1919, la un an după Unirea cu România, proclamată de Sfatul Țării, prin orașele, satele și mănăstirile basarabene, marele scriitor consemna, printre altele: “În această plină și fierbinte acțiune am cunoscut pe feciorii bătrînului meu mazîl de gazdă. Pe urmă i-am văzut între îndrăzneții care rupeau de la marea Rusie «republica moldovenească». În sfîrșit, i-am văzut în acel sfat al țării, care trebuia să desăvîrșească unirea. Studențimea basarabeană a avut un rol covîrșitor în anii aceștia dramatici” (p. 85-86).

Curînd după această cuvîntare am aflat de publicarea cărții **Moldovenii în istorie** (Chișinău, Poligraf-Service, 1994, 176 p.), semnată cu un nume de împrumut, Petre P. Moldovan (Vezi Z. Ornea, **O carte ticăloasă**, “România literară”, nr. 21, 1-7 iunie 1994, p. 9), autorului fiindu-i parcă rușine să-și dezvăluie adevărata identitate.

Reușind să obținem o copie-xerox a acestei cărți, trebuie să mărturisim că rar ne-a fost dat să citim o lucrare, pretins științifică, mai vădit românofobă decât aceasta, scrisă însă nu de un străin, ci de unul de-ai noștri, chiar dacă se declară de naționalitate "moldovan". Căci să spunem răspicat: falsele concepte de "națiune" și de "limbă moldovenească", diferite de națiunea și de limba română, au fost vehiculate în arsenalul politico-propagandistic sovietic pentru a justifica nerecunoașterea hotărârii majoritare a Sfatului Țării din 1918 privind unirea Basarabiei cu Patria-Mamă, prevederile secrete ale pactului Molotov - Ribbentrop, mai exact ale odiosului tîrg Stalin - Hitler, ultimatumurile fără drept de apel din 26 și 27 iunie 1940 și ocuparea cu tancurile a doua zi nu numai a acestei provincii martire, smulse din trupul Moldovei de Rusia țaristă în 1812, ci și a nordului Bucovinei și a ținutului Herței, peste care nu se întinsese niciodată stăpînirea țarului, ci a trecut doar samavolnic creionul roșu bont al longevivului de tristă amintire. Iată, de altfel, cu ce "arme propagandistice" a fost pregătit acest rapt, în directiva șefului Direcției politice superioare a Armatei Roșii, L. Z. Mehliș, trimisă pentru prelucrare în unitățile de sub comanda lui G. K. Jukov,

care urmau să invadeze teritoriul României, scoasă de curînd la iveală din arhivele secrete și publicată, între alte documente, de revista rusească "Oktiabr":

"Misiunea Armatei Roșii constă în a restitui Basarabia patriei noastre și a-i smulge din robia boierească pe frații și cetățenii noștri de sînge. Armata Roșie poartă pe drapelele ei eliberarea poporului muncitor de sub jugul asupririi naționale și al exploatării; șomerii vor primi de lucru, argații și țărani fără pămînt și cu pămînt puțin vor primi pămîntul moșierilor români, impozitele vor fi reduse și temporar suspendate. Se va pune capăt sălbaticului sistem de românizare a rușilor, ucrainenilor și moldovenilor. Populația Basarabiei (în această directivă nu se vorbea deocamdată despre nordul Bucovinei și nici despre ținutul Herței — n.n.) va obține posibilitatea să-și elaboreze propria cultură națională ca formă și socialistă în conținut. Basarabia va deveni un avanpost sovietic pe granița noastră de sud-vest"¹.

Deși își intitulează "opul" său **Moldovenii în istorie**, autorul nu se oprește nici o clipă la aceste momente cruciale, cu afit mai mult, nu evocă Unirea Moldovei libere cu Țara Românească în 1859, generalizarea peste trei ani a denumirii *România* — utilizată încă din 1816 (în cartea lui Daniil

Dimitros Philippide, *Rumunia*) și mai ales după Revoluția din 1848, în titlul revistei lui Nicolae Bălcescu, *România viitoare* (1850), în poemul *Cîntarea României*, publicat în această revistă și, peste cinci ani, sub semnătura lui Alecu Russo, în *România literară* a lui Vasile Alecsandri, în numeroase alte texte politice și literare —, precum și Marea Unire a tuturor provinciilor românești din 1918.

Deschizîndu-și emfatic prefața cu versul lui Miron Costin, *Neamul Țării Moldovei de unde trăgănează?* (nu *tărăgănează*, cum apare în carte, autorul se ferește a ne spune că această versiune modifică pe cea a mitropolitului Dosoftei, *Neamul Țării Moldovei de unde dă razi?* și mai ales că aceasta continuă cu versurile:

Din Țara Italiei, tot omul să crează,
Fiași întâi, apoi Traian au adus pre-aice,
Pre strămoșii cestor țări de neam cu ferice.
Răsădit-au țărilor hotarele toate
Pre semne ce stau în veci a să vedea poate.
El cu vița cestui neam Țara Românească
Împlut cu Ardealul tot și Moldovenească.²

Restrîngîndu-și “argumentația” separatistă doar la provincia istorică dintre Carpați și Nistru, Petre P. Moldovan începe cu fraza “Această întrebare i-a frămîntat pe cronicarii moldoveni anonimi, și-au pus-o autorii anelelor moldo-slavone Azarie, Efimie (corect: *Eftimie*), Macarie...” (p.7) — și cititorul, încrezător, așteaptă

lămuririle autorului. Numai că în cele două propoziții întîlnim nu mai puțin de trei erori. Mai întîi, orice elev de liceu știe că episcopul Macarie a fost dascălul egumenului Eftimie și al călugărului Azarie, așadar ordinea citării se cuvine să fie exact inversă, așa cum se și succed cronicile lor. În al doilea rînd, ei nu și-au pus această întrebare, căci au continuat *Letopisețul* de la curtea lui Ștefan cel Mare și a fiului său Bogdan al III-lea, începînd cu anul 1504. În schimb, în al treilea rînd, autorul anonim al acestui *Letopiseț de cînd s-a început Țara Moldovei* și-a pus această întrebare, dîndu-i el însuși răspuns prin cuvintele solului Maxim Brancovici, trimis de Radu cel Mare în tabăra lui Bogdan, în 1507: “Și a rugat pe domnul Bogdan voievod cu multă rugăminte să se împace cu Radul voievod, «fiindcă sunteți creștini și de același neam»” (*ponez este christiane i plemennici*; în transpunerea lui Grigore Ureche: “pentru că sîntu creștini și o seminție”)³. Iar marele Ștefan denumise Țara Românească, prin intermediul unchiului și solului său la Veneția, Ioan Țamblac, *l'altra Vlachia*, “cealaltă Vlahie”, subliniind astfel conștiința identității de neam a locuitorilor celor două state românești⁴.

Așa stînd lucrurile, are oare rost să ne oprim la toate mistificările

și omisiunile — acoperite prin lipsa de trimiteri exacte la paginile textelor invocate, cel mai adesea trunchiat -, mistificări și omisiuni la care se dedă noul campion al “moldovenismului”, opus românismului, în ciuda evidenței istorice, proclamate timp de atâtea veacuri de poporul român și de “purătorii săi de cuvânt”, de la cronicarii și istoricii secolelor al XV-lea—al XVIII-lea pînă la savanții epocii moderne și contemporane, și recunoscute de cercetătorii și oarșenii politici obiectivi din strălăutate? Fără îndoială că da, căci iată ce știri îngrijorătoare ne-au adus ziarele: la 21 iulie, majoritatea parlamentară de la Chișinău a votat articolul 13 al Constituției — “Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească”, deși în proiect fuseseră incluse și alte două formulări, ce cuprindeau, pe drept cuvânt, și sintagma *limba română*.

Evident, nu ne vom opri la toate așa-zisele “argumente”, etalate de Petre P. Moldovan sub titluri pompoase, precum: **Moldovenii — rădăcina țării, Din vechime este (corect: sunt) neamul moldovenilor și limba moldovenească**, acordînd termenului respectiv nu semnificația regională pe care o are, așa cum am subliniat mai sus, ci una “națională”. Ne vom limita doar la cîteva din ele, încercînd, pe

cît este cu putință, ca măcar acum, în ceasul al doisprezecelea, să deschidem ochii majorității din Parlamentul Republicii Moldova asupra faptului că-și încarcă conștiința, fără a-i impune nimeni, ca în deceniile trecute, în fața istoriei, a contemporanilor și a urmașilor noștri, întorcînd spatele evidenței. Căci una este să acționăm politicește cu prudență și înțelepciune în împrejurările internaționale actuale, și alta să mistificăm istoria. La acest sfîrșit de veac și de mileniu, cînd științele “exacte” și tehnica au atins culmi nebănuite anterior, nu este îngăduit ca științele umaniste, istoria și filologia, să ascundă adevărul și, prin fraze meșteșugite, să deruteze pe nespecialiști. Căci nu vom reproșa în întregime această atitudine majorității parlamentare de la Chișinău, formată din oameni de diverse profesii, “intoxicați” decenii de-a rîndul de propaganda sovietică, oameni care în astfel de chestiuni pot judeca astfel: Iată ce ne spun istoricii și filologii noștri — și noi îi credem pe cuvânt!

Și acum să luăm cîteva din referirile istorico-lingvistice ale autorului, care dovedește nu numai lipsă de informare, ci de-a dreptul rea-credință, ajungînd să defăimeze poporul român. “Din păcate — spune, spre stupoarea noastră, acest pseudo-istoric, în prefață —, deocamdată nu se știe de unde s-a

aflat despre existența denumirii etnice *român* înainte de veacul al XVII-lea. De pildă, evocînd evenimente din istoria Valahiei din secolul al XVII-lea, istoricul român Al. Odobescu explică: «rumâni — țărani clăcași» (p. 9). Să deschidem nu altceva, decît **Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești** (adică: *românești*), redactat de N. Raevschi și M. Gabinschi, împreună cu un colectiv, în cadrul Institutului de limbă și literatură de la Chișinău, apărut în 1978, și vom găsi următoarea explicație la cuvîntul *român* (var. înv. *rumân*, arom. *armân*, istrorom. *rumâr*): “moștenit din lat. *romanus*” (p. 361). Dar dacă autorul nostru nu consultă dicționarele apărute la Chișinău, cum o să-i cerem noi să știe ce scrie în cele de la București? Astfel, **Dicționarul limbii române** (Serie nouă, tom. IX, București, 1975, p. 534-535), publicat de Academia Română, sub redacția academicienilor Iorgu Iordan, Alexandru Graur și Ion Coteanu, înregistrează acest cuvînt cu primul sens național, sprijinindu-se pe citate începînd de la cele dintîi tipărituri din secolul al XVI-lea, cînd româna a luat locul slavonei în cultura noastră scrisă: *Mai toate limbile au cuvîntul lui Dumne-zeu în limbă, numai noi rumânii n-avăm* (Coresi, *Psaltirea*, 1577); *Vădzum cum toate limbile au și*

înfluresc întru cuvintele slăvite a lui Dumnezeu, numai noi românii pre limbă nu avem (**Palia de la Orăștie**, 1581-1582). Al doilea sens, popular, e acela de “om (în general); bărbat; soț; țaran” și abia al treilea (în varianta *rumân*, în trecut în Țara Românească) — “țaran neliber, iobag, vecin”, ceea ce reprezintă o specializare, derivată din precedenta semnificație, tot așa cum rusecul *krestjanin* “creștin” a ajuns să însemne “om (în general)” și chiar “țaran neliber”, rob”⁵. Ba, mai mult, cu un secol înainte, într-un document slavon din Moldova lui Ștefan cel Mare (13 martie 1489), *rumâr* (forma rotacizată, dialectală, pentru *rumân*) apare în opoziție cu *sîrb*, pentru a deosebi doi oameni cu același nume, dar de națiuni diferite: *Bodea Rumârul* și *Bodea Sârbul*⁶. Așadar, *românii* s-au numit astfel încă de la constituirea lor ca popor romanic, prin contopirea coloniștilor romani cu daco-geții, ce și-au însușit limba latină (cel mai tîrziu, către secolul VI), iar *romanus* s-a transformat foneticeste în *român*, respectiv *rumân*, trecerea lui *a (n)* la *î (n)* constituind una din trăsăturile distinctive ale limbii noastre între celelalte limbi romanice⁷.

De altfel, Miron Costin, care se dovedește a fi fost nu numai un istoric cu larg orizont științific, ci și primul nostru etimolog, în

adevăratul sens al cuvîntului, istoric pe care autorul nostru îl citează adesea, dar trunchiat, scrisese cu toată claritatea în **De neamul moldovenilor** (circa 1686-1691), operă din care am comentat mai sus un fragment: "Măcar dară că și la istorici, și la graiul și streinilor, și în-de-sine, cu vremi, cu vacuri, cu primenele, au și dobîndesc și alte numere (nume — *n.n.*), iar acela carele iaste nume vechiu stă întemeiat și înrădăcinat: rumân, cum vedem. Că, măcar că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm «știi moldovenește?», ce «știi românește?», adecă râmlenește, puțin nu iaste *știs romanite?* [*scis romanice?*], pre limba lătinească. Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte numere, iar cel ce-i de rădăcină nu să mută. Și așa este și acestor țări, și țării noastre, Moldovei, și Țării Muntenesti: numele cel drept de moșie iaste rumân, cum să răspund și acmu cei din țările ungurești lăcuiitorii, și muntenii — țara lor — și scriu și răspund cu graiul: Țara Rumânească"⁸. Mai clar nici că se poate!

În ceea ceea ce privește interpretarea **Mioriței**, invocată spre a "dovedi" că *moldovan* are sens "național", și nu regional, alături de *ungurean* (român ardelean, căci ungurii sunt numiți

unguri, nu *ungureni*) și de *vrîncean*, autorul se pretează la elucubrații jugnitoare, de tipul: "Chiar dacă era din Ardeal, după cum ține să precizeze G. Călinescu, ungureanul nu era mai puțin ungur (...). Iar vrînceanul nu era altcineva decît un moldovan invidios și hain, care păstorea în această parte istorică a Moldovei. Aceștia, potrivit «versiunii clasice» a baladei **Miorița**, sunt reprezentanții etniilor (*subl. n.* — G.M.) care, după părerea unor autori, alcătuiesc o «unitate teritorială și istorică...» Credem că tabloul etnodemografic al poporului, «unitatea» căruia, chipurile, e «simbolizată» în baladă, nici pe departe nu e complet. E bătătoare la ochi, bunăoară, lipsa romilor..." (p. 16). Trebuie să recunoaștem că *nimeni* pînă acum nu a coborît atît de jos în terfelirea acestei capodopere cu valoare de simbol al creației populare românești, ce are sute de variante pe întreg cuprinsul țării și dincolo de granițele ei, iradiind dinspre Transilvania. Studiind și reunind într-un voluminos corpus toate aceste variante, eminentul folclorist Adrian Fochi, pe care l-am citat mai sus, ajungea acum trei decenii la următoarea concluzie: "În timp ce în Transilvania **Miorița** circulă peste tot, dincoace de Carpați ea are o circulație redusă la anumite zone. Credem, așadar, că putem afirma

că actul primordial de geneză a Mioriței se va fi petrecut în Transilvania”⁹.

Ce e drept, Petre P. Moldovan admite “comunitatea originii *romanice*lor răsăriteni (termen folosit în epoca sovietică pentru a înlocui pe *români* — n.n.), care la începutul secolului X se deosebeau pe sine de alte neamuri” (p. 29), dar se află alături cu adevărul afirmând că “nu numai vecinii, ci și înșiși băștinașii se numeau *valahi*” și aducând în sprijinul acestei idei scrisoarea papei Grigor al IX-lea către regele Ungariei, Bela, din 1234: “În episcopatul cumanilor (sud-vestul Moldovei — *nota lui P.P.M.*) sunt, după câte aflăm, niște popoare care se numesc *valahi*... (*qui Walati vocantur*)”. Or, elevii de clasa a VIII-a, începând să învețe latina, știu că verbul *vocantur* are în primul rînd valoare pasivă și abia în al doilea rînd reflexivă, așadar pasajul respectiv se traduce: “Niște popoare *numite* *valahi*”¹⁰. Istoria acestui termen, cu care popoarele vecine și mai îndepărtate numeau pe români, este lungă, dar ne vom strădui s-o redăm aici cît mai succint.

Numele tribului celtic *Volcae* (pl.) din sudul Galiei, primii romanizați, a trecut în limba germană veche sub forma **Walha* (sg.), denumind în primele secole d. Hr. popoarele romanice în curs

de diferențiere. De la germani termenul a pătruns în slava comună tîrzie, în forma **volchŭ*, din care provin cea rusă veche *volochŭ*, cea polonă *włoch*, cea slavă sudică (în primul rînd, slavă veche), precum și cehă și slovacă veche *vlachŭ*. În funcție de popoarele romanice cu care diverse grupuri de slavi au venit în contact, termenul respectiv a căpătat sensuri concretizate: la slavii de răsărit — ucrainenii, rușii, bielorușii — *voloch* înseamnă “român”, trecînd de la primii și în limba polonă, unde forma “normală” *włoch* înseamnă “italian” (căci la început polonezii au intrat în contact cu misionarii italieni); în sfîrșit, la slavii sudici, vecini cu noi, încă din vechime, *vlachŭ* avea sensul de “român”; de la ei termenul a fost preluat de greci și de unguri, în a căror limbă s-a transformat în *oláh* (în timp ce *olasz*, preluat de la croați și sloveni, înseamnă “italian”, în vechime, și “francez”), iar în latina de cancelarie a statului ungar a devenit *Valachus*, de unde s-a răspîndit în Occident, inclusiv în unele limbi moderne¹¹.

Trecînd peste multe alte inexactități — căci ar însemna să scriem o carte dublă ca volum pentru a pune la punct fiecare din afirmațiile răuvoitoare ale lui Petre P. Moldovan —, să ne mai oprim o clipă asupra celor scrise la p. 30: “Țara dintre Carpații Răsăriteni,

Dunăre și Marea Neagră (a uitat Nistrul — *n.n.*) și-a însușit numele *Moldova*, iar locuitorii ei s-au numit *moldoveni*. Aceste denumiri ale statului din spațiul est-carpatic și a (corect: *ale*) populației lui s-au folosit (cu unele excepții în documentele rusești, polone, turcești), se folosesc și se mențin până în zilele noastre”. Lăsând la o parte faptul că autorul nu dorește să ne spună care sunt acele “excepții”, nu numai în documentele străine, dar mai ales în cele de pe întreg teritoriul daco-român, între care *Moldovlahia* este cel mai cunoscut, constatăm că precarele-i cunoștințe istorico-etimologice nu l-au ajutat să ne spună de unde “și-a însușit “acest teritoriu numele de *Moldova*, căci chiar și **Scurtul dicționar etimologic**, citat mai sus, nu s-a aventurat mai departe de explicația: “*moldovan* — format din subst. *Moldova* + suf. *-ean*” (iar pe *moldav* îl consideră “împrumut rus: *moldav(ski)*” — p. 263). Or, dincolo de unele încercări anterioare, enumerate de Iorgu Iordan¹², cel mai mult s-a apropiat de explicația corectă Al. Rosetti, care a recurs în explicarea acestei denumiri la got. *mulda*, “nisip”¹³. Dar mai apropiat fonetic și justificat istoric este cuvântul înrudit din dialectul vechi saxon *molda*, avînd același sens¹⁴, cu care coloniștii sași (saxoni) de la începutul secolului

al XIII-lea au denumit râul cu nisip aurifer și orașul Baia, cu minele lui de aur și argint, întemeiat înainte de 1241: într-o scrisoare din acest an a pîrgarilor locali e denumit *Stadt Molde*; mai tîrziu, într-un document din Lvov (1334) e menționat un martor, Alexandru *Moldaowicz*, deci din *Molda*; în sfîrșit, sigiliul de pe o scrisoare din 1421 (ca și de mai tîrziu) poartă inscripția: *Sigillum capitalis civitatis Moldavie, terre Moldaviensis* — “Sigiliul Moldaviei, orașul de căpetenie al Țării Moldovenești”. Cum acest oraș a fost la început capitala noului stat, al cărui prim domn a fost Dragoș, voievodul românilor din Maramureș (circa 1352 - 1353), dependent încă de coroana ungară, numele lui s-a extins, odată cu domnia ulterioară a lui Bogdan I (1350 - 1365) și a urmașilor săi, pînă la Nistru și Marea Neagră, deși acest teritoriu este străbătut de două râuri mult mai mari, Siretul și Prutul¹⁶.

Este drept că *Civitas Moldaviae (Baia)* este consemnată și de autorul nostru pe harta Moldovei istorice, cu care-și împodobește coperta cărții sale. Numai că această hartă — pe care o regăsim în orice tratat de istorie a României, de exemplu, în cel semnat de Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, citat în notă (p. 280 - 281) — are aici o tentă net antiromânească, pîrînd a sugera,

asemenea lucrărilor din deceniile trecute, dominate de stalinism, că actuala Republică Moldova este “adevărata” continuatoare a statului medieval moldovenesc. În loc să arate teritoriul dintre Prut și Nistru ocupat de Rusia țaristă în 1812 și de Uniunea Sovietică în 1940, precum și părțile cedate de Stalin Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene: sudul Basarabiei, cu Cetatea Albă și Chilia (marcate pe hartă), nordul acestei provincii, cu Hotinul (notat și el), Herța și nordul Bucovinei, “bravul” autor înfățișează cititorilor săi contururile Moldovei dinaintea amputărilor operate de Austria și Rusia, cu îngăduința Porții Otomane, deși *nu avea dreptul* să cedeze unor imperii străine părți din teritoriul statelor vasale, care-i plăteau tribut tocmai pentru a-și păstra integritatea¹⁷.

După cum se știe, încă la 1855, istoricul francez Elias Regnault scria în a sa **Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes**, publicată la Paris: “Prin tratatul de la 28 mai 1812, Poarta Otomană a renunțat în favoarea Rusiei la regiunile situate pe malul stîng al Prutului și care alcătuiesc ceea ce se numește Basarabia, între Prut și Nistru. Populațiile latine au trecut sub jugul scitului. O nouă dovadă a sincerității protectoratului rusesc. Din punctul de vedere al dreptului

și al moralei, cedarea săvîrșită prin tratatul de la București rămîne cu totul nulă. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparține, căci ea nu a fost niciodată suverană asupra Țărilor Române. Toate înțelegerile dovedesc acest lucru. Poarta însăși recunoștea acest lucru cînd, la Carlovitz, presată de polonezi să le cedeze Principatele Moldo-Valahe, ea a răspuns că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decît un drept de suzeranitate”¹⁸.

Extrăgîndu-și și rezumînd ample pasaje din această lucrare referitoare la Țările Române, Karl Marx — din care Lenin și Stalin luau numai ceea ce le convenea — reținea în esență exact aceste formulări categorice, în transpunere engleză: “**Traité du 28 Mai 1812.** Porte <renonça> surrenders Bessarabia. Turkey had no power to cede, what did not belong to her; for at no time had the ottomane Porte been sovereign of the Rouman countries. The Porte herself had avowed this, when pressed by the Poles, at Carlovitz, to cede the Moldo - Valachia, she answered that she did not believe herself entitled to make any cession of territory, as the capitulations were not giving her any right of **Suzeraineté**” (**Tratatul din 28 mai 1812.** Poarta <renunță> la Basarabia. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparținea, pentru că

Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra Țărilor Române. Poarta însăși recunoscuse acest lucru, când la Carlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Valahia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate*)¹⁹.

Cititorii ne vor scuza pentru reproducerea *in extenso* a acestor aprecieri, ce trebuie aduse la cunoștința lui Petre P. Moldovan. Totodată se cuvine să-i reamintim că Moldova cea care rămăsese liberă s-a unit în 1859 prin voința întregii populații cu Muntenia, constituind **România**, căreia i s-au alăturat, de asemenea, prin horăriri ale majorităților românești, Basarabia, Bucovina, Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul. Se putea un mai mare afront adus **României**, primul stat care s-a grăbit în august 1991 să recunoască proclamarea independenței **Republicii Moldova**, desprinse din U.R.S.S., care părea că-și va lua soarta în propriile-i mâini, apelînd la frați, așa cum a făcut la început? România a procedat corect și va proceda în continuare — așa cum a declarat guvernul în ziua de 1 august a.c. —, așteptînd ca forțele politice realiste din Republica Moldova să anuleze prevederile antipatriotice ale recent adoptatei Constituții, promulgate de

președintele Mircea Snegur la 29 iulie, și să nu permită răstălmăcirea istoriei, căci aceasta este un păcat de moarte! “Împotriva tuturor evidențelor, a adevărului științific și istoric, se spune în declarația Guvernului României —, Constituția Republicii Moldova promovează o a doua denumire a aceleiași limbi, care nu e alta decât limba romînă. Problema poate avea o semnificație mai largă decât denumirea propriu-zisă a limbii, pe fond urmărindu-se negarea de stat românesc a Republicii Moldova”. Denumirea de “limbă moldovenească” — se subliniază în continuare — este “o formulă fabricată de vechea propagandă de tristă amintire, prin care s-a inventat o nouă națiune, urmărindu-se de fapt deznaționalizarea forțată a milioanele de români moldoveni din stînga Prutului”²⁰.

Acest fapt a fost recunoscut încă din 1956 de doi mari lingviști, profesori ai Universității din Moscova, romanistul R. A. Budagov, membru corespondent al Academiei Ruse de Științe, și slavistul S. B. Bernstein, membru de onoare al Academiei Bulgare de Științe și al altor academii: “Autorii acestor rînduri, la fel ca și mulți alți lingviști sovietici, au căzut într-un timp în greșală, cînd se străduiau să depisteze o anumită «autonomie» a limbii moldovenești față de limba română”. Și mai departe:

“Această teorie a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forțe și mult timp pentru a se demonstra teza eronată cum că moldovenii și românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestei teze n-au existat și nici nu pot exista”.

Ei bine, tocmai pentru că articolul **Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească**, din care am citat, prezentat spre publicare principalei reviste de lingvistică de la Moscova, “Voprosi jazykoznanija”, spunea adevărul, chiar dacă încă ezitant — singura modalitate posibilă atunci, în U.R.S.S. — a fost ținut în seifurile Comitetului Central al P.C.U.S. de la Moscova și ale celui de la Chișinău timp de 32 de ani, pînă în 1988, cînd a fost publicat pentru prima oară, în traducerea românească a lui Viorel Mihail, în revista “Nistru”, nr. 11, iar apoi reprodus în volumul **Povară sau tezaur sfînt?**, alcătuit de Ilie Lupan și tipărit în 1989, la Editura “Cartea Moldovenească” (p. 353-361).

În legătură cu această chestiune, autorul expunerii de față scria în 1958, în recenzia la **Curs de limbă moldovenească literară contemporană**, vol. I, sub redacția lui A.T. Borșci, N.G. Corlăteanu (redactori principali) și V.P. Soloviov (Chișinău, 1956): “Așadar, în rîndurile ce urmează,

vom considera volumul respectiv ca un manual universitar pentru predarea limbii române literare, cu particularitățile ei specifice înfîlnite în R.S.S. Moldovenească”. Și, în încheiere: “O prelucrare mai atentă a manualului, cît și, în unele cazuri, a normelor limbii literare înseși, va contribui fără îndoială la progresul cultural din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească. În același timp, e necesară o mai strînsă colaborare între forurile științifice din R.P.R. și din R.S.S.M. pentru rezolvarea unor probleme comune, pentru realizarea unui schimb mai larg de informații și a unor discuții științifice creatoare”²¹.

Confirmîndu-și poziția adoptată cu fermitate în ultimii ani, singura corectă, reflectînd adevărul ca lumina zilei, Consiliul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova a dat săptămîinile trecute o declarație, pe care ne permitem s-o reluăm aici: “Parlamentul Moldovei a votat includerea în Constituție a noțiunii false de «limbă moldovenească», ca limbă de stat. Revenirea la această noțiune stalinistă face parte din arsenalul de mijloace menite să restaureze mentalitatea comunistă, să mențină situația socio-lingvistică actuală, în care limba română este o adevărată Cenușăreasă, fiind scoasă de fapt din sfera socială, să stimuleze în continuare degradarea

conștiinței naționale. Problema limbii este o problemă științifică. În acest sens romaniștii din întreaga lume, inclusiv cei din fostele republici sovietice, au afirmat în mod decis că este vorba de limba română.

Folosirea glotonimului «limba moldovenească» creează o confuzie periculoasă în fața lumii civilizate și ne face de rușine în fața copiilor noștri și a generațiilor care vor veni.

Cerem restabilirea adevărului științific: LIMBA ROMÂNĂ”.

Iar Prezidiul Academiei de Științe de la Chișinău, în frunte cu academicianul Andrei Andrieș, întrunit la 9 septembrie în ședință lărgită, a răspuns în spirit profund științific și cu demnitate apelului din 28 iulie al Parlamentului Moldovei (sub semnătura președintelui acestuia, Petru Lucinschi) de “a se pronunța asupra istoriei și folosirii glotonimului “limba moldovenească”, însușindu-și în întregime concluziile filologilor membri ai acestei academii, Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatolie Ciobanu, Haralambie Corbu și Nicolae Corlăteanu — căroră li s-au alăturat, la discuții, și alți cărturari, ca istoricul și criticul literar Mihai Cimpoi —, decizi a proclama într-o detaliată argumentare “adevărul științific și istoric: **limba noastră este limba română!**” Între altele, dînșii

precizează fără echivoc: “Așadar, limba literară (și, în primul rând, cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română. Asta o demonstrează cu toată evidența orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris și nu scrie nimeni în Republica Moldova. Toți au scris și scriu și în prezent respectînd întru totul normele limbii române literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur și simplu)”. Și mai departe, în ceea ce privește moștenirea literară comună, negată în deceniile staliniste: “Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coșbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ș.a.m.d.”

Prin urmare, conchide Academia de Științe a Republicii Moldova, “convingerea noastră este, de aceea, că Articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmînd a fi formulat în felul următor: «LIMBA DE STAT (OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ». Iar deocamdată, pînă la adoptarea acestei modificări, potrivit propunerii academicianului V. Anestiadi, “președintele M. Snegur, în calitatea sa de garant al tuturor cetățenilor și mișcărilor

politice și culturale, să suspende — spre a se evita tensionarea în continuare a situației din republică, haosul din învățământ — diabolicul articol 13 din Constituție”²².

*

La începutul expunerii de față ne-am întrebat, comentînd cuvîntarea președintelui Mircea Snegur, dacă dînsul singur și-a trunchiat citatele la care a făcut apel sau altcineva i le-a servit ca atare. După parcurgerea cărții semnate de Petre P. Moldovan — care nu este altcineva, după cum aflăm din ziare, decît Vasile N. Stati, fost activist la Comitetul Central al Partidului Comunist din R.S.S. Moldovenească²³ — ne-am putut convinge că acesta și alții ca el au fost “consilierii” domnului președinte, dedîndu-se la mistificări ce ar atinge culmile ridicolului, dacă n-ar reflecta o situație atît de dramatică. Ba, mai mult — ni se semnalează —, chiar pseudonimul respectiv a fost “furat” din broșura **A. M. Lazarev, un faux-monnayeur de l’histoire**, publicată în 1976, la Milano, de profesorul Dinu C. Giurescu, membru corespondent al Academiei Romîne, care a recurs la el (ce e drept, fără inițiala patronimică P.) din motive lesne de înțeles pentru acei ani, spre a smulge vâlul minciunilor flagrante,

etalate în cartea autorului citat, **Moldavskaja sovietskaja gosudarstvennost’ i bessarabskij vopros** (Statalitatea sovietică moldovenească și problema Basarabiei, Chișinău, 1974), astfel caracterizată de istoricul român: “Ce n’est en réalité qu’un tissu de **contre-vérités** concernant l’histoire du peuple roumain en général et de la Moldavie d’entre le Prout et le Dniestr en particulier, tissu présenté dans un style d’une violence et d’une grossièreté rares, incompatible avec une oeuvre scientifique” (p. 9). Lazarev — continuă Dinu C. Giurescu — “veut démontrer que les Moldaves ne sont pas Roumains, mais une nation différente. En d’autres termes, prouver ce qui ne peut en aucun cas être prouvé, prouver l’impossible. Voiçi ses propres mots: «Quelle que soit leur insistance quand ils affirment (c’est a dire les historiens roumains — D.C.G.) que les Moldaves sont «Roumains», les Moldaves ne se transformeront jamais et en aucune manières en Roumains» (p. 801)”²⁴. Evident, de la astfel de “istorici” ca A.M. Lazarev și Vasile N. Stati, obișnuiți să facă din alb — negru și din negru — alb, nici nu ne puteam aștepta la altceva.

Este, deci, cazul să sugerăm domnului președinte Mircea Snegur să recurgă pe viitor la alți consilieri, să asculte de glasul

rațiunii, știind că neadevărul nu poate dăinui la nesfârșit și că este momentul ca întreg falsul eșafodaj istorico-filologic, "construit" timp de mai bine de o jumătate de secol, să fie dărâmat, iar poporul, îndrumat de adevărații săi dascăli, să iasă, în cele din urmă, la lumină²⁵.

Note:

1. Reprodus după "Expres Magazin", nr. 43 (220), 1994, 1-8.XI, p.8. Vezi, din lucrările apărute în ultimii ani: Ion Nistor, **Istoria Basarabiei**, ediție... de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1994; A. Boldur, **Istoria Basarabiei**, București, Ed. Victor Frunză, 1992; Ioan Scurtu — Constantin Hlihor, **Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru**, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1992; Paul Cernovodeanu, **Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920)**, București, Ed. Albatros, 1993.

2. Vezi Dosoftei, **Opere, I. Versuri**, ediție critică de N.A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, București, Ed. Minerva, 1978, p. 336, 454-459.

3. Vezi Ioan Bogdan, **Cronice inedite atingătoare de istoria românilor**, București, 1895, p. 48, 63; **Literatura română veche, Introducere**, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I, București, Ed. Tineretului, 1969, p. 39; Grigore Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, ediție îngrijită... de P.P. Panaitescu, ed. 2 rev., București, ESPLA, 1958, p. 138.

4. Vezi **Literatura română veche**, vol. I, p. 50, 53.

5. Încă B.P. Hasdeu observase cu malițiozitate, citind exemple din alte limbi și prevenind asupra unor concluzii superficiale: "Cf. la ruși krest'janin «țaran» și «rob», literalmente «creștin», ca și când stăpînii ar fi fost păgîni" (**Cuvente den bătrîni**, t. I, București, 1878, p. 125; ediție îngrijită ... de G. Mihăilă, EDP, 1983, p. 161).

6. Vezi: G. Mihăilă, **Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X - începutul sec. XVI)**, București, Ed. Encicl. Română, 1974, p. 149, 154; **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600**, red. resp. Gh. Bolocan, București, Ed. Academiei, 1981, p. 204, 215. Menționăm lucrările fundamentale în această chestiune, pe care autorul nostru le citează uneori, mai ales pentru a le "combate": Adolf Armbruster, **Romanitatea românilor, Istoria unei idei**, București, Ed. Academiei, 1972; ed. 2 rev. și adăug., Editura Enciclopedică, 1993; Nicolae Stoicescu, **Continuitatea românilor**, București, Ed. Șt. și Encicl., 1980; nouă ediție completată: **O falsă problemă istorică — discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc**, Ed. Fundației Culturale Române, 1993; Vasile Arvinte, **Român, românesc, România. Studiu filologic**, București, Ed. Șt. și Encicl., 1983: autorul aduce, între altele, dovezi că forma *român* este vie, populară, din epoca veche în anumite zone ale țării (fapt reflectat în unele atestări din secolul al XVI-lea și al XVII-lea), întărită, ce e drept, ulterior prin Școala Ardeleană.

7. Vezi: Al. Rosetti, **Istoria limbii române**, I, ediție definitivă, București, Ed. Șt. și Encicl., 1986, p. 201; D. Macrea,

Probleme de lingvistică română, București, Ed. Șt., 1961, p. 20-21; I.I. Russu, **Elementele traco-getice în Imperiul Roman și în Bizantinum (veacurile III-VII). Contribuție la istoria și romanizarea tracilor**, București, Ed. Academiei, 1976 (în special, p. 156-162).

8. **Opere alese**, texte stabilite... de Liviu Onu, București, Ed. Șt., 1967, p. 156-157.

9. **Miorița...**, p. 539; cf. ediția critică a versiunii culese de Alecu Russo, publicate și "întocmite" de Vasile Alecsandri, mai întâi în 1850 (în revista "Bucovina"), iar apoi în culegerile din 1852 și 1866: **Poezii populare ale românilor**, adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, ediție îngrijită... de Gheorghe Vrabie, I-II, București, EPL, 1965 (I, p. 101-104; II, p. 13-15). Vezi și monografia aceluiași cercetător: Gheorghe Vrabie, **Poetica Mioriței. Studiu stilistic**, București, Ed. Academiei, 1984, precum și: Liviu Rusu, **Viziunea lumii în poezia noastră populară**, București, EPL, 1967, p. 56-109.

10. Chiar așa este tradus acest pasaj, de exemplu, de Constantin C. Giurescu — Dinu C. Giurescu, **Istoria românilor**, I, București, Ed. Șt., 1974, p. 214.

11. Vezi: Carlo Tagliavini, **Originile limbilor neolatine**, versiune românească îngrijită și coordonată de Alexandru Niculescu, București, Ed. Șt. și Encicl., 1977, p. 124-126; Kniezsa István, **A magyar nyelv szláv jövevénysavai**, I, Budapesta, 1955, p. 359, 360; G. Mihăilă, **Studii de lingvistică și filologie**, Timișoara, Ed. Facla, 1981, p. 172.

12. **Toponimia românească**, București, Ed. Academiei, 1963, p. 478-479.

13. **Istoria limbii române**, I, p. 223-224, 448.

14. Vezi Fr. Kluge — W. Mitzka, **Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache**, 20. Auflage, Berlin, 1967, p. 454, s.v. *mahlen* "a măcina" (forme înrudite: v. germ. sup. *molta*, v. frizon și anglosaxon *molde* etc.).

15. Vezi Constantin C. Giurescu, **Țiguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea**, București, Ed. Academiei, 1967, p. 82, 182-190; Al. Rosetti, **Istoria limbii române**, I, p. 223-224.

16. Vezi P. P. Panaitescu, **Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială**, ed. 2, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Ed. Enciclopedică, 1994, p. 101-102.

17. "Dar alături de acest aspect al războiului de la 1806-1812 — scria marele istoric Constantin C. Giurescu acum o jumătate de secol — este celălalt, cumplit, pe care-l determină pacea de la București: *pierdera Moldovei dintre Prut și Nistru*, numită de ruși impropriu Basarabia (acest nume, derivând de la Basarabii munteni, s-a dat în veacurile XIV-XVIII numai *părții de la miazăzi*, peste care s-a întins la început stăpânirea voievozilor din Țara Românească). Când s-a aflat de această clauză a păcii, a fost o adevărată stupefacție în întreaga Moldovă: lumea nu voia să creadă, mai ales că Poarta nu avea dreptul să dispună de teritoriul țărilor noastre" (**Istoria românilor**, III, Partea întâi, București,

1942, p. 343). Iar Paul Cernovodeanu, sintetizând datele numeroaselor documente și cercetări anterioare, precizează: "Rusia a reușit, în sfârșit, în 1812, după mari eforturi, dar fără nici un drept istoric bazat pe vreo urmă de legitimitate, să smulgă jumătate din trupul Moldovei, acaparînd un teritoriu străin ce nu-i aparținuse (...) În orice caz, este bine de știut care este compoziția etnică a provinciei căzute în stăpînirea țariștilor. În recensămîntul alcătuit chiar de autoritățile ruse la 1817 s-a constatat că în Basarabia locuiau 96.526 de familii sau gospodării, dintre care 83.848 de români (86%), circa 6.000 de ruși (6,5%), 3.826 de evrei (4,2%), 1.200 de lipoveni (1,5%), 640 de greci (0,7%), 530 de armeni (0,6%), 241 de bulgari (0,25% și 241 de găgăuzi (0,25%). Zdrobitoarea majoritate a populației autohtone se constituie ca factorul acuzator fundamental împotriva anexării săvîrșite și perpetuate în timp prin forță și asuprire" (*Basarabia...*, p. 47, 53).

18. Neavînd la îndemînă ediția originală, am citat după traducere multigrafiată, **Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene**, [București], 1965, p. 91-92 (Biblioteca Academiei Române, cota: III. 725075; vezi și traducerea tipărită la un an după ediția originală: **Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene** de D. Elias Regnault, tradusă de Ioan Fătu, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1856, p. 122-123).

19. K. Marx, **Însemnări despre români (Manuscrise inedite)**, publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann, București, Ed. Academiei, 1964, p. 30, 106 (manuscris din jurul anului 1860).

20. Vezi "Evenimentul zilei", an.

III, nr. 642, marți, 2 august 1994, p. 5.

21. "Studii și cercetări lingvistice", IX, 1958, nr. I, p. 133-138.

22. **Limba noastră este limba română**, "Literatorul", an. IV, nr. 42 (159), 14-21 oct. 1994, p. 5; **Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova...**, "Academica", an. IV, nr. 12 (48), octombrie 1994, p. 15 (texte preluate după revista "Literatură și artă", Chișinău, 15 sept. 1994).

23. Vezi Virgil Lazăr — Alexei Mare, **O diversiune editorială: "Moldovenii în istorie"**, "România liberă", serie nouă, nr. 1310, marți, 19 iulie 1994, p. 2.

24. B.A.R., cota: II. 598008; vezi și versiunea engleză: **A.M. Lazarev: a Contrefeiter of History**, Milano, [1976], p. 9 (B.A.R., cota: II. 599100).

25. Comunicare la Sesiunea științifică **Limba română și varietățile ei locale**, organizată de Academia Română, în ziua de 31 octombrie 1994 (într-o primă formă a apărut în "Literatorul", an. IV, nr. 9 (129), 4-11 martie 1994, p. 1, 5; nr. 34-35 (151-152), 26 august — 2 septembrie, p. 5).

Prof. univ. dr.
NICOLAE MĂTCAȘ
Chișinău

UNITATE DE LIMBĂ — UNITATE DE NEAM

1. În toiuł marii bătălii purtate de românii din Republica Moldova pentru recunoașterea **identității** limbii lor materne cu limba vorbită în România, pentru repunerea ei prin lege în toate sferile de activitate (prin atribuirea statutului de limbă de stat) și pentru revenirea la grafie latină a fost abordată doar sporadic și părăsită pe parcurs ideea recunoașterii unității de neam a românilor din diferite formațiuni statale actuale. Numai istoricul Ion Buga a exprimat-o fără echivoc într-un articol fulminant¹, care a provocat un mare tămbălau în rîndurile falsificatorilor istoriei. Ceva mai încoace reprezentanții generației noi, necompromise, de istorici într-un apel adresat oficialităților s-au pronunțat categoric împotriva perseverenței de care mai dau dovadă unii colegi de-ai lor de breaslă mai în vîrstă la promovarea teoriei despre două națiuni. Minciunile lui Mohov și ale acoliților săi cu privire la volohi ca strămoși direcți ai moldovenilor², la formarea națiunii bugheze

moldovenesti (în lipsa trăsăturilor fundamentale ale națiunii: comunitate de teritoriu, de limbă normată în funcționarea ei plenară, de aspirații politice ș.a.) și, respectiv, a națiunii socialiste moldovenesti care s-ar deosebi de poporul din România astăzi nu numai că sînt vehiculate de o serie de istorici și lingviști care nu se pot debarasa de modul de gîndire propriu timpurilor din care vin, ci sînt, cu regret, ridicate la rang de politică de stat³. Cerbicia pe care o manifestă actualii legiuitori și guvernanți la apărarea teoriei despre cele două limbi romanice orientale, teorie respinsă azi de întreaga lume științifică onestă, este determinată de teama de a nu se ajunge la recunoașterea unității de neam⁴. “Să ne ținem de neamuri” n-a fost un lapsus de exprimare pentru “Sîntem unul și același neam”, ci o concepție cu bătălie lungă și cu țintă precisă. Nu e întîmplător faptul că legislatorii de astăzi ignoră fățiș legislația în vigoare ce recunoaște **identitatea** (adică unitatea) de limbă moldo-română⁵, promovînd hoștește ideea perimată din faimoasele Teze din noiembrie 1988 ale C.C. al P.C. al Moldovei, Prezidiului Sovietului Suprem, Consiliului de Miniștri al R.S.S. Moldovenești⁶ despre comunitatea celor două limbi din același grup romanice⁷.

Cîtă vreme istoricii de bună

credință din Republica Moldova, din România și din alte țări vor rămâne impasibili față de elucubrațiile promotorilor teoriei despre două națiuni est-romanice, afița vreme nici eforturile depuse de lingviști pentru a demonstra absurditatea teoriei despre cele două limbi est-romanice nu se vor încununa de succes. Eforturile istoricilor și ale lingviștilor din cele două state românești de astăzi trebuie conjugate, fără teama de a fi acuzați de imixtiune în treburile altui stat, căci știința nu cunoaște hotare cognitive, cu atât mai mult — hotare politice.

2. La argumentele pe care le-au adus azi în comunicările dumnealor dnii G. Tepelea, Gh. Mihăilă, E. Beltechi aș vrea să mai adaug următoarele. Chiar și după 1817 în Basarabia și în Rusia, contrar prescripțiilor oficiale de a utiliza în exclusivitate termenul-sintagmă "limba moldovenească", se mai întâlnește și termenul adecvat "limba română". Îl utilizează, de exemplu, Ștefan Mărgeală în prefață la cartea sa **Gramatica rusească-românească (Rossijsko-rumînskaia gramatika)**, editată la S.-Peterburg în 1827, I. Ghinculov (Hâncu) în prefață la **Schiță asupra regulilor gramaticii moldo-valahe (Načertanie pravil valaho-moldavskoj grammatiki)**,

S.-Peterburg, 1840, I. Donceț în prefață la **Cursul primitiv de limba română (Načial'nij kurs rumînskogo jazyka)**, Chișinău, 1865 ș.a. Semnificativ e că la 177 de ani acțiunea reprobabilă a tătucăi-țarului Alexandru I, care voia să deznaționalizeze un popor și să înveșnicească un rapt, o legalizează legiuitorii ajunși la putere în statul suveran Republica Moldova.

În ceea ce privește riposta dată istoricului, etnologului și lingvistului amator P. P. Moldovan (alias V. Stati) de către P. Cărare, Octavian Ghibu, I. Dron, Z. Ornea, I. Ciocanu, Gh. Mihăilă, A. Hâncu, N. Mătcăș ș.a., ripostă bine documentată și vehementă pe potrivă caracterului agresiv și fraudulos al opusculului, mă tem că ea ajunge mai greu la cititorul de rînd decît opusculul însuși, care este popularizat oficial⁸. Creditul de încredere din partea unui cititor neavizat ar putea fi susținut de nenumăratele trimiteri la personalități de seamă din istoria culturii și științei. Cititorul de rînd trebuie prevenit că se comite un fals premeditat prin trunchiere de citate, interpretare preconcepută, speculații cu nume sînte pentru orice român. Este limpede pentru toată lumea că atunci cînd se vorbea de Muntenia se vorbea și despre munteni, cînd se vorbea despre Transilvania — se vorbea

despre transilvăneni și când se vorbea despre Moldova — respectiv despre moldoveni, însă toate aceste trei principate românești erau populate de unul și același neam cu un nume generic comun — *români*, și nu de trei popoare diferite. Miron Costin, în calitate de autor al unor lucrări despre Moldova și despre locuitorii ei, firește că vorbește de moldoveni (ca și Neculce, Ureche, Cantemir, Sadoveanu și oricare altul), dar tot el continuă citatul pe care Stati îl întrerupe fără obraz pentru a înșela cititorul: “Biruit-au gândul să mă apucă de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sîntă locuitorii țării noastre, Moldovei, și Țării Muntenesti și românii din Țările Ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că *toți un neam* (subl. n. — N.M.) și o dată discălecați sîntă, sub ce nume au fostă întâi la discălecatul lor și de cîndă s-au osebit și au luat numele cest de acum, moldovan și muntean...”⁹. Iar în capitolul VI din **De neamul moldovenilor** citim: “Măcară dară că și la istorii și la graiul și streinilor și în de sine cu vreme, cu vacuri, cu primenele au și dobîndescu și alte numere, iară *acela carile ieste vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: rumân*” (p. 218-219) (subl. n. — N.M.).

D. Cantemir face descrierea țării sale (Moldova) și a locuitorilor

ei (moldoveni), însă el nu se îndoiește nici pentru o clipă că ei sînt *români* ca și muntenii și transilvănenii. Ba chiar o spune direct: “... *întregul nostru neam românesc* (aici și în continuare sublinierile ne aparțin — N.M.) se vădește, printr-o tradiție veșnică parcă, a-și trage începutul din *cetățeni romani* — și se poate dovedi ca atare și *păstrează chiar și astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor*, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, așa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă *acest neam a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie* (despre care se va vorbi mai apoi), totuși *toți se cheamă cu același nume de români*, disprețuind adică și dînd de o parte numele de valahi, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci *românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, nu-și dau numele de valahi, ci de români* (martori îmi sînt toți locuitorii tuturor națiilor din Transilvania). *Cei din Valahia* (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc ungrovlahi, iar noi, moldovenii, îi numim munteni, căci au luat în stăpînire mai multe locuri muntoase) *își dau și ei la fel numele de români*, iar țării lor — Țara Românească, adică în latinește: Terra Romana. *Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii*

noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei și al moldovenilor este acordat foarte de curînd, cum vom spune mai apoi), *ci românească*, astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de știe limba noastră, nu-l întrebăm: “Scis moldavice?” (“Știi moldovenește?”), ci “*Știi românește?*”, adică în latinește: “Scis romanice?”¹⁰.

Cînd Alecu Russo zice cu durere “nu mai sîntem moldoveni, ci romani” (citad reprodus de F. Moldovan), el își exprimă indignarea în legătură cu frantuzirea, latinizarea, italianizarea excesivă a limbii române, în legătură cu pierderea portului, a obiceiurilor naționale, fără a-i trece prin gînd că moldovenii (respectiv muntenii, transilvănenii) n-ar fi români sau n-ar vorbi și ei românește. Citim în aceeași operă a ostașului propășirii: “Cei care cîntă latinește, frantuzește, italienește, inglezește sau măcar chinezește pot plăcé pedanților, dar *nu-s poeți români. Micara, Năframa, Mihul* (balada), *Bușor, Toma lui Alimoș, Codreanu* vor trăi cît va fi un român pe lume”¹¹. Am putea reproduce zeci de citate din care rezultă că “moldoveanu” Russo este cel mai înflăcărat român: “*Pentru noi, românii, studia antichității este o studie de neapărată nevoie...*”¹²; “trebuie să

rămînem români, iar nu romani”¹³; “Greutatea întîmplărilor istorice, tendințele religioase ne siliră pe *noi, românii*, a trăi în înrîurirea slavonă, ca înrîurire preponderentă”; “în lipsă de dovezi vechi, sîntem datori a crede că *limba românească scrisă* a început cu literile chirilice...”¹⁴ ș.a.m.d. Ce e dară cu “bieții oameni” care ar vrea să aibă “un locșor pe pămîntul moldovenesc, unde să vorbească moldovenește” — citat din Russo, prin care Moldovan -Stati socoate că ne dă gata? Este vorba de o scrisoare adresată de Russo prietenului său M. Kogălniceanu, redactor la “Steaua Dunării”, prin care îl roagă să scrie “mai moldovenește”, vorba lui moș Ion Roată (care pînă la urmă se dovedește a fi tot român, căci Ion Creangă îl caracterizează drept “om cinstit și cuviincios, *cum sînt mai toți țărani români de pretutindeni*”¹⁵), adică să scrie pe înțelesul celor de la coarnele plugului, pentru “obștia cea nepoligloată, nelatină, nefrantuscă”, adică într-o românească de acasă, cu elementele ei populare, locale, moldovenești, și nu cu neologisme neînțelese de cei neșcoliți. La care nu mai puțin “moldoveanu” și patriotul Kogălniceanu îi răspunde că “Sînt atîte idei care, dacă ar fi să nu întrebuițăm cuvintele străine ce le exprimă și să ne slujim numai de

circonlocuții românești, ar rămîne mai neînțelese încă decît rostindu-se prin termine astăzi străine, dar mai împămîntenite”; “... de multe ori nouele idei vor cere neapărat nouă cuvinte”¹⁶.

Se speculează cras cu numele lui Mateevici. Ni se spune că acesta ar fi scris despre “limba moldovenească”, n-ar fi folosit termenul de român cu referire la moldoveni. Cum să-l folosească, sărmanul, dacă acesta era scos cu forța din uz (precum sînt ostracizate astăzi la radio, televiziune și în presa oficială cuvintele *Basarabia*, *basarabean*, *români moldoveni*, *români basarabeni*, *români transnistrieni* etc.). Ne-o spune Mateevici însuși într-o scrisoare din 10 aprilie 1913 către I. Bianu: “... cuvîntul “român” la noi nici nu se mai întrebuințează; rușii cred că “români” și “moldoveni” sînt două vîte cu totul osebite”¹⁷. Dar tot el este cel care, nebănuind că și o corespondență de genul acesteia ar putea fi perlustrată, i se recomandă cărturarului din România astfel: “Sînt român din Basarabia, “studentesc” la Academie (se are în vedere Academia Teologică din Kiev — N.M.) de la 1910... M-a atras totdeauna (cu) o putere deosebită folclorul *românilor noștri*...”¹⁸.

Citatul din Gh. Madan este rupt din context, nu redă atmosfera veridică din fosta gubernie țaristă,

în care limba maternă, numită, la indicația țarului și a guvernanților, în exclusivitate moldovenească, fusese în genere expulzată din învățămînt, biserică, administrație, iar românii moldoveni — rusificați. Sigur că Madan folosește terminologia oficializată pentru a apăra dreptul neamului la ființa proprie! Însă la prima ocazie același Gh. Madan scrie despre aceeași realitate — limba maternă și poporul din care face parte astfel: “Cu vreo șaizeci de ani în urmă era încă *multă viață românească* în Chișinăul stăpînit de ruși”¹⁹; “Și cînd am văzut în medeanul de vite și pe străzi *chipuri de români basarabeni*, mi s-a umplut sufletul de mîndrie”²⁰.

Nici citatul din Sadoveanu nu lovește în ținta urmărită de veninosul P. Moldovan, pentru că maestrul își exprimă încîntarea în legătură cu faptul că timp de mai bine de-o sută de ani conștiința apartenenței moldovenilor la spațiul etno-spiritual românesc n-a putut fi înăbușită de acea închisoare a popoarelor care voia să distrugă tot ce era nerusesc. Sadoveanu, care, vorba dumisale, toată viața a scris în dulcele grai moldovenesc, cel mai moldovean dintre romancierii români, firește că nu s-a îndoit nici pentru o clipă că scrie românește, că face parte din marele trup al românismului, el, care, aidoma lui Eminescu, Alecsandri,

Creangă, Russo, Kogălniceanu și atîtor altor “mari ierarhi moldoveni”²¹, a contribuit la creșterea limbii românești. Despre “moldoveanul” Ion Creangă ucenicul recunoscător constată cu durere: “Facultățile de litere ale universităților noastre n-au eliberat, în jumătate de veac, măcar o lucrare de biografie și sinteză a vieții și operei celui mai original și mai românesc dintre scriitorii noștri; și a trebuit să se găsească un străin, profesorul Jean Boutière, care să alcătuiască, acum vreo șaisprezece ani, asemenea lucrare”²². Citim în altă parte: “... Mihai vodă Viteazul, prinț al Valahiei, ... a izbutit la un moment dat (1600) să aibă sub sceptrul său *tustrele provinciile locuite de români: Valahia, Ardealul și Moldova...*”²³. Iar în privința limbii Sadoveanu a fost cel mai categoric în timpurile grele pentru noi, cînd, într-o convorbire la Moscova cu academicianul rus V. V. Vinogradov, i-a declarat cu franchețe: “Există un singur adevăr, e vorba de o singură limbă... Despărțirea artificială între frați este o faptă criminală. Avem o limbă comună, o limbă literară constituită și o gramatică constituită”²⁴.

La p. 12 P. Moldovan îl interpretează voluntarist pe N. Iorga turnînd la minciuni fără a clipi din ochi. În primul rînd, nu-i spune cititorului că Iorga își exprimă

bucuria în legătură cu revenirea Basarabiei la Patria-mamă România. În al doilea rînd, nu-l previne că spusele marelui istoric se referă direct la românii transnistrieni, și nu la moldoveni²⁵. În al treilea rînd, neobrăzatul citatoman întrerupe citatul din Iorga după cuvintele “De aici și rostul acestor cîteva explicații”, adăugînd de la sine, în afara ghilimelelor, cuvintele “*privitoare la moldoveni*, la locul lor în istorie, la dreptul lor de a se considera un popor, o națiune în rînd cu toate celelalte, mari sau mici” și sugerîndu-i cititorului că ele ar fi o continuare a gândului lui Iorga, însă tăinuindu-i că la Iorga citatul continuă după cum urmează: (...rostul acestor cîteva explicații) “*privitoare la românii transnistrieni*” pe care ca oameni, ca suflete vii, ca parte integrantă a puterii noastre naționale azi, a conștiinței noastre depline mîine, nu înțelegem, oricare ar fi soarta teritoriului pe care-l ocupă, *să-i jertfim nimănuia*”²⁶. Este denaturată din rădăcină esența spuselor lui Iorga — a-i salva cu orice preț de pierzanie pe românii de peste Nistru care gemeau sub ocupație rusească! Ce sacrilegiu față de memoria marelui român, dar și față de românii transnistrieni pe care acesta îi iubea cu toată ardoarea sufletului său generos!

La p. 67 același Moldovan

iarăși se referă la o lucrare de-a lui Iorga, în care acesta afirmă că locuitorii Basarabiei își spuneau moldoveni. Afirmă, desigur, dar Iorga știe că acești basarabeni, acești moldoveni, cum își zic ei pînă azi, sînt români. Să răsfoim lucrarea "Basarabia noastră" scrisă la 100 de ani de la răpirea ei de către ruși, pe care istoricul o încheie cu sentimentul unei datorii achitate conștiințios față de această palmă de pămînt românesc: "Am dovedit că nu e ogor, monument, așezămînt local, neam vechi în Basarabia, care să nu fie al nostru, sînge românesc, faptă românească, gînd românesc"²⁷.

Nici trimiterea la Zamfir Arbore (p. 97) nu e corectă, pentru că Arbore știa prea bine și a spus-o atunci cînd a putut s-o spună cine locuiesc în Basarabia și ce limbă trebuie să se vorbească acolo: "De la 1812 românii din Basarabia sînt sub stăpînire străină. Ei sînt opriți a învăța limba lor maternă, opriți a se ruga lui Dumnezeu românește: școala și biserica în Basarabia au devenit pîrghie cu ajutorul căreia guvernul rus nădăjduiește să rusifice populațiunea românească... În nici o școală nu este permis a se învăța românește, în nici o bibliotecă nu se tolerează de a se ținea o carte românească"²⁸.

A-i atribui marelui luptător și făuritor al Unirii Basarabiei cu

Țara, ardeleanului Onisifor Ghibu, teoria a două popoare și a două limbi diferite este de-a dreptul monstruos: la ce-ar mai fi trudit în acest caz fără preget și cum ar fi izbutit s-o făurească? Ghibu, ca un mare și fin strateg ce cunoștea bine starea de spirit de pe loc, a folosit, în funcție de împrejurările concrete, îmbinările "popor moldovenesc", "limbă moldovenească", însă el nu le-a atribuit nici o dată semnificația pe care vrea să le-o confere Moldovan-Stati, așa cum ne-a demonstrat-o vrednicul său fiu Octavian Ghibu, care e nevoit să-și apere părintele de insinuări din partea unor speculanți politici. Să-l cităm și noi pe românul de la 1917-1918 Onisifor Ghibu: "... pentru mine devenise o dogmă convingerea că românii din Basarabia, care nu sînt nici ruși, nici măcar "moldoveni", ci români de sînge, trebuie să devină acum, drept consecință a revoluției, români de suflet și de ideal; altfel vor rămîne condamnați pentru totdeauna la rolul de simpli iloți, netrebniți prin ignoranța lor, și pentru neamul românesc, și pentru împărăția rusească"²⁹; "Lui Stalin i se datorește și manevra, net antileninistă, de a-i declara pe românii din Basarabia și Transnistria "moldoveni", care ar fi alt popor decît românii, de a le impune o limbă aparte, "moldovenească", și de a schimba

alfabetul latin cu cel rusesc”³⁰.

P. Moldovan afirmă în **În loc de prefață** că printre lucrările care i-au servit drept model de argumentare se află și lucrarea istoricului din România N. Grigoraș “Moldova lui Ștefan cel Mare” (Chișinău, 1992), însă nu spune că prima parte a lucrării e intitulată “Țara Românească a Moldovei”. Deci și Moldova era o Țară Românească precum Muntenia sau Transilvania, *adică țară a românilor, țară populată de români*. Autorul tănuiește și faptul că, în repetate rînduri, domnii Moldovei se autointitulau “domn al Moldovlahiei”, *adică domn al Țării Românești a Moldovei*³¹. El tănuiește faptul că într-o scrisoare din 1478, adresată venețienilor, Ștefan cel Mare numește Muntenia “l’altra Vlahia”, “o altă Vlahie”³², ceea ce înseamnă că și țara sa era o Valahie, *o țară românească, țară populată de români* (valahi era numele pe care de obicei îl dădeau străinii românilor, fie că erau munteni, fie că erau transilvăneni, fie că erau moldoveni). Autorul pescuiește cu rîvnă de lexicograf amator în documentele moldovenești vechi cuvinte și îmbinări ca *moldovean*, *limba moldovenilor*, *moldovenie*, *limbă moldovenească*, dar se face a nu vedea că tot acolo se folosește și termenul *muntean* care se opune lui *moldovean* ca termen de același

nivel, dar care, împreună cu *moldovean*, este subordonat în mod logic termenului generic *român*.

Autorul jubilează cînd atestă că textul a fost tradus pe *moldovenie*, dar închide ochii cînd un suret e “scos pe *rumănie* de pe uric sîrbăscu, pe Berghinești și pe țigani”³³ de mult păcătosul ieromonah Ioan din Moldovița la Fălticeni, mai 27, sau nu-i explică cititorului ce e cu acest “*rumănie*”.

Ne-am referit numai la cîteva din numeroasele procedee ticăloase de care face uz trișorul pentru a induce în eroare opinia publică și a compromite numele neîntinate ale celor mai lucide minți ale neamului românesc.

Uniunile de creație și instituțiile de cercetări științifice (Uniunea Scriitorilor, Asociațiile Oamenilor de Știință, Academii etc.) ar trebui să protesteze vehement în legătură cu încercarea unor impostori de a atenta la bunul nume și la memoria sacră a înaintașilor, apelînd la ajutorul legii în cazul în care normele morale sînt sfidate în mod ostentativ.

3. Impresionează coincidența de păreri a specialiștilor dialectologi (M. Caragiu-Marioțeanu, Em. Vasiliu, V. Pavel, N. Saramandu) în ceea ce privește unitatea subdialectelor dialectului dacoromân și în genere a

dialectelor limbii române — expresie vie a continuității românilor de-a lungul istoriei la nord și la sud de Dunăre și pînă dincolo de Tisa și de Nistru. “Miracolul” rezistenței poporului român în fața puhoaielor de năvălitori și-ar găsi o explicație nu numai în bărbăția lui în lupta pentru apărarea moșiei, ci și în dîrzenia cu care românii își apărau ultimul lor bastion — limba română³⁴.

O limbă literară de prestigiu făurită prin contribuția cronicarilor și a scriitorilor clasici munteni și moldoveni nu a putut fi înlocuită nici prin radutempismele unor madani, dîmbuli, cușmăunși din deceniul 4 din stînga Nistrului (gen *sînguratic, multuratic, aplecare, șinșiancă, stîngomaluriinic, cumătășlinic, gîtleagău, apă-născător, aeronăscător* ș.a.), nici prin imitarea servilă a vorbirii “din satu n’eu” (gen: “*Maștei șădi pi sofci și citești un buchiri. O ald’înî o întrat în chimnatî și i-o pus un ac pi virvu lind’ii*”), nici, cu atît mai mult, prin sabirul moldo-rus creat în mod artificial de imaginația bolnavă a zeloșilor promotori ai ideii revoluției proletare care trebuia să sfarme din temelie lumea veche și să creeze o lume nouă (gen: “*Iaceșili gospodcolniși după prilucrarea ‘ntoarșirii Comitetului Țantral a P.C. (b) din tăt Soiuzu dila 3 sentiabri dispri ‘nîlnirea anului a triilea a șinșianimii, o*

arătat cî eli cu lucru lor tari s-o dipartat dila viața gospodărească a colectivilor”). Practic, de la 1957 încoace normele limbii române literare de pe teritoriul Republicii Moldova sînt identice cu cele care funcționează în România, indiferent de faptul dacă “moldoveniștii” au vrut să recunoască lucrul acesta sau nu. Aprobarea în anul curent de către Ministerul Învățămîntului din România a “Albinuței” lui Gr. Vieru (editată recent la București într-un tiraj de peste 300.000 de exemplare) în calitate de carte de învățătură și pentru copii de la grădinițele din România (în grădinițele din Moldova ea a intrat cu mai mulți ani în urmă) este cel mai recent, dar și cel mai forte argument că limba literară din Republica Moldova este cea mai autentică limbă română, iar micii cetățeni care îi rostesc cu gurițe de înger cuvintele ei de aur simt românește și se simt români. Unitatea de limbă, așa cum a demonstrat prof. E. Coșeriu³⁵, este în legătură nemijlocită cu unitatea de neam. Nici un zid berlinez, nici unul vietnamez sau coreean, nici un gard de sîrmă ghimpată de la Prut sau din orice parte a globului nu poate rezista veșnic în fața aspirației neamului spre reîntregire, în fața mersului obiectiv al istoriei spre construirea unei case umane comune.

NOTE:

1. Buga Ion, **O limbă maternă — un alfabet.** // "Învățămîntul public" din 19 octombrie 1988, p. 4.

2. Mohov N. A., **Formarea poporului moldovenesc și întemeierea Statului Moldovenesc**, Chișinău, 1969; **Moldavane**, Chișinău, 1977; **Istoria R.S.S. Moldovenești**, vol. I, Chișinău, 1988.

3. A se vedea: Lazarev A., **Ia moldavanin!** // "Sovietskaja Moldavija" din 26 iunie 1990, p. 3; Ciobanu I. D., **Slovo o sud'be rodnogo jazyka**, Tiraspol', 1992, precum și luările de cuvînt ale participanților la Congresul "Casa noastră — Republica Moldova" din 5 februarie 1994.

4. Într-un moment de sinceritate unul din liderii actualului partid de guvernămînt din Republica Moldova declarase fără ocolișuri că ei ar accepta în viitoarea (pe atunci) Constituție formularea precum că limba de stat este limba română dacă li s-ar da garanția că mîine nu li se va cere ca poporul moldovenesc să fie numit popor român. Despre aceasta a se vedea: Tănase C. **Agresivitatea surogatului lingvistic.** // "Limba Română", nr. 1, Chișinău, 1994, p. 19.

5. A se vedea: **Actele legislative ale R.S.S. Moldovenești cu privire la decretarea limbii moldovenești (ca) limbă de stat și revenirea ei la grafia latină**, Chișinău, "Cartea Moldovenească", 1990, p. 5 ("R.S.S. Moldovenească sprijină aspirația moldovenilor care locuiesc peste hotarele republicii, iar ținînd cont de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă (sublinierea ne

aparține — N.M.) — și a românilor care locuiesc pe teritoriul Uniunii R.S.S., de a-și face studiile și de a-și satisface necesitățile culturale în limba maternă").

6. În culegerea: **O luptă, o suferință și...**, Chișinău, "Literatura artistică", 1989, p. 62.

7. Așa procedează Moldovan P. P. (Stati V.) în lucrarea **Moldovenii în istorie**, Chișinău, "Poligraf Service", 1993, p.p. 28, 149-150, 154 și Senic V. într-un interviu dintr-o gazetă din Rusia (a se vedea: Ionko M., Dobrovolskaja L., **Novișe liudi - novișe orientiri.** // "Učitel'skaja gazeta", nr. 24 din 31 mai 1994, p. 7.

8. Apariția broșurii cu pricina a fost programată special pentru Congresul preelectoral "Casa noastră — Republica Moldova", cînd a fost înmînată gratis (ce generozitate din partea autorului, pe contul căruia, chipurile, ar fi fost editată!) fiecărui invitat. Multe pasaje, citate și idei din ea au fost preluate și în cuvîntarea Președintelui la numitul Congres. A se vedea discursul **Republica Moldova este țara tuturor cetățenilor săi**, publicat în fostul organ al fostului Parlament — "Sfatul Țării", nr. 7 din 12 februarie 1994, p. 2.

9. Costin M., **Letopisețul Țării Moldovei**, B., 1979, p. 189.

10. Cantemir D., **Opere complete**, IX, t. I, B., 1983, p. 63-65.

11. Russo A., **Opere**, Chișinău, 1981, p. 48.

12. **Tot acolo**, p. 78.

13. **Tot acolo**, p. 79.

14. Tot acolo, p. 98.
15. Creangă Ion, **Opere**, vol. II, Chișinău, 1989, p. 45.
16. Russo A., **Opere**, p. 425-426. Ultima idee, după cum știm, o împărtășește și Russo însuși cu altă ocazie.
17. A se vedea: Nuță I., **Al. Mateevici și limba română**. // "Limba română", nr. 1, Chișinău, 1991, p. 30.
18. Tot acolo.
19. Madan Gh., **Toamnele Chișinăului românesc de altă dată**. // "Basarabia", nr. 11, 1990, p. 76.
20. Tot acolo, p. 80.
21. A se vedea: Istrate G., **Maril ierarhi moldoveni și limba literară**. // "Limba română", nr. 3, Chișinău, 1994, p.p. 108-115.
22. Sadoveanu M., **Mărturisiri**, B., 1960, p. 514.
23. Tot acolo, p. 573-574.
24. Olteanu C., **Cine l-a salvat pe Sadoveanu?** // "Basarabia", nr. 8, 1992, p. 99-100.
25. A se vedea: Iorga N., **Românii de peste Nistru**. // "Basarabia", nr. 11, 1992, p. 78.
26. Tot acolo.
27. Iorga N., **Basarabia noastră**, Chișinău, Universitas, 1993, p. 142.
28. Arbore Z., **Liberarea Basarabiei**, Chișinău, Universitas, 1993, p. 169-170.
29. Ghibu Onisifor, **Pe baricadele vieții**, Chișinău, Universitas, 1992, p. 40.
30. Tot acolo, p. 36.
31. A se vedea: Costăchescu M., **Documente moldovenești înalte de Ștefan cel Mare**, vol. I, Iași, 1931, p.p. 147, 212, 286, 307, 311; Bogdan I., **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. II, B., 1913, p.p. 315, 356, 361, 467 ș.a.
32. A se vedea: Grigoraș N., **Moldova lui Ștefan cel Mare**, Chișinău, Universitas, 1992, p. 8.
33. Bogdan I., **op. cit.**, p. 15.
34. A se vedea spusele istoricului francez E. Quinet în această privință în "Patrimoniul", nr. 1, Chișinău, 1992, p. 101.
35. Coșeriu E., **Unitate lingvistică — unitate națională**. // "Limba română", nr. 2, Chișinău, 1994, p.p. 11-17.

Prof. univ.
Dan SLUȘANSCHI
București

ROMÂN MI-E NEAMUL, ROMÂNESC MI-E GRAIUL

Astfel că astăzi Moldovenii, Muntenii, Valahii de peste munții Carpați, cei din Balcani, cei din Bugeac și Epiroții, toți se numesc cu numele îndeobște nu de Valahi, ci de Români, iar limba lor de-acasă o numesc "limba română".

(Dimitrie Cantemir,
Historia Moldo-Vlachica)

Pe românește, în graiul cel vechi și bun al cărturarilor și cronicarilor pe care-i citea mereu și-i pomenea întruna Eminescu, *limbă* însemna adesea și "neam", tot așa cum *lege* însemna totodată și "credință": felul de a vorbi definește neamul, tot așa cum orînduieștii dumnezeiești și cele omenești se cade să meargă dimpreună.

De aici se scoate simpla încheiere că oricine caută a strica, a răpi sau a răstălmăci felul,

înțelesul și numele limbii cuiva, la inima de neam a lui țintește mai cu seamă. Fie-ne iertată o destăinuire: cel ce scrie aceste rînduri e de fel din Ceahorul Cernăuților, străbunic fiindu-i Silvestru Morariu, Mitropolitul. Urgia din 1940 l-a silit să fugă să se nască la Sibiu, în inima Transilvaniei, iar valurile vieții l-au adus să trăiască în București, în miezul Țării Românești. Se simte așadar acasă peste tot unde flutură tricolorul nostru, e acasă peste tot unde se vorbește românește, dorindu-și din suflet să ajungă a le preda cîndva latina învățăceilor din Chișinău și Cernăuți, așa cum a făcut-o la București, Timișoara sau Cluj. De aceea, poate da mărturie nemijlocită că neamul și limba ne sunt aceleași tuturora, ca și trunchiul din care se trag ramurile Banatului, Crișanei, Maramureșului, Bucovinei, Basarabiei, Dobrogei, spre a pomeni înainte de toate cununa de frumuseți românești care încinge cetatea dinlăuntru a Carpaților, bastionul și cheazășia românității.

Țăria aceasta vine, firește, din romanitatea obîrșiei noastre: din limba trainică a Romei și din legea iubirii lui Isus, care ne-au purtat mîntuitor prin veacuri grele. Dar țăria aceasta nu-i de la Dumnezeu lăsată pe vecie, ci ea trebuie îngrijită și cultivată, strînsă și păstrată, păzită și apărată, pentru că

latinitatea culturii noastre — laolaltă nu cu Uralii, ci cu Europa — se cade mereu înțeleasă, iubită și înălțată, ca o icoană minunată către care se cade să ne întoarcem sufletește fără încetare.

Nu-i de mirare, ba e chiar un compliment — de n-ar mai fi! —, faptul că alții își vor ba un ram, ba altul dintre cele care cresc din trunchiul arborelui și țării României. E vajnic trunchiul, este bună Țara: din toate părțile pot deci veni puteri de pradă. De uluire și obidă este să vezi însă români de-ai noștri care, îmbrăcându-și sufletul în *rubască*, sunt gata să dea nume de ram și nu de trunchi limbii și neamului lor, ajungând să împlinească dictonul imperial *Divide et impera!*, deci să întregească toporul care să taie pînă la urmă ramul din trunchi, ca prinos la Poarta Răsăritului. Dar mă întreb de poate un timișorean să-și zică bănățean, *dar nu român* ? Un sătmărean să-și spună maramureșean, *dar nu român*? Pot eu,

bucovinean, să-mi spun moldovean, *dar nu român* ? Chiar poate cineva din Orhei sau Chișinău, din Soroca ori din Bălți să-și spună moldovean, *dar nu român*? Poate s-o facă, fără să-și dea seama ce face și cine-l împinge din umbră?

De va fi fost cîndva, la obîrșia ei ca Principat, Moldova noastră, întregindu-se, făcută din două părți, acestea erau Țara ei de Sus și Țara de Jos, olaltă între Carpați și Nistru, dar nicidecum cu Prutul, rîu de jale, drept hotar imperial. Iar după ce-au căzut, în 1918, stîlpii de hotar dintre români și români aflați mai înainte pe creste de Carpați, căzînd și pajurile imperiale dintre Chișinău și Iași, nu-i firesc să nu ne mai putem concepe altfel decît împreună? Firesc este. Dat fiind că, sub greu blestem, nu ne putem uita nici istoria, nici limba, nici neamul din părinți, decît umblînd cumva după prețul luat de Iuda.

Să ne ajute Dumnezeu pe noi și pe copiii noștri să avem tăria de a ne scutura și de a opri o astfel de nelegiuire.

Cezar IVĂNESCU

DOINA

(Tatăl meu Rusia)

I de cincisprezece ani nu știu, nu știu nimic de tine, Tată,
stai tot în casa-n care-am stat copil în vîrsta fermecată,
stai tot în casa-n care crunt îmi loveai trupul cu centura?
val roș de sînge și acum tot îmi mai podidește gural

I sărutu-ți mîna, Tată bun, sărutu-ți mîna și-nchinare
Ca Domnul-Dumnezeu Tu ești, ca Dumnezeu și Sfîntul Soare,
cîți pumni în inimă-am primit mi-au fost ca floarea la ureche
că nu e pumn să poată sta cu pumnul Tatălui perechel

I sărutu-ți mîna, Tată bun, sărutu-ți mîna și genunchii,
te-ating cu palma de copil cu-nvinețitele ei unghii,
mi-s mîinile tot străvezii, nevinovate, albe prunce,
putea să mi se-oprească-n loc cu totul inima atunci!

I Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia..
Tu numărai și-ți întindeam palmele-nsîngerate ția..
Te-ai fi oprit de-ai fi văzut că fiul tău de-al doilea plînge
Ți-aș linge cizmele și azi de-ar fi stropite de-acel sînge!

I Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia..
Tatăl dement cu epoleți și cu centură ca leșia..
Tu erai Tatăl meu și noi copiii te uram și Mama,
că ni l-ai pus tu pe pereți pe Stalin și-ai dat jos icoana!

I Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia..
mai mult pe mine mă băteai, spre mine-ți abăteai urgia..
pînă spre miezul nopții mult în casa noastră luminată
se auzea cum tu lovești cu vrednicia ta de Tatăl

! Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia...
ne-ai îngrozit cu groaza ta copiilor copilăria...
m-ai priponit, m-ai alungat din părinteasca noastră casă,
de-aceea azi picioarele mi-s tari ca fierul și frumoasa!

! Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia...
genunchii azi mi-i plăc și-ți plîng singurătatea, nebunia...
mă poartă azi picioarele pe Drumul Noilor Imperii,
la Noua Sofie să-ajung pe crucea Albelor Siberii!

! nimic nu poate-a mă-ngrozi, sufletul meu nu se mai teme...
de tine doar mi-i dor mereu, nu te-am văzut de-atîta vreme,
dar nu bătrîn, dar nu dement, n-aș vrea să-mi pari acum un altul,
Tu care trupul mi-ai făcut tare și neted ca asfaltul!

! poate, de-acum, nu mai e mult și în Siberia ni-i drumul,
la tine doar mă mai gîndesc cît ține și ne-o ține-acumul,
fiul vîndut și schingiuit ce gînd să-ți mai trimită ția?
Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia!

! de cincisprezece ani nu știu, nu știu nimic de tine, Tată,
stai tot în casa-n care-am stat copil în vîrsta fermecată...
stai tot în casa-n care crunt îmi loveai trupul cu centura...
val roș de sînge și acum tot îmi mai podidește gural!

! Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia
Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia
Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia
Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia
Tu erai Tatăl meu și noi copiii îți spuneam Rusia!

Marleen Van
PETEGHEM

Lille, Franța

ALT(UL) VS. UN ALT(UL): UN CALC SERVIL SAU O NOUĂ DISTINCȚIE SEMANTICĂ?

În multe gramatici ale limbii române, folosirea articolului nehotărît cu *alt(ul)* este considerată ca fiind un calc după limba franceză sau germană, care ar fi apărut abia în secolul al XIX-lea și care ar fi pătruns mai ales în stilul cult. După mulți gramaticieni, acest calc este greșit și trebuie deci evitat(1). Într-adevăr, spre deosebire de *autre*, echivalentul lui în limba franceză, *alt(ul)* nu are nevoie de nici un articol ca să introducă un substantiv într-o propoziție.

cf. (1a) * *J'ai attendu autre bus.*

vs. *J'ai attendu un autre bus.*

vs. (1b) *Am așteptat alt autobuz.*

Diferența aceasta distribuțională se datorează faptului că *alt* și *autre* au în limbile respective un statut gramatical diferit: *alt* în limba română este un adevărat determinant și *altul* un adevărat pronume,

spre deosebire de *autre* în limba franceză, care se comportă mai degrabă ca un adjectiv, ceea ce reiese și din faptele următoare:

1. Franțuzescul *autre* se combină nu numai cu articolul nehotărît, ci și cu articolul hotărît și cu aproape toți determinanții sau toate adjectivele pronominale. În limba română, însă, există un alt cuvânt pentru combinația itemului *alt* cu referința hotărîtă, adică *celălalt*, care se comportă și el ca un determinant și care este numit în gramaticile românești "demonstrativ de diferențiere"(2). *Alt(ul)* și *celălalt* corespund de fapt amîndouă cuvîntului *autre*, cu care au în comun trăsătura semantică de "diferențiere", dar în același timp între ele există o opoziție ce reflectă aproximativ opoziția 'hotărît' (*celălalt* = *l'autre*) / 'nehotărît' (*altul* = *un autre*). Franțuzescul *autre*, în schimb, nu exprimă decît diferențierea și trebuie să fie susținut de un determinant ca să aibă o valoare referențială completă, deci hotărîtă sau nehotărîtă, și de aceea nu poate funcționa singur ca determinant.

2. Un al doilea fapt care dovedește că *autre* are o valoare mai pronunțat adjectivală decît corespondentele lui în română este poziția sa lineară în grupul nominal: de pildă, *autre* se plasează după numerele, spre deosebire de *alt* și *celălalt*, care le precedă(3).

(2a) *Am studiat celelalte două probleme.*

(2b) *J'ai étudié les deux autres problèmes.*

(3a) *Au sosit alte două persoane.*

(3b) *Deux autres personnes sont arrivées.*

Pe de altă parte, faptul că *alt* și *celălalt* sînt în mod normal

antepuse constituie o dovadă în plus că aceste cuvinte funcționează ca determinanți, adjectivele calificative fiind în cele mai multe cazuri postpuse în limba română.

3. Un al treilea fapt care demonstrează că atât *celălalt*, cât și *alt* sînt adevărați determinanți este morfologia lor: ele prezintă opoziții cazuale morfologice, formal identice cu cele aflate în paradigma demonstrativului și a articolului nehotărît *un*.

cf. (4)

altui(a) — *altei(a)* — *altor(a)*
unui(a) — *unei(a)* — *unor(a)*
acestui(a) — *acestei(a)* — *acestor(a)*
celuilalt — *celeilalte* — *celorlalți*
 — *celorlalte*

Deicticul *-a*, care indică varianta pronominală în cazul genitiv/dativ al lui *alt*, constituie un argument suplimentar, fiindcă acest deictic se găsește de asemenea la demonstrative și la formele genitive și dative ale pronumelui *unul*.

Putem conchide deci că *alt* este un adevărat determinant și *altul* un adevărat pronume. Și, totuși, amîndouă se întrebunțează din ce în ce mai mult în româna contemporană cu articolul nehotărît, de care nu au nevoie din punct de vedere gramatical. Cum am semnalat mai sus, acest fenomen a fost considerat mult timp ca fiind un calc greșit după limba franceză sau germană, care s-a introdus în limba română abia în secolul al XIX-lea. Cei mai mulți sînt de părere că este vorba de o adevărată greșală. Al. Graur (1988:328), de pildă, critică mai ales îmbinarea pronumelui *altul* cu articolul nehotărît, pe care o califică ca fiind "hibridă și vizibil

negramaticală". Argumentele lui sînt următoarele:

1) Această expresie a apărut foarte tîrziu în limba română (după Graur, abia în secolul nostru), și nici astăzi nu s-a răspîndit peste tot.

2) Sintagma *un altul* este teoretic necorectă pentru că ar conține două articole: articolul nehotărît *un* și encliticul *-ul*.

3) Un *alt(ul)* nu apare (iarăși după Graur) decît la masculin singular nominativ-acuzativ, se întîlnește mai rar la feminin sau la genitiv-dativ și are deci o paradigmă defectuoasă.

Chiar și îmbinarea determinantului cu articolul, deci "*un alt*", trebuie evitată, deși nu conține decît un singur articol și este acceptabil din punct de vedere gramatical. Ca dovadă, el menționează faptul că articolul nu se poate folosi în anumite fraze "neaoș românești" ca:

(5a) **Asta-i o altă gîscă.*

(5b) **Nu mai e un altul pe lume ca el.*

(5c) **O să încerc pe o altă cale.*

La toate aceste argumente s-a răspuns sau se poate răspunde. Primul argument despre vechimea și răspîndirea acestei combinații a fost respins în mod convingător de C. Frîncu într-un studiu foarte bine documentat din 1984, care dovedește că folosirea articolului nehotărît împreună cu *alt(ul)* este un fenomen foarte vechi: "*un alt*" apare pentru prima oară în secolul al XVII-lea, și anume în *Biblia de la București* (1688), și este destul de frecvent în secolul al XVIII-lea, deci în perioada anterioară influenței franceze sau germane culte. Combinația "*un altul*" apare într-adevăr mai tîrziu, este atestată

pentru prima oară la sfârșitul secolului al XVIII-lea în *Cronica despre domnia lui Mavrogheni* (1790) și exemplele sînt destul de rare. Frîncu dovedește însă în plus că ambele fenomene apar și în unele graiuri dacoromâne, precum și în cele trei dialecte românești sud-dunărene și că sînt deci foarte răspîndite. Concluzia sa este că nu poate fi vorba numai despre un calc după limba franceză sau germană și că această expresie a apărut datorită unei tendințe interne a limbii române, umplînd un loc gol în sistem, ipoteză pe care o vom susține și noi.

Al doilea argument al lui Graur, anume că "*un altul*" ar fi agramatical pentru că ar conține două articole, este și el greșit. Cum se știe, encliticul *-ul* nu funcționează aici ca articol hotărît, ci este o marcă a pronominalizării. Ca dovadă, acest "articol" e prezent și după o prepoziție(4).

(6a) *Am căutat pe altul.*

vs. (6b) *L-am căutat pe profesor.*

(6c)**L-am căutat pe profesorul.*

Al treilea argument, după care *un* n-ar apărea decît la masculin singular nominativ-acuzativ, este parțial greșit. Este incorectă afirmația că articolul nehotărît nu apare la feminin sau la genitiv-dativ. Ca dovadă, următoarele exemple — printre multe altele — atestată în texte literare contemporane:

(7a) *Văzu o altă ușa deschisă.*
(Șepeneag, 38)

(7b) *Cine mi-a spus de soarta unui altuia care a plecat în anii războiului în Germania să se instruiască, să se facă ofițer?*
(Preda, 230)

(7c) *Bine că totuși mă încredințase unui altuia...* (Preda, 237).

Este adevărat însă că la plural *alți(i)* și *alte(le)* nu se îmbină niciodată cu articolul nehotărît, dar aceasta se explică ușor. *Un* și *o*, cu funcția lor de articole, nu au un adevărat plural: formele *niște* și *unii/unele*, considerate uneori ca pluralul articolului nehotărît, nu sînt adevărate articole, pentru că prezența lor nu este obligatorie.

cf. (8a) *Am cumpărat cărți.*

vs. (8b) *Am cumpărat niște cărți.*

(8c) *Am cumpărat unele cărți.*

vs. (9a)* *Am cumpărat carte.*

vs. (9b) *Am cumpărat o carte.*

Niște și *unii/unele* funcționează deci mai degrabă ca adjective pronominale nehotărîte decît ca articole.

Ultimul argument al lui Graur, însă, anume că articolul nehotărît nu se poate combina oricînd cu *alt(ul)*, este cu totul corect. Ni se pare însă că nu dovedește că această combinație ar fi greșită, ci, dimpotrivă, că valoarea referențială a sintagmei "*un alt(ul)*" este alta decît cea exprimată de *alt(ul)* fără articol nehotărît, ceea ce explică de ce nu pot comuta liber în orice context. Vom dezvolta, prin urmare, ipoteza că această combinație și-a făcut un loc în sistem. Cele două variante nu sînt numai de ordin idiolectal sau stilistic, ci au în plus o valoare referențială diferită. Ipoteza aceasta a fost propusă deja de Frîncu (1984), care crede că folosirea articolului corespunde unei nevoi de individualizare, fără să precizeze în ce constă această valoare de individualizare. I.

Iordan însă este mai explicit în *O gramatică a "greșelilor"* din 1943. Și el susține ideea că ambele forme s-au diferențiat semantic și definește această diferențiere în felul următor: *altul* fără articol ar însemna în mod obișnuit "al doilea din doi", pe când *un alt(ul)* ar "presupune existența a mai multe (decît două) obiecte, distribuite în două grupe: una alcătuită dintr-un singur obiect (*unul*), a doua din toate celelalte împreună, așa că *un altul* indică pe unul dintre toate acestea" (Iordan, 1943:326). Definiția aceasta semantico-referențială este interesantă, formulată în plus într-un metalimbaj modern. Folosirea cuvîntului *alt(ul)* presupune într-adevăr existența unui alt referent, pe care îl vom numi "reper", care poate fi identificat prin contextul fie lingvistic -cf. anafora, ex. 10 —, fie extralingvistic — cf. deixisul, ex. 11.

(10) *Ca să ajungi în punctul ăla nu trebuie să treci printr-un alt punct care e jumătatea jumătății?* (Țepeneag, 126)

(11) *Îmi plăcea să stau cu alții care beau, fără să-i jenez, eram la fel de vesel ca și ei.* (Preda, 155)

Diferența față de anafora sau deixis în sens strict este că *altul* implică în mod necesar o lipsă totală de coreferință. Sintagma care conține *alt(ul)* este oarecum într-un raport negativ cu acest "antecedent".

Problema este însă că definiția propusă de Iordan pentru *un alt(ul)* este valabilă și pentru multe exemple cu *altul* fără articol, ca de pildă exemplele 12a și 12b, în care existența a mai multor referenți posibili este presupusă:

(12a) *Nu mai avea rost să aștepte alt autobuz.* (Țepeneag, 80)

(12b) *Trebuie să-mi cumpăr alt costum.* (Preda, 235)

Cea propusă pentru *altul* fără articol, însă, convine mai degrabă cuvîntului *celălalt* la singular, care prin caracterul lui hotărît singular se referă într-adevăr în mod normal la ultimul referent rămas în afară de reper. Dacă acest reper este unic, urmează presuposiția că ansamblul de referință este alcătuit din doi referenți, ca în exemplul (13):

(13) *Se ridică ținînd cușitul într-o mîină, poșeta în cealaltă.* (Țepeneag, 17)

Este totuși corectă observația că în unele exemple și *altul* se folosește într-adevăr în contexte care presupun existența a numai doi referenți, mai ales cînd este în corelație cu *unul*, dar problema aceasta depășește cadrul prezentului articol(5).

(14) *Auzi zgomotul a două cușite frecate unul de altul.* (Țepeneag, 110)

Să admitem, totuși, că în cele mai multe cazuri *altul* fără articol figurează în contexte care presupun existența mai multor referenți posibili, cum reiese clar din exemplele 12 și din cele care urmează:

(15a) *Coti pe o stradă la dreapta, apoi pe alta.* (Țepeneag, 100)

(15b) *Apoi intră într-un compartiment, perforă biletele, mulțumi, ieși, intră într-altul, ba, aici mai fusese.* (Țepeneag, 110).

Părerea noastră este deci că diferența dintre *alt(ul)* cu și fără articol nu este legată de numărul referenților presupuși, ci că este altceva la mijloc, ceea ce vom încerca să arătăm aici prin analiza cîtorva exemple. În primul rînd, vom comenta:

1) exemple tipice în care apare articolul hotărît, toate atestate în texte literare (cf. bibliografia), pe

urmă 2) câteva exemple în care articolul nu apare și nici nu poate apărea, ca să terminăm cu 3) o analiză a diferenței semantice implicate de exemplele care admit ambele posibilități, din care vom încerca să tragem o concluzie unitară.

1) Exemple tipice în care articolul nehotărît apare ușor sînt 16a și 16b, unde există într-un fel o simetrie referențială și discursivă între cei doi referenți.

(16a) *Traversă strada și dădu colțul pentru a ajunge pe o altă stradă lungă și dreaptă ca un bulevard.* (Țepeneag, 38)

(16b) *Urcă treptele — ușa era întredeschisă — și se strecură înăuntru. Nu era nimeni. Văzu o altă ușă deschisă.* (Țepeneag, 70-71)

În ambele este vorba de un referent și pe urmă se trece la un alt referent analog, căruia i se aplică un predicat destul de paralel. Amîndoi referenții coexistă oarecum în discurs sau mai degrabă se succedă. În astfel de exemple prezența articolului este frecventă. Folosirea articolului se impune, deci, mai ales cînd deja a fost vorba în contextul lingvistic anterior de un referent analog. Cu alte cuvinte, articolul apare cel mai ușor cînd mecanismul de identificare a reperului este anaforic.

El apare frecvent și cînd propoziția conține o expresie existențială, ca de pildă verbele *a vedea*, *a auzi*, *a găsi* sau interjecția *ia!*:

(17a) *Dar zări, în același timp, strecurîndu-se pe apa dintre dunele cele mai mari, o altă barcă condusă de o femeie tînără, cu trupul mare.* (Bănulescu, 26)

(17b) *Din partea opusă trenului cu care venisem, se auzea un alt tren, care se apropia în viteză.* (Bănulescu, 75)

Nu este suficient însă să fie vorba de două situații paralele succesive. Să comparăm exemplele 18a și 18b:

(18a) *Strînse un șurub, apoi un altul, pînă cînd i se păru că țambalul sună bine.* (Bănulescu, 25)

(18b) *Nu trebuia decît să apese pe un buton, pe urmă pe altul, ca să se schimbe macazul [...]* (Țepeneag, 129)

Aceste două exemple prezintă situații similare, însă în 18a autorul a folosit articolul, pe cînd în 18b nu. Există două diferențe între aceste fraze, în stare să motiveze alegerea autorului, care nu ni se pare a fi arbitrară. Prima diferență este că în 18a se înțelege că personajul strînge la întîmplare un șurub oarecare dintr-un ansamblu de șuruburi, pe cînd în 18b trebuie apăsă pe un anumit buton. A doua diferență este că în 18a fraza este factuală, fiind vorba de un fapt petrecut, pe cînd 18b este modală. În primul caz, referentul este deci un referent oarecare, ales la întîmplare dintr-un ansamblu, dar specific, fiindcă acțiunea este săvîrșită, pe cînd în al doilea referentul se alege în mod voit, intenționat, iar contextul este modal.

2) Să trecem la analiza cîtorva exemple în care articolul nu poate apărea:

(19a) *Lăsau să apară materialul fără semnătură și în numărul următor dădeau erata, fiindcă o citea alt cenzor, căruia o simplă erată nu i se părea suspectă.* (Preda, 301)

(19b) *Trecea briciul cu grijă peste clăbuc, aplecat spre oglindă, potrivit din cînd în cînd oglinda ca să cuprindă mereu alt colț al curții Milionarului.* (Bănulescu, 125)

Sintagmele subliniate din aceste exemple nu au referent fix. În amîndouă referentul sintagmei

se schimbă mereu și nici reperul nu este fix: diferența se stabilește de fiecare dată față de referentul precedent. Accentul este pus aici pe valoarea negativă a itemului *alt* și sintagma nu are valoare referențială specifică.

La fel și în 20, care prezintă un context modal, în care sintagma *altul* nu se referă la nici un referent specific și nu are decât o valoare negativă:

(20) *Aceasta ridică din umeri, și ca să nu se certe — e un om pașnic, altul în locul lui nu l-ar fi suportat pe mecanic — iese din cabina locomotivei [...]* (Țepeneag, 11)

Aceeși valoare negativă apare și în exemplul 21, în care îmbinarea în *altă* zi înseamnă o zi oarecare, numai nu cea propusă de doamna respectivă:

(21) *Afît de tare o iubeam pentru abandonul ei [...] încît puteam să renunț la ea, adică la inițiativa ei, din bilet, să amîn deznodămîntul, și să vin în altă zi [...]* (Preda, 301)

Folosirea articolului este imposibilă și în exemplul 22, care prezintă o situație specială:

(22) *Nu voi reuși niciodată să scap de gîndul stupid că am așteptat-o pe alt peron decît trebuia.* (Țepeneag)

Alt peron este urmat de *decît* + verb, o conjuncție care introduce câteodată reperul cuvîntului *alt*. Nu este vorba aici de coexistență în discurs între cei doi referenți considerați, nici de anaforă. Raportul dintre referentul efectiv și reper este unul de substituție, și identificarea este negativă, ceea ce explică imposibilitatea articolului. *Alt* s-a întrebuițat aici fără articol într-un context factual cu valoare referențială specifică.

3. Într-adevăr, se atestă și multe exemple în care articolul lipsește, deși sintagma are o valoare

cu totul specifică. În cele mai multe cazuri, însă, se poate pune articolul, dar sensul propoziției se schimbă. Să examinăm concurența dintre *alt(ul)* și *un alt(ul)* în cîteva exemple:

(23) *Dar pe urmă învățătoarea a piecat din sat, cine știe unde [...]. Acum a venit altă învățătoare în sat, tot tînără și asta [...]* (Bănulescu, 121)

În 23 *altă învățătoare* se referă la o persoană foarte precisă, și totuși autorul nu a folosit articolul nehotărît, ceea ce pare a fi soluția cea mai naturală în acest context. În alte contexte, însă, folosirea articolului în această propoziție nu ni se pare imposibilă. Cele două variante sînt gramatical corecte, dar implică o diferență semantică, așa că nu sînt în raport de variație liberă. Fără articol, a doua învățătoare o înlocuiește pe prima, care de altfel a dispărut. Cu articolul nehotărît însă, deci în propoziția:

(23a) *A venit o altă învățătoare în sat.*

se presupune că prima a rămas și ea și că a doua va lucra alături de prima. La fel și în exemplul 24: alături de

(24a) *Mi-am cumpărat alt costum.*
se poate spune la fel de bine:

(24b) *Mi-am cumpărat un alt costum,*

dar din nou interpretarea este diferită. Fără articol înțelegem că costumul actual nu mai este bun și că trebuie alt costum în locul lui; cu articol, se înțelege că în plus la costumul actual mai trebuia și un alt costum. 24b poate insista de asemenea asupra ideii că acest costum nou trebuie să fie altfel, mai frumos sau mai elegant. Aici *un alt* are deci o valoare cumulativă și implică în același timp o diferențiere

nu numai referențială, ci și calitativă. Să comparăm de asemenea 25a și 25b:

(25a) *Vreau să fumez altă țigară.*

(25b) *Vreau să fumez o altă țigară.*

În 25a se înțelege: "Vreau să mai fumez o țigară". Diferența este deci numai referențială, pe când 25b înseamnă mai degrabă "o țigară de altă marcă". Să comparăm și 26a și 26b, care prezintă o diferență de alt tip:

(26a) *Dînsa avea altă idee.*

(26b) *Dînsa avea o altă idee.*

Fără articol, propoziția implică faptul că persoana subiect avea altă idee decît mine, de pildă, sau decît alteineva. E vorba, adică, de o negare. Cu articol, în schimb, se înțelege că după ce a avut o idee, a mai avut și alta diferită. *Alt(ul)* fără articol convine deci mai bine cînd reperul este identificat deictic, în timp ce prezența articolului e de preferat atunci cînd mecanismul de identificare este anaforic.

Prezintă interes și exemplul:

(27) *Bine că totuși mă încredinșase unui altuia...* (Preda, 237),

în care se poate suprima lesne articolul nehotărît. Iarăși, însă, interpretarea se schimbă. Cu articol, locutorul apreciază faptul că a fost încredințat cuiva, nu contează cui. În schimb, fără articol, el apreciază faptul că nu a fost încredințat unei anumite persoane, ci altcuiva.

Articolul poate deci lipsi chiar cînd valoarea referențială a sintagmei este foarte specifică, și, invers, articolul poate apărea și în sintagme fără valoare referențială specifică, ca în exemplul:

(28a) *Asta e o altă problemă.*

Dar iar se simte o diferență față de

(28b) *Asia-i altă problemă.*

Fără articol, se insistă mai ales asupra valorii negative și propoziția înseamnă "asta nu ne interesează acum", pe cînd cu articol propoziția înseamnă mai degrabă: "iată o problemă în plus, dar una diferită". Factorul decisiv pentru prezența articolului pare a fi deci paralelismul cu o situație anterioară, pe cînd fără articol se insistă mai ales asupra raportului negativ față de reper.

Concluzia noastră este că *alt(ul)* și *un alt(ul)* nu sînt numai variante stilistice, ci implică și o diferență semantico-referențială, diferență determinată mai ales din raportul față de reper:

— Cu articol, se presupune existența a doi referenți diferiți coexistenți în situații paralele. În cele mai multe cazuri, reperul a fost introdus destul de recent în contextul lingvistic precedent și mecanismul de identificare este deci anaforic.

— Fără articol, se scoate în relief ideea de negație. Referenții nu trebuie să fie specifici și nici nu este necesar ca reperul să fie menționat clar în contextul lingvistic. Acesta poate fi dedus din contextul extralingvistic sau din alte elemente contextuale.

În multe propoziții *alt(ul)* poate fi folosit cu sau fără articol, însă atunci există o diferență de interpretare sesizabilă. Cu articolul nehotărît se introduce un referent nou, care parcă s-ar opune referentului reperului și care se deosebește uneori calitativ de acesta. Această interpretare se explică prin valoarea semantică de bază a articolului nehotărît, care este în primul rînd existențială și implică o extragere a unui referent dintr-un ansamblu de mai mulți

referenți posibili. Pe de altă parte, *alt* are aici aceeași distribuție ca și un adjectiv calificativ și capătă, prin urmare, o valoare mai pronunțată adjectivală, ceea ce explică faptul că exprimă de multe ori și diferența calitativă. În schimb, fără articol, *alt(ul)* funcționează singur, fără intermediul articolului, ca un adevărat determinant, și insistă mai ales asupra raportului negativ cu reperul, cu care nu coexistă, ci i se substituie. Am putea spune deci că un *alt(ul)* implică un raport de coexistență cu reperul, spre deosebire de *alt(ul)*, care implică mai degrabă un raport de substituie.

Chiar dacă originea folosirii articolului împreună cu *alt(ul)* ar fi un galicism, ni se pare totuși că româna nu a imitat servil limba franceză, ci a introdus o nuanță pe care limba franceză însăși nu este în stare să o exprime. Este vorba aici de o veritabilă îmbogățire a sistemului.

BIBLIOGRAFIE:

Sursa exemplelor:

S. Bănulescu, *Iarna bărbatilor*, București, Cartea Românească, 1971; M. Preda, *Viața ca o pradă*, București, Editura Marin Preda, 1993; D. Țepeneag, *Zadarnică e arta fugii*, București, Editura Albatros, 1991.

Lucrări de lingvistică:

M. Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei,

I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Garamond.

C. Frâncu, 1984, *Vechimea și răspîndirea unor pronume, adjective pronominale și numerale cu articolul nehotărît: un alt(ul), un al doilea, un același*, *Analele științifice ale Universității "Al. I. Cuza" din Iași* (Serie nouă), Secțiunea III, e. Lingvistică, Tomul XXX, 33-43.

Gramatica limbii române, București, Editura Academiei, 1966.

Al. Graur, *"Capcanele" limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Al. Graur, *Puțină gramatică*, vol. II, București, Editura Academiei, 1988.

I. Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor"*, Iași, Institutul de Arte Grafice "Alexandru A. Țerek," 1943.

A. Lombard, *La langue roumaine. Une presentation*, Paris, Klincksieck, 1974.

T. Hristea ș.a., *Sinteze de limbă română*, ed. a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981.

Kr. Sandfeld & H. Olsen, *Syntaxe roumaine. I. Emploi des mots à flexion*, Paris, Droz, 1936.

M. Van Peteghem (sub tipar, 1), *L'indefini AUTRE: analyse sémantico-referentielle ou en quoi autre est déictique*, în *Studies in Language. Communication & Cognition*, Gand.

M. Van Peteghem, *Altul vs. celălalt: despre limita între referința hotărîtă și nehotărîtă*, în *Limbă și Literatură*, vol. II, 1994.

NOTE:

1. Cf. Graur, 1988:328; Lombard, 1974:217; Sandfeld & Olsen, 1936:184.

2. Cf. Gramatica limbii române, 1966:167.

3. În română numai anumite adjective nehotărîte ca *oricare, fiecare, vreun, mulți, alți* etc. pot preceda *alt(ul)* și *celălalt*:

Oricare alți pantoși nu puteau fi mai răi decât fleșcăiturile pe care le purtam eu în picioare. (Preda, 234)

A fost așadar o discuție ca altele altele. (Țepeneag, 61).

4. Cf. Lombard, 1974:212.

5. Vezi însă Van Peteghem *Altul vs. celălalt: despre limita dintre referința hotărîtă și nehotărîtă*, în *Limbă și Literatură*, vol. II, 1994: 20-28.

Luminița FASSEL

Tübingen

TEORIE ȘI METODĂ ÎN GRAMATICA CONTRASTIVĂ

După o colaborare germano-română care durează de 17 ani, Institutul pentru limba germană din Mannheim (Institut für deutsche Sprache) a reușit să ducă la capăt și să publice prima gramatică contrastivă a celor două limbi (1). Inițiatorul acestui proiect este Ulrich Engel, nume cunoscut în primul rând în teoria gramaticii germane (2), dar și în domeniul lingvisticii contrastive (3).

Cele două volume recent apărute, *Kontrastive Grammatik deutsch-rumänisch*, prezintă inventarul de limbă în 7 capitole: S (*Der Satz* / Propoziția), V (*Das Verb* / Verbul), N (*Der nominale Bereich* / Domeniul nominal), P (*Partikeln* / Particulele), F (*Fakultative Konstruktionen* / Construcții facultative), Z (*Bereiche mit zwingender Regelung* / Domenii cu regulă obligatorie) și, destul de nou în lingvistica contrastivă, T (*Der Text* / Textul). Diferit de procedeul folosit de Ulrich Engel și Pavica Mrazović în anterioara

Kontrastive Grammatik deutsch-serbokroatisch, unde cele două limbi se tratau cu totul separat, în actuala lucrare, materialul faptic și, parțial, și comentariul, se așază în pagină alăturat, pe două coloane: în stînga limba germană, în dreapta limba română. Este, fără îndoială, un procedeu mai bun, cu o eficiență sporită în sesizarea diferențelor și apropiierilor dintre limbile avute în vedere. O gramatică contrastivă (G.C.) trebuie să fie, așa cum este de altfel și numele ei, o privire diferențiativă, opozițională. De aceea, ea nu poate fi o gramatică coerentă, ci doar una selectivă. Această trăsătură a fost pusă în evidență de Eugenio Coseriu (4): "Obişnuita G.C. este de aceea incompletă și anume nu numai în sens descriptiv, ci și în ceea ce privește scopul ei practic: în sens descriptiv, este incompletă din cauză că ea accentuează, în primul rând, contrastul (în analiza contrastivă nu interesează ceea ce în ambele limbi este identic sau aproape identic), prin care relațiile dintre aparițiile contrastante și necontrastante în fiecare limbă în parte de cele mai multe ori trebuie să rămână neobservate".

În lucrarea lui Ulrich Engel și colab. impresionează mai ales cantitatea exemplelor; selectarea, clasificarea și interpretarea acestora a cerut un enorm efort. Metoda de lucru este cea adoptată și dezvoltată de Ulrich Engel în toate lucrările sale, și anume cea de gramatică dependenței de verb (G.D.V.). În *Einführung* / Introducere (p. 9—15), semnată de lingvistul de la Mannheim împreună

cu Speranța Stănescu de la București, se formulează în mod explicit scopul didactic al lucrării: predarea limbii germane în România și a celei române în țările de limbă germană. Ne punem întrebarea, dacă și în ce măsură metodele lingvistice post-structuraliste sînt cele mai potrivite în predarea limbilor străine, în general. Acest subiect merită o atenție specială, mai ales azi, cînd, în didactica universitară, tendința folosirii exclusive a metodelor noi (chiar și a celor care nu au format încă școală) este tot mai puternică.

Didactica limbii române în universitățile germane dispune de un număr cu totul insuficient de instrumente de lucru; de aceea, nu a fost greu ca, în 1972, la apariția manualului lui Horst G. Klein / Petre Ceașescu (5), un Karl Gebhard (6) să afirme că lucrarea aparține "celor mai bune introduceri în limba română care există în momentul de față" (7). Referitor însă la metoda generativ-transformațională sub care se prezintă studentului morfo-sintaxa română aici, Karl Gebhard se arată rezervat, dacă nu chiar critic: "Dacă, de fapt, gramatica generativ-trasformaționalistă este accesul potrivit pentru începător, acesta este un alt aspect al problemei. Cel puțin "nefilologii" (8) sînt, în fața acestei metode, incompetenți și neajutorați <...>. Nu fără interes din punct de vedere științific, un asemenea manual de sintaxă română poate fi folosit de începător doar cu mari greutate, chiar și în cazul celui "ajutor didactic" de care vorbesc autorii" (9).

Din experiența didactică proprie, întărim mai vechea afirmație a lui Karl Gebhard. Pentru cei la începutul studiului, cît și pentru filologii abia în formare, această metodă în predarea unei limbi moderne are puține șanse de eficiență a rezultatelor. Iar pe un nefilolog ea îl poate descuraja definitiv. Fără îndoială, studiul limbii române în învățămîntul universitar trebuie să tindă către un scop esențial filologic. Afirmația, devenită loc comun, că nici un romanist nu este un comparatist complet dacă nu posedă cunoștințe de limba română este, din păcate, adesea trecută cu vederea. De aceea, aș spune că manualul lui Klein / Ceașescu tocmai în acest sens ar fi trebuit să primească un cuvînt de laudă, fiindcă, fără să fie o privire special comparativă, prezintă româna ca o componentă romanică. Din nefericire, destule erori în comentariul gramatical nu au fost eliminate nici la a doua ediție. De aici sarcina dublă a docentului: corectarea acestora și transformarea complicatei teoretizări transformaționaliste într-o prezentare structurală, cu un grad moderat de formalizare, care să nu depășească nivelul teoretic al studenților.

Și Coșeriu (10) optează, între metodele lingvistice, pentru "o descriere structural-funcțională", ca "cea mai adecvată pentru scopurile comparației contrastive". Și el motivează această selecție astfel: "Asemenea descriere permite transferul valorilor vorbirii către funcțiile unităților lingvistice,

respectiv, ușurează și, astfel, favorizează înțelegerea intimă a limbii-țel". De aceea, "cea mai puțin potrivită apare gramatica transformaționalistă, care închide tocmai acest transfer". În plus, gramatica transformaționalistă oferă un model esențialmente sintagmatic, rezolvă, deci, numai axa orizontală a enunțului, ignorând-o — cum spune același Coșeriu — pe cea paradigmatică (verticală), acea relație particulară dintre formă și funcție într-o anumită limbă. Multe din erorile de interpretare a exemplelor din limba română în volumul lui Ulrich Engel și colab. se explică prin optica transformaționalistă, neadecvată unei gramatici contrastive.

În cele ce urmează, vom supune unei discuții speciale lucrarea, citată deja, a lui Ulrich Engel, Mihai Isbășescu, Speranța Stănescu și Octavian Nicolae, atenția noastră îndreptându-se asupra limbii-țintă, adică asupra limbii române.

Modelul care domină privirea contrastivă a celor două limbi este cel al limbii germane. Inventarul de limbă română, cu puține excepții, nu se organizează după o tipologie proprie, ci traduce pur și simplu exemplele germane. Când într-una din cele două limbi nu există un corespondent, se lasă loc gol, ceea ce este util pentru reținerea optică a diferențelor. Din păcate, comentariul contrastiv este minimal, de cele mai adese ori el este lăsat pe seama docentului sau a lectorului. Nici capitolele mai mari nu sînt prevăzute cu comentarii de sinteză. La p. 1356, gramatica de

față se încheie brusc cu exemple de text pentru domeniul *Anmeldung / Declarație*, din capitolul T4 (*Textsorten / Tipurile de text*). Principal, este adevărat că o prezentare contrastivă este o **teaching linguistic**, dar să ne gîndim la modul în care se acoperă lectoratele de română la universitățile germane (inclusiv cu persoanele trimise de București), în mică măsură specialiști în domeniul lingvisticii românești. De altfel, și la volumele de față, lipsa unei concepții teoretice a părții de gramatică română se explică prin aceea că autorii din România sînt toți germaniști, cel puțin prin experiența lor didactică. Desigur, româniști care să cunoască limba germană ar fi fost ceva mai greu de găsit, dar nici o imposibilitate nu ar fi fost. Ca să justificăm această afirmație, selectăm aici, fără a urma o ordine anume, cîteva exemple (nu putem cita aici toate situațiile pe care ni le-am notat).

Se face abstracție de existența unei terminologii lingvistice românești impuse și acceptate și de lucrările noi (de ex. complinirile adjectivului, ca și ale adverbului, sînt complemente și nu atribute, p. 349, 356).

În analiza materialului de limbă, se confundă în mai multe cazuri relațiile sintactice din propoziții: *adîncit în gînduri, ieși din încăpere* (p. 111), exemplificat la complementul cauzal; (*El o iubește cu siguranță*). *Altfel nu ar veni*, dat la complementul condițional (p. 111); *bătînd cu pumnul în masă, îi vorbea foarte insistent* (p. 114), dat la comple-

mentul instrumental etc. În câteva exemple, imperativul este greșit considerat mod al verbului-predicat al unei propoziții subordonate (p. 229).

La categoriile lexicale, mai ales la cele numite *Partikeln*, nu se face nici o deosebire de structură între elementele simple, compuse și locuțiuni; de aici tratarea conjuncției *ca să* despărțit (p. 137). În general, nu se face o diferență între construcțiile libere și cele de tip locuțional, sudate.

Numeroase sînt și confuziile de cazuri în recțiunea prepozițiilor (p. 92, 829 et passim).

La timpurile verbale, ar fi trebuit, contrastiv, făcută o discuție specială asupra aspectului imperfectiv al imperfectului românesc, ca timp de relație, una din dificultățile limbii în deprinderea ei de către vorbitorii de limbă germană. De aici și exemple prost construite, ca: *pentru că nu se ținea de înțelegere, nu are voie să colaboreze cu noi* (p. 159), unde cauzala ar fi cerut perfectul compus sau principala un imperfect. De altfel, se remarcă mai multe abateri de la norma consecuției timpurilor și a modurilor în limba română: *de îndată ce a iscălit, nu mai vrea să-l vadă* (p. 150); *eu aș fi plecat, cum veneai tu* (p. 152); *eu îți voi sta alături, cînd să te muți* (p. 152) ș.a. Asemenea formulări nu pot aparține unui vorbitor nativ de limbă română.

În câmpul teoriei gramaticii românești, s-ar fi impus o prezentare diferențiată a impersonalului și unipersonalului (p. 48, 81, 265, 266, 273—274). Apropierea

dintre germană și română ar fi fost o bună ocazie de mai limpede definire a acestei categorii în limba română. În general, diateza verbală este înfățișată cu numeroase erori și confuzii, în exemplele românești. Neluarea în considerație a complementului de agent la pasiv, ca termen obligator în structura de suprafață (chiar și cea implicită) pentru limba română, duce la ambiguitatea numeroaselor exemple date: *el ar fi întrebat* (p. 394), analizat drept condițional prezent pasiv; *fereastra este deschisă* (p. 399), analizat drept indicativ prezent pasiv; asemenea exemple rămîn însă ambigue, atîta vreme cît nu se discută implicarea complementului de agent.

Cu toată gîndirea foarte modernă imprimată teoriei lingvistice a lui Ulrich Engel, unele categorii gramaticale ale limbii române se definesc în această lucrare după criterii învechite: de exemplu, subcategoria neutrlui (p. 493 urm.), care a fost relevată ca o categorie de tip prevalent *covert*, prin sistemul de opoziții la singular cu femininul și la plural cu masculinul, cît și ca o categorie parțial *overt*, prin desinența *-uri* de la plural (exemplele cu *-uri* la feminin plural, date de autorii discutați, ar fi cerut o explicație specială (11).

Ar fi încă multe fapte de pomenit care umbresc partea de analiză a limbii române din cartea de față. Deranjează mult și frecvența traducere mecanică a exemplelor germane, formulate adesea într-o română aproximativă sau chiar incorectă. Elementul de

contrast dintre cele două limbi este trecut astfel cu vederea, deși materialul de limbă într-o gramatică contrastivă este folosit. Formulări stângace, chiar neromânești, cum spuneam, nu sînt o raritate în această carte. Dăm cîteva mostre, care nu mai necesită nici un comentariu: *el aduce din brînză* (p. 54); *poți să mă verifici aceste cuvinte?* (p. 58); *mi-e grabă cu livrarea asta* (p. 124); *eu eram adunînd flori, cînd începu să plouă* (p. 317). Sub influența limbii germane, multe exemple românești folosesc infinitivul în locul firesc al conjunctivului: *a fi visat nu e o scuză* (p. 49); *mă roagă a-l ajuta* (p. 58); *nici un elev nu a știut răspunde* (p. 124); *el se plînge de a avea prea multă treabă* (p. 139) etc. În multe situații, nici nu se poate înțelege dacă este vorba de elementare greșeli de limbă sau de simple erori de tipar: *de-ar ști omul ce-ar păți* (p. 161); *copii nu se iau la concert* (p. 264); *ar fi fost frumos, să fii venit și tu* (p. 334) etc. În ultimul exemplu reprodus, am lăsat și virgula, interzisă de normele punctuației românești între regentă și subiectivă; asemenea abateri de la regulile punctuației din limba română sînt și ele frecvente în cele două volume analizate.

În afară de cele discutate mai sus, cu toate că această gramatică contrastivă, așa cum se afirmă în **Einleitung** / Introducere, are în vedere limba standard, exemplificările românești schimbă frecvent acest registru, fără vreo semnalizare specială. Elementele de limbă colocvială nu sînt o raritate, ca de exemplu desele apariții ale formelor

neliterare ale pronumelui demonstrativ: *nu l-am ascultat pe ăla* (p. 55); *tipul ăla îmi mai și strică mașina de spălat* (p. 124) etc. Mai supărătoare chiar sînt dialectismele (fonetisme, forme morfologice, construcții sintactice), mai ales cele din Oltenia: *alde ăia nu-mi trezesc încredere* (p. 49); *l-am întîlnit pe al Mariei* (p. 54), dat ca traducere pentru exemplul german *ich habe deinen Mann gesehen*. Fonetisme ca *eu hotăresc*, *ei hotăresc* (p. 271) nu reprezintă nici ele anunțata română standard. Pînă și definiția perfectului simplu — menținut, cum se știe, în româna literară doar în forma de persoana a 3-a, ca timp al narației — acoperă semantica acestui timp din aria oltenească.

Se susține frecvent, și această afirmație am întîlnit-o la intelectualii români care au părăsit țara de mai multă vreme, că limba publicisticii românești tinde azi către o vulgarizare. *Mutatis mutandis*, am spune că și o parte a exemplelor românești din această gramatică contrastivă susține o asemenea constatare. După părerea noastră, un manual de limbă — și în cazul cărții de față avem de a face cu un manual, al cărui scop didactic este formulat în introducere — ar trebui să fie un mijlocitor în mai multe sensuri. Peste didactica limbii respective, el ar trebui să transmită și ceva din spiritul, cultura, mentalitatea și chiar etica unei comunități lingvistice. Așa cum din reconstruirea comparativ-istorică a unor limbi demult dispărute se încearcă și reconstrucția civilizației vorbitorilor lor, tot așa și azi, un monument de limbă poate îndeplini

oricînd funcția de informator asupra unui univers etnic, nu numai lingvistic. La această funcție ar trebui să gîndească orice autor care pune un material scris la dispoziția unui public din afara unei anumite formațiuni etno-lingvistice. În orice caz, coautorii volumului discutat aici, răspunzători pentru partea românească a acestuia, par să nu fi dat importanță faptului pe care îl semnalăm aici. Altfel nu s-ar explica prezența textului unei scrisori, dată ca exemplu pentru limba și stilul în corespondența particulară, din capitolul T4 (Tipurile de text, p.1347—1348). Reproducem acest text integral, cu precizarea că, spre deosebire de restul exemplelor, care pornesc de la germană la română, există suficiente indicii care arată că textul a fost conceput întîi în limba română; forma germană, trebuie să o spunem, a fost ferită de formulările care ar fi trebuit să lipsească și în textul românesc:

Timișoara, 10 iulie 1987

Dragă Dana,

Din păcate, trebuie să amîn vizita mea la tine, și asta din cauza unor rude care și-au anunțat tocmai acum o sosire pe cît de importantă pe atît de plictisitoare. Fiul lor va da admitere la facultate și stau la noi în acest timp. Ți-am scris, cred, că și scumpul meu frate și cumnată-mea au plecat nu de mult în Moldova, într-o excursie și ne-au lăsat gemenii pe cap. Tata a intuit și el pericolul din timp și a dispărut într-o delegație. Doi băieți de trei ani și niște neamuri

înebunite de stresul și groaza unui examen de admitere ar fi prea mult pentru biata mea mamă! Am rămas deci, să o ajut. Așa că trebuie să renunțăm la planurile noastre, cel puțin pînă în august, bineînțeles cu condiția să poți și tu.

Pînă atunci îți doresc ca prima parte a acestei vacanțe să fie pentru tine mai plăcută decît e pentru mine.

Te pup, pe tine și pe ai tăi.

Cu drag Luminița

Observația pe care o facem în încheiere este severă, dar ea nu poate fi evitată: materialul faptic de limbă română din gramatica lui Ulrich Engel, Mihai Isbășescu, Speranța Stănescu, Octavian Nicolae, uriaș, într-adevăr, ar trebui în bună parte regîndit (conform sistemului lingvistic românesc) și reformulat. Pînă atunci, în predarea limbii române la studenții germani, gramatica fundamentală rămîne excelenta lucrare de la Leipzig, a lui Beyrer / Bochmann / Bronsert (12). Și, à propos de bibliografie, volumele de care ne-am ocupat aici puteau dispune de o mai cuprinzătoare listă a lucrărilor de teorie a gramaticii române și, de asemenea, mai ales fără greșeli (pe autorul și colegul ieșean al lui Octavian Nicolae îl cheamă Dimitriu și nu Dumitru, eroare nu fără importanță, dacă ne gîndim la studentul care-i caută lucrările la fișier). Am încheiat discuția noastră cu acest exemplu, căci, în Einführung, lui Octavian Nicolae i se mulțumește special pentru revizuirea finală a corecturii.

NOTE:

1. Ulrich Engel, Mihai Isbășescu, Speranța Stănescu, Octavian Nicolae, **Kontrastive Grammatik deutsch-rumänisch**, Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1993, vol. 1—2, 1372 pp.

2. Cf. mai ales **Deutsche Grammatik**, Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1988, ed. a 2-a revizuită.

3. Cf. Ulrich Engel / Emilia Savin, **Valenzlexikon deutsch-rumänisch**, Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1993; Ulrich Engel / Pavica Mrazović, **Kontrastive Grammatik deutsch-serbokroatisch**, München, Otto Sagner, 1986.

4. **Über Leistung und Grenzen der kontrastiven Grammatik**. În: de același autor, **Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik**, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1987, p. 73: "Die übliche KG ist daher unvollständig und zwar nicht nur in deskriptiver Hinsicht, sondern auch was ihren eigenen praktischen Zweck betrifft: in deskriptiver Hinsicht deshalb, weil sie an erster Stelle die Kontraste betont (das, was in den beiden Sprachen gleich oder ungefähr gleich ist, ist nämlich in kontrastiver Hinsicht uninteressant), wodurch die Zusammenhänge zwischen den kontrastierenden und den nicht-kontrastierenden Erscheinungen innerhalb der jeweiligen Einzelsprachen meist unbeachtet bleiben müssen."

5. **Einführung in die rumänische Sprache**, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1979, ed. a 2-a prelucrată.

6. Cf. recenzie la manualul lui Klein / Ceașescu, în "Zeitschrift für Romanische Philologie", 89/1973, p. 597—598.

7. "Zu den besten Einführungen, die für die rumänische Sprache im Augenblick existieren."

8. În **Hinweis zum Aufbau und zur Benutzung des Lehrbuches**, Klein / Ceașescu precizează că manualul lor se adresează romaniștilor, lingviștilor, cit și nefilologilor.

9. "Ob allerdings die generative Transformationsgrammatik der geeignete Zugang für den Anfänger ist, steht auf einem anderen Blatt. Zumindest "Nichtphilologen" kommen sich angesichts dieser Methode "kompetenz" und hilflos vor, ganz davon zu schweigen, daß auch bei den beiden anderen

Zielgruppen intensive Beschäftigung und wichtige Vorkenntnisse nicht ohne weiteres vorausgesetzt werden können. Wissenschaftlich nicht ohne Interesse, ist eine derartige Vermittlung der rumänischen Syntax für den Anfänger nur mit großen Schwierigkeiten verwertbar und kaum jene "didaktische Hilfe", von der die Autoren sprechen".

10. *Ibid.*, p. 70.

11. Termenii îi aparțin lui B. Lee Whorf: **Grammatical Categories**. În: "Language", 21 (1945), p. 1—11; cf. de același autor și **Sprache — Denken — Wirklichkeit. Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie**, Reibek / Hamburg, Rowolt Verlag, 1984, p. 133—140. Asupra aplicării acestei teorii la categoria genului, cf. Luminița Fassel, **Les modalités d'expression de la catégorie du genre. Résumé**, în *Etudes Romanes*, Bucarest XI (1976), p. 164.

12. Arthur Beyrer / Klaus Bochmann / Siegfried Bronsert, **Grammatik der rumänischen Sprache der Gegenwart**, Leipzig, Verlag Enzyklopädie, ed. 1, 1987.

Dr. Ion
DUMBRĂVEANU

Chişinău

CONSIDERENTE ASUPRA UNOR TENDINȚE DERIVAȚIONALE PANROMANICE(II)

Prefixația este cel mai productiv după sufixație procedeu de formare a cuvintelor în limbile romanice contemporane. Analiza materialului faptic disponibil (circa 5.800 derivate prefixate recente) ne-a permis să constatăm o mai mare productivitate, decît în cazul sufixației, a formanților neologici, mai cu seamă a prefixoidelor de origine greacă și latină. În legătură cu acest fapt apare în mod firesc întrebarea cu privire la gradele de expansiune și integrare a formanților prefixoidali în sistemele prefixale ale limbilor cercetate. Pentru soluționarea problemei în cauză parametrii pur cantitativi s-au dovedit insuficienți, deoarece s-a constatat că între gradul de productivitate derivațională a formanților prefixoidali și gradul de integrare a acestora în sistemele prefixale ale limbilor romanice moderne nu a fost revelat vreun raport de interdependență.

Studierea capacității și a

particularităților combinatorii ale formanților prefixoidali cu diferite categorii de baze derivative ne-a permis să revelăm anumiți parametri de ordin calitativ-cantitativ ai parametrilor oidali. Am stabilit că gradul de integrare a formanților prefixoidali de origine greacă și latină în sistemele prefixale ale limbilor romanice este direct proporțional cu coeficientul compatibilității derivaționale a formanților oidali cu bazele derivative tradiționale; altfel zis, cu cît mai frecvent formanții prefixoidali contractează relații derivaționale cu baze derivative tradiționale, cu atît mai mari sînt șansele acestora de a se integra în sistemele prefixale ale limbilor respective. Tendințe mai pronunțate de integrare în sistemele prefixale panromanice manifestă în primul rînd formanții de origine latină (*maxi-*, *multi-*, *super-*, *semi-*, *post-*, *video-*, *vice-*, *mini-*). Semnalăm și faptul că formanții enumerați depășesc media panromanică a coeficientului compatibilității derivaționale lărgite. Numărul formanților prefixoidali de origine greacă care depășesc acet parametru în toate limbile sau în unele limbi romanice este redus. Unicul formant de origine greacă care depășește indicele mediu panromanice al compatibilității derivaționale lărgite în toate limbile în discuție este afixoidul *auto-2*. Urmează după acesta *auto-1* (în spaniolă,

franceză și italiană), *cine-2* (în portugheză, franceză și română), *tele-2* (în franceză și italiană). Unele prefixoide al căror coeficient de compatibilitate derivațională lărgită depășește indicele mediu panromanice figurează în limbi izolate, de exemplu, *aero-* (în spaniolă), *télé-1*, *electro-*, *micro-*, (în franceză), *neo-* (în italiană).

Analiza comparativă a coeficienților compatibilității derivaționale a formanților prefixoidali cu diferite categorii de baze derivate a demonstrat că limbile franceză și italiană au cei mai înalți indici de compatibilitate derivațională lărgită. Acest fapt vorbește despre un mai mare, decât în celelalte limbi romanice, grad de asimilare și integrare a formanților prefixoidali în sistemele prefixale ale limbilor menționate.

Despre gradul de integrare a formanților prefixoidali în sistemele prefixale ale limbilor romanice ne vorbesc nu numai capacitățile combinatorii ale formanților afixoidali, dar și creșterea cantitativă a derivatelor de acest gen și pătrunderea acestora în sfera lexicului uzual. A se compara exemplele: span. *autocama*, *autoconfianza*, *cinéfilo*, *minifalda*, *telereunión*, *teletrineo*, *fotocopiadora*, *videocasetofón*, *microbalanza*, *ultraderecha*, *infrautilización*, *hipersensibilidad*; port. *autorepressão*, *autogranjo*,

fotominiaturista, *microplanta*, *minicruzeiro*; franc. *autoenseignement*, *autoberge*, *maximanteau*, *mini-appartement*, *cinéparc*, *photo-roman*, *télésurveillance*, *vidéodisque*, *ultra-gauche*, *hypertension*, *infra-litterature*; ital. *autobomba*, *autofficina*, *maxigonna*, *minimercato*, *fotolibro*, *teleromanzo*, *extralusso*, *microprocessore*, *cinecittà*, *videogiocatore*, *infra-suono*, *ipermercato*, *ultrarapido*; rom. *autobasculantă*, *autocara-vană*, *cineamator*, *fotohartă*, *minicameră*, *maxipalton*, *tele-revelion*, *microîntreprindere*, *ultrarece*, *ultrasunet*, *hipersensibilizat*, *extracorporal*, *extrasezon* etc.

Productivitatea formanților derivaționali oidali nu întotdeauna depinde de gradul de compatibilitate derivațională a acestora cu baze derivate tradiționale. De exemplu, formanții prefixoidali *maxi-*, *multi-*, *aero-*, *semi-*, *moto-*, *post-*, *cine-*, *mini-*, *vice-*, *video-*, *supra-*, *auto-2*, *super-* se situează printre primii 5 formanți cu cel mai înalt coeficient de compatibilitate lărgită. Or, doar numai câțiva dintre acești formanți (*super-*, *auto-2*, *semi-*, *mini-*) figurează printre primii formanți de înaltă productivitate derivațională în limbile respective. Pe de altă parte, formanții prefixoidali productivi ca *auto-1*, *tele-2*, *micro-* nu intră în categoria prefixoidelor

cu un coeficient înalt de compatibilitate derivațională. În lumina faptelor și argumentelor invocate, a da un răspuns univoc la întrebarea cu privire la o eventuală interdependență sau corelativitate între parametrii cantitativi ai prefixoidelor în discuție cu ulterioara lor integrare în sistemele prefixale ale limbilor romanice cercetate nu ni se pare posibil. Credem că, deși gradul de productivitate derivațională are o importanță pentru răspîndirea și expansiunea formanților prefixoidali, acesta nu poate juca un rol decisiv în determinarea schimbărilor de ordin calitativ a statutului derivațional al formanților afixoidali. Sîntem de părerea că pentru determinarea perspectivelor de integrare sistemică a formanților prefixoidali o pondere mai mare are gradul de compatibilitate derivațională a prefixoidelor cu baze derivative tradiționale. De fapt, parametrul în cauză nu este de natură pur cantitativă, ci, prin esența sa, este un parametru cantitativ-calitativ, deoarece capacitatea unui afixoid de a se îmbina nu numai cu baze derivative livrești (neologice), dar și cu baze tradiționale (moștenite sau asimilate în epoci mai vechi) duce la mutații de ordin calitativ a statutului funcțional al acestuia. Cu alte cuvinte, îmbinarea frecventă a unui afixoid cu baze derivative tradiționale face ca acesta să fie

conceput de purtătorii limbilor respective ca ceva firesc. "Incompatibilitatea" inițială a formantului cu categoria dată de baze derivative este treptat neutralizată de uzul limbii, și formanții în cauză capătă în conștiința purtătorilor de limbă o calitate nouă, fiind concepuți ca niște particule specifice capabile să formeze noi derivate analogice.

Gradul de compatibilitate derivațională lărgită ca indiciu și criteriu de determinare a expansiunii și integrării formanților afixoidali în sistemele prefixale ale limbilor analizate nu se caracterizează prin anumite însușiri de natură imanentă și, în consecință, am admite o greșeală, dacă am absolutiza principiul de stabilire a unor atare coeficienți.

În limbile romanice moderne se observă o tendință pronunțată de omonimizare a unui considerabil număr de formanți prefixoidali, care apar drept urmare a dezagregării semantice a formanților primari (etimologici) cum ar fi *ultra*-1 (cu sens spațial: "dincolo de") și *ultra*-2 (cu sens superlativ); *extra*-1 (cu sens spațial), *extra*-2 (cu sens superlativ); *auto*-1 ("de la sine", "pe sine"), *auto*-2 ("automobil"); *tele*-1 ("departe"), *tele*-2 ("televiziune") etc. Subliniem totodată că formanții omonimici (secunzi) au mai mari șanse de a se integra în sistemele afixale ale

limbilor respective, decât protoformanții respectivi ai acestora. Formanții omonimici oidali formează în limbile romanice contemporane microcâmpuri prefixale "intraomonimice" sui generis, în cadrul cărora formanții omonimici secunzi manifestă o evidentă prevalare (atît sub aspectul compatibilității derivaționale lărgite, cît și sub cel al productivității derivaționale) asupra protoformanților omonimici respectivi.

În urma analizei materialului faptic disponibil am constatat prezența unor divergențe considerabile în ponderea specifică a prefixelor tradiționale (moștenite) și a prefixelor culte (neoidale) în limbile cercetate. Astfel, dacă luăm drept indice mediu panromanice al prefixației autentice cifra 31,6, care este expresia raportului (procentual) dintre numărul formațiilor (1827 derivate) ce țin de categoria dată a prefixației și numărul total al derivatelor prefixate recente (5785) din limbile cercetate, observăm că trei limbi — portugheza, franceza și italiana — depășesc acest indice. În spaniolă și, mai cu seamă, în română indicele prefixației tradiționale este cu mult mai scăzut decât media general-romanică, constituind respectiv 24,3% și 20,6%. Prin urmare, în portugheză, franceză și parțial în italiană prefixația pe baza formanților

tradiționali și livești (neoidali) joacă un rol însemnat. Limbile română și spaniolă manifestă vădite tendințe spre o prefixare pe bază de prefixoide, deoarece prefixele tradiționale sînt cel mai puțin reprezentate în plan cantitativ în aceste limbi, mai ales în română. Remarcăm de asemenea că majoritatea absolută a formanților tradiționali și livești sînt de origine latină. Unicul prefix de origine neromanică comun pentru toate limbile cercetate este formantul *anti-* (de origine greacă). În limba română în sistemul prefixelor tradiționale productive a intrat formantul *ne-* (de origine slavă). Semnalăm totodată că primele cinci prefixe mai productive în limbile romanice sînt în anumită măsură comune, avînd un caracter panromanice. Spre a ilustra acest lucru prezentăm parametrii productivității derivaționale ale respectivelor prefixe, precum urmează: span. *re-* (43), *des-* (38), *anti-* (38), *ex-* (24), *sub-* (22); port. *ex-* (79), *des-* (50), *sub-* (34), *anti-* (30), *re-* (26); franc. *non-* (166), *pre-* (66), *re-* (64), *sous-* (59), *sur-* (51); ital. *ex-* (111), *anti-* (40), *re-* (33), *sotto-* (29), *contra-* (22); rom. *ne-* (59), *anti-* (54), *re-* (43), *sub-* (33), *pre-* (29).

E de remarcat și faptul că printre cele mai productive prefixe autentice s-au dovedit formanții privativo-negativi *non-* în franceză, *ex-* în italiană și portugheză și *ne-*

în română. Dacă e să ținem cont de faptul că prefixul *non-* este un prefix tradițional (adică moștenit din latină)** , constatăm că prefixul dat este unicul formant autentic în limbile cercetate, care se caracterizează printr-o productivitate derivațională absolută. Despre productivitatea derivațională a formantului *non-* în franceză ne mărturisesc și unele date lexicografice. Astfel, **Dicționarul de cuvinte noi** al lui P. Gilbert (*Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971) înregistrează 144 formații substantivale cu acest prefix. La acestea pot fi adăugate încă 314 derivate înregistrate de Centrul de studii al limbii franceze moderne (Centre d'études du Français moderne et contemporain).

Spre deosebire de alte limbi romanice, limba română dispune de două prefixe negative productive, care manifestă o anume tendință spre o distribuție funcțional-derivațională pronunțată. Prefixul *non-* (de origine franceză) servește în română cu preponderență la formarea substantivelor. Formantul *ne-* este mai mult frecvent în derivatele adjectivale. Astfel, conform calculelor pe care le-am efectuat în baza **Dicționarului explicativ al limbii române** (DEX, 1975), s-au înregistrat 356 formații prefixate cu formantul *ne-*, dintre acestea numai 94 (26,4%) sînt substantive. Totuși, și în sfera formațiilor substantivale productivitatea potențială a

prefixului *ne-* este nelimitată și formantul în cauză reprezintă un concurent puternic pentru celelalte prefixe negativ-privative, cum ar fi prefixul neologic *in-****. Valabilitatea prefixului *ne-* în limba română se explică și prin faptul că acesta este un prefix negativ prin excelență, care este compatibil atît cu baze derivate tradiționale, cît și cu baze livești****. Despre potențialul derivațional al prefixului *ne-* în formarea substantivelor ne vorbește și prezența unui considerabil număr de ocazionalisme cu acest formant, cum ar fi: *necalitate*, *nefumare*, *neenerzare*, *negrabă*, *neatmosferă*, *negaranție*, *neaterizare*, *nefinisare*, *nememorie*, *nebucurie*, *nepoet*, *nemargine* etc.

Unele dintre ocazionalismele enumerate au șanse reale de a se statornici în limbajul uzual al limbii române.

Referințe bibliografice:

* Думбрэвяну И. М., О словообразовательной сочетаемости и продуктивности префиксоидных формантов// Дериватология и динамика в романских и германских языках, Кишинэу, 1989, p. 39-40.

** Dauzat Albert, Dubois Jean, Mitterand Henri, *Nouveau Dictionnaire etymologique et historique*, Librairie Larousse, Paris, 1964, p. 497.

*** Ficșinescu F., *Prefixul negativ in-*// SMFC- 1967- IY. p. 3-14.

**** Cuția I., *Evolution et structure des composés négatifs roumains*// Orbis, 1957, 2, p. 157-167.

Victor GHERMAN

Chișinău

ROSTIRI PARLAMENTARE

Deși în comentariile de limbă sînt aproape nelipsite referințele la Parlament, la felul cum se vorbește în diferite compartimente (de “jos” și de “sus”) ale forului legislativ republican, e timpul să constatăm, dacă dorim să fim cît de cît obiectivi, și anumite elemente de evoluție pozitivă. Evident că deputații cu studii filologice vorbesc fără probleme. De limbă, firește. Dar și în luările lor de cuvînt se mai pot depista exprimări inadecvate sau chiar eronate. De regulă însă, ținta ironiei în probleme de exprimare au fost deputații proveniți din medii nefilologice și în special cei desemnați prin termenul “agrarieni”, vorbitori care, din multiple motive, posedă insuficient limba maternă. Pînă mai deunăzi, se știe, se vorbea adesea cu o adevărată încăpățînire într-un limbaj departe de a fi dialectal și doar defectuos. În cazul cel mai bun. Iată însă că treptat-treptat se întrevăd schimbări spre bine pe măsură ce se face exercițiul vorbirii curente în public și al ascultării colegilor de tribună. Oricum, tot

mai des se aude întrebarea: “Cum e corect?” Tocmai pornind de la ea, de la această întrebare, dar mai ales de la dorința de cunoaștere pe care o manifestă oamenii noștri politici, ne-am gîndit să comentăm, vă asigurăm, cu toată bunăvoința, un șir de fapte de limbă întîlnite mai des în ... rostirile parlamentare. Evident, indiferent de direcția din care provin: dreapta, stînga, centru, sus, jos.

Ne încadrăm, presupunem, și în spiritul general al revistei “Limba Română” care, preocupată, în primul rînd de inițiere, nu dorește să-și dobîndească decît un singur gen de capital: cel de instruire și, pe cît se poate, de înțelegere mai profundă și mai nuanțată a fenomenului lingvistic — “adresele” în asemenea caz nu contează, deși acest aspect (nominalizarea adecvată) nu e de neglijat.

Îndelungatul context lingvistic bilingv de la noi i-a făcut pe o parte (mare, mică ?!) din deputați să vorbească la nivelul unei bune exprimări atît în limba română, cît și în cea rusă. Altă parte din ei — să recunoaștem sincer! — însă prezintă fenomenul de dominație a limbii străine la nivelul gîndirii și perceperii cuvintelor. Faptul se manifestă lingvistic în calcuri ce sînt concepute drept firești de către vorbitor și nefirești sau chiar de neînțeles pentru un

ascultător obișnuit cu un statut normat al sensului cuvintelor. Iată de ce, deși monstruoasă sau trezitoare de reacții hilare, utilizarea “originală” a unor cuvinte din cel mai elementar registru continuă să persiste. Inclusiv în rostirile parlamentare. Și aici nu e vorba de o încăpăținare (Nota bene!) conștientă, de neglijarea (iarăși conștientă și specială) de către vorbitori a sensului vocabulei, ci înainte de toate de un fenomen psihologic, numit și obturație psihologică, manifestat prin faptul că vorbitorul percepe astfel cuvântul și pentru el este perfect firească forma utilizată, așa încât adesea se miră sincer când cineva îi atrage atenția (serios sau pe ton de glumă) că greșește.

Să exemplificăm. Vom face referință pentru început la imbatabilul și nevinovatul verb “a primi”. În diferite contexte: “am primit să mergem”, “am primit o decizie (hotărîre, lege, ordonanță”).

Un bun vorbitor al limbii materne, obișnuit cu esența primară și corectă a verbului “a primi”, percepe automat, la nivel de sens, prima sintagmă astfel: “am acceptat să mergem”, “am primit ordin să mergem” (fiind vorba de militari, să zicem). Cea de-a doua sintagmă are sensuri multiple: “ni s-a dat, ni s-a adus (de cineva — numaidecît) o decizie (hotărîre, lege).” Fiind mucalit sau pur și simplu răutăcios,

un cineva poate replica unui coleg deputat cam în felul următor: “Bine, dar voi de ce mai stați în parlament dacă legile (deciziile, hotărîrile) vi se aduc!” În acest cadru de comunicare concretă deputatul vizat, deși folosește verbul “a primi” cu sensurile ce trezesc reacția interlocutorului, este sincer nedumerit: “Nu mă nebuni, îți bați joc de mine” etc. De ce? Pentru că în capul domniei sale autohtonul “a primi” are sensul rusescului “*prineati (prinimati)*”, foarte apropiat sonor de primul. Și, comunicînd în cuvinte din limba maternă la nivel formal, el de fapt pune în ele (ca într-un ulcior apă) sensul din limba rusă în care de fapt gîndește, din limba ce i-a servit mult timp un mijloc de comunicare curentă, ea devenindu-i de fapt *limbă maternă, limba de gîndire, limbă de stare intimă, de reacție spontană*. E o realitate și, în acest caz, cea mai bună soluție pentru ascultătorul sau interlocutorul avizat al unui astfel de “emitent” e înțelegerea și evitarea (exact ca în cazul constatării unei malformații, mici infirmități, tradiționalei căderi, alunecări involuntare pe un spațiu acoperit cu gheață) unor reacții de “sacră mînie”, etichetare etc.

Datoria celui vizat? Să încerce să se debaraseze de obișnuința utilizării improprie și, consultînd dicționare sau persoane inițiate, să facă efortul necesar de inițiere. Noi

oferim aici doar cîteva soluții: *a adopta*, *a vota o lege*, *o decizie* etc.; *a hotărî*; *a lua o decizie*; *a decide*.

Același mecanism psihologic a funcționat și la “crearea” sintagmei “*a precăta (a precăuta)*”, sintagmă ce semnifică un fel de examinare, de analiză prealabilă, înainte de luarea unei decizii, hotărîri, înainte de găsirea unei soluții. Este vorba iarăși (după caz) de “*a analiza*”, “*a examina*”, “*a cerceta*”, “*a studia*”— singurele exprimări adecvate (în locul pidosnicului “*a precăta (precăuta)*”).

“*Agiotaj*”. Este cuvîntul care face probleme și vorbitorilor, dar și, uneori, celor care-l comentează cu insuficientă atenție. Căci vorbitorii îl utilizează inadecvat în locul unor formule de tipul “*a face (a stîrni)* vîlvă, agitație, neliniște, îngrijorare, panică etc.”, iar “*partea comentatoare*” se străduiește să-l declare ca “ilegal”, străin limbii. Nu este. Căci face parte dintr-un domeniu mai puțin cunoscut, unde a fost și este folosit cu statut de deplină “legalitate” semantică. Este vorba de domeniul circulației monetare. Mai exact, de cel al “speculei cu semne monetare sau cu hîrtii de valoare în vederea obținerii unui câștig”. E un franțuzism atestat de DEX și care, atunci cînd e folosit, de exemplu, în îndemnul împăciuitoar “Nu fă agiotaj”, nu

înseamnă de fapt altceva decît ceea ce am citat după DEX, adică “Nu fă speculă cu ...” pentru că e o acțiune ilegală. Din aceeași “familie” cu “*agiotaj*” mai cităm (pentru familiarizare) două cuvinte: “*agio*” cu pluralul “*agiuri*” (s.n.) însemnînd “diferența cu care prețul (cursul) unui semn monetar sau al unei hîrtii de valoare depășește valoarea nominală a acesteia” și “*(a) agiota*” (“*agiotez*”), v.intranz., cu sensul de “a face speculă cu valoarea unui semn monetar sau cu o marfă avînd un preț variabil”.

Alexandru GROMOV
Chișinău

BILINGVISM LINGVOCID

Prima mea pornire a fost să exclam, consternat:

— Patruzeci redivivus!

Eram în toamna lui 1994. Din '40 încoace, de când tancurile sovietice veniseră să ne elibereze cu "kulturnicii" călare pe blindaj, trecuse timp destul...

Și pe atunci se promova, chipurile, "limba moldovenească", iar sloganul zilei suna cât se poate de sugestiv: "Sî și mî înțaleși di nărod!" În numele acestui nobil obiectiv, locomotiva se transforma peste noapte în "părăvoază", submarinul — în "luntre de sub apă", iar mitraliera — hai să nu-i mai spunem pe nume... Și mai există o regulă, mai bine zis o sentință fără drept de apel: dacă traduci din rusește, să fie exact atîtea cuvinte, inclusiv prepoziții și conjuncții, cîte conține originalul. Vă puteți închipui un stimulent mai eficace pentru creativitatea traducătorului? Atunci au și apărut primele firme de tipul: "Casa de stat de păstrare de muncă". Inscricția e absolut autentică, vă propun s-o descifrați (deși prevăd un foarte redus

procentaj de izbîndă).

Ei bine, după cinci decenii de luptă contra unor atare monstruoziități și cinci ani de la declararea limbii de stat, ce-mi este dat să citesc cu litere de-o șchioapă? Atențiune: "Asociația pe acțiuni ai cusătoriilor de confecții «Ionel»". Economie de piață, reformă, tranziție, ce mai! Mîna-n mîna cu reinstaurarea totală a legilor din '40.

I

Fiindcă nu e o simplă firmă aici, ci un fenomen, mă văd obligat să-l analizez.

Deoarece (păi cum altfel?) se afla alături și textul din care fusese tradusă inspirata inscripție, am numărat cuvintele în ambele versiuni și, bineînțeles, le-am găsit identice: regula urma să se respecte cu toată strictețea. Ca și cum nimic nu s-ar fi schimbat în acest răstimp. Ba mai mult chiar, pentru a striga în auzul tuturor: așa a fost și așa va fi întotdeauna!

Nu cred că aș putea fi acuzat de exagerare.

În ultimii ani mai ales s-au depus eforturi susținute pentru repunerea în drepturi a normelor limbii literare. Le-am evidențiat în notițele anterioare din cadrul acestei rubrici, deci, nu mă voi repeta afirmînd doar atît: oricine dorește să redacteze corect o firmă, o blanchetă, un anunț, afiș etc. are toate posibilitățile s-o facă. În cazul citat, s-ar fi convenit să figureze

denumirea: "Fabrica de confecții «Ionel» S.A.". Fabrica și nu "asociația" sau "asociația de producere" (!), cum vedem scris adesea, pentru că termenul nu face decît să copieze o uzanță sovietică (destul de contestabilă, de altfel, și în original). La urma urmei, chiar dacă cineva ar insista asupra faptului că nu e vorba de o singură fabrică, ci de mai multe întreprinderi asociate, înseamnă că nu cunoaște sensul termenului "sucursală" — o unitate-pilot le poate avea oricîte dorește.

De "cusătoriile de confecții" ce să mai vorbim? E un nonsens clasic, un soi de "supă lichidă" (citat dintr-o traducere, "lichidă" vrînd să echivaleze cu "subțire", "apoasă"). Dar odată ce în original erau prezente "șveinîie izdelia", cum se putea să omiți o vocabulă?

Cu "Ionel", în schimb, stăm mai bine, chiar bine de tot: ați dorit colorit național? Na-vi-l! În plus, s-a dat dovadă de o înaltă competență în ale marketingului — să nu uităm că pînă mai ieri întreprinderea cu pricina purta răsunătoarea (și impronunțabila) denumire "Imeni 23-go sezda KPSS"...

Iată, prin urmare, datele problemei: avem două firme la intrare, dintre care prima, formal, redijată în limba oficială a statului. De ce dar a ajuns într-un asemenea hal? Răspunsul: fiindcă a strivit-o

sub greutatea ei, a făcut-o țândări cea de alături, cu caractere străine, aparținînd în schimb așa-zisei limbi de comunicare interetnică. Intenția, adică, a fost inițial binevenită — de a servi eventualului vizitator o informație bilingvă. A intervenit însă un factor suplimentar (dar nicidecum imprevizibil): limba de comunicare s-a arătat a fi agresivă, lacomă, nesătulă — într-afîta, încît din pretinsul bilingvism, realmente, nici urmă n-a mai rămas...

Întrucît știu însă că în mediul nostru bilingv am prea destui preopinenți, prevăd cît de tare se vor scandaliza: uite cum fac ăștia din țînțar armăsar! Mare scofală, o firmă colea! La urma urmei ce, noi le-am scris-o? Tot unul de-al lor le-a jucat renghiul, ha-ha!...

Că avem și noi faliții noștri, n-am să neg. Dar să vedem de unde s-au luat.

2

În lumea liberă, esența bilingvismului impus de regimul sovietic a fost studiată aprofundat cu mult înainte de căderea acestuia din urmă. Pînă însă a mă referi la concluziile la care au ajuns cercetătorii, voi depăna niște amintiri.

Cu mai mulți ani în urmă, la Kazan, capitala actualului Tatarstan, tot o firmă mi-a atras atenția: "Sudasî". Din inscripție rezulta: aici se află sediul unei judecătoriai raionale. Contrariat,

mi-am întrebant călăuza, o foarte drăgălașă ființă autohtonă, dacă în străvechea ei limbă nu există barem un singur cuvânt care să semnifice, prin tradiție, respectiva instanță. La care domnișoara plecă ochii, se mohorî la față și-mi răspunse, desigur, afirmativ. Iar după o pauză: "Dar a fost declarat termen arhaic, feudal, deci, chemînd la reinstaurarea feudalismului..." Am înțeles-o cît se poate de bine: "Iar acum, fiindcă ați lipit de substantivul socialist un sufix neaș tătăresc, vă duce drept în comunism!..."

La Riga, Tallinn, Vilnius aveam cîțiva buni prieteni. Pentru mine, meleagurile baltice se asociau cu vechile state independente, cu drapele, steme, imnuri naționale (pe care, de altfel, le și cunoșteam), era o interminabilă temă de amintiri și discuții. Totuși, m-a șocat prezența în toate cele trei limbi a unor elemente străine — firește, și ele de proveniență "interetnică". Trăgeam cu urechea, de pildă, la conversația unor șoferi, nu încăpea nici o îndoială că sînt letoni sau estonieni, însă limbajul le era presărat de tehnicisme rusești. Și nici intelectualii de cea mai înaltă probă nu făceau excepție în privința asta. Mi s-a explicat că autoritățile "recomandă" cu insistență să nu se recurgă la termeni de origine engleză sau germană. "Știința

sovietică e cea mai progresistă din lume, li se lămurea cu răbdare, folosiți-vă din plin de bogatul ei vocabular!" Iar un scriitor în vîrstă, care-și închinase întreaga viață traducerilor din Shakespeare, era de-a dreptul disperat: ortografia pe atunci în vigoare îl constrîngea să transcrie numele marelui dramaturg conform modelului rus: Șekspir! Motivul? L-ați ghicit: "Să șim înțăleși di nărod!"

Dar cea mai ridicolă mostră de bilingvism-semilingvism mă aștepta în Abhazia: "Amiliția", "Aprocuratura", "Amagazin", "Astolovaia" și cîte și mai cîte de felul acesta erau scrise pe firme. Vilegiaturistii glumeau: "În cinci minute, înveți limba abhază!" Nu puteam să nu-mi dau seama că e o tragedie la mijloc. Explicația pe care o dădeau specialiștii se baza pe faptul că fondul principal de cuvinte al limbii lor materne este extrem de redus, deci, se cere completat din alte surse... "Mai bine zis, din una singură?" am avut îndrăzneala să-i întreb. Au dat din cap și au suspinat adînc...

Toate aceste exemple disparate se constituie într-un tablou unitar, confirmat de către cei mai prestigioși cercetători: așa-zisele "republici surori", fie ele unionale sau autonome, aveau menirea de a servi drept fațadă imperiului neo-colonial sovietic, politiciii expansioniste promovate de el. În

angrenajul acesta machiavelic, limbilor naționale le revenea un rol aparte: primo — de a demonstra propășirea culturii indigene (sic!), secundo — de a facilita "înflorirea prin apropiere". Savanta formulă se cere decodificată: evoluind spre "faza cea mai înaltă a orînduirii sociale", națiunile conlocuitoare se vor apropia într-atîta, încît, într-un moment de elan sublim, se vor contopi de-a binelea. Și atunci rusa, în modul cel mai firesc, se va transforma din limbă de comunicare interetnică în limba maternă a fiecărui trăitor al Kremlinoperiului. Ce perspectivă înălțătoare!

Formal, în republici continuau să existe institute de cercetări științifice în domeniul lingvisticii și al literaturilor naționale, teatre și edituri, televiziune, radio, presă în respectivele limbi. Dar concluzia cercetărilor e univocă: sus-enumeratele instituții erau condamnate în bloc. În mod preprogramat, pe cel puțin două căi: prin continue modificări demografice, dirijate din centru, și prin contaminarea sistematică, pînă la degradare, a limbilor naționale. Ce strălucit plan de campanie! Ar putea să-i nege virtuțile măcar vreunul dintre oponenți?

3

Așadar, culegem cu toții — de la Chișinău și, probabil, la Taşkent

— ceea ce, cu bună știință, au semănat alții. Au semănat metodic, în baza unei strategii pe cît de fariseice, pe atît de fin elaborate. Voi evidenția doar unul din argumente: prin limba rusă ni s-ar deschide, vezi bine, tezaurul culturii universale. Să admitem. Dar cît "se închide", în schimb, prin subminarea permanentă a limbii materne?

În realitate, mult trîmbișatul bilingvism socialist (sau "tancolingvism", cum l-am denumit, avînd în vedere mijlocul de transport cu care ne-a fost livrat) s-a dovedit a fi nociv, pernicios și, în plus, nespus de rapace. Dacă din cînd în cînd, de regulă, în momente de grea încercare pentru imperiu, mai ceda cîte o palmă de teren, o făcea scrîșnind din dinți. Pentru ca în clipa următoare, profitînd de prima ocazie, să recupereze cu vîrf și îndesat ceea ce pierduse. Cea mai bună dovadă o constituie anevoința cu care ne tămăduim rănila pricinuite de lunga noastră "bilingvizare". Cîndva, ne-au trebuit la vreo două decenii ca să ni se permită, cu milostenie, să trecem de la aberanța "casa de stat de păstrare de muncă" la casa de economii, și tot cu rezerve, cu reproșuri: "Apoi așa să dîzi în Rumânia..." Bogdaproste și de atît. Dar s-au mai scurs trei decenii, și iată-ne ajunși la stația terminus, pe nume "Asociația cusătoriilor de

confecții". Halal!

Între timp, s-au întreprins, ce e drept, unele încercări sporadice de a remedia starea de lucruri. La un moment dat, a devenit clar că nu mai merge cu "balnișni list" și s-a trecut la "foaia de boală". Și ce-am câștigat, mă rog? E ceea ce se cheamă în fizică "imagine în oglindă" — nu e spus românește, ci tradus, adaptat, chipurile, la basarabenească. Sau "istoria bolezni" a devenit (păi cum altfel?) "istoria bolii". Două cuvinte românești care, îmbinate fiind, dau în sumă o perfectă pășărească...

Acesta ne-a fost și ne rămîne strigătorul păcat — străduința de a ne acomoda cumva la "tancolingvism", de a crea, pe cale empirică, un fel de limbă intermediară. Și aici ne face figura adaptabilitatea fonetică a graiului nostru: pentru nimica în lume, n-am putea să pronunțăm "prițepșic", — și atunci răsare "prițapnicul". Sau încercați să roștiți "upolnomocennî". Nu merge? Dar "palnamoșnic"? Și tot așa mai departe. Dar dincolo de limba colocvială? Consultați (astăzi!) statutele diferitelor firme, bănci, cooperative — chipurile, în limba oficială. Pretutindeni veți găsi câte o "cîrmuire". Nici un fel de consiliu de conducere sau consiliu director. Pentru că așa s-a tradus din "tancolimbă" și cu asta s-a pus punct.

De mult a venit timpul să ne

dezicem de lamentabilele tentative de a traduce denumirile vechilor structuri economico-administrative, tehnico-științifice etc., în genere tot ceea ce ține de terminologie. Vastele posibilități ale limbii române ne permit să găsim expresia oricărei noțiuni din lumea înconjurătoare — și ne obligă s-o facem. Altminteri, chiar avînd cele mai bune intenții, 90 la sută din încercările de a traduce sînt sortite eșecului — într-un fel sau altul, tot la "Casa de stat" ne vom întoarce...

Să ne privim în oglindă și să ne întrebăm cu toată franchețea: din momentul adoptării respectivei legi, în ce măsură s-au înrădăcinat la noi normele limbii literare? În ceea ce mă privește, aș zugrăvi mai curînd un tablou nuanțat: îmi face o aleasă plăcere să mă regăsesc printre confrății mei de condei, printre actori, adesea — printre studenți. Dar mi-aș călca pe conștiință dacă m-aș face că nu observ cum se vorbește pe stradă, la piață, în troleibuz... Nu, departe de mine gîndul de a-l blama pe cineva — îmi dau seama prea bine că sînt cu toții niște sinistrați, victimele aceluia fenomen de lungă durată pe care-l definesc drept lingvomicidul cauzat de bilingvismul forțat. Unicul remediu împotriva lui — cel de care au făcut uz generația '40 și toate cele posterioare — este rezistența spirituală.

Dr. Mihail BRUHIS

Tel Aviv

CAUZE ȘI EFEC- TE ÎN INTERACȚIU- NEA LIMBILOR DIN FOSTA U.R.S.S.*

Prin scopul și destinația lor, traduceri, în fosta Uniune Sovietică, erau strâns legate de politica promovată de către autorități în domeniul limbii ca "parte componentă a politicii naționale"¹. Sub acest aspect, ele se încadrează în mod firesc în faimoasa formulă-triptic a istoriografiei din U.R.S.S.: "Înflorirea — apropierea — contopirea" națiunilor sovietice și, implicit, a limbilor și culturilor lor.

Traducerile sistematice din limba rusă în limbile popoarelor periferiilor naționale ale Rusiei nu și-au făcut apariția decât după instaurarea, în octombrie 1917, a puterii bolșevice.

Sub regimul țarist, care, pe parcursul secolelor, a promovat politica sa de rusificare forțată a popoarelor aservite, acest gen de traduceri, de regulă, nu era practicat în mod generalizat. Abia după ce au cucerit puterea și au introdus învățămîntul în limba maternă, bolșevicii au organizat editarea de cărți, ziare și reviste în limbile

popoarelor neruse.

La prima vedere, noul regim părea să fi renegat politica de rusificare susținută de țarism. În realitate, însă, această politică n-a suferit vreo schimbare esențială. Comuniștii sovietici au promovat în continuare, cu alte mijloace, vechea politică în domeniul limbii. Traducerile le-au servit, în această privință, pentru a camufla adevăratele scopuri ale politicii naționale; ei le-au folosit (și continuă să le folosească) drept paliative pentru realizarea revendicării privind "egalitatea în drepturi a națiunilor și a limbilor"², cuprinsă în programul pe care l-au adoptat cu mult înainte de a acapara puterea.

Însă în condițiile statului sovietic multinațional, care, pe de o parte, le-a acordat în mod efectiv maselor posibilitatea de a se instrui în limba maternă, iar, pe de altă parte a dat dovadă chiar din capul locului de intoleranță față de toate ideile și opiniile ce contravin doctrinei, politicii și activității practice a partidului de guvernămînt, traduceri au devenit, în mod firesc, o necesitate imperioasă, un factor important de propagare a inițiativelor și directivelor acestui partid în rîndurile popoarelor neruse.

Așadar, în primii ani de după Revoluția din octombrie 1917, traduceri sistematice în limbile popoarelor sovietice neruse erau

* După raportul prezentat la Simpozionul Internațional "Teoria traducerii și relațiile internaționale", Ună versitatea din Tel Aviv, Institutul de Poetică și Semiotică "Porter", 27.III.—1.IV.78.

încurajate de bolșevici nu numai cu scopul de a camufla procesul de rusificare continuă a acestor popoare, dar și cu scopul de a-și consolida puterea prin propagarea acțiunilor politice și măsurilor practice ale partidului lor. Țarismul, deși n-a căutat, ca bolșevicii, să-și disimuleze intenția de a rusifica popoarele încorporate în imensul său imperiu și a promovat fățiș politica sa de rusificare, a stimulat și el traducerea în limbile popoarelor subjugate a unor cărți ce glorificau țarul, familia imperială și armele victorioase ale Imperiului rus³. Autoritățile sovietice au înțeles că, folosind limbile materne ale popoarelor sovietice neruse (care în primii ani de după revoluție, în majoritate, erau analfabete), își puteau exercita mai ușor influența. Aceste limbi nu erau necesare autorităților nici pentru activitatea administrativă practică a organismelor sovietice ale popoarelor neruse, nici pentru activitatea organizatorică și politică a organismelor de partid. Lucrul acesta se explica prin faptul că în cadrul organismelor în cauză rușii și reprezentanții altor vreo două, trei naționalități (de limbă rusă) dețineau nu numai pozițiile-cheie, ci și toate pozițiile care aveau o importanță cât de mică.

Un teoretician sovietic în problemele naționale s-a văzut nevoit să constate că, de exemplu,

în regiunile naționale ale Caucazului de Nord, în a doua jumătate a deceniului al patrulea, adică la circa 20 de ani după instaurarea regimului bolșevic, "printre 1310 funcționari din 18 instituții regionale, se pot număra doar 17 reprezentanți ai naționalităților autohtone"⁴.

Limba folosită de autoritățile superioare, și de cele inferioare, limba reuniunilor de lucru ale aparatului lor administrativ și ideologic, limba în care erau redactate aproape toate documentele acestor organisme era în întreaga țară limba rusă. De exemplu, primul Congres al comuniștilor din Turkestan, ținut în 1918, și-a desfășurat lucrările în limba rusă și "a examinat problema traducerii materialelor acestui Congres din rusă în limba uzbekă și în limbile altor popoare din Asia Centrală"⁵.

Astfel, din primii ani ai regimului sovietic, datorită politicii și practicii partidului de guvernământ, limbilor popoarelor sovietice neruse le-a fost atribuit rolul ingrat de anexă provizoriu necesară pentru îndeplinirea unor funcții limitate, pe de o parte — ca mijloc pentru camuflarea tendințelor rusificatoare ale acestui partid și, pe de altă parte, — ca o curea de transmisie (cu ajutorul traducerilor din rusă, limba dominantă) a ideologiei oficiale în mijlocul populației neruse.

Cu timpul, disimularea tendințelor de rusificare, în continuă creștere, se impunea pe prim-plan, în timp ce procesul de erodare progresivă și accelerată a rolului de colportor al ideologiei dominante, pe care ar fi trebuit să-l aibă limbile naționale, prin intermediul traducerilor din rusă, dobîndea în permanență proporții tot mai mari.

Un scriitor sovietic tătar a constatat, în 1976, că numărul traducerilor din limba rusă în tătară este în continuă descreștere, deoarece noua generație "citește foarte bine în limba rusă și mulți nu au nevoie deja de traduceri"⁶.

Astfel traducerile din limba rusă în limbile popoarelor neruse din U.R.S.S. erau transformate tot mai mult într-un fel de "cheltuieli de reprezentare".

Politica aplicată în fosta U.R.S.S. față de traduceri a exercitat și continuă să exercite în actuala Federație Rusă și în țările din C.S.I., care nu au trecut la comunicarea în limba de stat, o influență negativă asupra limbilor popoarelor neruse și asupra instruirii și educației tinerelor generații.

Din literatura sovietică putem afla că prin instituirea de comisii terminologice au fost reduse la maximum "procesele spontane în crearea de sisteme terminologice"⁷. Practic, aceasta înseamnă adoptarea masivă⁸ a terminologiilor afiliate

într-un mod sau altul limbii ruse⁹, eliminarea termenilor tradiționali, introduși în limbile popoarelor neruse prin filiera altor limbi neruse¹⁰.

În felul acesta se elaborau sisteme terminologice artificiale, de multe ori absolut inadecvate, care, introduse în principal prin traduceri din limba rusă, deteriorau limbile naționale receptoare.

Nu numai abundența de termeni improprii, pătrunși prin filiera traducerilor, a exercitat și exercită în continuare o influență nefastă asupra învățămîntului, dar chiar și faptul că majoritatea manualelor folosite în școlile din republicile sovietice erau traduceri după manualele rusești¹¹. Manualele traduse prezintă numeroase lacune, datorită cărora procesul de asimilare a materiei de studiu de către elevii școlilor naționale este handicapat de deficiențele traducerii. În consecință, în afară de eforturile ce se cer, de regulă, pentru asimilarea materialului respectiv, elevii sînt obligați să depună eforturi suplimentare, care necesită, firește, timp suplimentar¹².

O comisie specializată în problemele învățămîntului s-a văzut nevoită să constate că, de exemplu, în Republica Sovietică Kazahă "aproape că nu există manual tradus care să nu fie marcat de influența nefastă a servilismului", că "lexicul majorității

manualelor este sărac, acestea abundînd în fraze greoaie și întorsături inadmisibile”, că “nu numai elevii trebuie să reia de mai multe ori lectura textelor din aceste manuale, fără ca să le înțeleagă sensul”, și nu numai profesorii au dificultăți în pătrunderea sensului unor termeni, ci chiar specialiști de înaltă calificare trebuie să reitereze lectura textelor traduse, pentru a le înțelege conținutul.

Această realitate este caracteristică pentru toate fostele republici sovietice în care manualele traduse fac dificilă asimilarea materialului de către elevii școlilor naționale, inclusiv pe cei din pretinsele state independente și suverane care au intrat în C.S.I., punîndu-i într-o stare de inferioritate față de elevii școlilor ruse.

Un alt aspect al problemei este că, studiind după aceste manuale, elevii școlilor naționale rețin multe stîngăcii, greșeli, expresii și construcții improprii, străine limbii materne, că “în limba comună încep să pătrundă elemente care o deformează, o împestrîtează cu material lexical și cu construcții sintactice ce-i dau aspectul unei grădini năpădite de buruieni”¹⁴.

Însă, în pofida deficiențelor manualelor traduse, deși ele, “în loc să cultive limba elevilor, o stîlcesc”¹⁵, deși din cauza lor elevii școlilor naționale sînt puși într-o situație foarte dezavantajoasă vis-a-vis de copiii și tinerii care

frecventează școala rusă, aceste manuale, din cauză că lipsesc altele, originale, în limbile naționale neruse, continuă să fie necesare.

Manualele traduse fără doar și poate că au jucat, și mai joacă în continuare în mod obiectiv — într-un anumit sens și în zilele noastre — un rol pozitiv în ridicarea nivelului de cultură al popoarelor neruse. Însă, pe de altă parte, chiar din momentul apariției lor, în primii ani de după revoluție, deficiențele manualelor traduse s-au făcut resimțite și, cu timpul, s-au transformat tot mai mult într-un impediment serios în calea dezvoltării multilaterale a tinerelor generații ale popoarelor neruse din fosta U.R.S.S.¹⁶.

În contrast cu traduceri în limbile neruse ale manualelor pentru școli (care, în condițiile sovietice, rămîneau mereu necesare), traduceri de materiale publicistice, de literatură social-politică, inclusiv traduceri de materiale oficiale, încetaseră, în general, să mai reprezinte o necesitate reală. Acest gen de traduceri era influențat negativ de intervenția directă a organismelor de partid din republicile naționale care, în dorința lor de a sublinia importanța acordată documentelor de partid și operelor clasicilor marxism-leninismului, “supervizau în mod nemijlocit traducerea acestor scrieri în limbile popoarelor din U.R.S.S.” și alegeau, pentru

efectuarea acestei munci, "cadre de formație marxistă"¹⁷.

Pentru redactarea operelor traduse ale lui Marx, Engels și Lenin, comitetele centrale ale organizațiilor republicane ale partidului comunist creaseră comisii speciale, din care făceau parte militanți de partid și oameni de stat¹⁸. În multe republici naționale aceștia nu numai că participau la redactarea traducerilor, dar și efectuau traducerea unor lucrări¹⁹.

Deci, redactorii, ca și traducătorii, erau aleși conform principiului formațiunii marxiste, "după nivelul lor ideologic"²⁰. Pe când, în general, aceste cadre "demne de încrederea partidului de guvernământ" nu cunoșteau în mod suficient nici limba originalului, nici cea în care se traducea! Iată de ce, de exemplu, unul dintre responsabili de această muncă din fosta Republica Sovietică Turkmennă s-a văzut nevoit să mărturisească că, pentru traducătorii în turkmennă, a trebuit să se organizeze *studierea gramaticii acestei limbi*²¹.

Cît privește Institutul de Marxism—Leninism din Moscova (conform datelor furnizate de recensămîntul operelor lui Marx, Engels și Lenin traduse, apărute în limbile neruse), s-a văzut și el nevoit să constate că traducătorii au denaturat textul originalului *deoarece cunosc insuficient gramatica limbii originalului și nu sînt capabili să facă analiza gra-*

*maticală a frazelor*²².

De altfel, pentru acest gen de traduceri, în majoritatea fostelor republici sovietice, și în majoritatea covârșitoare a cazurilor, limba rusă a servit (și continuă să servească) drept "limbă a originalului". Și lucrul acesta se explică prin faptul că redactorii și traducătorii au fost aleși conform criteriilor susmenționate, că ei nu cunoșteau, în general, nici germana și nici alte limbi în care și-au scris lucrările Marx și Engels. Nu trebuie să ne mire deci că, de exemplu, "în traducerea primului volum al "Capitalului" în limba uzbekă... toate cuvintele străine, puse în paranteze pătrate în textul rus, au fost inserate în traducere fără a fi raportate într-un fel sau altul la text, deoarece redactorii și traducătorii nu știau la care cuvinte rusești se refereau aceste cuvinte străine"²³.

Pe de altă parte, deoarece cunoașterea insuficientă a limbilor și necunoașterea absolută a muncii pe care aceste cadre s-au văzut obligate, datorită circumstanțelor, s-o facă, degenerau, în ultimă instanță, în "numeroase erori și grave denaturări de sens", în "traduceri infestate de inexactități de tot felul"²⁴, ele încercau din răspuțeri să îndreptățească "încrederea partidului" prin exces de zel în combaterea tuturor tentativelor de a stăvili contaminarea limbilor receptoare cu elemente lexicale și

construcții sintactice străine firii lor și specificului lor național. Oamenii de literă, care — conștienți de efectul deplorabil al influenței excesive a limbii ruse asupra celor neruse — se străduiau să anihileze această influență sau, cel puțin, s-o diminueze, erau acuzați de naționalism burghez, de tentativa de a frâna progresul limbilor naționale și de a împiedica apropierea popoarelor neruse “de cultura marelui popor rus”²⁵. Acest gen de acuzații era sprijinit de președinții comisiilor de redactare a traducerilor de acest tip. Și, dat fiind faptul că acești președinți erau desemnați de Moscova pentru a exercita funcțiile pe care le dețineau în organisme de partid ale fostelor republici sovietice neruse²⁶, acuzațiile pe care le formulau contra intelectualității care se opunea politicii de rusificare cu ajutorul traducerilor a limbilor naționale se făceau auzite la congresele și conferințele acestor organisme, la plenarele organelor lor de conducere și consemnate în rezoluțiile partidului²⁷, serveau drept mijloc de intimidare a celor care apărau limba națională împotriva invaziunii rusismelor și de încurajare a promotorilor politicii de așa-zisă îmbogățire a limbii naționale prin transplantul de cuvinte și sintagme, precum și de modele morfologice și sintactice direct din limba rusă.

Rusificatorii nu-și întemeiau

poziția numai pe afirmația că împrumuturile din limba rusă îmbogățesc limbile naționale. Ei recurgeau și la alte argumente. În primul rând, că aceste împrumuturi conduc, în totală concordanță cu politica partidului comunist, la apropierea limbilor popoarelor sovietice. În al doilea rând, că , deoarece majoritatea traducerilor în aceste limbi era efectuată, în general, din limba rusă, care, după cum susțineau ei, este “una din limbile cele mai bogate și cele mai dezvoltate din lume”²⁸, sau chiar “cea mai bogată, cea mai flexibilă și cea mai frumoasă”²⁹, împrumuturile din această limbă erau considerate inevitabile și că ar juca, în mod obiectiv, un rol pozitiv.

Dar a declara rusa drept “cea mai bogată” și “cea mai frumoasă” limbă echivala cu denigrarea, prin aceasta, a limbilor neruse în bloc (printre care se numărau, în fosta U.R.S.S., multe alte limbi de cultură, cu tradiții seculare) și cu desconsiderarea posibilităților lor interioare de dezvoltare. Dat fiind faptul că partidul comunist încuraja pe toate căile cultul limbii ruse și denigrarea de facto a limbilor altor popoare, era firesc să se formuleze și unele principii în practica traducerilor cu scopul de a consfinți împrumuturile din limba rusă în limbile neruse. “Noi nu ne călăuzim decât de un singur principiu — scria autorul unui studiu consacrat traducerii

“Capitalului” în limba uzbekă — de cel al lingvisticii marxist-leniniste: dacă unii termeni, să zicem, cei creați și folosiți de către Marx în “Capitalul” au echivalente, cu același sens, în limba noastră, noi le folosim din plin; însă, dacă nu există un asemenea echivalent, *noi păstrăm termenul folosit în traducerea rusă*”³⁰. Acest postulat, proclamat — cum ne arată pasajul de mai sus — drept principiu al lingvisticii marxist-leniniste, era propagat în mod asiduu și în alte republici sovietice³¹.

Pentru alcătuirea de dicționare bilingve, după lista cuvintelor rusești, se plasau pe prima poziție, în șirul cuvintelor echivalente din limba națională respectivă, acele cuvinte și unități frazeologice care se apropiau cel mai mult de limba rusă.

Un cercetător sovietic ucrainean a constatat că, datorită dicționarului rus-ucrainean din 1948,³² alcătuit conform acestui principiu, traducătorii și redactorii “au primit un cod lingvistic legalizat”³³ pentru a practica traducerile lor servile. Aceasta deoarece drept bază pentru dicționarul rus-ucrainean a servit registrul de cuvinte al dicționarului explicativ rus, redactat de Ușakov, și în numeroase cazuri, “drept prim-echivalent al cuvîntului rus a fost dat același cuvînt rus, *portianka* = *portianka*, și abia pe ultima poziție

cuvîntul ucrainean: *onucia*”³⁴.

Redactorii dicționarelor terminologice bilingve, de exemplu ai dicționarului social-economic rus-ucrainean, apărut în 1966³⁵, s-au condus de aceleași principii. O consecință a apariției acestui gen de dicționare și a principiilor promovate în fostele republici sovietice neruse este că traducerile operelor lui Marx, Engels și Lenin, ale documentelor și materialelor oficiale ale partidului comunist și guvernului sovietic s-au transformat în ultimă instanță din fenomene ideologice în simple fenomene de tehnică tipografică, adică ele nu erau, după cum nu sînt nici acum citite aproape de nimeni.

Și totuși, limba traducerilor social-politice nu era singura limbă chinuită care cerea “eforturi mult prea mari din partea cititorului, silindu-l adesea să dezlege adevărate șarade”³⁶. În anii 1930-1940 și, mai cu seamă, în primele decenii postbelice, această “limbă traducătoare, convențională”³⁷, ruptă de tradițiile limbilor naționale, contaminată de nenumărate cuvinte și construcții improprii acestor limbi, s-a impus și în toate celelalte genuri ale literaturii traduse, inclusiv în cel artistic.

Limba convențională a traducerilor, mai cu seamă a celor de beletristică, a exercitat o influență nefastă asupra limbilor naționale ale popoarelor neruse. Un critic literar ucrainean s-a văzut

nevoit să concluzioneze că “jargonul traducerilor a devenit un morb al literaturii originale”³⁸, că acest jargon “este pe cale să ia locul *limbii literare ucrainene*” și că “*stilistica traducerilor se transformă în stilistică ucraineană*”³⁹. Subliniind că avalanșa traducerilor servile “creează pericolul distrugerii limbii literare”⁴⁰, criticul respectiv constata că nu există numai scriitori-traducători care “copie toate cuvintele și formele gramaticale ale originalului, producând în mod inevitabil traduceri bilingve”⁴¹, “edificate pe temelia unei sintaxe hibride și a unui lexic hibrid”⁴², ci și autori dotați care, obișnuiți cu limba traducerilor literare, a presei, a emisiunilor radio și tele, “inserează în lucrările lor asemenea elemente hibride improprii și inadecvate”⁴³. El și-a întemeiat aceste concluzii pe situația concretă din Ucraina anilor 50 — începutul anilor 60⁴⁴. Concluziile în cauză infirmă teza înrădăcinată în literatura sovietică, potrivit căreia servilismul, în practica și în teoria traducerilor, ar fi fost un fenomen frecvent numai în anii 30 și pînă la începutul anilor 50⁴⁵, altfel spus — că el ar fi fost, în acea epocă, o consecință a cultului personalității și că el ar fi fost depășit după moartea lui Stalin.

Pe parcursul acestor ani (anii 30 și pînă la începutul anilor 50) servilismul a făcut ravagii în fosta

U.R.S.S în domeniul traducerilor. Și nu numai în traducerile din rusă în limbile popoarelor sovietice neruse, dar și în traducerile în care limba rusă se producea în calitate de limbă receptoare⁴⁶.

Așa-zisele “traduceri bilingve” predominau în această epocă nu numai în republicile neruse. Analizînd una din numeroasele traduceri servile din franceză în rusă, un cercetător sovietic susținea că “originalul este scris într-o franceză clară și corectă, în timp ce traducerea reprezintă un soi de *melanj rus-francez indigest*”⁴⁷.

În acea epocă, frica era un factor decisiv, care paraliza elanurile creatoare în toate genurile de traduceri și își găsea expresia nu numai în reproducerea oarbă, cuvînt cu cuvînt, a operelor din alte limbi, dar și în asigurarea teoretică a servilismului, prin proclamarea necesității de a păstra în traducere “specificul normelor convenționale”⁴⁸ ale limbii originalului.

Cu toate acestea, jargonul “melanjurilor indigeste” n-a devenit, ca în cazul fostelor republici sovietice neruse, o plagă a literaturii originale, n-a putut periclita existența limbii naționale ruse, n-a condus la “servilism”⁴⁹ în *operele originale ale scriitorilor*,⁵⁰ cum s-a întîmplat în fostele republici naționale neruse și în actualele formațiuni aparent statale din cadrul Federației Ruse. Și

aceasta, de altfel, deoarece în anii cultului personalității — se poate spune că anume în acești ani — starea de teamă facilita oprirea intrusiunii cuvintelor și construcțiilor improprii în limba rusă.

Pe de o parte, puriștii, erijându-se în apărători ai limbii *marelui popor rus*, aveau posibilitatea să critice cu vehemență utilizarea oricărui cuvânt și oricărei construcții străine în traducерile rusești. Pe de altă parte, și acei care combatteau și ei din rațiuni cu totul justificate poluarea acestor traduceri cu barbarisme și forme sintactice care reproduceau cuvânt cu cuvânt ordinea firească a expresiilor din limba originalului, dar improprii limbii ruse, n-aveau de ce să se neliniștească. Deoarece acei care pledau într-o manieră sau alta în favoarea instituirii de restricții asupra împrumuturilor din limbile occidentale (*din care se efectuau, de regulă, cele mai multe traduceri în rusă*) puteau conta pe sprijinul partidului și puteau merita laudele acestuia în calitate de "*patrioți și dușmani ai cosmopolitismului fără de patrie*".

Din acest punct de vedere, situația era cu totul diferită în fostele republici sovietice neruse. Aici aproape toate traducерile erau făcute din rusă sau prin intermediul ei. Combaterea contaminării limbilor popoarelor neruse prin aceste traduceri se dovedea extrem de periculoasă

pentru oricine. Intelectualii din fostele republici naționale știau foarte bine că toate încercările lor de a opune rezistență fățișă procesului de rusificare efectivă a limbilor neruse cu ajutorul traducerilor vor fi împiedicate de către organismele partidului de guvernământ (promotorul așa-zisei politici de "apropiere a națiunilor sovietice și a limbilor lor"), că încercările de acest fel îi expuneau pericolului de a fi declarați naționaliști burghezi, dușmani ai internaționalismului proletar. Astfel posibilitățile de combatere a influenței traducerilor servile asupra limbilor naționale nu erau egale pentru oamenii de cultură ruși și pentru cei din fostele republici neruse. În aceste circumstanțe efectele servilismului (care luase în mod efectiv, în fosta U.R.S.S., proporții exagerate în practica și teoria traducerilor în anii 30 până la începutul anilor 50), s-au vădit în mod obiectiv negative, *periferice pentru limba rusă*, și obiectiv negative, dar *totalmente dezastruoase pentru limbile naționale neruse*. Aici putem adăuga că influența servilismului asupra traducerilor rusești din perioada de care ne ocupăm și, propriu-zis, asupra limbii ruse este comparabilă, într-o anumită privință, cu influența sa, să zicem, asupra traducerilor cehe din primul deceniu postbelic și, prin acestea, asupra limbii cehe. Cu toate că traducătorii cehi, ca și cei

din U.R.S.S., în acea perioadă — mai ales în anii cultului personalității — se temeau, după cum afirmă cercetătorii cehi, “să nu se descopere, din întâmplare, ceva” în traduceri lor și se străduiau să traducă “sensul exact” și “cu respect față de autor”⁵¹; limba traducerilor lor, “suprasaturată cu elemente traduse”⁵², a avut o influență negativă, însă cu totul periferică asupra limbii lor comune.

Începînd cu anii 30 și pînă la începutul anilor 50 în fosta U.R.S.S., în primul deceniu postbelic în fostele țări socialiste est-europene, una dintre principalele cauze ale servilismului (spre deosebire de “pietatea superstițioasă” sau “fiorul sacru” în fața textelor biblice și a traducerilor lor în antichitate și în Evul mediu)⁵³, a fost, deci, spectrul măsurilor represive luate de către autorități. Chiar dacă s-ar fi găsit în această perioadă vreun traducător curajos, care s-ar fi încumetat să se îndepărteze măcar cît e negru sub unghie de textul inițial, redactorul ediției, “ca nu cumva să se îndeplinească ceva”, ar fi adus traducerea “la condiție”, adică la forma literală a textului inițial⁵⁴.

În condițiile create în fosta U.R.S.S. după moartea lui Stalin, în teoria și practica traducerilor s-au produs schimbări esențiale. Acestea însă n-au condus⁵⁵ la depășirea servilismului, nici în

teorie și nici, mai cu seamă, în practica traducerilor. Traducerile literale sînt practicate acolo unde “autoritățile țin la aceea ca voința lor să fie adusă la cunoștința propriilor lor popoare sau a popoarelor aservite”⁵⁶. Or, anume o atare situație concretă exista în U.R.S.S. în anii care, după moartea lui Stalin, au fost etichetați de către noua conducere, post-stalinistă, drept ani ai cultului personalității⁵⁷, precum și în anii care, după perioada lui Hrușciov, au fost calificați de către conducerea post-hrușciovistă drept ani ai deciziilor subiective, voluntare⁵⁸. Această situație cu părere de rău, mai persistă și în zilele noastre, chiar și în republicile care și-au proclamat independența de fostul Imperiu Sovietic.

Tot așa cum, după cum menționa Engels, “rîndeaua nivelatoare a Imperiului Roman a traversat bazinul mediteranean” și “limbile naționale au fost nevoite să cedeze locul latinei alterate”⁵⁹, la fel și “rîndeaua nivelatoare” a puterii ruse a traversat fostele republici sovietice, și limbile naționale ale popoarelor care au dat nume acestor republici au cedat din ce în ce mai mult limbii ruse. Consecințele acestor cedări nu pot fi lichidate nici astăzi și se vor resimți încă mult timp.

NOTE:

1. **Leninizm i teoreticeskie voprosi jazikoznania**, Moskva, Nauka, 1970, p. 29.
2. **Istoria Kommunisticeskoj Partii Sovetskogo Sojuza**, Moskva, Politizdat, 1973, p. 156.
3. P. Haneș, **Scritorii basarabeni** București, Alkalay, 1920, p.p. 108-109.
4. I. Groșev, **Bor'ba partii protiv naționalizma**, Moskva, Politizdat, 1974, p. 103.
5. Dz. Șaripov, **Perevodceskaja mišl' v Uzbekistane. Hudojestvennij perevod. Vzaimodejstvie i vzaimobogoșcenie literatur** (în continuare: HP.VL), Erevan, 1973, p. 197.
6. A. Eniki, **Perevod doljen bit' vtorim originalom**, "Drujba narodov" (în continuare: DN), dec., 1976, p. 241.
7. Ju. Deșeriev, **Zaconomernosti razvitiia i vzaimodejstvia jazikov v sovetskom obșestve**, Moskva, Nauka, 1966, p. 31.
8. Autorii cărții **Leninismul și problema națională în condițiile actuale** relevă faptul că "în limba bașkiră, din 1764 de termeni ce țin de domeniul fizicii, 1400 sînt mai mult sau mai puțin înrudiți cu limba rusă, din 1948 de termeni din domeniul chimiei, numai 148 sînt termeni propriu-zisi bașkiri".
9. **Leninizm i național'nij vopros v sovremennih uslovijah**, Moskva, Politizdat, 1972, p. 318.
10. Sub pretextul luptei pentru purificarea limbii uzebece de arabisme și persianisme, scrie un autor uzbek, numeroase cuvinte încetățenite de mai mult timp în literatura uzbekă au fost ostracizate. Vezi A.Urzaev, **Iz opita perevoda ucebnoj literaturi po istorii i gheografii s russkogo na uzbekskij jazik. Materiali reghional'nogo soveșcianija po perevodu literaturi s russkogo na jaziki Srednej Azii, Kazahstana i Azerbajdjana** (în continuare: MRS), Alma-Ata, Kazgosizdat, 1960, p. 353.
11. A. Efendiev, **Ob osnovnih prințipah perevoda ucebnoj literaturi s russkogo na azerbajdjanskij jazik**. NRS, p. 296.
12. M. Bruhis, **Cuvînt despre traduceri**, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1968, pp. 133, 135.
13. A. Sîtdîkov, **O puteah obespecenija dostupnosti perevoda ucebnoj literaturi**, MRS, pp. 325-332. Chiar titlul articolului: **Căile de asigurare a accesibilității traducerilor în domeniul literaturii didactice** vorbește despre faptul că manualele traduse la peste 40 de ani după Revoluția din 1917 (articolul a fost publicat în 1960) nu erau cîtuși de puțin accesibile.
14. M. Bruhis, **op. cit.**, p.135.
15. **Ibid.**
16. Dat fiind că cunoștințele pe care le poate furniza, în aceste condiții, școala medie de limbă maternă, nerusă, sînt în general incomparabil inferioare celor furnizate de regulă de către școala rusă, autoritățile, pentru a salva aparențele, se vād silit să recurgă la tot felul de subterfugii. Astfel, concursurile de admitere în școlile superioare din republicile naționale inclusiv la

facultățile unde majoritatea disciplinelor se studiază în limba rusă se desfășoară în limba rusă și în limba populației majoritare în republică. Totodată, exigențele față de grupele neruse sînt mult mai mici la examenele orale decît cele înaintate față de grupele ruse, examenele, în felul acesta, fiind transformate într-un simulacru de concurs.

17. I. Bagmut, **Problemî perekla-du sosalno-politicioj literaturî ukrainskoju movoju**, Kîiv, Naukova Dumka, 1968, p. 28.

18. **Literaturnoje naslédstvo K. Marksa i F. Engelsa. Istorija publicacij i izucenija v SSSR**, Moskva, Politizdat, 1969, p. 370.

19. Ibid.

20. K. Hanazarov, **Rol' rețenzirovanija opublikovannih perevodov trudov klassikov marksizma-leninizma v ulucișenii kacestva perevodov**, MRS, p. 179.

21. Aj. Redjepov, **Voprosi organizacij perevoda proizvedenij klassikov marksizma-leninizma s russkogo na turkmenskij jazîk**, MRS, p. 55.

22. K. Hanazarov, *op.cit.*, p. 184.

23. Ibid., p. 199.

24. Ibid., p. 183, 185.

25. M. Djangalin, **Ob osnovnih prințipah perevoda s russkogo na kazahskij jazîk**, MRS, p. 37.

26. În Tadjikistan, de exemplu, comisia respectivă a fost prezidată, mai întîi, de către M. D. Hussejnov, prim-

secretar al comitetului central al organizației comuniste din această republică, iar apoi de către M. Aciurov, secretar al comitetului central. Vezi **Literaturnoje nasledstvo**, p. 382.

27. De exemplu, într-o hotărîre adoptată de către comitetul central al organizației comuniste din Republica Kazahă — erau criticați autorii dicționarului rus-kazah, deoarece mulți termeni social-politici, administrativi, juridici etc. au fost traduși prin cuvinte "arabe și iraniene", fiind evitate cuvintele rusești. Vezi M. Djangalin, **O nekotorih voprosah perevoda s russkogo na kazahskij jazîk**, Alma-Ata, Kazgosizdat, 1958, p. 49.

28. K. Sagîndikov, **Perevod na kazahskij jazîk idiom, krîlatih slov, posloviți i pogovorok, vstrec'ajușihsea v proizvedenijah V. I. Lenina**, MRS, p. 163.

29. A. Muhtar, **Necotorije voprosi perevoda hudojestvennoj literaturî s russkogo na uzbekskij**, Tașkent, Goslitizdat, 1957, p. 27.

30. Z. Aminov, **Ob opite perevoda na uzbekskij I toma Kapitla K. Marksa**, Tașkent, Goslitizdat, 1958, p. 32.

31. I. Bagmut, **Rol' perevodov proizvedenij klassikov marksizma-leninizma v obogașcenii ukrainskogo literaturnogo jazîka**, "Izvestiia Akademii Nauk SSSR", otd. literaturî i jazîka, Tom XIII, vîp. 4, 1954, pp. 330-338.

32. **Rossijsko-ukrainskîj slovnîk**. Kîiv, 1948.

33. S. Kovganiuk, **Praktica perekladu**, Kîiv, Dnipro, 1968, p. 41.

34. O. Kundzici, **Slovo i obraz**, Kîiv, Radianskij pismennik, 1966, p.172.

35. S. Vorob'ova, T. Molodid, **Rosijsko-ukrainskij slovník socialno-ekonomič'noj leksiki**, Kîiv, Naukova Dumka, 1966.

36. M. Bruhis, *op. cit.*, p. 101.

37. I. Kaşkin, **V bor'be za realisticeskij perevod. Voprosi hudojestvennogo perevoda** (în continuare VHP), Moskva, Sovetskij pisatel', 1955, p. 149.

38. O. Kundzici, *op. cit.*, p. 199.

39. O. Kundzici, **Perevod i literaturnij jazik. Masterstvo perevoda** (în continuare: M.P.), Moskva, Sovetskij pisatel', 1959, p. 44.

40. *Ibid.*, p. 37.

41. *Ibid.*, p. 32.

42. O. Kundzici, **Slovo i obraz**, p.128.

43. *Ibid.*, pp. 124-125.

44. *Ibid.*, p. 189.

45. S. Kovganiuk, *op. cit.*, pp. 40-42; M.P., 1970, pp. 272-273.

46. I. Kaşkin, **Lojnij prinčip i nepriemlimije rezul'tati**, "Inostrannij jazik v škole", 1952, nr. 2; P. Toper, **O nekotoryh prinčipah hudojestvennogo perevoda**, "Novij mir", 1952, nr. 1.

47. L. Sobolev, **Posobie po perevodu s russkogo jazika na frančuzkij**, Moskva, Izd-vo literatury na inostrannyh jazikah, 1952, p. 44.

48. E. Lann, **Stil' rannego Dikkensa**, "Literaturnaja uc'oba", 1937,

nr. 2; **Stil' rannego Dikkensa i perevod Posmertnih zapisok Piknikskogo kluba**, "Literaturnij kritik", nr. 1.

49. Prin servilism aici se are în vedere contaminarea limbii lucrărilor originale cu elemente lexicale și construcții sintactice hibride. În literatura originală a republicilor neruse mai există un gen de servilism — cel al transplantării de subiecte, structuri compoziționale, coliziuni, caractere, pasiuni, imagini etc. din scrierile rusești.

50. O. Kundzici, *op. cit.*, p. 199.

51. J. Valia, **Tvurchi problemy nashikh prekladatel**, Novy život, nr. 2, 1956, p. 175.

52. K. Horalek, **Kapitoly z Teorie prekladani**, Praha, "Statni pedagogike nakl.", 1957.

53. A. Fiodorov, **Osnovî obščej teorii perevoda. Lingvisticeskij očer**, Moskva, Vişşaja škola, 1968, p. 35, OOTP.

54. S. Kovganiuk, *op. cit.*, p. 40.

55. *Ibid.*, p. 87.

56. P. Kopanev, **Vopros istorii i teorii hudojestvennogo perevoda**, Minsk, Izd-vo Bellorusskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 1972, p. 115.

57. **Istoria Kommunisticeskoj Partii...**, pp. 576-577.

58. *Ibid.*, pp. 626-628, 639.

59. K. Marks i F. Engels, **Socinenija**, izdanie 2, tom 21, Moskva, 1961, p. 146.

Valentina
TOFAN-BOTNARU

Mărculești,
Florești

INTERFERENȚA ETICULUI CU ESTETICUL ÎN DRAMA "FRUMOS ȘI SFÎNT" DE ION DRUȚĂ

"Dacă ni se pune întrebarea: arta în genere și în special arta dramatică are sau nu are o misiune morală? Contribuie ea la educarea și înălțarea poporului? Noi răspundem fără șovăire: da, arta a avut întotdeauna o înaltă misiune morală și orice adevărată operă artistică o îndeplinește" (1).

Literatura este o artă uimitoare, care, datorită formei sale specifice de manifestare — cuvîntul — este mai completă decît celelalte genuri de artă: pictura, sculptura, muzica, întrucît poate deștepta senzații privitoare la toate simțurile. Ea stă la hotarul dintre arte și științe, deoarece sentimentele și emoțiile suscitade de contactul cu opera literară duc la declanșarea gândirii, de care este absolută nevoie pentru o asimilare suficientă a mesajului de idei. Gîndirea sau inteligența receptorului este determinantă aici pentru pătrunderea în straturile de adîncime, fiindcă "autorii sînt inepuizabili prin ceea ce au și prin ceea ce le atribuim noi, citindu-i; dar esențialul este să gîndim; urmărim, citind un filozof, plăcerea de a gîndi, și vom avea această satisfacție urmărind întreaga gîndire a autorului și pe a noastră

unită cu a lui, pe a lui activînd-o pe a noastră și pe a noastră interpretînd-o pe a lui și, poate, trăindu-le pe toate" (2).

În procesul instructiv-educativ se impune tot mai pregnant necesitatea descătușării și deșablonizării gîndirii. În acest sens este foarte important ca receptarea și asimilarea unei opere literare să se facă pornind nu doar de la precepte ideologice, ci prin filiera sufletului fiecărui elev, acesta culegînd nu numai o sumă de postulate enunțate deseori a priori de către profesor, dar și deprinderi de studiere a textului, care îi vor permite să realizeze mereu descoperiri artistice. Elevul urmează să fie deprins să simtă imaginea artistică, să gîndească asupra semnificației ei, s-o descifreze și, descifrînd-o, s-o simtă mai intens și mai profund.

Acest proces de dezamorsare a sufletelor este foarte important, implicînd o imensă responsabilitate a pedagogului vizavi de gradul de sensibilitate și nivelul de gîndire al generației de mîine.

Orice operă literară comportă un mesaj estetic pozitiv. De cele mai multe ori idealul estetic este conturat prin afirmarea personajelor pozitive, literatura fiind capabilă nu numai să exprime cugetări despre lucruri; să constate cum sînt, ci și cum ar trebui să fie, să dea aprecieri și să sugereze îndemnuri. În acest sens orice operă de artă este și pedagogică în același timp.

Pentru Călin Ababii, personajul principal al dramei lui Ion Druță **Frumos și sfînt**, frumosul suprem îl constituie viața sub diversele ei forme de manifestare, echilibrul armonios și înțelept al naturii, a cărui pîrghie trebuie să fie Măria Sa Omul. Abandonarea acestei meniri de către consătenii, prietenii, concetățenii lui Călin declanșează conflictul piesei. Protagonistul dramei luptă cu ruina morală a semenilor săi,

ocrotirea vieții fiind pentru el o datorie permanentă, imposibil de părăsit. Călin este soldatul de gardă care stă la paza valorilor noastre morale supreme și atunci când ceilalți, poate, și-au pierdut vigilența sau au obosit, sau pur și simplu s-au plictisit, soldatul de gardă rămîne să reprezinte mereu șansa supraviețuirii noastre morale. *"A fi soldat înseamnă a fi pururea la datorie"* — acestui credo îi este fidel Călin și pentru el luptă cu toată ființa și în toată statura sa ca să le vadă pe toate cu ochii lui, să participe pe deplin la întreaga bătaie, fiindcă "o gardă ce vine tupilată — gata, nu mai este gardă".

Drama este alcătuită din două acte și șase scene, fiecare scenă fiind precedată de un tablou-preludiu sau prolog care conține incifrate în mod simbolic ideile centrale ale dramei, enunțate de Călin Ababii printr-o retrospecție revizuitoare a faptelor și modului în care și-a trăit viața. Locul unde s-a retras — stîna din Carpați — ne sugerează afinitatea spirituală a personajului cu ciobanul din Miorița. Este, poate, același cioban mioritic, al cărui destin și-a continuat evoluția tragică pînă în secolul XX, durerile și suferințele poporului "de năieri, de păstori, de plugari", pe care îl reprezintă, amplificîndu-se și ele de-a lungul secolelor, moment ce a determinat tentativa luptei în cazul ciobanului modern. Există aici o aluzie la evoluția conștiinței naționale ce s-a produs, deși prea lent și neliniar. Călin Ababii, ca și ciobanul din baladă, trăiește cu credința în frumos și în veșnicie, dar și cu convingerea că lupta pe care a dus-o, deși inegal și la prima vedere zadarnic, va contribui la schimbarea spre bine a lucrurilor. *"Viața se măsoară nu atît cu anii pe care i-ai trăit, cît cu lupta pe care ai dus-o pentru tot ce-ai avut frumos și sfînt pe lume"* — conform acestei convingeri a trăit și a acționat protagonistul dramei. Iar Frumosul

pentru el se compune din cîteva elemente esențiale care în conexiunea lor reprezintă conținutul întregii existențe umane. Este evidențiat, în primul rînd, sentimentul Patriei, aceasta înțeleasă foarte concret: *"... și pîrăul, și copacul care ne-a adăpostit..."*, cerul albastru deasupra satului, apa, aerul și *"orătăriile... care, domesticite cîndva de mîna omului, au rămas să-și împartă soarta cu noi, ne-au devenit martore la zbuciumata noastră trecere pe acest pămînt"*.

Nucleul noțiunii de Patrie este poporul, omul, care îi conferă sens, creează trecut, prezent și viitor, adică istorie, unica ce va aprecia just faptele noastre. De aceea busola comportării lui Călin este dragostea pentru Patrie, pentru consătenii săi care suferă de foame, iar mai tîrziu — de sărăcie spirituală, pentru Maria care este un simbol dublu — și al Patriei, și al poporului. Prin lupta sa pentru menținerea frumosului, care este atît de neapărat și vulnerabil, personajul principal al dramei este un mesager al Binelui, deoarece, *"în esența sa cea mai profundă frumosul se identifică cu binele"* (3).

Călin Ababii este personajul unui suflet extraordinar și al unei conștiințe înalte, în felul acesta manifestîndu-se și individualitatea personajului, care are dreptul moral de a sancționa faptele altora: *"... am venit să te întreb pe tine, tovarășul meu din copilărie, ajuns amu la putere, să te întreb ce măsuri se iau pentru ca peste satul nostru iară să se înalțe cerul cel albastru..."* Protagonistul dramei face parte din categoria "oamenilor de elită", care nu se închid în carapacea îngustă a plăcerilor lor, ci trăiesc cu suferințele tuturor; *"ei înregistrează în conștiința lor tot ce se întîmplă în lumea înconjurătoare și tot ceea ce pe omul de rînd îl poate bucura... pe omul cu o conștiință superioară îl lasă rece..."* (4).

Fatalitatea destinului însă îl urmărește pe Călin și tragismul soartei lui începe să se manifeste mai intens din clipa când o pierde pe Maria, fata pe care au iubit-o atât de mult și Călin, și Gruia, dar care ajunge a aparține unui străin, caracterizat în felul următor: *"Așa după cătătura ar părea să fie turc, dar alții zic că e tătar"*. Pierderea Mariei este un eveniment tragic și ireversibil, și este foarte semnificativ că la acest fapt a contribuit Gruia, mare demnitar de partid. Călin constată în scena-ecou de lîngă salcia de pe malul Răutului, element ce continuă să-i urmărească pe cei trei prieteni din copilărie în pofida divergențelor morale care-i despart: *"Nu cumva crezi că am venit atunci la Chișinău ca să mă ajuți s-o pierd cît mai frumos pe Maria? Venisem cu gînd că, poate vom face cumva să le stricăm nunta. Iar a pierde cît mai frumos ceea ce ai avut mai scump în viață, pentru atîta lucru m-ar fi ajuns capul și pe mine..."*.

Totuși, speranța nu-l părăsește pe Călin. Prin această însușire a sa personajul dramei reprezintă tipul național al românului care a supraviețuit vicisitudinilor istoriei datorită credinței sale neclintite în Dumnezeu și Bine. *"Principalul e să nu-ți pierzi speranța, pentru că biruința ceea, ca o vedenie cerească, nici că mai știi cînd, cum, de unde..."*.

Întronarea binelui în societate prin protecția și amplificarea Frumosului, adică tendința spre perfecțiune, spre armonie, spre Dumnezeu, frumosul fiind ideea divină originară, este scopul vieții lui Călin Ababii. Noțiunea de Frumos este identificată cu noțiunea de Sfînt: *"... tot ce-a fost frumos în viața noastră, totul a fost și sfînt. Iar ceea ce e sfînt nu moare. Ceea ce e sfînt e și veșnic"*. Personajul reprezintă omul care "se găsește într-o continuă ascensiune spre umanizare și întotdeauna urmărește binele general

al omenirii stînd în serviciul umanității" (5).

Identificarea frumuseții cu sfințenia confirmă viabilitatea moralei creștine, valabilă pentru toate timpurile, explicînd în același timp vremelnicia unor legi create artificial și golite de credință.

Deși, în general, în literatură zugrăvirea personajelor pozitive, a ideilor și a faptelor lor frumoase este preferențială, acest lucru fiind justificat și din punct de vedere pedagogic, orice operă literară, care tinde spre respectarea adevărului vieții, include în sistemul imaginilor artistice și unele aspecte mai puțin agreabile din punct de vedere al esteticului realității. "Spre a evoca aparența ideii în totalitatea ei, arta nu poate ocoli plămuierea urîtului. Ar fi o concepere superficială a ideii aceea de a voi să o limităm la pur și simplu frumos"6; operele de artă ar risca să devină liniare și amorfe. (Un exemplu concludent în acest sens sînt lucrările create conform "teoriei" lipsei de conflict.)

În drama *Frumos și sfînt* urîtul se manifestă ca o consecință a pierderii credinței, fapt ce a generat mutații de ordin spiritual în conștiința poporului și s-a răsfrînt asupra activităților zilnice ale oamenilor, lipsindu-i de bucuria muncii, a creației, transformîndu-i în consumatori amorfi ai bunurilor pe care le produc. *"A fost cerul acela albastru cît a fost, dacă amu iar au început a ne îndesi norii... Nu ne merge și pace. Semănăm atunci cînd vremea semănatului se trece, ne ducem la strîns atunci cînd pîinea a și prins a se scutura; la masă ne așezăm atunci cînd nu mai avem nici o poftă..."*

Pierderea credinței i-a răzlețit și i-a anihilat ca națiune pe compatrioții lui Călin, fiecare dintre ei urmînd să trăiască de capul lui, fapt ce a generat unele vicii morale cum ar fi invidia,

răutatea, ura. "Azi nimeni și nimănui nu-i mai este neam. Ne-am înrăit, ne-am încînat cu toții, și deseori nu dovedește bine să se facă ziua și o ciudă strașnică așa mă înflă pe dinăuntru..." Această dezagregare morală a spiritelor nu întîrzie să se manifeste în planul acțiunilor. Drama continuă foarte logic prin explozia fărâdelegilor și crimelor care, la rîndul lor, generează alte calamități de ordin spiritual.

Autorul își "coboară" personajul în infernul cotidianului, unde acesta luptă cu "monștrii" care vor cu orice preț să "înghită" Frumosul și să înscăuneze o împărăție a Răului uneori chiar sub masca celor mai bune intenții. Scena masacrării cailor este zguduitoare și oribilă nu ca imagine în sine, ci prin elucidarea faptului că omul e capabil să comită asemenea faptă. Răul este, deci, "urîtenia spirituală, este fapta omului însuși care denaturează și desfigurează din interior frumusețea" (7). Pentru Călin calul e mai mult decît un animal, o necuvîntătoare, e un "însuflețit", un simbol al trecutului, al istoriei, un element al civilizației mondiale și autohtone.

Intenția sadică a veterinarului venetic, care se materializează în scena ducerii la abator a vitelor însămințate este pur și simplu dezarmantă prin monstruozitatea ei. Cu atît mai mult cu cît pentru Călin această faptă se asociază cu trădarea, deci e un urît dublu ce țintește în cele mai scumpe lucruri. A comite o crimă în raport cu o vită este ca și cum ai face același lucru unui om: "să te ferească Dumnezeu de așa liftă de om... te taie ziua-n amiaza mare". E caracteristica dată celui care a călcat în picioare ceea ce e mai frumos și mai sfînt pe lume — maternitatea.

Omul este frumos și mareț numai atîta timp cît sînt frumoase faptele sale. El este dator cu o atitudine umană și în împrejurările cînd trebuie

să facă anumite lucruri ca să-și susțină existența materială și naturală. În caz contrar el riscă să se situeze pe scara evolutivă a conștiinței mai jos, de pildă, decît o rață: "Hai cu mine pînă la oglindă și uită-te bine la mutra ta. După care scoate din frigider un căpșor de rață și-ai să vezi că rața e mai frumoasă decît tine. Și căpșorul mai deștept, și ochii mai cînștiți. Pentru ce, zic, urmărești răușca ceea, pentru ce o calci în picioare? Lumea din jur e frumoasă, dar, din păcate, tot ce e frumos e și neputincios pînă la urmă... Și tu, pentru că ai avut nenorocul să te naști urît, acum să te ridici împotriva lumii? Chiar să nu fi auzit de la nimeni că ceea ce e frumos e și sfînt?"

Atitudinea lui Călin, plină de pietate, față de lumea înconjurătoare coboară din Biblie, cartea cărților noastre: "Înțeleptul Solomon zice că oamenii nu se deosebesc prin nimic de dobitoace; cu toții au o suflare, cu toții au o soartă, cu toții din țărînă vin și în țărînă ajung. Și apoi, întreabă împăratul înțelepților, cine a spus că sufletul omului e îndreptat către cer, iar sufletul dobitocului e întors spre pămînt? Tocmai de asta zice sfînta scriptură, dacă vii de pe undeva și dai peste vita dușmanului tău, nu-ți scoate pîrleala pe dînsa, ci du-o mai întîi stăpînului și spune-i: uite, e vita dumată; iar dacă vita va fi flămîndă sau însetată, mai întîi hrănește-o, adap-o și după asta o du".

Personajul lui Ion Druță nu așteaptă ca lumea să se schimbe singură, ci prin aportul său de Bine și Frumos contribuie la modificarea raportului de forțe în societate. Este cît o picătură în mare, dar mai mult decît nimic, lucrul acesta contează, și Călin este conștient de acest fapt: "În epoca armelor atomice orice om este răspunzător pentru tot ce se face în lume, altminteri nimic nu mai are, rost, și dacă nu te ridici atunci cînd se calcă în picioare tot ce avem mai

frumos și mai sfânt, atunci nici cerul, nici pământul..."

Frumos și sfânt este o dramă de idei în care autorul a surprins conexiunea problemelor de ecologie a naturii și a spiritului, prezentând cauzele și efectele dezastrului moral și natural. Iată de ce problema limbii, a cuvântului ce conservează spiritul nu a putut fi lăsată în umbră. Urmînd cu consecvență legile creației artistice, Ion Druță realizează un personaj integru și convingător, incluzînd în lista lucrurilor de importanță primordială pentru care luptă Călin și limba națională. Identificarea cuvîntului cu spiritul, cu Dumnezeu este o evidență pentru Călin Ababii, de aceea cuvîntul este un lucru sfînt, el susține și propagă credința, binele, dragostea pentru cei apropiați. Omul nu trăiește numai cu pîinea, ci și cu spiritul, prin aceasta deosebindu-se de necuvîntătoare, limba fiind prin urmare și un criteriu al civilizației umane. A renunța la cuvînt înseamnă a cădea în barbarie, și Călin respinge cu înverșunare și această perspectivă.

Aceasta este în linii generale tematica piesei ce urmează să constituie nucleul receptării emotive a dramei **Frumos și sfânt**, pentru care programa școlară prevede patru ore.

Scopul acestei suite de lecții rezidă în perceperea frumuseții ideilor morale și a mijloacelor artistice prin care autorul le materializează. Se va arăta că omului îi este proprie tendința spre perfecțiune, care îi conferă lui însuși frumusețea sufletească: concomitent se va urmări formarea unei atitudini repulsive față de lucrurile urâte și se va insista asupra necesității de a lupta împotriva lor. Astfel va fi promovat idealul etico-estetic ce va deveni măsura pe care elevii vor tinde s-o aplice atît fenomenelor vieții, cît și propriei lor personalități. Se va insista asupra contrastului dintre viața sufletească a

omului care aspiră spre armonie, îl înalță, îi aduce bucurie și viața materială care este mărginită în timp și spațiu, meschină, aducîndu-i omului numai plăceri trecătoare și ruinîndu-i sufletul. Elevii vor fi puși în situația de a medita asupra trecutului, prezentului și viitorului nostru (planuri temporale ce constituie un fir neînterupt al ființării noastre istorice), iar suportul acestui fir trebuie să fie dragostea de Patrie, de popor, de aproapele, responsabilitatea pentru ziua de mîine a națiunii.

NOTE:

1. Titu Maiorescu, **Din Critice**, București, 1967, p. 263.
2. Emile Faguet, **Arta de a citi**, București, 1973, p.23.
3. Karl Rosenkranz, **O estetică a urîului**, București, 1984, p.32.
4. Nicolae T.Neagu, **Problema răului**, București, 1944, p. 112.
5. Nicolae T.Neagu, **Op.cit.**, p.94.
6. Karl Rosenkranz, **Op.cit.**, p.61.
7. Karl Rosenkranz, **Op.cit.**, p.53.

Bibliografie selectivă:

- Ion Druță, **Scrieri**, V.IV, Chișinău, 1990.
- Etic și estetic**, București, 1979.
- Kant Immanuel, **Despre frumos și bine**, V.2, București, 1981.
- Munteanu Romul, **Farsa tragică**, București, 1989.

Ana GHILAȘ
Chișinău

DUMITRU
MATCOVSCHI:
"PĂRINȚII"

Analiza literară a unei poezii presupune, întâi de toate, relevarea individualității creatoare a autorului, viziunea sa asupra lumii, specificitatea lirismului și a tratării temelor, personalitatea personajului liric etc. În clasele medii e necesar să formăm la elevi deprinderi de "a descifra" sau "a decoda" textul artistic, pe cînd în clasele superioare, în cadrul istoriei literaturii, se impune stringența aplicării deprinderilor deja formate pentru a interpreta poezia din perspectiva individualității creatoare, a curentului literar. Aceasta ar însemna, evident, că și programa școlară trebuie să conțină lucrări reprezentative și de o reală valoare artistică.

În continuare propunem o variantă de analiză literară a poeziei lui D. Matcovschi *Părinții*, evidențiind și cîteva trăsături definitorii ale liricii autorului.

Scriitorul Dumitru Matcovschi s-a afirmat în literatură ca poet, prozator, dramaturg și publicist. Continuitatea etică a generațiilor, conștiința de neam ca parte indispensabilă a moralității, dramele existenței, dragostea ca sentiment general uman sînt doar

cîteva repere tematice ale creației sale.

Ca poet debutează cu volumul *Maci în rouă* în 1963, după care urmează mai multe plachete, precum *Univers intim*, *Casă părintească*, *Melodica*, *Patria*, *poetul și balada*, *Axă*, *Tu*, *dragostea mea*, *Soarele cel Mare*, *Imne și blesteme*. Titlurile volumelor vorbesc de la sine despre universul poeziei matcovschiene, parțial — și despre viziunea autorului asupra lumii. Bunăoară, autenticitatea ca mod de reflectare și interpretare a realității o desprindem din *Maci în rouă*; bogata și inepuizabila lume interioară a individualității — din *Univers intim*; conștientizarea atitudinii civice a personalității — din *Imne și blesteme*. Pe toate însă le unește simplitatea cugetării, a expresiei și, în special, suflul dramatic și cel folcloric. Folclorismul se manifestă nu numai la nivel de motiv sau de versificație, ci și la cel de specie literară, cum ar fi balada cultă, doina, cîntecul, chiar și descîntecul (*Baladă cu Păcală*, *Cîntec bătrînesc*, *Doina* ș.a.).

Poezia lui D. Matcovschi îmbină armonios liricul cu epicul, uneori cu elementul publicistic, esența ei rămînînd totuși lirismul de factură dramatică, cu un adînc mesaj etico-filozofic. Imaginea poetică e creată, în principiu, prin mijlocirea metaforei, a simbolului, a repetiției (și a tipurilor ei), a interogației retorice. La Matcovschi imagini aparent simple capătă o mare putere de sugestie: un fapt sau un lucru evocat devin capabile să suscite diverse idei, semnificații, uneori chiar să sugereze portrete morale sau psihologice (după cum vom observa și în poezia *Părinții*). De altfel, după cum s-a remarcat în

critica literară (1, p. 317-332) tehnica sugestiei, tendința de a simboliza sînt trăsături specifice și prozei lui D. Matcovschi. Referitor la poezie, vom mai menționa sensibilitatea muzicală și cea picturală.

Atît viziunea asupra lumii, cît și temperamentul autorului denotă o personalitate de factură lirico-dramatică. De aceea și personajul liric al poeziei sale e o fire dramatică, cu o viață interioară bogată, care se caracterizează prin seninătate, dar și prin gravitate, prin atitudine combativă, vehementă față de problemele majore ale existenței umane.

Reliefînd cîteva trăsături definitorii ale individualității creatoare pe nume Dumitru Matcovschi, vom stăruî în continuare asupra poeziei **Părinții**. Textul face parte din volumul **Patria, poetul și balada**, editat în 1981, volum ce se sprijină pe o tematică amplă și gravă: datoria față de țară, misiunea poetului, memoria și continuitatea valorilor în timp.

Tema sau artisticitatea tematică(2, p. 25) a poeziei o constituie datoria neachitată a copiilor față de părinți, autorul abordînd și problema continuității generațiilor și aceea a destinului omului pe pămînt. Compoziția inelară (circulară) accentuează și ea ideea de destin al omului, de cerc al vieții, de "întoarcere a țărînei în pămînt".

Strofa inițială și cea finală par, la început, a introduce o notă publicistică în poezie, în timp ce comparația (*Părinții noștri luminoși ca sfinții*) și metafora (*Coborîtori din dor și suferințe*) creează o atmosferă plină de lirism, de

luminozitate, o stare de evlavie. Astfel, chiar prima strofă conține tema principală și perspectivele sau "cheia" realizării ei artistice: perspectiva epică și cea lirică, ambele îmbinîndu-se în mod armonios.

Strofele poeziei sînt formate din cîte 5 versuri lungi, interminabile parcă, așa cum fără sfîrșit e vina noastră în fața părinților, așa cum interminabile, veșnice sînt chipurile, imaginea lor luminoasă în memoria copiilor.

În prima strofă rima încrucișată și alternanța rimei feminine cu cea masculină conturează schimbarea registrului liric și a imaginii artistice din versul respectiv. Astfel, rima feminină din versurile 1,3,4 contribuie la constituirea unei atmosfere pline de nostalgie, de durere și, totodată, creează o imagine a spiritualității părinților (părinții, sfinții, suferințe), pe cînd rima masculină reliefează portretul moral al fiilor (să fim, să prețuim). Versurile 1,2,5 cer răspunsuri directe, sincere și acest de ce urmat de verbul *nu știm* conține posibilul răspuns al copiilor. Între versurile ce conțin întrebări dure și-i caracterizează, într-un fel, pe urmași sînt incluse cele ce vorbesc despre părinți, despre sufletul, spiritul lor. Acestea (versurile 3-4) au o altă tonalitate, creează o altă atmosferă (luminoasă, de basm) prin intermediul vocalelor lungi, al cuvintelor "luminoși", "sfinții", versul vibrînd prin "dor", "suferințe": *Părinții noștri luminoși ca sfinții, / Coborîtori din dor și suferințe*.

"Coborîtorul" aici e oarecum sinonimic cu "descendenți", "origine". Părinții își trag obîrșia din veșnicul și inexplicabilul dor, din

eternale suferințe de care au avut și au parte pe pământ, apropiindu-se astfel de cuvioșenia și devota-mentul creștin al sfinților.

Suflul dramatic, sentimentul culpei sînt intensificate de imaginea simbolică a părinților care au făcut legămînt cu pămîntul, părinții de totdeauna, cu dragoste și grijă de copii. Aici se manifestă o trăsătură esențială a poeziei lui D. Matcovschi — sugerarea multiplelor idei prin mijlocirea unor reprezentări materiale. Hărnicia și dărnicia părinților le sesizăm din compararea lor *"cu pomii din cîmpie/ Ce cresc în timp neobosit și demn/ Să adumbrească cuib de ciocîrlie/ Și gură de izvor cu apă vie/ La rădăcina unei cruci de lemn"*.

Ultimele două versuri conțin adînci implicații filozofice. Izvorul și crucea de lemn sugerează ideea de curgere a vieții, de permanență a ei, dar și permanența morții, a jertfei. Crucea mai poate fi interpretată și ca "o imagine ce totalizează extremele: pe de o parte — calvarul și moartea, iar pe de altă parte — resurecția și afirmarea, în eternitate, a vieții biruitoare"(3, p. 60). Într-un studiu de "arhetipologie generală" de Gilbert Durand se menționează că "simbolul crucii este o unitate a contrariilor, semn de totalizare"(4, p. 410). Aceeași funcție totalizatoare a simbolului în cauză e relevată și de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant în *Dicționar de simboluri...*: "Crucea are în consecință o funcție de sinteză și măsură. În ea se întîlnesc cerul și pămîntul. În ea se întrepătrund timpul și spațiul... Dintre toate simbolurile el este cel mai universal, cel mai totalizant"(5, p. 318).

Sintetizăm că imaginea crucii (alături de cea a izvorului) în poezia lui Dumitru Matcovschi **Părinții** semnifică unitatea contrariilor, ideea de interpătrundere a cerului și pămîntului, memoria anilor și a oamenilor. În același timp, în poezie, crucea întunecă întrucîtva atmosfera, dar strofele următoare (a treia și a patra) creează totuși o altă atmosferă, mai luminoasă. Apare imaginea mamei de totdeauna, cea a tatălui venind "din cîmp, de la cosit, de la arat". Conjunția *și*, cu care începe fiecare strofă menționată, sugerează continuitatea, permanența hărniciei și a dăruirii părinților. Apar elemente de natură țărănească, autohtonă: strugurii de poamă, pîinea, nucile, cositul, aratul. Strofele acestea au funcție caracterologică — desprindem din ele atît hărnicia părinților, pomenită deja, cît și dragostea lor față de copiii mari.

Timpul trece și ne trecem, vine un timp cînd omul se împacă cu gîndul că se duce spre asfințit, că se scurge încet viața. Ideile ne sînt sugerate de strofa următoare, în care atmosfera se întunecă, se "răcește" prin intermediul consoanelor *b, t, r, n*, prin sensul denotativ și cel conotativ al cuvintelor "toamnă", "iarnă", "bătrînă": *Bătrîna toamnă, iarnă mai bătrînă, / Cu pulber și pădure în frămînt <...>*.

Imaginea creată de cel de-al doilea vers introduce o notă de zbucium, de neliniște, ca în versurile următoare să fie amplificată această stare și atmosferă sumbră, sugerîndu-ni-se ideea de trecere treptată a vieții, de contopire treptată a omului cu pămîntul: *Și intră-ncet părinții în*

*țărîină/ Pînă la brîu și mai departe
pînă/ La suflet, la oftat și la cuvînt.*

Poetul a creat o imagine vizuală și senzitivă dureroasă, mai ales prin mijlocirea gradației descendente: "pînă la brîu, la suflet, la oftat și la cuvînt". Dacă "la început a fost cuvîntul", ultimul tot cuvîntul rămîne. Și de acolo, din altă lume, din moarte părinții ne povățuiesc și ne doresc "binele", "fericirea", care — în accepția lor de țărani — înseamnă "ploaie", "auru-n spic să fie cu noroc", "ramura rod să dea", înseamnă să continuăm tradițiile și spiritualitatea neamului (*C-un prunc lîngă-o poveste mai frumoasă/ Despre-un cioban în tîndră, cu toiag*).

După versurile care parcă ne-au coborît pe pămînt, cu oamenii și darurile lui, urmează altă imagine, de pe alt tărîm — imaginea părinților plecați din viață, a sufletelor lor care suie încet în ceruri. Strofa începe cu o constatare veche, știută de noi toți și durută, — conștiința "marii treceri" (L. Blaga) a omului pe pămînt: *Întoarcere din lut în soartă nu e/ Am fost copii, dar n-am rămas copii*.

Versul al doilea conține conștientizarea (tîrzie) a culpei copiilor. Am fost copii iubiți, doriți, ajutați, pînă cînd mîna mamei *A-mbătrînit la mine-n plete* (G. Vieru), dar n-am știut să rămînem copii care, la rîndul lor, susțin părinții, le ușurează bătrînețile.

Imaginea sfîntă a părinților, ușori ca aburii, desprinzîndu-se încet de pămînt, ridicîndu-se sus, în înălțimile astrale, trecerea lentă a sufletului pe alt tărîm e sugerată atît de repetiția conjuncției *și*, cît și de pluralul substantivelor "ceruri", "porțile", "clopotele". Curgerea

vocalelor aduce a bocet, apoi — a imn, creînd o imagine totalizatoare a cosmosului, unde vor sălășlui părinții după moarte: *Și ei, părinții, către ceruri suie,/ Și cerurile porțile-și descuie,/ Și clopotele bat din veșnicii...*

Următoarea strofă e o imagine a teluricului, a lumii de aici — cu iarbă coaptă, cu strop de apă, cu rouă. Vocalele din primul vers sînt deschise, creează o altă atmosferă, mai dinamică. În același timp strofa e o generalizare filozofică a vieții umane, a timpului care nu poate fi niciodată oprit. Viața, timpul sînt în această lume "și un strop de apă, și un nesfîrșit", iar omul știe că orice "răsărit" mai devreme sau mai tîrziu "curge-n asfințit". Acesta e adevărul crud al destinului și al vieții. Iar "Clopotele bat din veșnicii" pentru cei plecați din viață, pentru părinții noștri, cei mai scumpi, cei mai buni. Și totuși: *De ce nu știm să ne iubim părinții?/ De ce nu știm copii cumînți să fim?/ Părinții noștri, luminoși ca sfinții, Coborîtori din dor și suferințe,/ De ce nu știm, cinstit, să-i prețuim?"*

Rămîne semnul cel mare de întrebare care este, de fapt, recunoașterea vinei noastre în fața părinților.

NOTE:

1. Ion Ciocanu, *Dreptul la critică*, Chișinău, 1990.
2. Constantin Parfene, *Teorie și analiză literară. Ghid practic*, București, 1993.
3. Liviu Petrescu, *Vîrstele romanului*, Editura "Eminescu", București, 1992, pag. 60.
4. Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii. Introducere în arhetipologia generală*, București, 1977.
5. Jean Chevalier et Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Paris: Robert Laffont/ Jupiter, 1982.

LA ANCHETA "L.R." RĂSPUNDE IULIAN FILIP

1. De ce scrieți?

2. Înainte sau după ce critica și cititorul au zis ce au avut a zice despre creația Dvs., ce credeți înșivă despre cele realizate?

3. Sîntem în plin proces de integrare în cultura întregii româniimi. Cum vedeți literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația Dvs.?

4. Ce aveți a le dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?

1. Că-mi place. Vă sfătui și pe măriile voastre să faceți doar ceea ce vă place. De obicei, ne plac lucrurile care ne reușesc. Altceva mai bun decît scrisul n-am deprins, deși mai fac și altele.

2. M-au băgat în seamă tot felul de critici, tot felul de cititori. După decantarea primelor reacții la referințele "din fuga calului" ori chiar a trenului, la lucrările mele, revin la stereotipele întrebări ale tuturor auzitorilor văzători: de unde venim? cine sîntem? încotro o ținem? Răspunsurile la aceste vizări mi-s realizările, pe care nu le pricep — le mai comit. Miracolul creației mă obsedează. Obsesia creației e mai puternică decît fireasca năzuință a creatorului de a se face înțeles, auzit, văzut, deslușit.

3. Literatura noastră — vorba Dvs.! — o văd încă la vama, unde se îmbulzesc bișnițarii și "sprinterii" (sprintenii?!) cu sufletul la gură, ambiționați să ajungă primii. Unde? Bișnițarii s-au integrat deja! Înjurături comune îi

cuprind în etichete "naționale" pe poeții de la București și Chișinău — care frontieră, fraților? S-a depășit unirea — ne certăm ca acasă.

Creația mea o văd — ca niciodată — la locul ei, ferit de avanscenele cu lumini orbitoare. Reacția sporadică a unor confrăți de la Tîrgoviște, București, Iași, Cluj la o poezie de a mea, descoperită benevol și foarte întîmplător, îmi confirmă vedeniile: mai trecem vama, coada-i mare. Lungă.

4. Să răspundă ca mine la prima întrebare ce mi-ați adresat-o, modificată un pic: de ce lucrați în școală?... Mă consider pedagog și am uneori — în calitate de învățător — satisfacții aparte. Vă doresc și Dvs. sentimente și senzații similare!

Ion CIOCANU

Chișinău

ROADELE CĂUTĂRILOR NEÎNCETATE

Oricâte neajunsuri sau inadvertențe stilistice am găsi în poezia pentru adulți a lui Iulian Filip, cert e că încă de la **Neîmpăcatul meșter** (1974) domnia-sa ne-a promis o căutare neîncetată a mijloacelor pentru o "zidire" ce se vroia "mai deplină": *Și meșterul se pierde — / în piatră se zidește. / Și când nu se mai vede, / zidirea-și isprăvește. / Dar isprăvind-o toată, / își află daltă fină / și visul pentr-o altă / zidire, mai deplină. / Își uită plăsmuirea — / să crească într-o altă. / Pe când o fi zidirea / din cea mai fină daltă?*

Am urmărit îndeaproape evoluția poetului, constatând cu bucurie — dincolo de unele stângăcii și licențe supărătoare — fidelitatea lui față de promisiunea citată. Începând chiar cu prima poezie a plachetei de debut, intitulată **Moldovă, cerul rotindu-ți...**, Iulian Filip se dovedește un poet al plaiului mioritic, pe care îl cîntă și-l plînge cu sinceritate și har. **Acasă, Gură de rai**, o seamă de poezii în care autorul evocă părinții și copiii, neapărat pe Alecsandri și pe Eminescu, sînt argumente imposibil de ignorat. Apoi **Dialoguri primordiale** (1978), **Casa fiecăruia** (1980), **Unde ești?** (1987), **Cafea neagră** (1989) și

alte cărți de poezie (iar de altfel de ce nu și culegerile de studii și texte **Teatru popular** (1981), alcătuită în colaborare cu Gheorghe Spătaru, și **Primiți "Căluțul"**? (1983)), depun mărturii căutării continue a scriitorului în domeniul temelor, motivelor și mijloacelor ("uneltelor") care să-i permită să înalțe o zidire mereu "mai deplină". Motivul casei părintești cu toate semnificațiile sale l-am simțit adînc la lectura cărții **Unde ești? Poeziile Durată, Limba-n care sîntem, ciclurile Întăriri** (poezii cu adresări către Eminescu, Miorița, Mama, Datina, Străbun etc.) și **Pretexte folclorice (Colindători de altădată, Din neamul ciocîrliilor ș.a.)** ne pun în fața unei simțiri profunde a sensurilor înălțătoare și adesea nebănuite ale casei și aflării omului acasă.

A urmat cartea de versuri **Fir de nisip** (1991) cu rădăcini înfipite adînc în toată creația anterioară a scriitorului. Cartea aceasta e o casă "cu patru unghere", după cum precizează autorul într-un eseu plasat în ultimele pagini. Patru unghere înseamnă patru pietre de colț de temelie. Din patru unghere privesc la poet (și la noi) patru "chipuri luminoase", cărora noi le zicem de obicei motive poetice. Întîiul se rezumă ușor, deși nu total, la simbolurile sacre ale artei mari — "Vatră... Mamă... Neam...". Al doilea — la "demonul muncii dragi, muncii folositoare, muncii frumoase ori aducătoare de frumos...". Al treilea — la memorie și lacrimă. Al patrulea — la "primăvara primenitoare a toate — iubirea". O întreagă simfonie de motive poetice și de semnificații de obicei tănuite ale acestora pun stăpînire pe noi la lectura cărții.

Cine ești, de unde vii, încotro mergi, ce menire ai pe locul sfânt, moștenit de la buni-străbuni și cum ți-o onorezi? — te întreabă poetul, din fiecare pagină.

Că și-a început cartea cu versuri despre copiii noștri, poate fi întâmplător. Totuna avea să clădească și acest colț de casă. Copiii sînt "cetățui cerești", prin ei ne continuăm neamul, și Iulian Filip, alteleori în întregime al copiilor, acum vorbește cu noi, adulții, dezghiocînd sensuri neașteptate ale continuității noastre. Unul ar fi îndemnul de a nu închide gura cetățeanului abia venit pe lume. Acesta are a spune un cuvînt al său, și este o crimă că-i răpim șansa afirmării. Sub pretextul veghei la cumințenia tradițională, măicuțe — iar de altfel nu numai ele — ajung să-i bată pe copii peste gură. Verificarea cumințeniei cedează locul unei cumințenii impuse dinafară, care pînă la urmă nu se știe dacă e cumințenie sau poate cu totul altceva. Și poetul dă alarma: *întoarceți-le pruncilor visarea / și dăruți-i, mame, cu vorbire, / că în afara visului și-a graiului / nicicînd n-a existat și nu-i iubire...* Copiii sînt o verigă în lanțul care se numește continuitatea neamului: *Să creșteți mari, să creșteți sănătoși, / dar sănătoși în toate ale voastre, / că-s zilele de mîine și-ale noastre, / un bun comun, un timp și din strămoși* (aici și în continuare sublinierile sînt ale autorului. — I.C.).

Dar adresările directe către copii nu sînt multe, nici definitorii pentru ciclul *Ca acasă*. Poetul vine din adînc de istorie, și ne propune o dispută asupra motivului vechi cît lumea — copilul. De pe cînd turcii ne luau drept bir copii și fete tinere,

noi avem — susține poetul — problema copiilor. Cum anume? *Cu rubla lungă ni-s ademeniți / copiii noștri-n vinete tărîmuri... / Copii nătîngi, părinți nenorociți, / crunt blestemînd fatalele calîmuri...* Sînt copiii care prea bine ar lucra aici, acasă. Dar am trecut printr-un regim care a deschis și uși, și porți, de ne-au venit "specialiști" atît de mulți, încît a rezultat "înghesuirea" noastră, inclusiv a copiilor: *Am oploșit fugari nenorociți / și nu i-am numărat — i-am găzduit. / Azi am ajuns în tindă-nghesuți: / ce s-a-ntîmplat? pe cine-am corcolit?*

Întrebări grave, ca cea din strofa citată, constituie o permanență a întregii cărți *Fir de nisip*. Chiar apelînd la termeni curenți în domeniul economiei, scriitorul tinde să ne trezească odată conștiința unor adevăruri vitale pentru destinul nostru ca neam. *Arendăm, dacă se poate, / pentru veșnicii, / văile acestea toate, / coastele cu vii...* — este o uvertură nevinovată, la prima vedere, a uneia dintre cele mai reușite opere poetice ale lui Iulian Filip. Vorba e că în continuare imaginea "arende de familie" se completează foarte frumos, în consens cu adevărurile istorice de neclintit și cu năzuințele noastre cele mai sfinte: *Arendăm, de-i cu puțință, / și-oleacă de munte / cu vechi brazi din vechi credințe, / știutori de multe. / Și, de nu-i vre-o supărare, / arendăm pe veci / o ieșire către mare, / către-adîncuri reci... Și încă: Arendăm, dacă se poate, / vechile cetăți / și un cer de peste toate hărțile-n bucăți...*

Poezia *Arendă de familie* poate servi drept exemplu de interpretare inspirată, profund artis-

tică a unei probleme dureroase, ca revenirea noastră la hotarele din trecut; scriitorul rămîne în cadrul imaginii plămuite, aceasta vorbind de la sine, fără explicitări.

Variat și bogat este ciclul **Docilul în avangardă**. Morții noștri, străbunii, sînt "lucrători". Nu numai Eminescu și Creangă, ci toți. Ei ne sînt rădăcini. Și vai de acei ce n-au asemenea fire la legătură cu vatra. Adică ei n-au nici vatră în sensul frumos și veșnic al cuvîntului. Numai între mii de fire de nisip te poți afirma și tu, cititorule, pare să ne spună scriitorul.

E multă roadă-n tei și Ezitare sînt alte cicluri de versuri inspirate. Reluate din cărțile anterioare sau inedite, poeziile incluse în paginile respective sînt la fel de incitatoare. Chiar **Colind** și **Colindători**, axate pe motive tradiționale, aduc un vădit spor de semnificație cărții **Fir de nisip**, prin urmare — și motivelor frecvente în ciclurile anterioare dominate de ideea continuității neamului și de sentimentul casei părintești.

La drept vorbind, și descoperirea semnificațiilor evidențiate pînă aici adeverește o contribuție a poetului la diversificarea spectrului liric contemporan basarabean. Dar iată-l pe Iulian Filip în ipostaza — de data aceasta magistrală — de... miniaturist. *Nu e mai amar cantotdeauna. / Dulcele-i un pic — să-l ocrotim. / După noapte orice zi e bună, / altfel ... la ce bun ne mai trezim?* Este chiar prima miniatură din cartea **Dansul timizilor** (Chișinău, 1994), și e ca o picătură de balsam peste rana prea larg și prea dureros deschisă în

inimile noastre în ultimul timp. Da, ne e amar pe suflet. Da, prea puțin dulce în jur. Dar... de unde rezultă că n-am mai avea nici o șansă?

Îndemnul la luptă (la "trezire") nu este manifest, și faptul dovedește stăpînirea de către poet a artei autentice a miniaturii, principiul diriguitor al căreia este să se spună mult și multe în cuvinte puține.

Dar parcă nu același este cazul catrenului **Dintr-un dicționar de relații elementare?** *Nu e nimic mai hain / decît în inimă — un spin, / iar în altar — un străin, / iar sub icoană — un păgîn.* Nouă, celor cu inima bîcșită cu spini, celor înconjurați "de nădejde" de către străini și păgîni, să ni se mai explice pe larg adevărul acesta? Îl avem în adîncul firii, poetul ne-a dat un imbold pentru a-l conștientiza.

Poetul ca și cum plasticizează unele noțiuni abstracte, le învie în inima noastră, ca în miniatura **Cimitir**: *După toate ce rămîne? / Care bun și care bine, / cînd se dă pămînt pe mine / și uitare peste tine?*

Așa e, deși poetul a avut grijă să pună un semn de întrebare, lăsîndu-ne dreptul de a cugeta și, eventual, de a polemiza.

Întreaga carte **Dansul timizilor**, axată pe meditație adîncă, este o altă dovadă a căutărilor neîncetate ale autorului ei, al unor... găsiri, suficiente pentru a-i contura portretul aceluia creator dominat de "lipsa aproape totală a liniilor drepte", care, după convingerea postfațatorului cărții (Alexei Rău), a reușit să ne convingă că este și al realizărilor certe.

Tatiana BOTNARU

Chișinău

SIMBOLUL GORUNULUI LA LUCIAN BLAGA ȘI PAVEL BOȚU

Metafora gorunului des atestată în creația lui Pavel Boțu constituie o proiecție simbolică venită din substraturi artistice adânci, dintr-un univers al spiritualității autohtone, unde elementele de basm și baladă populară, de mit și legendă coexistă. P. Boțu a avut harul de a esențializa în formula lirică a versului său diferite tărmuri existențiale, a le stratifica "în filoane adânci de desubt, ca-n labirint de epocă elină", pentru a dăinui în stropul de ploaie și în raza fierbinte, a se contopi cu nestăvilita cîntare a luminii. Există în opera lui P. Boțu o involburare oximoronică, un sentiment de cucernică plenitudine în fața vieții, căruia el îi simte pulsul chiar și dincolo de neființă. În această ordine de idei lucrarea *Mă vreau gorun* este una din cele mai concludente nu numai în creația autorului, dar și în întreaga lirică scrisă la noi.

Poezia conține o nuanță de testament, autorul exprimînd mesajul său adresat generațiilor. Printr-o detașare senină în fața morții personajul liric al lui P. Boțu își stabilește un echilibru sufletesc, determinîndu-și rostul în îngemănarea cu natura-mamă, "cu rodul dulce și acru al pămîntului". Integrarea în natură are loc în mod firesc și e concepută ca un act solemn de inițiere. Pentru a fi prezent în curgerea vertiginoasă a vîrstelor, poetul se vede "gorun pe pisc, în zare", pentru ca *Din trunchiul meu catarg să facă, / Să nu mă simt din mers oprit*.

Similitudinile de sensuri și motive cu poezia lui Lucian Blaga sînt evidente. Însăși imaginea gorunului exprimă o adeziune spirituală la un complex de valori stratificat în "matricea stilistică populară", în concepția universală despre perenitatea mitului solar al existenței omenești. În ceea ce privește sursa folclorică a acestui laitmotiv, s-a stabilit că gorunul este un copac sacru, un element ce însoțește diferite ritualuri, inclusiv cel al înmormîntării. În accepția lui L. Blaga gorunul întruhidează un orizont existențial de semnificație filozofică, el unește diferite tărmuri ontologice, este o verigă de legătură dintre viață și celălalt tărîm:

O, cine știe? — Poate că
din trunchiul tău îmi vor ciopli
nu peste mult sîcriul,
și liniștea
ce voi gusta-o între scîndurile lui
o simt pe semne de acum:
o simt cum frunza ta mi-o picură în
suflet —
și mut

ascult cum crește-n trupul tău sicriul,
sicriul meu,
cu fiecare clipă care trece,
gorunule din margine de codru.

(L. Blaga, Gorunul)

Prin metafora gorunului L. Blaga a intuit relația specifică dintre viață și moarte, noțiuni care în sistemul său estetic sînt niște categorii existențiale. Echivalența dintre sacru și cotidian se profilează în conștiința personajului blagian ca un imbold spre reculegere sufletească:

În limezi depărtări aud din
pieptul unui turn
cum bate ca o inimă un clopot
și-n zvonuri dulci
îmi pare
că stropi de liniște îmi curg prin vine
nu de sînge.

Liniștea anticipează sentimentul eternității, devine o înfiorare metafizică ce amplifică stări de spirit contradictorii. Ideea vieții în moarte cu o vastă sferă de circulație în literatura universală este prezentă și la P. Boțu, faptul acesta apropiindu-l de marele cugetător român prin aceeași revelație a resemnării. Gorunul rămîne în mod constant punctul de reper în jurul căruia vibrează luciditatea unui spirit poetic cutreierat în permanență de probleme grave, de întrebări și taine existențiale. Prin transfer metaforic aceste semnificații variază de la imaginea sicriului crescut în trunchiul copacului blagian pînă la simetria surprinzătoare a arborelui ce stă la hotarul timpului, veghind "pe pisc, în zare". Arborele blagian e pus în

slujba unor manifestări și ritualuri de trecere. P. Boțu îi extinde sfera de referință, amplasîndu-l în anturajul unor situații firești:

Lăuta hărăzită în taină de străbuni,
Și-acest iatac ce-o să vi-l prind sub
grindă,
Pervazul la fereastră, soare, luci!
Iar ca să vă adune, na-vă masă-n
tindă
Și cumpănă fîntînii-cocostirc sub
nuci".

(P. Boțu, Lucruri)

P. Boțu se detașează de convenția folclorică pînă la limita existențială ce ține de durata vieții omenești. În cele din urmă personajul liric din poezia **Lucruri** își cioplește din arbore sicriul, unde, resemnat, va primi liniștea morții.

Și din același lemn pietros, precum
se cere,
Va trebui să vă cioplese la urmă
și coșciug,
Ci lemn să nu rămînă pentru
cătușe grele
Voi pune toate așchiile pe rug.

(P. Boțu, Lucruri)

P. Boțu nu face o anticipare dureroasă a dispariției, dar, pornind de la pozițiile polemice fundamentale ale modului popular de a cugeta despre viață și moarte, reflectă o întreagă caracterologie a sufletului omnesc. Revenim la poezia **Mă vreau gorun**, ca să observăm că poetul manifestă dorința de a pătrunde în esența lucrurilor și fenomenelor din natură, el surprinde acea tainică legătură ce le dispersează în univers. La fel ca în viziunea lui L. Blaga, senzația morții se profilează ca o stare ontologică, unde omul își

găsește un nou tărîm de existență. Sentimentul dureros al singurătății cosmice este amplasat într-o lume selenară, superioară în esența ei, poetul întrevide sensul mișcării chiar și dincolo de tăcerea austferă a ființei:

Venind pe piscuri seculare,
În mine vîrstele-adunînd,
Vă voi vesti
De la hotare
Eu, primul,
Tot veghind pe pisc,
Că se întorc cocorii-n țară
Din nou
Cu primăvara-n plisc,
Că toamna ochii și-i sticlește
La lupii iernilor nebuni.
Eu, primul, voi ieși
Stoiceste
Cu ei în poară să mă pun.
Cu pătimașă nerăbdare
Voi strînge-n brațe-rădăcini
Pămîntul carele ne are,
Ortacul meu de grijă plin".
(P. Boțu, *Mă vreau gorun*)

În acest amalgam de gînduri și asociații P. Boțu meditează nu atît despre moarte, cît despre perenitate, despre nemurirea sufletului și veșnicia lui, despre acea sobrietate miraculoasă unde s-au concentrat ideile de materialitate și spiritualitate zămislite de veacuri în concepția populară.

Din L. Blaga autorul basarabean a preluat nu numai metafora gorunului, venită prin filieră folclorică, ci și filozofia ființării ei, cugetarea existențială, sentimentul resemnării, obsesia trecerii. Punctul de plecare pare balada Miorița, dar poezia *Mă vreau gorun* — la fel ca și meditațiile lirice blagiene — se constituie printr-o proiecție lirică foarte îndepărtată de modelul

folcloric. Apropierea de creația populară este posibilă numai în măsura în care poezia se impune printr-o detașare senină față de venirea morții. Aproape ca la L. Blaga, P. Boțu încearcă să perceapă senzația morții nu printr-un sentiment de neliniște sau teamă. Moartea nu mai este amenințare, ci mai degrabă un obiect de meditație, un dor de tărîmuri necunoscute. Este materializată ideea marii plecări, acele vămi tănuite ale trecerii pe care le parcurge "Marele Anonim" în drumul său spre Eternitate. Se mai poate intui aici și ceva din resemnarea lui Ion Druță și a pesonajelor sale, venită direct prin filiera mitului mioritic. Precum eroul druțian pleacă din această lume cu conștiința împăcată în fața oamenilor și a lui Dumnezeu, în fața propriei sale ființe, tot așa P. Boțu face un bilanț poetic al existenței omenești:

*Își pleacă arborele din mine
fruntea udă*

*Către paternul legămînt al
gliei.*

P. Boțu creează un "topos" caracteristic stilului său, capabil să domine universul. Poetul transfigurează imaginea arborelui viguros, împovărat de ani, crescut "în lut fierbinte de baladă". În conștiința poetică a lui P. Boțu laitmotivul copacului e dirijat de o logică mitică, izvoită din imanența textului artistic, ce-l determină spre o retrospectivă senzorială a lumii, a spațiului terestru. Poetul sacralizează gorunul potrivit unei viziuni personale, îi conferă adîncime mitică, amplasîndu-l

într-o atmosferă sobră, caracteristică modului său poetic:

Iar eu precucernic mă plec
În fața copacului domn,
În fața gorunului demn,
De molia vremii necariat.
Copacul acesta bărbat
Și-acum stă de veghe
Pe muchia văioagelor veche,
De mila voroavelor streche
Cu muguri din seve zbucnind,
Cu sete, cu jind...
(P. Boțu, Plecăciune)

În creația lui P. Boțu se poate observa cu ușurință depășirea condiției cotidiene a laitmotivului arborelui și integrarea lui într-o stare superioară ce corelează cu armonia universului. Are loc o deschidere spre un mod de a vedea viața prin intermediul unor simboluri de proveniență mitică, este "o magie a realului" (M. Cimpoi), condensată în curgerea dialectică a materiei, în viața omului de zi cu zi. Metafora gorunului la P. Boțu este de sorginte blagiană, ea descinde din construcția mitică a unui univers poetic de valori, dintr-o entitate sacrală bine determinată. Critica literară atribuie gorunului blagian un aer sacral, asemănător cu "acela al turlei de catedrală a cărei inimă bate la hotarul unui neant nedefinit. El crește la marginea codrului folcloric și eminescian, ca un strămoș al lumii..." (M. Vaida, L. Blaga. *Afirmății și izvoare*, București, 1976, p. 213). Gorunul lui P. Boțu e un Făt-Frumos al meleagului basarabean, el poartă ceva din titanismul arborelui lui Holderlin, dar în același timp nu-i

lipsește nici alura mitică sacrală, proprie copacului blagian. Versul lui P. Boțu cucerește prin capacitatea de umanizare a fenomenelor și elementelor din natură, prin confesiunile filozofice, îmbrăcate în intimitatea sentimentului liric:

Iar frunzele-n șoapte pe creste
Urzescu-i în taină povestea
Acea care-a fost, care este
Din graiul străvechi
Și duios.
Copac, ori că mi-i "Făt-Frumos".
(P. Boțu, Plecăciune)

Prin metafora gorunului, a copacului sacru care întreține legăturile originare ale existenței, P. Boțu creează un mit. E mitul darnic al luminii, al transcendenței cosmice, ce iradiază în contururi solare, dispersează și îngemănează necuprinsurile. E mitul propriei sale vieți, predestinată asemenea gorunului să stea la hotarul timpului, în preajma "tăcerii ierbilor la rădăcină", pentru îndeplinirea menirii sale supreme, a crezului scriitoricesc. Să transpară din adâncurile veșniciei, de acolo de unde pogoară lumina versului blagian, reflectînd traiectoria universului și existența omenească.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI AL ACADEMIEI ROMÂNE: 45 DE ANI DE ACTIVITATE

La 24 noiembrie 1994 în Aula Academiei Române a avut loc o festivitate consacrată aniversării a 45-a de la înființarea, în cadrul Academiei Române, a Institutului de Lingvistică — prestigioasă instituție de cercetare în domeniul limbii române, al limbilor romani-ce, slave, germanice, orientale, clasice și al lingvisticii generale, coordonator principal al cercetărilor științifice în domeniul lingvisticii din România. Ctitorită prin harul de organizatori ai activității de cercetare, dar și de laborioși cercetători care au fost Iorgu Iordan (al cărui nume, prin decizia Prezidiului Academiei, îl va purta institutul), Alexandru Rosetti, Alexandru Graur, instituția avea să-și cîștige un prestigiu binemeritat nu numai în țară, ci și în lumea științifică din Europa, la numele întemeietorilor adăugîndu-se o cohortă de oameni talentați pasionați de filologie, printre care Tudor Vianu, Boris Cazacu, Theodor Capidan, Jacques Byck, Lia Pușcariu-Manoilescu, Emil Petrovici, Dimitrie Macrea, iar mai aproape de timpurile noastre — Ion Coteanu, Mioara Avram, Marius Sala ș.a.

În cuvîntul de deschidere a acestei manifestări de rezonanță acad. Virgiliu Constantinescu,

Președinte al Academiei Române, a relevat locul de frunte pe care îl ocupă Institutul "Iorgu Iordan" în viața academică românească; în mesajele de felicitare prezentate de către acad. Emanuel Vasiliu, directorul Institutului de Fonetica și Dialectologie "Al. Rosetti" din București, dr. Eugen Beltechi, directorul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară "Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca, prof. univ. dr. Nicolae Măzcaș, membru al colegiului de redacție al revistei "Limba Română" din Chișinău, dr. Ion Florea, secretar științific al Institutului de Filologie Română "Al. Philippide" din Iași, prof. univ. dr. Eugen Todoran, directorul Centrului de Științe Socio-umane din Timișoara, s-a pus accentul pe relațiile de colaborare dintre nava-miral și celelalte instituții și colective de profil.

Dr. Marius Sala, directorul Institutului, membru corespondent al Academiei Române, a prezentat un amplu și consistent raport despre contribuția instituției la dezvoltarea științei românești, prezența ei în viața științifică și culturală din țară, dar și în plan internațional, colaborările cu alte centre de cercetare. Ultimul aspect a fost ilustrat în comunicarea prof. univ. dr. Grigore Brîncuș, șeful Catedrei Limbă Română de la Universitatea București, care a făcut o trecere în revistă a realizărilor rezultate din colaborarea dintre institut și Facultatea de Litere.

Academicienii Eugen Simion

și Ion Coteanu și dr. Mioara Avram, prin emoționantele evocări ale unor momente din istoria institutului și ale chipurilor luminoase ale ctitorilor și măștrilor de ieri și de azi, au adus un pios omagiu de recunoștință lui B.-P. Hasdeu, O. Densusianu, Al. Philippide, precum și tuturor celor care au reușit nu numai să-și înscrie numele pe firmamentul științei filologice, ci și să educe o întreagă pleiadă de discipoli ce le continuă cu devotament cauza.

În mesajul adresat de redacția noastră Institutului de Lingvistică din București s-a accentuat:

“Ne bucurăm sincer că, după o îndelungată perioadă de tăcere, explicabilă și scuzabilă într-un fel prin vitregia timpurilor pe care le-am traversat cu toții, ați găsit curaj pentru a aprecia obiectiv mai vechile păcate, vrute sau nevrute, ale colegilor dvs. de breaslă și a apăra cu toată probitatea ce trebuie să-l caracterizeze pe un savant neconformist lumina adevărului tănuuit despre unitatea limbii și a neamului românesc oriunde există suflare românească, să respingeți falsurile despre două limbi și popoare est-romanice diferite, falsuri care au cauzat de-a lungul anilor prejucii aproape irecuperabile conștiinței naționale unitare și științei despre limba română din Republica Moldova. Vă sîntem recunoscători pentru poziția fermă pe care ați manifestat-o constant cu începere de la Congresul al IV-lea al Filologilor Români și culminînd cu

Comunicatul Secției de Literatură și Filologie a Academiei Române și cu Sesiunea științifică din 31 octombrie a.c. într-o chestiune de importanță vitală pentru menținerea noastră ca neam. Exemplul și susținerea fermă din partea dumneavoastră i-au inspirat și le-au dat curaj și savanților de la Academia de la Chișinău pentru adoptarea deciziei istorice din 9 septembrie a.c. privind temeinicia științifică a legitimității unicului termen adecvat pentru a denumi mijlocul nostru de comunicare — limba română. Vă mulțumim pentru înalta apreciere a modestelor noastre eforturi de a lumina poporul cu lumina cea dreaptă a adevărului, precum ne îndemna părintele Alexie Mateevici, apreciere care își află expresie fie în prezentările pe care le faceți revistei noastre în presă și la radio, fie în acordul dumneavoastră de a vă publica articolele în paginile ei, fapt care contribuie indiscutabil la sporirea prestigiului și credibilității adevărilor pe care ea le propagă în rîndurile cititorilor.

Vă felicităm din inimă cu frumoasa vîrstă a tinereței, vă urăm să duceți și mai departe în lume adevărul despre limba și știința română, să apărați și în continuare temeiurile și individualitatea limbii române, frumusețile ei nepieritoare, cu aceeași patimă și credință cu care predecesorii noștri ne-au apărat sărăcia și nevoile și neamul.”

"Limba Română"

UN PRESTIGIOS FOR AL ȘTIINȚEI ȘI SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Între 3 și 6 noiembrie curent, în incinta Colegiului Smith din pitorescul și ospitalierul orașel Northampton, statul Massachusetts (S.U.A.), și-a desfășurat lucrările cel de-al XIX-lea Congres anual al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte (A.R.A.), dedicat marelui compozitor român George Enescu, muzicii românești, precum și memoriei lui Eugen Ionesco.

Organizatorii Congresului, în primul rând președintele A.R.A. dna Maria Manoliu-Manea și maestra pianistă de origine română Lory Wallfisch de la Colegiul pomenit, au reușit să grupeze sesiunile acestui for științifico-cultural în așa fel, încât programul să includă mai multe secții și discipline înrudite, cum ar fi lingvistică și literatură; fizică, matematică, chimie și medicină; științe tehnice de computerizare; științe politice și economice; artă, estetică și etnografie. La lucrările Congresului au participat oameni de știință, artă și cultură, scriitori, muzicieni, compozitori, politologi, ziariști — români sau de origine română — din S.U.A., Argentina, Mexic, Canada, Spania, Franța, Macedonia, România, Republica Moldova.

Din republica noastră la

Congres au participat cu rapoarte științifice Aurel Saulea, doctor habilitat în medicină, profesor universitar, Ion Marta, doctor-conferențiar, specialist în hidrodinamică, Anatol Carcea, doctor-conferențiar, fizician, Sergiu Gandeș, doctor-conferențiar, specialist în tehnica computerelor, precum și subsemnații — Grigore Cincilei și Ion Dumbrăveanu — profesori universitari.

Orarul ședințelor pe secții a permis tuturor doritorilor să asiste la lucrările secțiilor înrudite. Astfel, pe lângă faptul că am participat la cele două sesiuni ale secției Lingvistică, am avut posibilitatea de a asista și la alte secții, inclusiv cea de Literatură, unde au fost discutate rapoarte și comunicări de un real interes științific și informativ.

În cadrul secției de Lingvistică participanții au asistat la prezentarea unor valoroase rapoarte științifice, cum ar fi, de exemplu, cel al dr. prof. Maria Manoliu-Manea, cunoscută lingvistă de la Universitatea din California, cu tema **Româna la răscrucea tendințelor tipologice divergente**. Raportul a luat în discuție reflexe ale latinei dunărene sub aspectul unor tendințe tipologice caracteristice **României Orientale**, cum ar fi cele trei cazuri ale declinării sintetico-analitice, precum și valoarea formelor verbale la trecut în româna medievală, îndeosebi în opera cronicarilor moldoveni ș. a.

Probleme de terminologie au fost abordate în două rapoarte ale

acestei secții: dl Charles Carlton (Universitatea din Rochester, S.U.A.) a propus o clasificare semantico-funcțională și etimologică a lexicului rural al limbii române, iar dl Emil Suciu (Institutul de Lingvistică, București) a făcut o analiză semantico-etimologică a terminologiei muzicale românești de origine turcă.

Probleme de limbă au fost discutate și în cadrul secției Literatură. În această ordine de idei menționăm raportul dnei Rodica Suflețel-Moroianu (Institutul de Cercetări Socio-Umane, București) la tema: **George Enescu și limba română. Cîteva reflecții.**

Un interes aparte a prezentat și raportul dnei Domnița Dumitrescu (Universitatea din California) cu tema **Metaforele exilului în romanele Alinei Diaconu**. Domnița Dumitrescu este o bună cunoscătoare și traducătoare a operei scriitoarei argentinienne (de limbă spaniolă) de origine română, autoare a șapte romane, Alina Diaconu. E de menționat faptul că romanciera argentiniană l-a cunoscut îndeaproape pe marele dramaturg al contemporaneității, părintele teatrului absurdului, Eugen Ionesco. La trecerea în eternitate a maestrului, Alina Diaconu a scris o zguduitoare scrisoare, publicată mai apoi, în versiune română și engleză, în "Journal of the American Romanian Academy of Arts and Sciences" (nr. 19, 1994, red. Ion Manea).

Stilul epistolar al marelui

Enescu a constituit tema raportului dnei Rodica Mihăilă (Universitatea din București) **Aspecte necunoscute ale scrisorilor lui Enescu**, raport care a trezit un viu interes printre participanți. De o înaltă apreciere, în primul rînd din partea poetului George Bajenaru (S.U.A.), s-a bucurat și raportul dnei Sanda Galopentia (Universitatea Brown, Providence, S.U.A.) — **Tăcerea scriitorilor români ca protest în timpul ocupației sovietice (1944-1954).**

În încheiere ținem să aducem sincere mulțumiri organizatorilor Congresului, care ne-au creat condiții excelente pe parcursul aflării noastre la Northampton. Sîntem, de asemenea, profund recunoscători Fundației Soros, care ne-a sponsorizat și a făcut reală participarea la acest înalt for științifico-cultural al spiritualității românești.

Grigore CINCILEI,
Ion DUMBRĂVEANU

Gabriel GHERASIM
Portland, S.U.A.

SOLUȚIA BUNULUI-SIMȚ

De peste opt ani urmăresc cu atenție tendințele multor scriitori de limbă română din diasporă și țară de a descrie disperata și tragică situație actuală din România și a românilor în general. Multe motive care cauzează deplorabila situație din țară au fost vehiculate, suma totală a acestora variind între intențiile vădite ale (neo)comuniștilor de a ține România (și respectiv Republica Moldova) supuse rușilor, pe de o parte, și intențiile mai puțin vădite ale (neo)capitaliștilor de a pune țara în subjugarea Corporațiilor/Băncilor multi-naționale (vestice), pe de altă parte.

Din valurile bombastice ale acuzațiilor reale și/sau imagine reciprocă dintre cele două extreme ideologice și de acțiune rezultă că drept victime ale acestor mașinații politice și economice devin majoritatea românilor (de la bebeluși la pensionari) și resursele țării înseși (de la produsele agricole, minerale și industriale la frumusețile istorice și naturale ale întregii țări).

Printre "soluțiile" propuse de tot felul de observatori ai României am observat cu amărăciune încercarea sterilă de a pune toată vina problemelor țării pe spatele "tuturor celor care nu sînt cu noi", în timp ce lipsește luarea de responsabilități proprii, și asta din ambele

părți de gîndire ale scenei românești (guvern/opoziție).

Din tot acest talmeș-balmeș de acuzații și contra-acuzații, poporul românesc a ieșit cu ideea eronată că "ceva nu-i în regulă" cu el însuși, mai precis — că este poate "inferior", "dezavantajat de soartă", "vîndut" și pur și simplu *n e i u b i t*.

Asemenea unor copii năpăstuiți și nesiguri de ei înșiși, în încercarea lor disperată de a se face iubiți, "acceptați" și respectați, cetățenii țării noastre, începînd cu politicienii lor de pe ambele fronturi ideologice și terminînd cu restul populației, *n u* reprezintă România și pe ei înșiși de pe o poziție de egalitate în contactele de fiecare zi cu restul Lumii și/sau între ei, ci de pe o poziție "subalternă".

Lipsa de respect propriu, slăbiciunea generală se proiectează în lipsa de respect a întregii țări atît față de sine însăși, cît și în relațiile cu străinii, ducînd la gîndire de genul "Nu vrem să-i supărăm pe cei care ne "acceptă" și de aceea evităm conflictele, chiar atunci cînd cei care ne "acceptă" ne condiționează "iubirea" lor de cît mai mult tribut (în produse, teritorii din trupul firesc al țării), sau chiar de terfelirea propriului corp și suflet". Între lozincile comuniste și "lozincile" capitaliste (reclamele); între pretențiile teritoriale ale Moscovei asupra Republicii Moldova și asupra resurselor țării în general (Armata a XIV-a și cumpărarea de grîne românești la prețuri ridicol de mici) și "creditul" Băncilor din Vest către România care au deja profituri de pe urma împrumuturilor care se ridică la

milioane de dolari pe an sau "vinderea" de gunoi toxic-nuclear din Vest pentru "îngroparea" sa în pământ românesc (o sursă "sigură" de otrăvire a pământului pe mii de ani); și în sfârșit între fanatisme religioase și politice care predică oamenilor "sacrificii" și presiunea "modeli" de a fi cât mai "deșănțați" și de a-și abuza corpul și sufletul în semn de "independență", românii care sînt în poziție vulnerabilă, în primul rînd, sînt atît victimele, cît și criminalii propriei lor țări, prin a permite să fie tratați de pe poziție de superioritate de către partenerii lor străini sau, la nivel intern, să se abuzeze reciproc, astfel încît majoritatea populației să fie nefericită într-un fel sau altul.

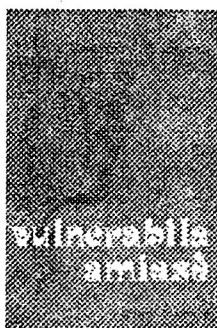
În involburarea acestui haos de acțiuni și evenimente însă uităm să luăm în considerare că respectul nostru față de noi nu depinde de aprobarea sau de dezaprobarea străinilor, ci de cît de mult ținem și ne respectăm noi pe noi înșine. Deci, dacă ne respectăm și ne iubim pe noi înșine cu adevărat, bunul-simț n-o să ne lase nici să abuzăm de persoane nevinovate, dar nici n-o să ne lăsăm abuzați de către cei care susțin că ne "iubesc", în timp ce în realitate ne exploatează.

Iar dacă asemenea "fachiri ai sentimentelor" încearcă în continuare să ne manipuleze sub pretextul "dragostei", trebuie să le arătăm insistent nu numai că putem să trăim fără "dragostea" lor, dar chiar că vrem să trăim f ă r ă asemenea fățarnici în lumea noastră!

De aici pornește "alfa" și "omega" armoniei dintre comunitatea popoarelor, aceasta

este "rețeta" fericirii țării noastre: dragostea și respectul față de noi și față de restul Lumii, trăite zi de zi, care aduc succesul, prosperitatea și dreptatea față de noi și față de țara noastră, fermitate în primirea drepturilor noastre depline și aplicarea responsabilităților proprii, în armonie cu conștiința și bunul nostru simț. Soluția inegalabil de simplă a problemelor noastre personale și a României pornește și se termină c u n o i mereu, de-a lungul vieții și dezvoltării personale a fiecăruia dintre noi.

Părinții Bisericii Creștine au spus-o atît de frumos în 1 Corinteni 1-13: "Chiar dacă aș vorbi în limbi omenești și îngerești și n-aș avea dragoste, sînt o aramă sunătoare sau un chimval zîngănitor./Și chiar dacă aș avea darul prorociei și aș cunoaște toată știința; chiar dacă aș avea toată credința așa încît să mut și munții și n-aș avea dragoste, sînt un nimic;/Și chiar dacă mi-aș împărți toată averea pentru hrana săracilor, chiar dacă mi-aș da trupul să fie ars, și n-aș avea dragoste, nu-mi folosește la nimic./Dragostea este îndelung răbdătoare, este plină de bunătate: dragostea nu pizmuiește; dragostea nu se laudă, nu se umflă de mîndrie. /Nu se poartă necuviincios, ... nu se gîndește la rău,/ nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de a d e v ă r /... Dragostea nu va pieri niciodată. Prorociile se vor sfîrși; limbile vor înceta; conștiința va avea sfîrșit./ ... Acum dar rămîn aceste trei: credința, speranța și dragostea; dar cea mai mare dintre ele este dragostea".

APLECAREA PESTE MARGINEA OCHIULUI

Vulnerabila amiază (Editura "Junimea", Iași, 1994) este cea de-a doua apariție editorială a lui Dumitru Donescu. Atent la **Chemările Euridicei** și la **Tinguirile Penelopei**, apărând, împreună cu troienii, **Cetatea lui Priam**, muncind neostenit **Cu fratele meu Sisif**, poetul ieșean, cu toate acestea, nu reactualizează miturile antice, nu "mitologizează" actualitatea, ci, precum bine observă Constantin Ciopraga în prefața volumului, "aluziile mitice... sînt... pretexte de monologuri pe teme curente", "moduri de a citi prezentul în oglinzi depărtate, istoria fiind fenomen de repetiție". Cititorul din stînga Prutului, familiarizat cu descifrarea aluziilor, cu citirea subtextului, va încerca să găsească — și va găsi — în poemele lui Dumitru Donescu ceva din neliniștile, durerile și speranțele basarabenilor. Ciclul **Întîmplări la frontiera inimii** ca și cum ar fi fost scris aici, în Basarabia...

Dumitru Donescu este "egal cu sine însuși" atunci cînd se "aplecă peste marginea ochiului", descoperindu-și "cu mirare / ființa ca pe-o planetă", atunci cînd face investigații în "singurătatea din interiorul singurătății", privind, după cum scria Nichita Stănescu, "de dinafară înlăuntru, iar dinlăuntru în afară". **Cercuri**

concentrice, **Levitația gîndului**, **Singurătatea din interiorul singurătății**, **Tristețea din ochii lucrurilor**, **Panoplia cu măști** constituie cartea de vizită... a cărții.

Chiar și-n poemele în care pare să se simtă influența unor modele ilustre autorul nici nu s-a străduit să ascundă acest lucru — vezi, de exemplu, titlurile **Redămă mie întreg** sau **Nu credeam**; poetul ca și cum ar încerca să ne convingă că nu reluarea anumitor "subiecte" este deranjantă, ci, mai curînd, stereotipia abordării lor.

Vulnerabila amiază ne dă certitudinea că Dumitru Donescu nu-și va dezamăgi cititorul: "bătălia cu mine însumi / o iau mereu de la capăt"...

Vasile ROMANCIUC

Dumitru DONESCU

SINGURĂTATEA DIN INTERIORUL SINGURĂTĂȚII

Singurătatea are și ea
La rîndu-i o altă singurătate
Ce sălășluiește în ea.

Aceasta-i mult mai cumplită —
Ucișător de cumplită;
O devoră pe cea din afara ei
Cu lăcomie de hienă flămîndă,
Îi place să-i audă tipătul dureros
Strangulat de fălcile ei fioroase.

Singurătatea din interiorul singurătății
Nu poate fi prin nimic îmblînzită,
Nu se lasă înduioșată, adulată,
Nu acceptă nici un preț al răscumpărării —
E înfiorător de incoruptibilă.

Vidul placentar al maternității
Îl populează cu monștrii
Zămislîți din propriile-i spaimi.

Singura teamă ce-o devoră la rîndu-i
E presimțirea unei alte singurătăți
Ce va să se nască în pîntecul ei.

Ion Iachim

**CU JĂRATICUL
PE BUZE
său "NASTRATIN AL IAȘILOR"**

Chișinău - 1994

Prefața la noua carte a lui Ion Iachim este semnată de cunoscutul prozator Spiridon Vangheli. O reproducem, considerînd-o un îndemn adresat cititorilor de a pătrunde, împreună cu autorul, universul crengian.

"Nastratin al Iașilor" e tocmai cartea pe care o așteptăm de mult.

Puterea de atracție a lui Ion Creangă e atât de mare că, odată intrat în Humulești în copilărie, nu mai ieși de acolo toată viața. A ta rămîne Ozana, al tău rămîne cișeușul mătușii Mărioara, pupăza tu o duci în sân și nu te dai în lături de la toate celelalte năzdrăvăniile ale lui Nică al lui Ștefan a Petrei.

Aici e marele secret al lui Creangă — el te face coautorul său, ba uneori chiar ți se pare că tu însuși ești autorul și-ți povestești propriile amintiri — într-atît știe Ion Creangă să se bage prin toate colțurile sufletului tău.

Ți se pare — am zis, căci într-o bună zi, cînd se vor sfîrși Amintirile, tot Ion Creangă e acela care te lasă mare și nedumerit în mijlocul drumului cu ochii

spre căruța ce iese din Humulești și ți-i duce pe Nică și Zaharia în lumea mare.

Tu, "coautorul", zadarnic întorci pagina — o găsești albă — și, oricît te-ai lua din urmă, nu mai ajungi căruța marelui vrăjitor din Humulești. Iar în suflet îți rămîn atîtea semne de întrebare: pe unde l-o fi purtînd soarta pe Nică al lui Ștefan a Petrei? Ce s-a ales din Mogoroea, Zaharia și alți humuleșteni?

Dintr-o copilărie mare nu pot ieși oameni mici. De asta o să ne convingem citind cartea pe care o ținem acum în mînă.

Cînd dă în boala dragostei cu Smărăndița popii, Creangă rămîne Ion Creangă. Și dacă răspopitul Popa Smîntîna se ia la harță cu sfinții de papură, apoi războiul ține toată viața. Iar cînd predă o lecție la școlița din Păcurari, pînă și revizorul Mihai Eminescu uită că se află în clasă...

Ca să fiu sincer, cînd am deschis această carte aveam anumite temeri. De, îl știam pe Ion Iachim un băiat de talent, dar nu bănuiam că într-o bună zi se va lua la trîntă cu uriașul Ion Creangă. Căci n-au încercat prea mulți s-o facă. Cui i-ar plăcea să fie pus la pămînt?!

Ion Iachim face aproape ca Oșlobanu: dacă e nevoie, ia o căruță de lemne în spate. Ne rămîne numai să strigăm din urma lui:

Dascăle,

Trascăle..., dar mă tem că se va supăra autorul. Curios, ce-ar zice Ion Creangă să-l vadă?

Uriașul din Humulești în cartea lui Ion Iachim nu e decît un copil mare care n-a dovedit să facă toate poznele în copilărie și le tot făcea, una cîte una, pînă la bătrînețe. Așa pare numai. În fond, prin felul său de a fi Creangă își apără libertatea interioară, demnitatea de om. Nu el face teatru, viața e un mare și ridicol teatru, iar humuleșteanul nostru nu vrea și nu poate să fie o păpușă trasă de sfori

după indicațiile regizorilor.

Răsplata? Prea puțin îi pasă de disprețul "regizorilor". Ținând capul sus, el luptă cu sărăcia și morile de vînt și le dă foc cu chibritul umorului și al ironiei.

Lacrima însă o ține ascunsă sub pleoapă ca s-o dizolve apoi într-o duioșie copleșitoare mai ales cînd e vorba de copii, părinți, baștină, Mihai Eminescu...

Nastratin al Iașilor? Haz de necaz mai degrabă, rîs printre lacrimi. Acu Don Quijote, acu Sancio Pansa, cu un picior în iad și unul în rai. Gargantua cînd se așază la masă, dar și pofta lui de viață e tot atît de mare... Așa, complex, îl surprinde autorul pe Ion Creangă și asta mă bucură cel mai mult.

Cînd, în sfîrșit, ia condeiul și începe Amintirile din copilărie, nu ai nici o îndoială: el e acel care și-a cîștigat dreptul să scrie nemuritoarea carte.

Prin învierea lui Ion Creangă autorul achită o datorie a noastră a tuturor față de marele humuleștean de la care luăm cu toții, dar de întors rar cine întoarce.

E o carte inspirată, am citit-o cu adînc interes. Că o fi trudit autorul mult la ea, nu mă îndoiesc. Acum ca niciodată avem nevoie de cărți bune care ar face lumină în sufletul cititorului. Din păcate, mai apar la noi cărți scrise din fuga condeiului...

Ion Iachim e un povestitor cu har de la Dumnezeu, un povestitor de care nu prea avem mulți. Căci în fața lui Ion Creangă nu poți veni cu traista goală.

ALEXANDRU - CRISTIAN MILOȘ

Ființe de lumină

FUNDATIA TRASCULAMA
HENRIA GEORGE OPOVIC
1994

De dincolo de broderia prozodică de tradiție, ascuți chemîndu-te gîndurile, fie ale unui isihast care trăiește în ceva mănăstire zidită în nisipurile Egiptului, fie un gimnosofist din lamaseriile Tibetului, fie un schimnic dintr-un schit răsărit într-un ochi de lumină înconjurat de codri și acoperit de ceruri înstelate.

Dacă ar fi să facem o asemănare între "Ființe de lumină" și "Poemele luminii" ale lui Blaga, am vedea că la Blaga este vorba de o dilatare dionisiacă a eului poetic, iar la Miloș — despre o aplecare smerită prometeic asupra rosturilor mari ale lumii.

Teohar MIHADAȘ

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ PROPUNE:

o listă de noi titluri — apariții editoriale ale anului 1993, intrate în posesia fondurilor acestei importante instituții de cultură și ținând exclusiv de domeniul limbii și literaturii române.

Cititorul interesat va găsi în dreptul fiecărui volum descrierea lui bibliografică, însoțită de adnotare, cotă și număr de inventar — cifruri necesare pentru a face comanda cărții. Persoana din provincie, adică domiciliind în afara razei Chișinăului, poate face comenzi prin intermediul bibliotecii locale cu ajutorul abonamentului interbibliotecar al Bibliotecii Naționale.

I LIMBA ROMÂNĂ

1. **Atlasul lingvistic român pe regiuni: Basarabia, Nordul Bucovinei, Transilvania, V. 1, Fierăria meșteșugărească: tâmplăria /V. Pavel/ Academia de Științe a Moldovei. Institutul de lingvistică — Chișinău: Știința, 1993 — 139p.**

805.9

A 90 II-33113

Lucrarea reprezintă continuarea directă a **Atlasului lingvistic moldovenesc** (Chișinău, 1968-1973) și oferă imaginea sinoptică a graiurilor și dialectelor, a extinderii și repartizării sincronice pe teren a varietăților de vorbire. Cuprinde un prețios material lexi-

cal, care pentru prima dată e valorificat în hărți de atlas.

2. **Cartaleanu T., Cosovan O. Textul: Aspecte ale analizei lingvistice — Chișinău: Lumina, 1993 — 135 p.**

801

C 27 II-662671

Autorii-profesori, dorind să contribuie la înțelegerea unor texte literare spre a le savura verbul și imaginea etc., le propun elevilor din clasele superioare, liceenilor, tuturor celor pasionați de lectură o serie de analize și interpretări.

3. **Ciobanu A. Punctuația limbii române — Chișinău: Lumina, 1993 — 252 p. Bibliogr.: p. 248-250.**

805.90

C 58 II-662573

Lucrarea urmărește scopul de familiarizare a publicului larg cu normele punctuaționale ale limbii române contemporane. Conține exerciții de antrenament, dictări de control, materialul exemplificativ extras din operele scriitorilor români de pretutindeni.

4. **Ciubara G. Distracții și cunoștințe (Jocuri didactice în cl. I-IV) — Chișinău: Lumina, 1993 — 156 p. Bibliogr.: p. 155 (38 titluri).**

373.3

C 58 II-662940

Această culegere conține și o metodică a utilizării jocului în cadrul predării limbii române.

5. **Ciubara G., Ciubara I. Culegere de texte pentru dictări și expuneri la limba română în cl. V-VIII ale școlii ajutătoare — Chișinău: Lumina, 1993 — 304 p.**

805.9

C 58 II-662619, II-662579

Întocmită în conformitate cu

programa școlară, culegerea cuprinde texte pentru dictări instructive și de control. La alcătuirea ei s-a ținut cont de particularitățile psihopedagogice ale copiilor arierați, de specificul însușirii materiei de către acești elevi.

6. **Culegere de dictări și exerciții la limba română pentru clasele V-IX** — Chișinău: Lumina, 1993 — 336 p.

805.90

C 94

II-663076

Autorii culegerii oferă profesorului posibilitatea de a alege tipul dictării spre verificarea cunoașterii unei teme; de asemenea texte, lucrări de sinteză și exerciții suplimentare la manualele în uz pentru contingentul respectiv de elevi.

7. **Guțu V. ș.a. Dicționar în imagini** — Chișinău: Lumina, 1993 — 11 p.

801.32

G 97

II-661490

Dicționarul conține 1300 de unități lexicale și îmbinări de cuvinte, repartizate după teme de conversație și grupate în jurul unor tablouri tematice, care plasează cuvântul în situații diverse creînd posibilități pentru dezvoltarea vorbirii coerente. În suplimentul dicționarului e expus "vocabularul activ" în indice alfabetic, precum și paradigmele principale ale unor unități lexicale din limbile română și rusă.

8. **Ionescu C. Mică enciclopedie onomastică** — Chișinău: Știința, 1993 — 335 p. Indice de nume: p. 297-335.

801

I 76

I-1.149876

Lucrarea oferă informații

referitoare la originea, vechimea și sensul inițial al numelui, răspîndirea acestuia în Europa, circulația și frecvența lui la români; de asemenea legende, tradiții legate de unele nume și cele mai vechi apariții ale lor în documentele noastre istorice.

9. **Ionescu C., Cerkez M. Exerciții de gramatică a limbii române** — Ed. a 2-a — București: "Diacon Coresi" S.R.L., 1993 — 296 p.

805.90

I 76 II-663050, II-663055

10. **Limba română în clasele primare ale școlii ruse** — Chișinău: Lumina, 1993 — 187 p.

805.90

L. 74

II-661250

Cartea conține material didactic pentru cl. II-IV.

11. **O sută douăzeci de jocuri la tema "Cuvîntul": Material didactic pentru logopezii și învățătorii ciclului primar** — Chișinău, 1993 — 59 p.

805.90

I-1.151678

12. **Panaitescu P. Numele neamului și al Țării Noastre** — S.l., 1993 — 28 p.

801

P 21

I-1.151622-1.151625

13. **Primul meu dicționar** — București: Iriana, 1993 — 223 p.

805.9

P 92

I-1.150284

"Ce este aceasta? De ce-i spune așa?" Răspunsurile la asemenea întrebări pot fi găsite în acest dicționar pentru copii, în care sînt explicate peste 3000 de cuvinte.

14. **Pușcașu I. Compunerea: creație, expresivitate și**

corectitudine — Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 1993 — 79 p.

805.90

P 73 I-1.152340

E un îndrumar didactic ce tratează problema scrierii compunerilor de școală sub diverse aspecte: întocmirea planului, modele de propoziții și fraze, corectitudine, gramatică, ortografie ș.a.

15. Rusnac Gh. **Culegere de exerciții la limba română (lexicologie, fonetică, morfologie)**. Pentru școala normală — Chișinău: Lumina, 1993 — 264 p.

805.90

R 95 I-1.149671.

II LITERATURA ROMÂNĂ

16. Bărboi C., Itu I. **Dicționar de personaje literare** — Brașov-Chișinău: Orientul latin-Universitas, 1993 — 287 p. — Indice de personaje pe autori și opere: p. 9-11.

801.31

B 24 I-1.149639

Lucrarea inserează un număr de 109 personaje reprezentative din întreaga literatură română.

17. Bucur Gh. **Comentarii literare pentru admitere: Demonstrarea încadrării operei literare în genul și specia corespunzătoare (cl. V-VII)** — Chișinău: Saturn, 1993 — 190 p.

859.0

B 92 I-1.149306

În prima parte autorul expune o serie de noțiuni de teorie literară și explică modul în care trebuie analizat un text. Partea a doua cuprinde, așezate în ordinea anilor

de studii, comentarii pentru toate operele literare stabilite în programa de admitere.

18. Busuioc N. **Oglinzile cetății: Dialoguri ieșene** — Iași: Omnia, 1993 — 220 p. — Indice de nume: p. 211-217.

859.0

B 97 I-1.150255

Dialoguri literare cu personalități ieșene.

19. Călinescu G. **Istoria literaturii române: Compendiu** — Chișinău: Universitas, 1993 — 374 p. — Indice de nume: p. 355-370.

859

C 16 I-1.149657

Această "istorie a literaturii române" a apărut în 1945 și a fost reeditată cu mici completări și modificări în 1946. Recenta apariție este o reproducere a ediției a II-a. Singurul adaos este notarea în indicele de la sfârșitul cărții a anilor nașterii și morții tuturor scriitorilor.

20. Călinescu G. **Opera lui Mihai Eminescu** — Chișinău: Hyperion, 1993 — 571 p.

859.0

C 16 I-1.151038

Este ediția refăcută de G. Călinescu după aceea din 1876.

21. Cimpoi M. **Spre un nou Eminescu: Dialoguri cu eminescologi și traducători din întreaga lume** — Chișinău: Hyperion, 1993 — 288 p.

859.0

C 58 I-1.149080

Cartea își propune să contureze, cu ajutorul specialiștilor în materie, o imagine nouă a lui Eminescu, impusă atât din interiorul, cât și din afara culturii românești, adică din alte culturi

precum cea italiană, franceză, engleză, spaniolă ș.a.

22. Eliade M. *Insula lui Euthanasius* — București: Humanitas, 1993 — 318 p.

82 (100)

E 44 I-1.150124

Apărut în 1943 și nici o dată reeditat de autori, volumul cuprinde eseuri și articole publicate de scriitor între anii 1931 și 1939, și care au fost reunite pentru a releva "simbolul" înțeles ca formă introductibilă a culturii și a spiritului.

23. *Genuri și specii literare: Mic dicționar-antologie pentru elevi* — București: Demiurg, 1993 — 174 p. — Bibliogr.: p. 157-174.

82.0

G 36 I-1.150264

Dicționarul este și foarte necesar instrument de lucru, avînd un inventar alfabetic al speciilor și genurilor literare, secondat de o dublă antologie și însoțit de o amplă bibliografie. Informațiile sînt prezentate în mod accesibil, concepția articolelor și a celor două secțiuni conferă lucrării un înțeles egal pentru elevi și pentru profesorii de română.

24. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu: *Dosarul critic* — București: Editura Eminescu, 1993 — 352 p. — Tabel cronologic: p. 35- 80.

859.0

I 86 I-1.150398

Cartea reprezintă o culegere de articole, studii, recenzii, cronici consacrate capodoperei criticii și istoriei literare românești, "Istoria literaturii" lui G. Călinescu.

25. *Literatura română:*

Crestomație tematică școlară pentru cl. a V-a — Chișinău: Ago-Dacia, 1993 — 192 p.

859.0

L 81 III-101849

Lucrarea cuprinde o selecție de texte biblice, din creația populară orală, literatura națională și universală.

26. *Pagini alese din literatura pentru copii* — Chișinău: Lumina, 1993 — 216 p.

859.0

P 14 I-1.148770

27. Piru Al. *Surîzătorul Alecsandri* — Chișinău: Știința, 1993 — 316 p.

859

P 68 I-1151307

În eseu cunoscutului critic și istoric literar analiza operei lui Alecsandri e precedată de o biografie a scriitorului.

28. Turturica C. *Cum a murit Marin Preda* — București, 1993 — 143 p.

859.0

T 95 I-1.151168

Obsedat de întrebarea dacă nu cumva moartea prozatorului a fost un asasinat politic, autorul cărții reface, pe baza unor mărturii ale persoanelor care l-au văzut pe Marin Preda în ultima zi a vieții sale, traseul acestei dramatice zile.

Natalia GULICO

Departamentul Informațional al
Bibliotecii Naționale

CORECTOR: Elena BIVOL
MACHETARE COMPUTER: Sergiu CORLAT
PICTOR: Vlad ATANASIU

Dat la cules: 1.11.94. Bun de tipar: 22.12.94. Format: 70x108 1/16.

Tiraj: 7000. Com. nr. 4335

Tipografia Editurii "Universul"

Sediul redacției: Casa Presei, str. Pușkin, nr.22, Chișinău, 277012

Adresa pentru corespondență:

Cutia poștală nr.83, bd. Ștefan cel Mare 134, 277012

Tel.: 23 44 19, 23 44 12

*Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului
care nu coincide neapărat cu cel al redacției.*

CONTINUĂ ABONAREA LA REVISTA
"LIMBA ROMÂNĂ" —

publicație de cultură filologică destinată
celor mai largi cercuri de cititori.

*Dacă doriți să deprindeți
vorbirea și scrierea corectă;
dacă vă preocupă
problemele de teorie și istorie a limbii
și literaturii românești;
dacă vă interesează
noutățile din domeniul limbii și literaturii moderne;
dacă intenționați să vă formați
o cultură filologică aleasă*

ABONAȚI-VĂ LA REVISTA "LIMBA ROMÂNĂ"!

Din fericire și spre demnitatea
acestui neam lovit mereu de istorie,
trebuie să spunem că academicienii moldoveni,
în frunte cu membrii Prezidiului, au dat dovadă
de curaj și de onestitate științifică
respingînd public ideea aberantă
a limbii moldovenești.

Acad. Eugen SIMION

